

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Нонік Валерій Вікторович

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

М о н о г р а ф і я

ЖИТОМИР – 2019
Вид О.О. Євенок

УДК 351+343.35
Н 72

Рекомендовано до видання Вченою Радою ЖДТУ
(протокол № 5 від 23 квітня 2019 р.)

Рецензенти:

Домбровська С.М. – д.держ.упр., професор, начальник навчально-наукового виробничого центру Національного університету цивільного захисту України (м. Харків);

Дацій Н.В. – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ);

Приходько І.П. – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою Дніпровського державного аграрно-економічного університету (м. Дніпро).

Нонік В.В.

Н 72 **Формування та реалізація антикорупційної політики в Україні: теорія, методологія, практика: монографія.** – Житомир: Вид О.О. Євенок, 2019. – 316 с.
ISBN 978-966-995-005-5

В монографії досліджено еволюцію наукових поглядів на причини виникнення корупції в системі суспільних відносин; узагальнено традиційні наукові концепції до формування та реалізації *антикорупційної політики держави*; визначено регуляторні *імперативи протидії* корупції. Окреслено базові методологічні складові формування та реалізації антикорупційної політики держави; систематизовано зарубіжний досвід формування та реалізації *антикорупційної політики держави* та *представлено* науково обґрунтовані пропозиції щодо його впровадження в Україні. Проведено комплексний аналіз динаміки та взаємозв'язків корупції та тіньової економіки в Україні; розкрито позиції науковців щодо класифікації методів діагностики та соціологічних параметрів корупції. Запропоновано шляхи вдосконалення інформаційно-комунікаційного інструментарію антикорупційної політики держави. Визначено методологічні особливості розробки та реалізації регіональної антикорупційної стратегії. Окреслено концептуальні основи реалізації *морально-ідеологічної складової* антикорупційної політики в Україні. Представлено комплекс пропозицій щодо вдосконалення механізмів формування та реалізації антикорупційної політики держави.

Монографія розрахована на фахівців у галузі державного управління, економіки, місцевого самоврядування, науковців, викладачів, студентів.

УДК 351+343.35

ISBN 978-966-995-005-5

© В.В. Нонік, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	7
1.1. Еволюція наукових поглядів на причини виникнення корупції в системі суспільних відносин	7
1.2. Дослідження сутності корупції як соціального феномену	17
1.3. Типологія корупційних відносин: державно-управлінський погляд	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	37
2.1. Сутність, принципи, завдання та суб'єкти антикорупційної політики держави	37
2.2. Діагностичний інструментарій антикорупційної політики держави	60
2.3. Функціональна спрямованість впливу громадянського суспільства на формування та реалізацію антикорупційної політики держави	70
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	82
3.1. Гармонізація положень антикорупційної політики України з нормами міжнародного права	82
3.2. Основні чинники та шляхи детінізації економіки України	88
3.3. Аналіз взаємообумовленості корупції та соціально-економічного зростання в Україні	103
РОЗДІЛ 4. СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	116
4.1. Досвід реалізації механізмів антикорупційної політики держави найменш корумпованих країн: Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Сінгапур	116
4.2. Антикорупційна модель Китайської Народної Республіки	157
РОЗДІЛ 5. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	178
5.1. Інформаційно-комунікаційний інструментарій антикорупційної політики України	178
5.2. Формування інформаційно-аналітичного забезпечення антикорупційної політики України	187
5.3. Методологічні особливості розробки та реалізації регіональної антикорупційної стратегії	198

РОЗДІЛ 6. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО-ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	214
6.1. Морально-етичні засоби зниження масштабності корупційних проявів в Україні	214
6.2. Напрями формування антикорупційної свідомості громадян і посилення їх антикорупційної мотивації	238
6.3. Антикорупційне виховання як інструмент антикорупційної політики держави	250
ВИСНОВКИ	259
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	267

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРЕЧЕНЬ

- БРВК – Бюро з розслідування випадків корупції;
- ВВП – Валовий внутрішній продукт;
- ДАІ – Державна автомобільна інспекція;
- ДБР – Державне бюро розслідувань;
- ЄС – Європейський Союз;
- ЗМІ – Засоби масової інформації;
- КНР – Китайська Народна Республіка;
- КПК – Комуністична партія Китаю;
- МВС – Міністерство внутрішніх справ;
- МГБ – Міністерство громадської безпеки;
- МДБ – Міністерство державної безпеки;
- НАБУ – Національне антикорупційне бюро України;
- НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції;
- НКО – Некомерційна організація;
- НСДМК – Національна система державного моніторингу корупції;
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку;
- ООН – Організація Об'єднаних Націй;
- ПРООН – Програма розвитку ООН;
- РОСА – Акт про запобігання корупції;
- САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура;
- СБУ – Служба безпеки України;
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;
- США – Сполучені Штати Америки;
- ФРН – Федеративна Республіка Німеччина;
- ЦК КПК – Центральний Комітет Комуністичної партії Китаю;
- ЦКПД КПК – Центральна комісія з перевірки дисципліни Комуністичної партії Китаю;
- СРІВ – «Corrupt Practices Investigation Bureau»;
- SFO – The Serious Fraud Office / Управління у боротьбі з великим шахрайством);
- ТІ – Transparency International.

ВСТУП

На сьогодні в Україні проблеми формування та реалізації антикорупційної політики є одними з найактуальніших, оскільки масштаби поширення корупції становлять реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку. Без перемоги над корупцією як системою суспільних відносин Україна ніколи не зможе забезпечити безпеку своїх громадян, мати високий рівень життя, побудувати ефективну економіку і правову демократичну державу, захистити свій суверенітет, стати конкурентноспроможною серед розвинутих країн світової спільноти.

Зважаючи на курс України до Європейського Союзу, а також із метою виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи існує нагальна потреба практичної реалізації дієвих механізмів антикорупційної політики держави та втілення в життя зарубіжного досвіду боротьби з цим українським негативним соціальним явищем, передусім політичних, правових, інституційних та організаційних механізмів подолання корупції, що успішно діють в інших країнах.

Боротьба з корупцією є предметом пильної уваги інститутів держави, громадських організацій, засобів масової інформації, пересічних громадян. Антикорупційну спрямованість мають судова, податкова, адміністративна реформи, що реалізуються в Україні. Проводиться реформа кримінального судочинства, вдосконалюються механізми доступу громадян до публічної інформації та отримання безоплатної правової допомоги, формується державна антикорупційна система якісно-вищого рівня ефективності, але цей процес відбувається досить повільно.

У вітчизняній науці існує доволі значний масив наукових праць, присвячених різним аспектам та проявам корупції, на основі яких ученими сформовано підходи щодо формування та реалізації антикорупційної політики держави. Але, незважаючи на значний науковий інтерес до окресленої проблеми на жаль, наша держава залишається однією з найбільш корумпованих держав світу, що обумовлено насамперед, малоефективним поступом на шляху руйнування корупційних схем, які стали невід'ємним атрибутом владних інституцій нашої держави.

Усе це зумовило необхідність розробки теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів формування та реалізації антикорупційної політики в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Еволюція наукових поглядів на причини виникнення корупції в системі суспільних відносин

У сучасних реаліях світового розвитку серед величезної кількості глобальних проблем, від вирішення яких залежить еволюція суспільства, одну з головних займає проблема корупції. Ця проблема на сьогодні являє собою гіперпаразита, що має безліч форм і проявів, та який інфікував практично всі сфери життєдіяльності суспільства – управлінську, виробничу, фінансову тощо. Досить часто доводиться зустрічатися з даною проблемою на дорозі, в навчальних закладах, у медичних установах, роботі адміністративного апарату тощо. Внаслідок корумпованості зазначених установ громадяни, по суті, витісняються зі сфери безкоштовних обов'язкових державних послуг, і такі послуги стають для них платними.

Корупція стає серйозним стримувальним чинником, що значно уповільнює соціальні, економічні й політичні трансформації та перешкоджає досягненню мети сталого розвитку, впровадженню європейських стандартів життя та виходу на провідні позиції у світі. Також корупційні прояви виступають антагонізмом правової та демократичної держави, унеможливають реалізацію принципу пріоритету прав людини і громадянина, згубно впливають на духовну складову соціуму, посилюють ідеологічну кризу, вражають життєво важливі інститути суспільства, одним із яких, безперечно, є державна служба, а дії корупціонерів завдають нищівного удару системі розвитку людського потенціалу нації.

Відсутність дієвих важелів боротьби корупцією, поширення корупціогенних ризиків практично на всі сфери суспільного життя, лояльне ставлення більшості громадян до корупційних проявів призвели до того, що корупційна діяльність на всіх шаблях влади паралізувала проведення реформ, визначених керівництвом держави як невідкладні та широкомасштабні.

Проблема корупції на сьогодні існує практично в кожній державі та становить загрозу як для країн зі сталою економікою, так і для країн, що

переживають економічну кризу. Світовий досвід протидії корупції досить багатий, однак суспільство так і не змогло справитися з цією серйозною проблемою. Навіть коли держави спрямовували зусилля на формування конструктивної антикорупційної політики, в процесі побудови громадянського суспільства і воліли з нею боротися, то результати цієї роботи були не завжди позитивними і ефективними. Однак без постійної їй протидії корупція має властивість розширюватися. Ось чому все більш очевидним для будь-якої держави стає здійснення постійної антикорупційної політики, яка повинна стати самостійною функцією держави.

Актуалізація проблеми корупції та її впливу на різні сфери суспільного життя, може створити враження начебто це проблема сьогодення, проте дане явище зародилося із формуванням перших об'єднань людей та формування перших проявів державності й супроводжує розвиток людської цивілізації незважаючи на загальне засудження корупційної діяльності та визнання масштабності заподіяної нею шкоди. Зарубіжні дослідники проблем корупції Барнік К. (Barnick K.), Браємер Дж. (Braemer J.), Людвіг Лж. (Ludwig, J.) вважають, що «корупція як форма девіантної злочинної поведінки стара, як саме людство» [419]. «Історія корупції фактично не поступається за віком історії людської цивілізації, більш того супроводжує існування публічної влади в усіх її формах у будь-якій державі. Зарубіжні історико-правові дослідження також доводять нерозривний зв'язок корупції та управлінського апарату» [82, с. 22]. Саме тому, для формування комплексного уявлення про напрями боротьби з корупцією як з явищем, що скрізь проникає, є потреба у вивченні історичних аспектів даного явища, як передумови його впливу на ефективність системи державного управління.

Корупція як соціальне явище бере свій початок з проявом владних взаємовідносин у людському житті. В епоху створення племінних і міжплемінних союзів та формування спільностей/народностей у лідерів виникла необхідність у веденні переговорів з іншими союзами, розв'язанні міжетнічних, міжобщинних, міжплемінних конфліктів, в іншій управлінській діяльності, що зменшувало їх особистий внесок у господарську діяльність первісного (додержавного) суспільства. Внаслідок зміни форми участі у племінному житті з'явилася потреба у певній винагороді за витрачений на громадські справи час іншими благами та результатами праці, тому племена, що входили до складу союзу та отримували захист, повинні були робити

підношення-подарунки. Також з метою уникнення збройних нападів та розграбування сусідні племена вдавалися до встановлення договірних відносин у формі відкупу від завоювання.

З цього випливає, що запровадження традицій «підношення – подарунок – підкуп» виникло майже із зародженням людської раси на землі та набуло ознак системного явища з виокремленням функцій управління в суспільній або господарській діяльності.

Сутність такого явища як «підношення – подарунок – підкуп» являє собою єдність трьох елементів:

- 1) відповідна прихильна реакція особи, що отримує блага;
- 2) винагорода за бажане діяння «особи-отримувача»;
- 3) вилучення частини доходу із майнового стану роду / племені / індивіда.

На кожному еволюційному етапі розвитку людського суспільства «суспільство без держави → державно організоване суспільство» людина організовувала своє життя так, щоб найбільш успішно пристосовуватися до мінливих умов існування та задовольняти свої зростаючі потреби через механізм перерозподілу благ. Такий перерозподіл відбувався відповідно до встановлених норм моралі та звичаїв. Надалі з розвитком обміну це явище стало поділятися на дві складові: безпосередньо «подарунок» і «підношення – підкуп». Останнє робиться тепер лише особам, які займають певне соціальне становище, що в правовій науці, як правило, називають «потестарною владою», в економічній – «дискреційною».

Варто наголосити, що на даному етапі «підношення – підкуп» не можна вважати шкідливим явищем, навпаки, воно відіграє позитивну роль, оскільки звільняє від повсякденних побутових турбот осіб, які здійснюють управління в додержавному суспільстві, і являє собою передкорупційний звичай, заохочений нормами первісної моралі.

З одного боку, «підношення – підкуп» передбачає відповідну реакцію того, кого підкупають, у вигляді прихильності до певної особи, з іншого – той, хто підносить, не має права розраховувати на однозначну прихильність, він може лише сподіватися на неї. Останнє дало поштовх трансформації «підношення – підкупу» в «посадові» («службові», соціальні) привілеї, які за звичаєм (традицією) повинні надаватися особі, що займає певне соціальне становище в додержавному суспільстві.

Зазначене дає змогу зробити кілька висновків:

- передумовою корупції є можливість отримання благ завдяки своєму соціальному становищу. Передкорупційний звичай у вигляді «підношення подарунка-підкупу» не був суспільно шкідливим явищем, а навпаки, заохочувався нормами моралі, що стимулювало можливості подальшої еволюції суспільств. У зв'язку з цим він був елементом легального первісного механізму перерозподілу суспільних благ;

- передкорупційний звичай породжує «посадові» («службові», соціальні) привілеї, які за звичаєм (традицією) повинні надаватися особі, що займає певне соціальне становище в додержавному суспільстві.

Також, досліджуючи витоки корупційної діяльності ряд зарубіжних та вітчизняних дослідників наводять приклади Стародавнього Єгипту, Вавилону, Індії, Китаю. Окрему увагу приділяють Стародавнім Греції та Риму. В даному контексті варто процитувати А. Артем'єва, який вказує: «з виникненням держави і права із соціальних відносин нерівності виокремлюються державно-владні відносини, утворюючи державну владу, яка, як відомо, відрізняється від влади в первіснообщинному ладі: 1) наявністю особливої категорії людей, що займаються лише управлінням; 2) наявністю апарату примусу; 3) наявністю самостійного фонду матеріальних засобів; 4) суверенітетом; 5) правотворчістю» [17, с. 83–84].

За минулі тисячоліття людська природа, що пов'язана з бажанням брати хабарі і використовувати чуже майно в особистих цілях, практично не змінилася. «Існування корупції стало можливим, коли відбулося відокремлення функцій управління в суспільному та економічному житті» [299, с. 382].

Світова історія показує, що використання посадового становища в особистих інтересах завжди засуджувалося, але в той же час широко було поширеним явищем у всіх державах.

З метою ідентифікації формування зародження та розвитку корупції в стародавньому світі розглянемо її специфіку та методи боротьби з нею в стародавніх цивілізаціях, а саме: Вавилоні, Китаї, Індії та Єгипті.

Вавилон. Вавилон, будучи однією з найдавніших людських цивілізацій, вперше зіткнувся з проблемами корупції. Варто зазначити, що в людській свідомості Вавилону корупція має походження від міфу, як власне й зародження політико-правової думки. Так, А. Артем'єв досліджуючи

проблеми корупції в державній владі зазначає, що «основи політико-правової думки почали складатися в стародавньому світі на основі міфу (бл. 2500–1700 років до н. е.). Для міфології древніх характерно жорстке протиставлення порядку і хаосу. Так, наприклад, в одному з найбільш древніх міфів Вавилону бог Мардук, що втілює порядок, протистоїть богині Тіамат, яка є носієм хаосу. Водночас під порядком розуміється існуюче на той час соціальне облаштування суспільства (протодержава), підтримуване звичаєм (звичаєвим правом). Хаос же є – порушення прядку. Порядок передбачає певні відносини з богами, в яких істотну роль відіграє жертва. Якщо вона правильно піднесена богам, то виконання бажань жертводавцям гарантовано. Діє принцип «даю, щоб ти дав». З цього випливає і визнання предкорупційного звичаю як невід’ємної складової даного порядку» [17, с. 138].

Така теза автора (А. Артем’єва) є цілком логічною, адже суспільна свідомість визначає основоположні характеристики політико-правової системи держави. Крім того, на формування суспільної свідомості, а в подальшому на правову, економічну та політичну системи впливає релігія. Питання релігії як чинника розвитку економічних систем досліджувалося автором в контексті формування ісламської економічної моделі та викладено в праці [102].

Власне Вавилон як держава, яка вперше зіткнулася з корупцією, є її першою країною, яка почала боротися з нею. Зокрема, дослідники Т. Качкіна та А. Качкін вказують: «Першим борцем з корупцією прийнято вважати шумерського царя Урукагіні (Урунімгіні) (24 ст. до н. е.), який припиняв зловживання службовим становищем суддів і чиновників, які вимагали незаконні винагороди. Про це стало відомо з розшифровок клинопису стародавнього Вавилону, що відносяться до середини III тис. до н. е.» [141, с. 32]. Зазначимо, що у Вавилоні були вперше кодифіковані норми закону щодо боротьби з корупцією і закони Хаммурапі (1792–1750 рр. до н. е.). Питання корупції в Законах Хаммурапі більшою мірою стосувалися судової гілки влади. Зокрема були передбачені наступні заходи щодо корупції суддів: «Якщо суддя розібрав справу, виніс рішення і виготовив документ з печаткою, а потім рішення своє змінив, то цього суддю слід викрити в зміні рішення, яке він ухвалив, і позовну суму, що була в цій справі, він повинен сплатити в дванадцятикратному розмірі» [141, с. 56].

Китай. Сучасний Китай є країною, в якій боротьба з корупцією має специфічний та досить жорсткий характер. Проте питання корупції та антикорупційної діяльності є не новим для даної країни, та свої витoki має ще з стародавнього Китаю. Зокрема, перші згадки щодо корупції та боротьби з нею належать до епохи династії Шан та стосуються воєначальників та правління державою. В. Сідіхмеінов вивчаючи історію державотворення та правління державними справами Китаю, зазначає, що «чиновницький апарат формувався на конкурсній основі з найбільш освічених осіб. Оскільки гарну освіту могли дозволити своїм дітям лише заможні члени суспільства, то саме з їх складу і формувався клас чиновництва, який поділявся на ранги» [332, с. 242]. Саме такий стан формування верхівки влади став основою корупції. Ю. Пахомов вказує, що «у цей період формується уявлення про належну поведінку чиновника. Відома постанова про чиновників Шан Яна, в якій він сформулював вимоги до них: «Хороший чиновник – такий, який добре знає закони, служить правителю і непідкупний»» [287, с. 65]. «Закони Ману (2 ст. до н. е. – 2 ст. н. е.) містять численні приписи про поведінку правителів. Цар повинен карати тих (осіб), призначених управляти (громадськими) справами, які, будучи всі гарячі полум'ям наживи, заподіюють шкоду справах прохачів. Цар повинен позбавляти їх власності. Тих же, що розбещують його міністрів, цар повинен вбивати» [118, с. 34].

Аналізуючи праці істориків, можна дійти висновку, що корупція та боротьба з корупцією в Китаї характерна як для сучасної країни, так і для стародавнього правління. Це ще раз вказує на існування даного негативного соціального явища в стародавньому світі різних цивілізацій. Тобто корупція не властива лише певному суспільному укладу, а має свої специфічні форми прояву в різних країнах за географією, за релігією, державним устроєм та політичною системою.

Індія. Досить чітко державний устрій стародавньої Індії описав А. Артем'єв, зазначивши, що «Монарх, будучи законодавцем і вищим суддею, призначав усіх вищих сановників. Він формував три дорадчих органи: 1) таємна рада, що складався з особливо довірених осіб; 2) паришад, в який входили чиновники вищих рангів; 3) раджасабха, що складався з представників провінцій, міст і селищ. Особлива роль у боротьбі зі зловживанням чиновників відводилася шпигунській службі, яка підпорядковувалася безпосередньо монарху. Територія держави ділилася на

провінції, області, округи зі своїм чиновницьким апаратом. У містах і селищах владу очолювали місцеві вожді – раджі, їм на допомогу терміном на один рік обиралися панчаяти, які, власне, і вирішували всі справи провінції. У деяких населених пунктах існувала республіканська форма правління. Даний механізм, якщо і залишав місце сваволі, то повинен був укладати його в надзорсткі рамки. Однак цього не сталося з наступних причин: 1) поділ суспільства на варни дозволяв заміщати управлінські посади тільки кшатріям, тобто був створений клас чиновників; 2) більшість населених пунктів внаслідок специфічних кліматичних умов та особливостей географічного розташування (важкодоступності) фактично були відірвані від постійного впливу центральної влади; 3) всевладдя чиновників на підвідомчій їм території і/або на яких у них є в підпорядкуванні особи; 4) залишився примітивним, заснованим на годуванні державний механізм перерозподілу благ [17, с. 92–93]. Щодо корупції, то в підручнику з державної служби за редакцією А. Оболонського вказано: «в Індії до чиновницького хабарництва ставилися з філософської терпимістю, як до неминучості. Ще 2500 років тому Каутілья, головний міністр імператора Чандра-Пуртов Маурі, перерахував у книзі «Арташастра» 40 видів присвоєння чиновниками державного доходу, але при цьому з воістину брамінським спокоєм уклав: «Як неможливо не спробувати смак меду або отрути, якщо вони знаходяться у тебе на кінчику язика, так само для урядовця неможливо не відкусити хоча б трохи від царських доходів. Як про рибу, що пливе під водою, не можна сказати, що вона п'є воду, так і про урядового чиновника не можна сказати, що він бере собі гроші. Можна встановити рух птахів, що летять високо в небі, але неможливо встановити приховані цілі рухів урядовців» [82, с. 22].

Варто зазначити, що в Стародавній Індії зародження корупції має подібні витоки, що й у Вавилоні – релігійні. «У Стародавній Індії ці погляди на облаштування соціуму трансформувалися в складний соціально-космічний уклад, описаний в ведичній літературі (1500–600 років до н. е.), В якому жертву приносить кожен наступний карму, за що заохочується в наступному житті. Особлива жертва у вигляді досягнення просвітленого стану і заохочується особливо – шляхом виходу з круговороту життів. Особа стає подібна богу, позбавлена карми» [326, с 93]. «В даному випадку порядок набуває космічний характер, він поширюється не лише на суспільне життя людини, але і на його внутрішній світ. Людина повинна слідувати

встановленим громадському порядку, дотримуватися норм права не тільки формально. Сама мета людського життя повинна бути спрямована на дотримання встановленого раз і назавжди укладом. Ідея зміни існуючого суспільного ладу, непокори існуючому порядку є хаос – зло. У зв'язку з цим свавілля, що твориться чиновником, представляється добром, опір йому – злом. Принесення підношення (хабара) є зло, оскільки мета його – змінити існуючий порядок. Ухвалення підношення (хабара) є добро, як прийняття існуючого порядку поклоніння вищим. Таке ставлення до підношення (хабарі) і було закріплено в Законах Ману» [17, с. 138–139].

Зазначимо, що не дивлячись на походження корупції в Стародавній Індії існували Закони Ману. Дані закони є одним з інструментів тогочасної боротьби з корупцією, що діяли в Індії у II столітті до н.е, судді за хабар каралися конфіскацією. Покарання за крадіжку або псування державного майна зазвичай визначав сам цар, проте в більшості випадків справа обмежувалася штрафами або вигнанням.

Єгипет. У знайденому сучасними археологами стародавньому єгипетському папірусі згадується про факти корупції серед державних службовців фараона – жреців, адже вони займали особливе місце в Стародавньому Єгипті. Посада жреця була досить привабливою, адже це надавало право на частину храмового майна й відповідне землеволодіння.

Причому вік першої писемної згадки про корупцію визначається не меншим аніж 3000 років. Часи середньовіччя надали поняттю корупції певного сакрально-релігійного значення – як спокуса диявола, омана, душевна руйнація особистості.

Особливо хабарництво процвітало в судовій системі. Саме тому за дані посади завжди велася боротьба і вони були об'єктом корупції. Так, в окремих джерелах [368, с. 280] зазначається, що посади жреців придбавалися за срібло або ж надавалися у вигляді хабара (VII–VI ст. до н. е.). Така ситуація обумовила початок боротьби з корупцією. Першим на це відреагував фараон Рамзес I. Відповідно до Указу фараона хабарництво каралося, через відрізання носа і засиланням на каторгу. Крім того, що корупція в Стародавньому Єгипті процвітала у внутрішніх державних справах, вагомий вплив вона мала й у зовнішніх зв'язках. В. Томсінов у своїй праці зазначає, що «за гроші в стародавньому світі не тільки отримували посади, але і займали трони. Так, в 58 році до н. е. з Олександрії був вигнаний місцевим натоппом фараон

Птолемей XII Авлет, що правив в Єгипті з 80 року до н. е. Птолемей Авлет втік до Риму і став шукати підтримки для повернення втраченого трону. Для цього він дав величезні хабарі (більше 6000 талантів) римським сенаторам, а також полководцям Помпею і Цезарю. Трохи пізніше він з цією ж метою обіцяв 10000 талантів народному трибуну і проконсула Сирії Авлу Габінію. Його «старання» призвели до бажаного для нього результату. У 57 році до н. е. Сенат прийняв рішення організувати військову експедицію в Єгипет для відновлення на троні Птолемея Авлета, а в 55 році до н. е. за допомогою римських військ Птолемей XII Авлет був відновлений в якості фараона»[368, с. 261].

Таким чином, корупція в стародавні часи мала свою специфіку, що обумовлено державним устроєм, політичною системою та економічним становищем, зокрема:

- корупція в стародавньому світі сформувалася під час зародження системи управління державою. Вчені зазначають, що система управління в даний період перебуває в зародковому стані. Вибудовується вертикаль влади, в якій кожен чиновник наділяється певним правом впливати на підвладних йому осіб на визначеній території [388, с. 78]. Ю. Пахомов вказує: «Тепер привілеї мають лише ті, хто займає владно-управлінські посади в державі. Механізм перерозподілу благ розподілений на дві частини: перша діє поза владними інституціями, друга – через державно-управлінський апарат. Чиновники на місцях ініціюють питання збору коштів та мають повноваження використовувати їх на свій розсуд, розпоряджаються щодо надання або відмови в отриманні певного блага, виконують суддівську функцію та здійснюють інші функції з управління,» [287, с. 65]. Б. Волженкін також підтримує позицію, що корупція пов'язана зі збором коштів у населення з метою підтримки функціонування владних структур, зазначаючи наступне: «в результаті збір матеріальних коштів у централізований державний фонд здійснюється чиновниками на місцях, які, вилучивши з нього свою частку, залишок передають вищим. Ті діють аналогічно, і так далі – до вершини піраміди влади. Такі відносини називають «годуванням» [54, с. 25].

- корупція була притаманною для військовослужбовців та мала витoki з культурно-релігійних традицій та звичаїв. А. Оболонський наводить приклад: «публічної служби як такої в межах східної моделі бюрократії не існувало, а вся армія чиновників працювала на забезпечення потреб не

населення, а центральної влади і своїх власних. Водночас культурні, національні, релігійні, історико-географічні особливості впливали на ставлення суспільства і самого чиновництва до проявів корупції» [82, с. 22]. А. Артем'єв вказує, що «насправді ж годування пронизує весь державно-владний апарат. Засноване на звичаях та підтримуване мораллю (моральністю), воно не є асоціальним» [17, с. 84];

- корупція мала олігархічне походження та поширювалася не лише на певну державу, а й на її міжнародні відносини. А. Кожушко стверджує, що «головною причиною зростання корупції також є швидке і, як правило, незаконне і несправедливе збагачення олігархії. В історії таке збагачення відбувалося найчастіше в умовах інтенсивної зовнішньої торгівлі (глобалізації), але це могло відбуватися й з інших причин – шляхом масштабних зовнішніх завоювань і військових грабежів, а також прямим підкупом з боку іноземних держав. Кризи корупції існували з найдавніших часів – щонайменше, з VI тис. до н. е., в переважній більшості випадків саме глобалізація в давнину була причиною криз корупції і загибелі цивілізацій і етносів» [147, с. 186].

Таким чином, можна цілком погодитися з вченими Ю. Тіхоміровим та Е. Трикоз у тому твердженні, що «Історія розвитку суспільства і держави нерозривно пов'язана з видозміною проявів корупції, і як складне соціально-правове явище, вона має безліч найрізноманітніших форм і проявів [365, с. 39] та з твердженням А. Артем'єва, що «у різних країнах в залежності від механізмів державного управління та механізмів перерозподілу благ корупція поглинає певні сфери людської діяльності, що приносить шкоду суспільним відносинам. Держави в залежності від суспільно-правової парадигми та інтересів політичних сил, які перебувають при владі, вносять до законодавства відповідні складові які дозволяють уникнути покарання за правопорушення, які з повною підставою можна назвати корупційними» [17, с. 86].

Узагальнюючи вищенаведене потрібно зазначити, що вивчені історичні аспекти прояву корупції в державному управлінні країн Стародавнього Світу дозволяють сформулювати комплексне уявлення про корупцію на її проникнення в суспільні відносини, адже вона була невід'ємним елементом державного управління із зародженням власне самої держави як суспільного інституту. Окреслені особливості прояву корупції в стародавньому світі, вказують на те, що корупція є складним суспільним явищем об'єктивної реальності, яке

укорінилося в різних сферах державного управління та економічних відносин, є вбудованим в механізми держави і суспільства та еволюціонує разом з ними.

1.2. Дослідження сутності корупції як соціального феномену

Звертаючись до теоретичної сторони досліджуваної проблеми, варто розкрити семантичну інтерпретацію явища корупції як складного соціального феномену, що має глибоко системний характер. Саме через системність цього явища проблема корупції вивчається практично всіма представниками гуманітарних наук, у тому числі представниками науки державного управління.

Дослідники корупцію сміливо називають «соціальною чумою» ХХІ століття. Це справжня загроза багатьом основам державності, суспільства, особистості та національній безпеці країни. Вона є чільним чинником зростання тіньового сектора економіки і політики держави, руйнує моральні й етичні принципи громадян та підриває авторитет і престиж державної влади на всіх її рівнях. [206, с. 151]. Унаслідок корупційних правопорушень відбувається утиск прав та законних інтересів громадян, організацій, завдається колосальний матеріальний збиток.

Так, О. Дручек наголошує, що «на сучасному етапі розвитку української державності корупція набуває ознак всепоглинаючого суспільного феномену, агресивного і непередбачуваного за характером. Це явище спотворює усі сфери суспільного життя: економіку, політику, управління. Корупційні прояви становлять реальну загрозу існуванню конституційно заявлених параметрів української держави – демократичних, соціальних, правових» [100, с. 276].

Небезпека корупції виникає тоді, коли державні, муніципальні службовці та інші особи, уповноважені на виконання державних функцій (чиновники, депутати, судді, співробітники правоохоронних органів, адміністратори, екзаменатори, лікарі тощо), які володіють дискреційною владою – владою над розподілом певних ресурсів, що особисто їм не належать, розподіляють їх на свій розсуд.

Головним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку, пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримувальним чинником – ризик викриття і покарання. Різні прояви корупції

мають різну етичну оцінку: одні дії вважаються злочинними, інші – всього лише аморальними [320, с. 81].

Боротьба проти корупційних проявів є частиною ширшої боротьби заради створення ефективної, чесною і дієвою системи управління. Реформатори повинні спрямувати зусилля не стільки на протистояння корупції як такої, скільки на усунення її негативного впливу на суспільство в цілому.

Для забезпечення комплексного дослідження механізмів формування та реалізації антикорупційної політики держави доцільно розглянути питання сутнісно-елементної комплектації визначення «корупція» з точки зору різних галузей наук.

У юридичній, економічній, політичній та соціологічній, визначень поняття «корупція» дається безліч, вони в основному схожі та розрізняються лише в конкретизації діянь, що входять до неї, більш-менш розгорнутою характеристикою суб'єкта [135, с. 47]. У вузькому розумінні це поняття пов'язане із посяганням на права і законні інтереси громадян, що руйнує нормальну діяльність інститутів публічної влади і підриває авторитет країни на міжнародній арені та в очах свого народу.

Деякі вчені розглядають корупцію щонайменше в чотирьох вимірах [67, с. 4]:

- соціальному;
- політико-економічному;
- кримінологічному;
- кримінально-правовому.

При цьому, в соціальному розумінні корупція – це використання посадовою особою наданих їй повноважень і можливостей для незаконного особистого збагачення.

У політекономічному розумінні корупція означає привласнення посадовими особами власності та інших вигід (економічний аспект поняття) опосередковано – шляхом отримання влади (політичний аспект).

Кримінологічне значення корупції обмежують лише тими сторонами соціального і політекономічного її значень, які відображають її антисоціальні, суспільно небезпечні і кримінально-протиправні сутність і зміст. У кримінологічному значенні корупція – це антисоціальне, суспільно небезпечне, загрозливе для економічної та політичної безпеки країни явище. Вона пронизує гілки влади і становить сукупність злочинів, скоєних

посадовими особами з метою особистого збагачення за рахунок держави, комерційних та інших організацій або громадян.

У кримінально-правовому значенні корупція є суспільно небезпечним діянням, суб'єктом якого є посадові особи, що визначені законом, які використовують посадові повноваження з корисливою зацікавленістю і в цілях особистого збагачення.

Таким чином, бачимо, що корупція акумулює в собі філософські, соціальні, правові, фінансові характеристики. Але в осягненні цього феномену важливо не лише зрозуміти, чим він є насправді, головне – відшукати дієві шляхи спочатку зниження його рівня, а потім і ліквідації причин, що породжують корупцію, усунення живильного середовища, де вона розквітає.

Комплексне дослідження питань корупції у сфері державного управління фактично уперше в Україні представлено в монографії В. Соловійова «Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України» [342]. Автор пропонує під поняттям «корупція» розуміти діяння уповноваженої особи, що приносить їй незаконний дохід і підмінє інтереси громадського суспільного блага вузьким груповим інтересом, а також діяльність, спрямовану на схилення уповноваженої особи до протиправного використання відповідних повноважень та можливостей. Під це визначення підпадають як державні службовці, так і суб'єкти недержавного та приватного суспільних секторів.

Також науковцем сформульовано такі ключові тези [343, с. 25]:

- поняття «корупція» – складне, багаторівневе, системно зорганізоване соціальне явище, яке поєднує в собі різні складові, зокрема: управлінську, політичну, економічну, юридичну, соціальну, морально-етичну;

- корупція – це негативне суспільне явище, яке постійно й активно впливає на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси та підриває довіру до держави;

- корупція охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства, вражає політику, економіку, соціальну сферу, культуру;

- корупція може бути політичною, економічною, адміністративною та побутовою, може виникати організовано чи стихійно;

– корупція створила корупційну етику, що стала альтернативою морально-етичним нормам в Україні.

Вдаючись до дослідження практик боротьби з корупцією, варто наголосити, що, незважаючи на високу небезпеку і широку масштабність корупційної діяльності в Україні, вкрай низька, неадекватна розмірами цього явища і загрозам національній безпеці країни ефективність заходів антикорупційної боротьби, як з боку державних структур, так і інститутів громадянського суспільства.

В українському сучасному суспільстві корупція стала нерозривною частиною економічного, політичного, соціального та культурного життя населення. Виступаючи вже не стільки кримінальним феноменом, скільки загальнодержавним негативним чинником корозії нації, вона підриває авторитет всіх гілок державної влади, руйнуючи державність і призводячи до все більш глибокого підриву суспільної безпеки [289, с. 99].

Серед дослідників існує думка, що корупція є індикатором хворобливості свідомості суспільства. Одним із її симптомів часто виступає відвертий цинізм громадян, коли в суспільстві переважають подвійні стандарти: корупцію всі зневажають та вважають її ганебним явищем, але залюбки користуються виробленими нею механізмами для досягнення мети.

Для України корумпованість майже всіх сфер життєдіяльності перетворилася на найсерйознішу проблему, нерозв'язання і загострення якої суттєво погіршують міжнародний політичний імідж нашої країни.

Корупція є вкрай негативним явищем, її небезпека полягає у тому, що вона [117]:

- завдає збитки всім (і чиновнику, і особі, яка провокує чиновника на корупційні діяння);
- підриває авторитет держави, завдає шкоди утвердженню демократичних основ суспільства;
- порушує принципи верховенства права;
- як правило, починається з невеликих знаків уваги (шоколадка, пляшка шампанського тощо);
- грубо порушує встановлений порядок здійснення повноважень посадовими і службовими особами органів державної влади, місцевого самоврядування, управлінських структур приватного сектора;

- надає незаконні привілеї корумпованим угрупованням і кланам, підпорядковує державну владу їхнім інтересам;
- живить організовану злочинність, насамперед економічну, стає неодмінною умовою її існування;
- порушує принципи соціальної справедливості, невідворотності покарання;
- створює залежність (як у наркомана, спробував один раз – хочеться ще і ще раз);
- нищить духовні, моральні та суспільні цінності;
- веде до адміністративної та кримінальної відповідальності;
- робить людину безробітною.

Для того щоб дослідити корупцію як соціальний феномен і виявити реальні можливості її викорінення, необхідно звернутися до історії поняття «корупція» і розглянути всі етапи становлення сучасного значення цього складного і багатогранного явища.

Дослідження історичних аспектів зародження та розвитку корупції в стародавньому світі (п. 1.1.) яскраво продемонстрували, що феномен корупції існує з найдавніших часів, має соціально негативний контен, є самодетермінуючим та системно-структурним явищем.

Більшість зарубіжних вчених доходять висновку, що сама етимологія слова «корупція» є досить неоднозначною. На думку відомого німецько-американського політолога К. Фрідріха, «будь-яка спроба проаналізувати поняття корупції буде суперечити факту, що англійською та іншими мовами слово «корупція» історично має абсолютно різні значення. Існують два основних бачення на інтерпретацію такого походження. Перший пов'язує термін з латинським «corruptio», що означало підкуп, продажність посадових осіб органів публічної влади, громадсько-політичних діячів.

Другий диспонує до давньоримських дефініцій «correi» (декілька учасників зобов'язальних відносин щодо певної справи, відповідного предмета) та «gumpere» (ламати, руйнувати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати, підкуповувати), поєднання яких у самостійну філологічну конструкцію породило термін "corruptere", який у найзагальнішому вигляді розумівся як якась групова деструкція, дія певної групи з кількох пов'язаних між собою діловими відносинами осіб, спрямована на порушення законного

порядку та ходу судового процесу або управління суспільними справами» [113, с. 45].

Популярною є версія, згідно з якою «корупція» походить від латинського *corruptio*, що означало «псування, підкуп». Але існує й інша точка зору, що надається науковцем Г. Мішиним, який зазначає, що всупереч твердженням більшості авторів, латинський термін *corruptio* походить від двох кореневих слів *cor* (серце, душа, дух, розум) і *rumpere* (псувати, руйнувати, розбещувати) [195, с. 264]. Тому, на думку науковця, суть корупції не в підкупі, продажності державних та інших службовців, а в порушенні єдності (дезінтеграції, розкладанні, розпаді) того чи іншого об'єкта, у тому числі системи органів державної влади.

Також, складна семантика слова «корупція» пояснюється неодноразовою зміною поняття з ходом історії. Так, у Стародавній Греції не існувало терміна, що стосується корупції і, можливо, навіть «не існувало чіткої різниці між словами подарунок і хабар» [454, с. 26].

Проте саме поняття корупції (більш-менш конкретно сформульоване) зародилося якраз у Греції. Акти корупції (хабарництво, використання влади в особистих цілях тощо) багаторазово відзначалися в працях давньогрецьких філософів і описувалися як згубні, такі, що негативно впливають на всі сфери суспільного життя. Видатний давньогрецький філософ Арістотель, наприклад, у своїй роботі «Політика» [14, с. 124] виділяв корупцію як найважливіший чинник, здатний привести державу якщо не до загибелі, то до виродження. Він розглядав корупцію як «моральне псування» державних правителів, котре зумовлює виродження «правильних» держав у «неправильні», наприклад виродження монархії в тиранію або аристократії в олігархію, внаслідок того, що керманічі держави починають ставити власні інтереси й потреби над суспільними та перетворюють державне управління на інструмент особистої наживи, що завдає шкоди суспільному благу.

Платон і Арістотель вказували на «зіпсовані форми організації влади» – демократію, олігархію і тиранію. У них замість того, щоб служити закону, служать волі правителів. Концепція корупції як захворювання політичного тіла, висунута давньогрецькими філософами, знайшла відображення в працях мислителів Нового часу – Макіавеллі, Руссо, Монтеск'є. «Для Макіавеллі корупція була процесом, який поступово знищував чесноти (*virtu*) громадян» [434, с. 18].

Так, Ніколо Макіавеллі у своєму головному творі – «Державець» – назвав корупцію «одвічним злом держави» та визначив це явище як використання публічних можливостей у приватних інтересах.

Томас Гоббс у «Левіафані» також вбачає причину корупції в егоїстичних прагненнях людини, індивідуалізмові як людської сутності, що протистоять державі як «суспільному тілу» та уособленню суспільних інтересів. На безмежності людського егоїзму як основи корупції наголошував і відомий гуманіст Шарль-Луї Монтеск'є: «Відомо вже з досвіду віків, що будь-яка людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і вона буде йти в цьому напрямку, доки не досягне належної їй межі» [201, с. 280].

При такому підході корупція сприймалася як дисфункціональне, деструктивне явище і поняття корупції починає набувати морально-етичного забарвлення: у давньогрецькому суспільстві починають з'являтися та утверджуватися антикорупційні морально-етичні норми (спочатку як заборони та обмеження щодо корупційних дій), а в Стародавньому Римі прояви корупції набувають все більше юридичного значення.

Так зароджувався перший історичний підхід до наукового розуміння корупції, який сучасні науковці називають традиційним або нормативно-ціннісним. Згідно з таким підходом корупційні дії та прояви розглядаються як такі, що кидають виклик загальноприйнятим морально-етичним та нормативно-правовим нормам, є антиподами таких суспільних ціннісних опіній (поглядів-переконань), як «загальне благо» та «суспільна користь». Водночас для отримання особистої вигоди не обов'язковий грошово-фінансовий характер корупційних дій. Він може бути в просуванні службовими сходами корупціонера, його близьких або осіб з його оточення [114, с. 111].

У епоху середньовіччя в Європі корупція сприймалася, в першу чергу, як прояв гріховності, а боротьба з нею – як боротьба зі спокусою диявола. У західному середньовічному суспільстві корупція уявлялася моральною розбещеністю та зіпсованістю. Це було пов'язано з релігійними уявленнями, а також з вченням про град Земний і град Божий. У даній ситуації корупція сприймалася функціонально.

З початком «нового» часу, появою централізованих держав у Європі, складанням Вестфальської системи міжнародних відносин починає зароджуватися уявлення про корупцію, яке є найбільш близьким до сучасного.

У працях філософів-просвітників корупція представлялася соціальною хворобою, що заважає нормальному функціонуванню суспільства і гальмує його розвиток.

Варто зазначити, що з середини XIX ст. проблема корупції починає досліджуватися в межах соціальних наук.

У політології перші дослідження корупції почалися з 60-х рр. XX ст., проте термін «політична корупція» з'явився ще в кінці XIX ст. На думку англійського академіка, юриста і дипломата Джеймса Брайса корупція може бути [426, с. 150]:

- 1) підкупом державних службовців (оплата готівкою);
- 2) іншим видом підкупу державних службовців;
- 3) спекуляцією з документами;
- 4) спекуляціями для вигоди кандидатів.

Д. Брайс вважав, що основним елементом корупції є підкуп державних службовців [426, с. 139]. Подібні елементи корупції відзначав і Дж. Найєм у сформульованому ним в 60-ті рр. XX ст. визначенні, згідно з яким «корупція – це поведінка, яка відхиляється від нормального виконання обов'язків державним чиновником з метою отримання приватної (сімейної, кланової), матеріальної або статусної вигоди» [447, с. 417].

Можна припустити, що наведене визначення деякою мірою корелює з визначенням дослідника К. Фрідріха, відповідно до якого корупція – вид поведінки, що відхиляється від норми в окремо взятому контексті (наприклад, політичному). На думку вченого, є явищем однозначно негативним, «патологією політики» та одним з її неодмінних супутників. І хоча, на думку вченого, повна перемога над корупцією – утопічне завдання, їй «потрібно давати енергійну відсіч, щоб хвороботворні паростки не поширювалися і не руйнували політичну систему» [434, с. 482]. Вчений розцінював як індикатор корумпованості влади ступінь консенсусу в суспільстві, а політичну опозицію і вільні засоби масової інформації називав факторами, що стримують корупцію. «Така девіантна поведінка асоціюється з певною мотивацією, зокрема, з отриманням особистої вигоди за громадський рахунок» [434, с. 15].

К. Фрідріх зазначав, що вигода може бути як матеріальною, так і нематеріальною; як для однієї людини, так і для групи людей. Завданням учених, на думку дослідника, є встановлення загального широкого поняття корупції, оскільки за історію свого існування воно не раз змінювало значення

і конотації. Підбиваючи підсумки, дослідник дає загальне визначення корупції: «корупція – це використання публічної влади для отримання особистої вигоди, просування по службі, або престижу, або пільг для соціальної групи чи класу; способом, що порушує закон або стандарти високоморальної поведінки. Вона (корупція) завжди дає вигоду хабародавцю і хабароотримувачу, але завдає шкоди суспільству» [434, с. 482].

На думку одного з найбільш відомих дослідників корупції А. Хайденхаймера, «поняття «корупція» – предмет наукових суперечок». Класик досліджень корупції підкреслює різницю ставлення до корупції в країнах, що розвиваються, де саме поняття з'явилося різко, майже раптово – в епоху економічних і політичних перетворень, разом зі збірниками законів; і в розвинених західних країнах, де поняття розвивалося поступово, еволюційно. А. Хайденхаймер виділяє 3 групи визначень. Серед них трактування корупції як аморального, зіпсованого виконання державними чиновниками своїх обов'язків, що відхиляється від прийнятих державою норм (Д. Бейлі, Г. Мюрдаль, Дж. Най); як природне явище, яке супроводжує встановлення ринкових відносин у державі (А. Ван Клавера; Н. Лефф); як невідповідність суспільному інтересу, зловживання посадовими повноваженнями в особистих цілях (К. Фрідріх). Проблему ж прийняття загального визначення дослідник вбачає в тому, що «факт прийняття його науковим співтовариством може ускладнити пошук аналітичного вирішення проблеми корупції» [434, с. 13].

Ідею про неможливість встановлення єдиного визначення висловлює і політолог М. Джонстон, на думку якого «корупція – це зловживання посадовими повноваженнями і владними ресурсами з метою отримання особистої вигоди» [440, с. 12.]

Але поняття «зловживання», «повноваження», «особистий» і навіть «вигода» є предметом суперечок у багатьох суспільствах. Водночас, в тому чи іншому суспільстві вкрай складно встановити відмінності між корупційними злочинами та діями, що не належать до актів корупції.

Велике значення для пояснення основ явища корупції та систематизації окремих аспектів розуміння мають дослідження соціологів. За визначенням Л. Гевелінга, «корупція – деструктивна по відношенню до чинних на даній території суспільних норм і панівної моралі система соціальних зв'язків, які характеризуються використанням посадових повноважень для одержання матеріальної і (або) нематеріальної вигоди» [68, с. 10].

Можна зробити висновок, що автор розглядає явище корупції вже не як окремі прояви девіантної поведінки, а як систему суспільних відносин.

Наступним кроком у дослідженні еволюції сутності поняття «корупція» вбачаємо звернення до міжнародних документів.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією свідчить про те, що за сучасних умов корупція виходить за рамки національних кордонів і потребує глобального підходу. Прояви корупції створюють загрозу не лише національній безпеці більшості країн світу, а й підривають міжнародні інститути влади та економіки. На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, в останні роки боротьба з корупцією набула транснаціонального значення, а деякі національні закони країн мають екстериторіальну дію [196].

Одним із прикладів таких законів є Закон Великобританії «Про боротьбу з хабарництвом» (UK Bribery Act/УКВА), що набрав чинності 1 липня 2011 р., та Закон США «Про боротьбу з корупцією за кордоном» (Foreign Corrupt Practices Act/FCPA), що діє ще з 1977 р.

У Законі США «Про боротьбу з корупцією за кордоном», що є першим законом подібного роду, є визначення «іноземна посадова особа», а також перераховано ряд карних корупційних практик, але при цьому відсутнє визначення поняття «корупція» [464].

Не додає пояснень у формулювання визначення корупції і Міжамериканська конвенція по боротьбі з корупцією (1996 р.) [465]. У даному документі не міститься визначення корупції, але перераховуються акти корупції, що підлягають криміналізації.

Аналізуючи положення Конвенції Ради Європи в галузі боротьби з корупцією, зазначаємо, що у 1996 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Програму дій по боротьбі з корупцією, у межах якої були підготовлені та відкриті для підписання дві конвенції – Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію від 27 січня 1999 р. і Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 р.

Так, у Конвенції Ради Європи «Про кримінальну відповідальність за корупцію» визначення корупції також відсутнє. Проте європейська «Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією» все ж таки дає визначення корупції: «корупція» означає прохання, пропозицію, дачу або прийняття, прямо або опосередковано, хабарів або будь-яких інших переваг чи обіцянок, які

порушують належне виконання будь-якого обов'язку, або поведінку, необхідну від одержувача хабара, неналежних переваг чи обіцянки такого» [391], але із уточненням: «для цілей цієї Конвенції».

У Конвенції ОЕСР (Організації економічного співробітництва та розвитку) по боротьбі з підкупом іноземних державних чиновників при здійсненні міжнародних угод не представлено визначення корупції, але наводиться визначення хабарництва: «це пропозиція, обіцянка або передача чогось з метою здійснення впливу на державного чиновника в ході виконання ним/нею своїх офіційних обов'язків. Хабарі можуть бути у формі грошей, іншої грошової вигоди, такої як членство в ексклюзивному клубі або обіцянка стипендії дитині, або у формі нематеріальної вигоди, такої як схвальні відгуки в засобах масової інформації» [428].

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, прийнятій в 2003 р. Генеральною Асамблеєю ООН, також не дається чіткого і єдиного визначення корупції. У третій статті наведені різновиди корупційних практик, такі як «відмивання коштів, підкуп національних посадових осіб, підкуп іноземних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою, розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою, зловживання впливом в корисливих цілях, незаконне збагачення, перешкоджання здійсненню правосуддя тощо» [151].

Вважаємо, що досить важливим є відображення розуміння корупції авторами Конвенції у більш широкому значенні, ніж поняття «хабарництво». Але конкретизації даного поняття не наводиться.

Українське законодавство дає формулювання поняття «корупції» в Законі України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р: «корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного

використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [117].

Аналітичний огляд наукових досліджень явища корупції в контексті різних теоретико-методологічних підходів засвідчив, що існує багато найрізноманітніших визначень, які бувають протилежні за змістом, але на сучасному етапі їх формування в міждисциплінарному контексті можна виділити таку тенденцію: «Сучасна концепція корупції зупиняється на традиційному розумінні корупції як зловживання державною владою заради приватної вигоди...» [425, с. 17].

Масштабність корупції обумовлює необхідність уточнення та розширення наведеного визначення з акцентуванням на всеохоплюючу дію цього явища, адже корупція включає в себе не лише хабарі і «відкати», а й практики вищого рівня: «захоплення держави» – вплив груп інтересів на формування державної політики; «захоплення бізнесу» – встановлення неформального контролю держави над різними секторами економіки через пряме адміністративне втручання або незахищеність прав власності; розподіл сил та ресурсів держави; вплив на регулювання взаємовідносини з іншими країнами (холодна війна) тощо.

У межах наведеного, корупцію у вузькому сенсі потрібно розглядати як будь-яку дію, що спрямована на досягнення або отримання будь-яких пільг, привілеїв або вигід шляхом нелегальних змов і хабарів.

В більш широкому сенсі найбільш прийнятним тлумаченням поняття «корупція», з огляду на визначені мету і завдання дослідження, є підхід вітчизняного науковця М. Мельника, відповідно до якого «корупція – соціальне явище, яке охоплює сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб» [190, с. 46].

Отже, корупція є негативним явищем, що отруює суспільне життя будь-якої держави. Проблеми корупції залишаються одними з найболючіших у системі органів державної влади. Вони гальмують її розвиток, а запобігання та дієва протидія корупції не завжди базуються на розумінні причин її виникнення.

Таким чином, відсутність однозначного визначення корупції навіть у міжнародних документах свідчить про багатогранність і суперечливість даного явища. Саме тому виникає необхідність конкретизації змісту елементів сутнісного наповнення дефініції «корупція», що дало б змогу найбільш повно охарактеризувати дане явище та визначити спонукальні чинники.

1.3. Типологія корупційних відносин: державно-управлінський погляд

З метою одержання комплексного уявлення щодо специфіки феномену «корупція» розглянемо форми і види проявів корупції та корупційних відносин. Це надасть змогу в подальшому дослідити рівень проникнення цього явища у державні інституції, роль та ступені «участі» в суспільних процесах, а головне визначити антикорупційні механізми та конкретизувати умови протидії.

На сьогодні існує безліч класифікацій видів корупції та типів корупційних відносин, але більшість з них не претендує на всебічне вичерпне відображення форм і видів корупційних практик, а обмежуються декількома ознаками досліджуваного явища.

Необхідність дослідження теоретичного підґрунтя подолання корупції, її форм та проявів зумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем. Класифікація її форм та видів створює базис знань для застосування профілактичних заходів вже на початкових етапах корупційної поведінки, застосування дієвих превентивних заходів з чіткою ідентифікацією всього арсеналу форм і механізмів протидії.

На думку професора з Каліфорнії Р. Клітгаарда, корупція є наслідком неефективної діяльності інститутів суспільства, рівень якої можна визначити за такою формулою:

Корупція = монополія владних повноважень + свобода в ухваленні рішень – підзвітність [439, р. 19].

З огляду на наведену формулу В. Соловйов класифікує корупцію за такими критеріями [318, с. 25]:

- *за суб'єктами взаємодії* – громадяни та державні службовці, приватні компанії та чиновники, громадськість та політичне керівництво;
- *за видом вигоди* – отримання прибутку або зменшення витрат;

- *за спрямованістю* – внутрішня і зовнішня.

Крім того, як вважає науковень, корупцію розрізняють за способом взаємодії суб'єктів, ступенем ієрархічності, передбачуваності, за методом отримання неправомірних переваг.

Досліджуючи сутність корупції, Т. Качкіна виокремлює складові цього соціального явища, які у системному вигляді подані з позиції класифікаційних ознак [141, с. 15–16]:

- *суб'єкта* (той, ким здійснюється корупційне діяння) – державну (державний службовець, чиновник або посадовець) або приватну особу, офіційно наділену владними повноваженнями, статусом, авторитетом чи будь-якою монополією на діяльність, що дає їй можливість задовольняти власні інтереси за рахунок інтересів держави і суспільства. Суб'єктом у корупційних діяннях є й особа, яка добровільно або примусово сприяє задоволенню інтересів корупціонера;

- *сторони корупційних відносин* – суб'єктів, які задіяні в системі корупційних правопорушень;

- *мету корупційного діяння* – пряму матеріальну і/або нематеріальну вигоду, переваги в чому-небудь;

- *спосіб реалізації* – використання службових повноважень, статусу, авторитету;

- *сферу поширення* – державний, громадський і приватний сектори в усіх сферах суспільного життя, а також менталітет;

- *об'єкт* – суспільні відносини, які призводять до корупційних правопорушень;

- *форми* – хабар (підкуп у вигляді грошових коштів, майна, надання переваг, пільг, послуг матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову), чинення тиску, примусу, здирництво, розкрадання, зловживання службовим становищем, непотизм, кримінальний лобізм тощо;

- *сутність* – конфлікт інтересів, суперечність між приватними інтересами посадової особи та її службовими повноваженнями, які вона використовує для прийняття необ'єктивного або упередженого рішення.

М. Селіхов пропонує кілька класифікацій видів корупції, зокрема, за характером впливу на право – правопорушення і зловживання публічним

правом. Вчений підкреслює, що до корупційних правопорушень належать корупційні злочини, адміністративні проступки, цивільно-правові правопорушення та дисциплінарні проступки, що характеризуються ознаками корупції. Всі інші порушення, що не належать до правопорушень, є, на його думку, зловживаннями публічним правом і пов'язані з порушенням приписів юридичних норм.

За суб'єктивною ознакою виділяються такі види корупції, як елітарна (політична) корупція і корупція посадових осіб.

З погляду об'єкта впливу в структурі державного механізму М. Селіхов [328, с. 32] виділяє такі види корупції, як корупція в органах законодавчої влади, корупція в органах виконавчої влади та корупція в органах судової влади, а за національним складом учасників корупційних відносин – на транснаціональну (міжнародну) і внутрішньодержавну

Варто зазначити класифікацію видів корупційних правопорушень, що запропонована О. Мізерієм [198, с. 184]:

- 1) за статусом суб'єктів:
 - а) корупція в органах влади;
 - б) корупція в приватному секторі;
 - в) корупція в політиці, чи політична корупція;
- 2) за рівнями:
 - а) низова;
 - б) верхівкова;
 - в) вертикальна;
- 3) за ступенем суспільної небезпечності:
 - а) корупція-проступок;
 - б) корупція-злочин.

Таким чином, виділяються чотири основні види корупційних правопорушень:

- цивільно-правові делікти;
- дисциплінарні проступки;
- адміністративні правопорушення;
- злочини.

Необхідно зазначити, що, крім власне корупційних правопорушень, існують інші форми корупції:

- фаворитизм, при якому дії керівника, високопоставленої особи або правителя зумовлюються впливом їх «улюбленців», фаворитів;
- непотизм (кумівство) – висунення на керівні посади осіб на основі кровноспоріднених зв'язків;
- протекціонізм – заступництво з боку посадових осіб щодо підлеглих їм осіб, а також суб'єктів підприємницької діяльності в обмін за винагороду;
- лобізм – діяльність представників економічно сильних структур, що впливають на державну політику;
- незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів;
- незаконна приватизація;
- незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій, громадських об'єднань);
- вимагання;
- надання пільгових кредитів, замовлень;
- знаменитий російський «блат» (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів – товарів, послуг, джерел доходу, привілеїв) тощо [71, с 72].

З точки зору виникнення та поширення корупційно-тіньових відносин доцільно приділити увагу типологізації, що представлена в наукових працях Н. Судьбіної. В основу типології корупційних відносин авторка покладає трирівневу структуру корупції.

На першому рівні корупція спрямована на створення фінансової бази впливових тіньових угруповань влади і пов'язана з незаконним фінансуванням, у тому числі політичних кампаній, партій і угруповань, інших державних і громадських організацій.

На другому рівні корупція проявляється як патологія «дозвільних» функцій різних інститутів адміністративної машини держави. Чим ширша номенклатура цих функцій, тим сильніше зростання корупції, здатної до надання ліцензії на експорт стратегічно важливих ресурсів, призначення «уповноважених» фінансових організацій тощо.

На третьому рівні корупція проявляється як патологія регулюючих функцій різних інститутів адміністративної системи держави, наприклад, встановлення певного рівня податків на експорт і імпорт у деяких галузях економіки, розміру тих чи інших квот тощо.

Так, авторка виокремлює такі їх різновиди [355]:

за сферами поширення:

- економічна корупція (безпосередньо пов'язана з тіньовою економікою);
- політична (корупція в політичних колах);
- корупція державних службовців;

за суб'єктами:

- підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця;
- вимагання хабарів за ініціативою посадовця ;

за об'єктами (хабарі з боку громадян),

- підприємницькі вчинки (з боку офіційно зареєстрованої організації);
- кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, пов'язаних з проституцією, наркотиками тощо);

за видами вигід від корупційних дій:

- грошові блага;
- послуги (патронаж, захист, лобізм);

за основними цілями:

- отримувач хабара порушує свої обов'язки в інтересах особи, що дає хабар;
- хабар «за доброзичливе ставлення»;

за рівнем централізації корупції:

- вертикальна корупція (хабарі передаються від підпорядкованих державних службовців – керівникам та неорганізованій корупції);
- автономна корупція (отримувач хабара регулюють свою діяльність самостійно);

за ієрархічним рівнем:

- первинна (побутова) корупція, вона пов'язана з низовими посадами державних службовців;
- корупція середнього рівня (хабарі збираються молодшими чиновниками та передаються їх керівникам);
- корупція у вищих ешелонах влади;
- міжнародна корупція.

Якщо поставити за мету розширення критеріїв типологізації, то в основу додаткових класифікаційних ознак треба покласти врахування

особливостей існуючої в Україні системи державного управління, якій притаманні внутрішня суперечливість та відірваність від громадян, що призвело до появи нових гібридних корупційних практик та функціонування державних інституцій, що конкурують між собою за хабарі (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типологія корупційних відносин

Критерій	Типи
За сферою виникнення корупційних відносин (середовище поширення корупції)	Корупція у сфері державного управління; Парламентська корупція; Корупція на підприємствах; Корупція під час виборів; Громадський сектор.
Програмні цілі корупційних відносин	Економічна корупція (пов'язана з тіньовою економікою); Політична (корупція політичних діячів); Корупція державних службовців
Хто постає ініціатором корупційних відносин	Підкуп з ініціативи особи, яка звертається з проханням до посадовця; Вимагання хабарів за ініціативою посадовця .
Хто є хабародавцем	Індивідуальний хабар (з боку громадянина); Підприємницький хабар (з боку з підприємств); Кримінальний підкуп (з боку кримінальних структур, наприклад, наркомафії)
Форма вигоди, яку отримує одержувач хабара від корупції	Матеріальна: - хабарництво; Нематеріальна (обмін послугами) : - клієнталізм (його різновид – протекціонізм); - лобізм; - фаворитизм; - непотизм; - незаконне привласнення публічних коштів для приватного використання.
Цілі корупції з точки зору хабародавця	Хабар за порушення службових обов'язків; Хабар «за доброзичливе ставлення».
Ступінь централізації антикорупційних відносин	Централізована корупція «знизу вгору» (хабарі, регулярно збираються нижчестоящими чиновниками та розподіляють між ними та керівництвом). Децентралізована корупція (кожен хабародавець діє за власною ініціативою).

Рівень поширення корупційних відносин	<p>Внутрішньодержавна:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Низова корупція (в нижчому і в середньому ешелонах влади); - Централізована (вертикальна) корупція «зверху вниз» (хабарі регулярно збираються вищими чиновниками, частково передаються їх підлеглим); - Верхівкова корупція (інституційна); <p>Міжнародна корупція</p>
Повторюваність корупційних відносин	Випадкова (одноразова) ; Системна.
Вплив на право корупційних відносин	<p>Правопорушення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - цивільно-правові делікти; - дисциплінарні проступки; - адміністративні правопорушення; - злочини. <p>Зловживання</p>
Результативність корупційних відносин	Отримання прибутку; Зменшення витрат

В основі фундаментальних причин корупційних відносин, що представлені в табл. 1.1, лежить недосконалість інституційної системи і державної політики у сфері протидії корупції. Варто також зазначити, що вагому роль у загостренні окреслених проблем відіграє історичне минуле держави, її народу або нації, традиції, рівень культурного розвитку, характер (індивідуальність) конкретного державного чиновника – його принциповість, рішучість, моральність тощо.

Теоретичне осмислення та систематизація класифікаційних ознак типів та форм корупції дає можливість сформулювати такі ключові узагальнення:

- корупція – це багатогранна проблема;
- корупція має множинні аспекти, що не завжди легко виявляються;
- корупція може набувати різних форм і відбуватися з найбільш різних джерел;
- вплив корупції може відчуватися на різних рівнях;
- корупція являє собою не штучно створений, нав'язаний і чужорідний суспільству факт, а об'єктивно обумовлене, складне за складом суспільне явище, невід'ємною частиною якого є економічні, політичні, соціокультурні та інші відносини;

- в системі державного управління в Україні, якій притаманні внутрішня суперечливість, відірваність від громадян, вкоренилися нові гібридні корупційні практики.

Перелік викладених вище форм прояву і видів корупційних відносин не є вичерпним. Але ми прагнули показати своєрідність кожної з них, підкреслюючи ті ознаки, які роблять дані практики корупційними.

На нашу думку, корисність проведеної класифікації полягає в усуненні суперечностей між різними гуманітарними науками в підході до ідентифікації проявів і видів корупційних відносин та найбільш повному змістовному наповненні термінологічного арсеналу механізмів формування та реалізації антикорупційної політики держави.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Сутність, принципи, завдання та суб'єкти антикорупційної політики держави

Щоб зменшити загрозу національній безпеці від катастрофічного зростання рівня корупції, необхідна термінова реалізація комплексної та ефективної антикорупційної політики.

Антикорупційна політика є відповідною реакцією на корупційні процеси, які існують у певний період у державі, та/або які прогнозуються в майбутньому. До того ж потрібно звернути увагу, що саму державну політику варто розуміти як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [93, с. 8].

Варто наголосити, що багато науковців роблять припущення, що державна антикорупційна політика – це комплекс заходів, спрямованих на протидію корупції у вузькому розумінні й запобігання корупційним проявам у широкому розумінні. З цього погляду логічним видається визначення державної антикорупційної політики як сукупності взаємопов'язаних дій системи органів державної влади щодо розроблення та реалізації мети, завдань, принципів і стратегічних напрямів розв'язання проблем у сфері запобігання і протидії корупції, що наводить В. Соловйов [342, с.103]. Також науковець наголошує, що метою державної антикорупційної політики є створення та організація дієвої системи запобігання і протидії корупції, виявлення її передумов та усунення наслідків, а також визначення шляхів забезпечення незворотності покарання за вчинення корупційних діянь.

У практичній площині антикорупційна політика полягає в розробці та здійсненні різнобічних і послідовних заходів держави і суспільства у межах прийнятих державою основ Конституційного устрою з усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують і живлять корупцію в різних сферах життєдіяльності. Вона має стати невід'ємною частиною базової стратегії

розвитку держави, розгорнутої в різних напрямках та пріоритетах: державно-політичному, соціально-економічному, державно-правовому, суспільно-громадянському, соціокультурному.

Відповідно, базовими цілями антикорупційної політики в Україні має стати зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, пов'язаних із корупцією, шляхом реалізації антикорупційних механізмів і відповідних завдань.

До ключових завдань Антикорупційної політики держави варто зарахувати такі: [344, с. 242]:

- попередження корупційних правопорушень;
- створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, які мають публічний статус;
- забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення в усіх випадках, прямо передбачених нормативними правовими актами;
- відшкодування шкоди, заподіяної корупційними правопорушеннями;
- моніторинг корупційних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики;
- формування антикорупційної суспільної свідомості;
- сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції та корупційні фактори, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації;
- створення стимулів до заміщення державних посад, посад державної та муніципальної служб непідкупними особами .

У корупції як соціальному явищі беруть участь дві сторони – апарат державного управління та громадяни. Спроби одностороннього вирішення проблеми шляхом припинення корупційної поведінки державних посадовців не дають позитивних результатів. Попит на корупційні дії чиновника формується в суспільному середовищі, яке є дуже чутливим до бюрократичних бар'єрів та недосконалості законодавства в процесі вирішення своїх корисливих проблем [413, с. 171]. Зазначені деструктивні процеси зумовлюють необхідність налаштувати всі державні механізми на протидію корупції, максимально підключивши до даного процесу все українське суспільство.

Подібного погляду дотримується і дослідник В. Соловійов. Він стверджує, що «антикорупційна діяльність належить до сфери державного управління, проте антикорупційна політика держави здійснюється як через систему державного управління, так і через недержавні інституції. Несформованість демократичної системи контролю державним управлінням є підґрунтям для вчинення чиновниками корупційних діянь, свавільного і безмежного лобіювання політиками та бізнесменами кланових рішень у парламенті й уряді, ігнорування правових норм» [342, с.87].

Ефективне виконання антикорупційної функції держави передбачає комплексне впровадження законодавчих заходів, організаційно-політичних заходів, соціально-економічних, заходів спрямованих на налагодження взаємодії із структурами громадянського суспільства та на міжнародну співпрацю, превентивних заходів, спрямованих на профілактику корупційних дій посадовців та підвищення загальної культури владних відносин в українському суспільстві. Системність зазначених заходів може виражатися в реалізації декількох одноразових конкретних програм або заходів, спрямованих на запобігання корупції, або в реалізації антикорупційної стратегії держави.

На перший погляд, переваги антикорупційної політики держави (стратегії) цілком очевидні, але у стратегії є і свої певні недоліки. Головний з них – істотні фінансові витрати державного бюджету. Проте стабільна протидія корупції у довгостроковій перспективі відшкодовує себе економічно, маючи при цьому моральний та політичний сенс. Другий недолік стратегії антикорупційної політики (особливо у частині, що спрямована на формування антикорупційних умов) полягає в тому, що вона на етапі становлення не має активну громадську підтримку. Так, масовому усвідомленню в будь-якій країні більш зрозуміла «репресивна стратегія». І навпаки, система усунення причин, яка представляє собою затратні заходи, такі як антикорупційну освіту або створення спеціалізованої органу, відповідального за проведення антикорупційної політики, виявляється непривабливою.

І все-таки, переваги антикорупційної політики, безсумнівно, великі.

По перше, це найбільш ефективна стратегія в тому сенсі, що вона здатна знизити рівень корупції в країні та принести прямий економічний ефект.

По-друге, ця політика спрямована на довготривалі результати (ефект є навіть тоді, коли відповідна політика активно не проводиться якийсь певний час).

Як правило, стратегії з системного усунення причин і явищ корупції досить стандартні і за час проходження «проб і помилок» стали практично універсальними.

Антикорупційна політика держави з погляду системного підходу виступає невід'ємною частиною управління державою, що дозволяє екстраполювати на це явище розмаїття методів та прийомів державного управління.

Методи державного управління, які застосовуються при формуванні та реалізації антикорупційної політики держави, залежать від стратегії та тактики протидії корупції в Україні, а також від стратегії соціально-економічних перетворень та обумовлюють вжиття відповідних заходів [342]. Виходячи з накопиченого досвіду заходи антикорупційної політики держави можна розділити на дві досить загальні групи.

В першу групу входять заходи прямого впливу – заходи боротьби з існуючими проявами корупції: широке висвітлення корупційних діянь і формування негативної суспільної думки щодо цього явища; застосування принципу обов'язковості понесення відповідальності за корупційні діяння, незалежних від соціального статусу особи; удосконалення антикорупційного законодавства; врегулювання приватновласницьких відносин.

Другу групу утворюють заходи непрямого впливу та превентивні заходи – заходи з усунення причин і умов виникнення корупційних діянь та заходи з виявлення та руйнування «зон підвищеної ризикованості». На практиці ж варіантів протидії корупції значно більше. Існуюча реальність зобов'язує по-новому подивитися на арсенал засобів, які можуть протистояти корупційній небезпеці. При цьому варто зазначити, що вибір сукупності заходів залежить від характеру реформування (швидкого або поступового), від концептуальних підходів до самого характеру реформування (механістична, маржиналістська, структурна). Обрання конкретної концепції залежить від багатьох чинників, а найважливішим є політичний – стратегія перетворень, визначена владою. При виборі сукупності заходів протидії корупційним проявам необхідно враховувати й те, що елементи адміністрування присутні у будь-якому методі, оскільки процес виконання

здійснюється та контролюється уповноваженим державним органом та його посадовими особами.

На нашу думку, для забезпечення ефективності антикорупційної політики в Україні необхідно дотримуватися таких стратегічно спрямованих антикорупційних напрямів реформування:

1. Антикорупційна освіта українського суспільства.
2. Прозорість судової системи і системи державного управління.
3. Створення національної антикорупційної коаліції.

Системна стратегія боротьби з явищем корупції має постійно доповнюватися новими необхідними елементами, такими як прийняття етичних кодексів поведінки посадових осіб (як на державному рівні, так і на рівні певної організації), прийняття необхідних нормативних документів на законодавчому рівні, розробка антикорупційних програм для конкретних регіонів на базі загальнодержавної антикорупційної стратегії, проведення просвітницької роботи з антикорупційної тематики тощо.

Корупція в Україні, перетворившись на систему суспільних відносин, несе загрозу національним інтересам країни. Надзвичайно високий рівень корупції у нашій країні призводить до порушення прав власності, упередженості вітчизняної суддівської системи та неефективності законодавчого процесу. Тим часом антикорупційні заходи, що вживаються в нашій країні, є малоефективними. Влада в країні неодноразово і голосно заявляла про необхідність боротьби з корупцією, розроблялися програми і стратегії подолання цього явища, здійснювалися окремі жорсткі кроки в цьому напрямі, але значного позитивного ефекту вони не принесли [344, с. 88].

Науковці зазначають, що в Україні антикорупційна політика підміняється імітацією. В нашій країні кожна нова хвиля антикорупційної риторики будується за схожою схемою, що враховує [58, с.13–14]:

- постановку під сумнів (заперечення) результатів та напрацювань попередників у боротьбі з корупцією;
- створення консультаційних органів, відповідальних за розробку антикорупційної політики;
- обговорення та прийняття концепцій і стратегій щодо боротьби з корупцією, іноді, законопроектів, велика частина яких не реалізується;

– проведення показових, кон'юнктурних акцій правоохоронних органів переслідування корупціонерів, як правило, представників опозиції або чиновників середнього і низового рангу;

– проведення показових і несистемних акцій, спрямованих на реформу правоохоронних органів, зокрема ліквідація ДАІ, реформа Митної служби, однак оскільки політики не бажають відмовлятися від можливості використовувати правоохоронні органи у своїх політичних цілях, реформа останніх не відбувається.

Це пояснюється недостатньою політичною волею керівництва країни, недосконалістю законодавства, відсутністю демократичних традицій і цивілізованої ринкової економіки, слабким рівнем розвитку громадянського суспільства, недоліками в роботі правоохоронних органів, прокуратури і судової системи в напрямі мінімізації корупційних проявів, а також недостатньою ефективністю державного механізму протидії та запобігання корупції, який терміново потребує вдосконалення.

Це свідчить про те, що антикорупційна боротьба повинна бути не тимчасовою акцією, не заходом одного Указу, а постійною і цілеспрямованою складовою частиною державної політики.

Протидія корупційним проявам лише складова більш глобальної боротьби за створення ефективної, чесною і дієвою системи управління. Тож, реформатори повинні спрямувати зусилля не стільки на протистояння корупції як такої, скільки на усунення її негативного впливу на суспільство в цілому.

Антикорупційні заходи держави повинні реалізовуватися з урахуванням таких основоположних принципів: законності; гласності та прозорості; пріоритетності служіння державі; всеохопності; перманентності; колегіальності в усіх випадках ухвалення життєво важливих для населення рішень; цілеспрямованості; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; превентивності; цільового використання видатків із бюджетів усіх рівнів на реалізацію антикорупційних заходів та відповідальності за їх використання; формування коаліцій громадянського суспільства, бізнесу та уряду для протидії корупції; партнерства у відносинах між державними, некомерційними і суспільними структурами в протидії корупції; відкритості та доступності інформації про реалізацію антикорупційних заходів та про діяльність суб'єктів, які їх реалізують; дотримання векторів консолідації

українського суспільства та євроінтеграції держави; патріотизму та детермінації національних інтересів; відповідності пріоритетних напрямів державних антикорупційних заходів національній безпеці.

Кожен з наведених принципів буде дієвим тільки в системі з іншими. У їх комплексній дії створюються умови високоризиковості корупційної діяльності. В іншому разі корупція сприйматиметься в суспільстві як малоризикова і високодохідна діяльність, що дає змогу надійно і швидко вирішувати проблеми.

Зазначені особливості обумовлюють дотримання наступних умов:

1. Дотримання і реалізація принципу «Рівність усіх перед законом і судом». На жаль, нерідкі випадки так званого виборчого застосування законодавства, коли закон для одних працює, для інших – ні. Окремі судді, державні службовці, працівники правоохоронних органів також схильні до корупції.

Гарантією дотримання цього принципу є антикорупційна активність самих громадян – висвітлення корупційних процесів у ЗМІ, у тому числі присутність на судових процесах представників ЗМІ, громадськості; подача звернень до прокуратури та інших правоохоронних органів.

2. Забезпечення чіткої правової регламентації діяльності державних органів, законності та гласності такої діяльності, державного і суспільного контролю за нею. Це забезпечується залученням до антикорупційної діяльності організацій громадянського суспільства, формування правової свідомості і правової культури у сфері дотримання антикорупційного законодавства. Доцільно введення ефективного механізму антикорупційної експертизи нормативних правових актів, створення системи суспільного контролю за витрачанням бюджетних коштів, передачу окремих дозвільних функцій інститутам громадянського суспільства, впровадження заходів щодо максимального скорочення наявного обороту коштів і протидії легалізації коштів, отриманих протизаконним шляхом.

3. Удосконалення структури державного апарату, кадрової роботи і процедури вирішення питань, які зачіпають законні інтереси фізичних і юридичних осіб. Здійснення чіткої правової регламентації форм і механізмів взаємодії державних органів і суб'єктів підприємництва, а також процедур, які сприяють прозорості ухвалення судових рішень і своєчасності їх виконання.

Перераховані принципи та антикорупційні умови повинні визнавати й забезпечувати:

- допустимість обмеження прав і свобод посадових та інших осіб, уповноважених на виконання державних функцій, а також осіб, прирівняних до них;

- відновлення порушених прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, ліквідацію і попередження шкідливих наслідків корупційних правопорушень;

- особисту безпеку громадян, які допомагають у боротьбі з корупційними правопорушеннями;

- неприпустимість делегування повноважень на державне регулювання підприємницької діяльності фізичним і юридичним особам, що здійснюють таку діяльність, а також на контроль за нею.

Природно очікувати, що реалізація антикорупційної політики може зустріти опір на різних рівнях адміністративної ієрархії. Це обумовлює необхідність спрямовувати зусилля на покращення вітчизняних антикорупційних законів та інституційної системи, а також враховувати необхідність популяризації антикорупційних практик у приватному секторі та підвищувати рівень довіри до дій влади з боку суспільства [30, с. 120].

Антикорупційна політика держави повинна реалізовуватися за такою схемою: сильна політична воля втілюється в стратегію антикорупційної протидії, прагматизм і швидкість, що обов'язково має привести до швидкого досягнення результатів, які, у свою чергу, сприятимуть зміцненню політичної волі щодо подальшої протидії корупції (рис. 2.1).

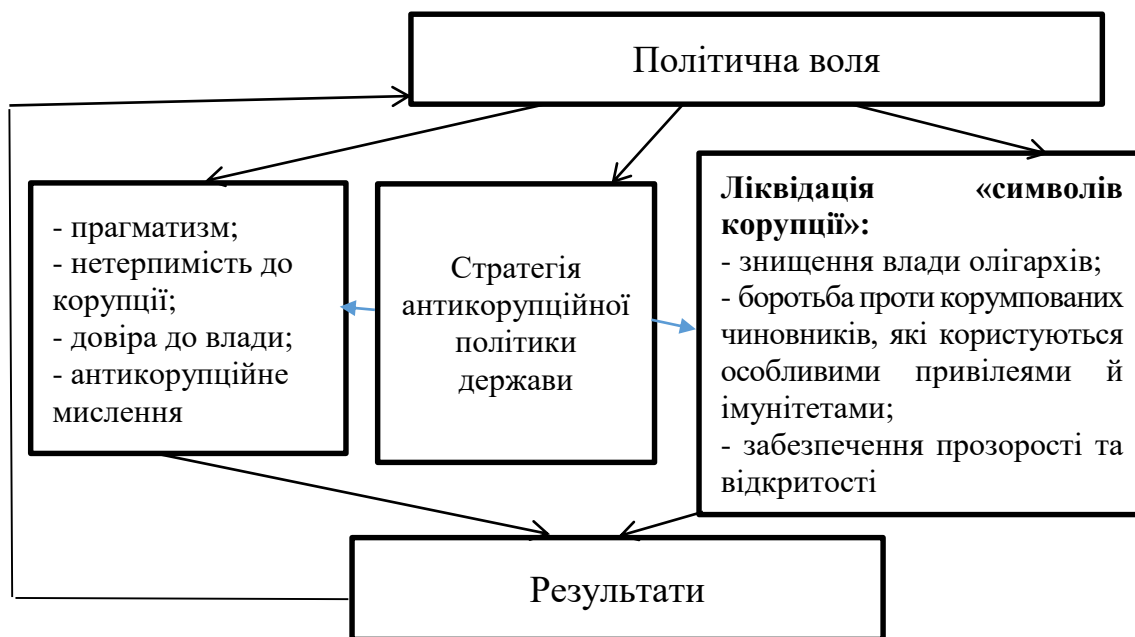

Рис. 2.1. Схема реалізації державної антикорупційної політики

Джерело: систематизовано автором за даними [29; 40; 160]

Корумпована держава не може бути ні демократичною, ні правовою, ні соціальною. Дискредитуючи право як основний інструмент регулювання життя держави і суспільства, корупція руйнує їх законодавчі та демократичні інститути. Особливо негативно вона впливає на ефективність діяльності судової та правоохоронної систем. Усунути зазначені руйнівні процеси може лише ефективний державний механізм запобігання і протидії цьому явищу, системність якого забезпечується реалізацією положень антикорупційної стратегії держави, що науково-обґрунтовано регламентує управлінською діяльністю стратегічного рівня. Модель формування антикорупційної політики держави наведена на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Модель формування антикорупційної політики держави

Джерело: запропоновано автором

Для досягнення позитивного результату в цьому напрямі необхідне дотримання таких умов [413]:

- 1) чітко виражене прагнення політичного керівництва країни боротися з будь-якими проявами корупції;
- 2) безумовне виконання вимог антикорупційного законодавства;
- 3) приділення основної уваги профілактиці корупції, спрямованої на радикальне викорінення умов, що її породжують;
- 4) перетворення корупції на сферу підвищеного ризику і низької рентабельності, створення і впровадження в дію некорупційних схем взаємодії громадян із державними інститутами;
- 5) зменшення регуляторного тиску держави на бізнес;
- 6) забезпечення правових умов для інформаційної прозорості та відкритості діяльності влади, встановлення громадського контролю за нею;
- 7) налагодження партнерських відносин між владою і громадянським суспільством у сфері мінімізації корупційних проявів.

Реалізація такого державно-управлінського механізму має стати загальнонаціональною справою.

Також ефективність протидії корупції залежить від створення єдиної та комплексної системи уповноважених суб'єктів, покликаних забезпечити виявлення, досудове розслідування і запобігання корупційним правопорушенням.

Варто зауважити, що саме спеціалізованими суб'єктами в боротьбі проти корупції в Україні, які на сьогодні діють, є чотири органи, це – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) та Державне бюро розслідувань (ДБР). Більше того, існують й інші поліфункціональні органи, такі як Національна поліція, Служба безпеки України (СБУ), органи прокуратури, які охоплюють велике коло правовідносин, не обмежуючись лише антикорупційними заходами. (рис. 2.3).

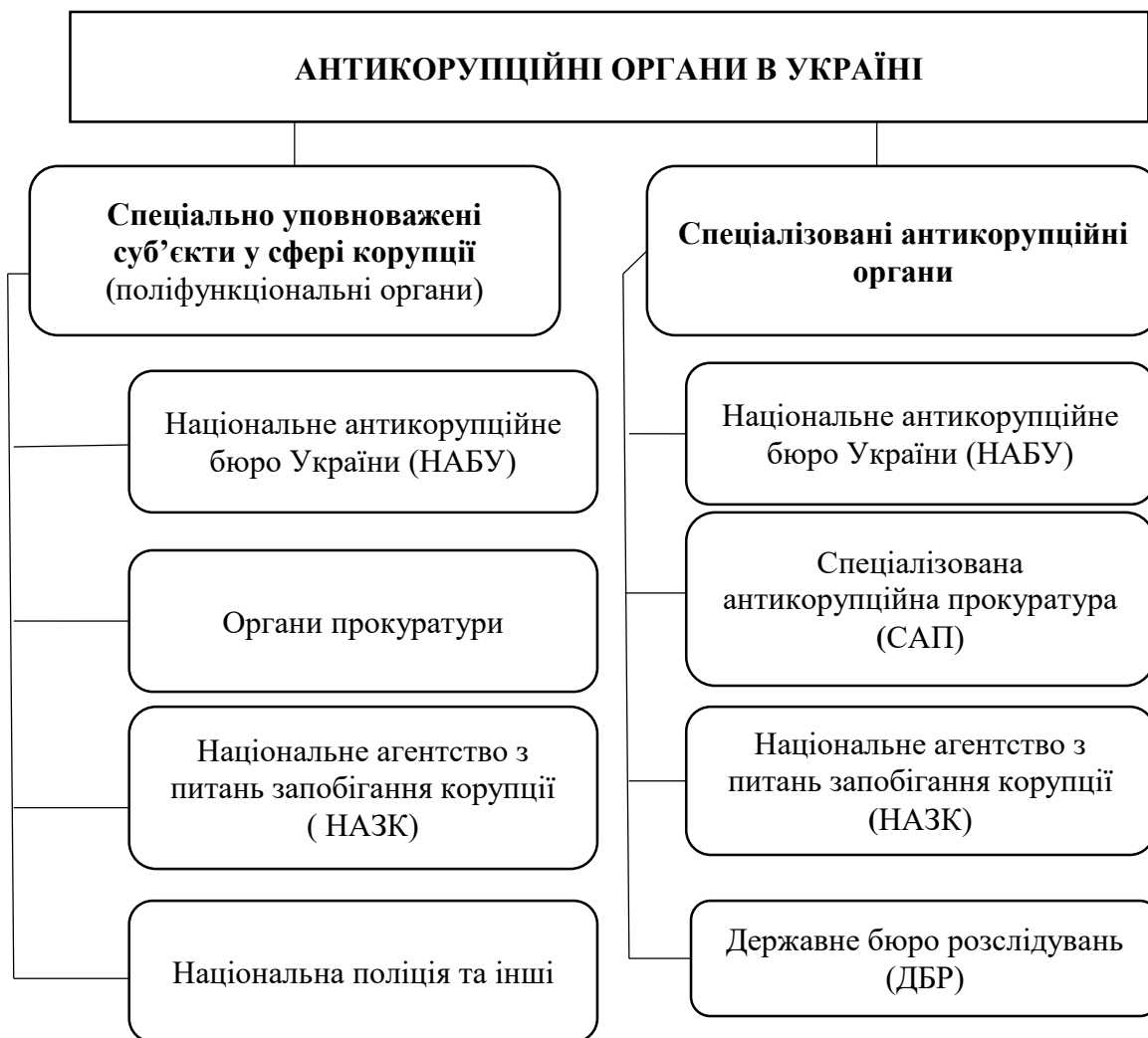

Рис. 2.3. Спеціалізовані антикорупційні органи України

Джерело: систематизовано автором за даними [30; 117;146; 157; 166]

Національне антикорупційне бюро України – це правоохоронний орган України, який має широкі повноваження у сфері попередження, виявлення, припинення та розкриття корупційних злочинів, вчинених вищими посадовими особами, а також запобігання вчиненню нових.

Національне антикорупційне бюро України було створено на підставі прийняття Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року. Під час його проходження у Верховній раді України, як законопроекту, він називався Проект Закону України «Про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції». Даний Закон набув чинності 25 січня 2015 року.

Такий досвід є новим для нашої країни. Подібні структури існують у США, Польщі, Франції, Сінгапурі, Ізраїлі, Індії. Завданням Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, вчиненими вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і становлять загрозу національній безпеці.

Іншим кроком в інституціоналізації механізму протидії корупційним діям було створення Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), центрального органу виконавчої влади України зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Нормативно-правовою основою діяльності НАЗК є: Конституція України; міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; Закон України від 14.10.14 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції»; Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», Закон України «Про доступ до публічної інформації», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Господарський кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Кодекс адміністративного судочинства України, Цивільний процесуальний кодекс України та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти.

Особливістю НАЗК як спеціально уповноваженого суб'єкта в структурі вітчизняного інституту запобігання корупції є спеціальний статус функціонування, а саме: по-перше, Національне агентство з питань запобігання корупції – є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України; по-друге, даний орган забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику; по-третє, Національне агентство з питань запобігання корупції є відповідальним перед Верховною Радою України і/та підконтрольним їй, однак підзвітним Кабінету Міністрів України; по-четверте, Національне агентство з питань запобігання корупції утворюється Кабінетом Міністрів України, а питання його діяльності у

Кабінеті Міністрів України представляє голова; по-п'яте, Національне агентство з питань запобігання корупції є колегіальним органом.

Принцип колегіальності полягає у спільному обговоренні питань, які віднесені до компетенції даного органу, та прийнятті відповідного рішення, яке є обов'язковим до виконання.

Варто зазначити, що з питань запобігання корупції тісно співпрацює з Верховною Радою України, беручи участь у парламентських слуханнях, коли розглядаються питання щодо реалізації та впровадження нових засад антикорупційної політики.

Відповідно до покладених завдань, структура НАЗК включає п'ять департаментів та шість управлінь, у підпорядкуванні яких є відповідні відділи, що наведено на табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структура Національного агентства з питань запобігання корупції

<i>№ з/п</i>	<i>Назва департаменту, управління</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
ДЕПАРТАМЕНТ	
1.	Департамент координації антикорупційної політики
	Відділ аналізу та реалізації антикорупційної політики Відділ нормативного забезпечення реалізації антикорупційної політики Відділ організації антикорупційного навчання Відділ міжнародної співпраці та протокольних заходів
2.	Департамент організації роботи із запобігання та виявлення корупції
	Відділ з питань розробки та моніторингу виконання антикорупційних програм Відділ взаємодії з уповноваженими підрозділами (особами) із запобігання та виявлення корупції Відділ з питань політики у сфері захисту викривачів Відділ з питань обробки повідомлень про корупцію
3.	Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції
	Перший відділ (м. Київ) Другий відділ (Східний регіон) Третій відділ (Центральний регіон) Четвертий відділ (Південний регіон) П'ятий відділ (Західний регіон)

4.	Департамент перевірки декларацій та моніторингу способу життя
	Відділ проведення повних перевірок Відділ моніторингу способу життя Відділ проведення спеціальних перевірок Відділ контролю за своєчасністю подання декларацій Відділ аналітичної та роз'яснювальної роботи
5.	Департамент з питань запобігання політичній корупції
	Відділ роботи із політичними партіями, що отримують державне фінансування на статутну діяльність Відділ роботи із політичними партіями, що не отримують державне фінансування на статутну діяльність Відділ моніторингу діяльності політичних партій та супроводу виявлених порушень Відділ аналітично-інформаційного забезпечення
УПРАВЛІННЯ	
1.	Управління організаційно-адміністративного забезпечення
	Відділ забезпечення роботи членів НАЗК Відділ організації засідань НАЗК Відділ ресурсного забезпечення та експлуатації Сектор публічних закупівель
2.	Управління інформаційно-аналітичних систем та захисту інформації
	Відділ із забезпечення роботи державних реєстрів НАЗК Відділ захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах Відділ інформаційно-технічного забезпечення та обслуговування інформаційних ресурсів НАЗК
3.	Управління планово-фінансової діяльності, бухгалтерського обліку та звітності
	Відділ бухгалтерського обліку та звітності Планово-фінансовий відділ
4.	Управління документального забезпечення та контролю
	Відділ обробки та реєстрації вхідної кореспонденції Відділ обробки та реєстрації вихідної кореспонденції Відділ контролю та архівних справ Сектор з питань доступу до публічної інформації
5.	Управління персоналу
	Відділ кадрової роботи Відділ розвитку та планування персоналу
6.	Управління правового забезпечення
	Відділ нормативно-експертної роботи Відділ правозастосування та судового представництва

Джерело: [272]

Як видно з даних, наведених у табл. 2.1, серед основних завдань НАЗК є забезпечення реалізації повноважень щодо моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів. Дана ланка роботи покладена на структурний підрозділ НАЗК, а саме Департамент моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції, який, в свою чергу, у підпорядкуванні має п'ять відділів, що відповідно реалізують зазначені повноваження за регіонами: м. Київ (перший відділ); Східний регіон (другий відділ); Центральний регіон (третій відділ); Південний регіон (четвертий відділ) та Західний регіон (п'ятий відділ).

Основні функціональні обов'язки посадових осіб Департаменту моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції НАЗК включають [272]:

- здійснення моніторингу та контроль за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, отримання подарунків, дотримання обмежень, встановлених Законом України «Про запобігання корупції», запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб;

- вжиття заходів щодо здійснення методичного та консультативного забезпечення виконання законодавства з питань етичної поведінки, отримання подарунків, дотримання обмежень, встановлених Законом України «Про запобігання корупції», запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб;

- виявлення порушень, ініціювання питання про проведення службового розслідування, вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, надсилання до інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції матеріали, що свідчать про факти таких правопорушень;

- підготовка матеріалів щодо звернення до суду із позовами (заявами) з питання визнання незаконними нормативно-правових актів, індивідуальних рішень, виданих (прийнятих) з порушенням встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог та обмежень, визнання

недійсними правочинів, укладених внаслідок вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення;

- розгляд звернень та запитів (у тому числі на отримання публічної інформації) народних депутатів, громадських організацій, фізичних та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю Департаменту;

- вжиття заходів щодо залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики;

- підготовка пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів з питань, захищених до компетенції Департаменту.

Значний обсяг повноважень НАЗК стосується роботи з кадрами, громадськістю, співпраці з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав і міжнародними організаціями в межах своєї компетенції, змістом яких є[272]:

- здійснення співпраці з особами, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень (викривачі), вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їх прав, у зв'язку з таким інформуванням;

- надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги щодо питань застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняних до них осіб;

- інформування громадськості, про заходи реалізація яких спрямована на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції;

- залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики держави.

У випадках виявлення порушення вимог законодавства України в частині запобігання корупції НАЗК вносить керівнику відповідного органу, підприємства, установи чи організації припис щодо усунення порушень законодавства, проведення службового розслідування та притягнення винної особи до відповідальності.

Відповідно до покладених повноважень НАЗК є уповноваженим органом, що складає адміністративні протоколи щодо порушення

антикорупційних обмежень. Доцільно зауважити, що НАЗК має право складати адміністративні протоколи за наведеними у табл. 2.2 статтями Кодексу про адміністративні правопорушення.

Таблиця 2.2

Повноваження НАЗК в частині складення адміністративних протоколів за порушення антикорупційних обмежень, передбачених Кодексом про адміністративні правопорушення

Стаття Кодексу про адміністративні правопорушення	Сутність статті
ст. 1724 КпАП	Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності
ст. 1725 КпАП	Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків
ст. 1726 КпАП	Порушення вимог фінансового контролю
ст. 1727 КпАП	Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів
ст. 1728 КпАП	Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень
ст. 1729 КпАП	Невжиття заходів щодо протидії корупції
ст. 18846 КпАП	Невиконання законних вимог (приписів) НАЗК
ст. 21215 КпАП	Порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму
ст. 21221 КпАП	Порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру

Джерело: [272]

У випадку виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного із корупцією правопорушення, НАЗК затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

За даними, оприлюдненими на офіційному сайті НАЗК [272], у 2017 році Департаментом моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень складено 159 протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, та внесено 29 приписів про порушення вимог законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Як свідчать дані результатів перевірок «Переважаю більшість протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, складено за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а саме: неповідомлення особою про наявність у неї реального конфлікту інтересів та вчинення дій/прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів. Зокрема, такі рішення/дії приймали особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно себе та близьких осіб в більшості випадків щодо виплати премій і заохочень, а також розгляду питань про виділення земельних ділянок у власність, користування» [272].

Варто наголосити, що у розрізі суб'єктів правопорушників переважаючою є частка депутатів місцевих рад. Серед 159 адміністративних протоколів, 13 протоколів складено за адміністративні порушення, вчинені державними службовцями.

Правила врегулювання конфлікту інтересів в діяльності, зокрема, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів.

Відповідно до змісту положень статті 59-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» посадові особи місцевого самоврядування та депутати місцевих рад беруть участь у розгляді, підготовці та прийнятті рішень відповідною радою за умови самостійного публічного оголошення про конфлікт інтересів під час засідання ради, на якому розглядається відповідне питання» [272].

В умовах потенційного чи реального конфлікту інтересів державні службовці можуть брати участь у розгляді, підготовці, прийнятті рішень відповідною радою за сукупності таких умов: особа самостійно заявляє про конфлікт інтересів публічно (про що вноситься відповідний запис до протоколу засідання ради); оголошення про конфлікт інтересів здійснюється

під час засідання ради, до початку розгляду питання, у вирішенні якого є приватний інтерес.

Таким чином, прийняття відповідних рішень (голосування) депутатом на засіданні місцевої ради може здійснюватися за умови дотримання правил врегулювання конфлікту інтересів, передбачених статтею 59-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Поряд з цим зазначені особи повинні дотримуватися вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів не лише під час засідання ради відповідно до норм статті 59-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а й при виконанні інших службових та представницьких повноважень з урахуванням приписів, встановлених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст.28).

Конфлікт між приватним інтересом та представницькими повноваженнями може виникнути навіть у особи, що добросовісно вживає усіх можливих заходів щодо недопущення конфлікту інтересів. Водночас важливо розуміти, що сам факт існування приватного інтересу не є ані злочином, ані правопорушенням, ані порушенням правил депутатської етики. Приватний інтерес у сфері службових повноважень перетворюється на правопорушення, пов'язане з корупцією, лише тоді, коли про нього не було належним чином заявлено та/або особа вчинила певні дії під впливом цього приватного інтересу.

Усвідомлюючи наявність у будь-якої особи приватного інтересу та можливості конфлікту цього інтересу з її публічними обов'язками, законодавчо визначено чіткий алгоритм дій при виявленні конфлікту інтересів.

«Для потенційного конфлікту інтересів достатньо будь-якої форми організаційно-правової залежності (наприклад, права на звільнення працівника), а наявність проміжної ланки у керівництві аж ніяк не впливає на вищезазначені повноваження керівника державного підприємства.

Тобто навіть якщо близькі особи не мають відносин прямої організаційної або правової залежності, спільна робота на підприємстві, в установі, організації є фактором ризику виникнення реального конфлікту інтересів у разі отримання певного службового завдання, зміни кола повноважень або настання обставин, які можуть вплинути на об'єктивність чи неупередженість особи» [272].

Таким чином, НАЗК є центральний орган виконавчої влади, що здійснює формування та реалізує державну антикорупційну політику, специфіка роботи якого полягає у попередженні, запобіганні, виявленні та подоланні адміністративних корупційних правопорушень. Відповідно до задекларованих положень у Конституції України, з метою побудови реально правової держави, повинна бути усунена корупція як в органах державної влади, так і в інших сферах суспільних відносин. Звичайно, повністю викоринити її не можливо, але більше ніж реально запровадити механізми, через які буде виявлена корупція. Функціонування та діяльність НАЗК є ключовою ланкою щодо розвитку України та представництво її на міжнародному рівні.

Натомість, з огляду на зазначене вище, даний орган, відповідно до функціонального призначення відіграє важливу роль щодо формування та реалізації етичних стандартів діяльності державних службовців. Роль та місце НАЗК в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців наведено на рис. 2.4.

Зважаючи на дані, наведені вище та враховуючи структуру, особливості функціонування та основні завдання, вирішення яких покладено на НАЗК, місія або ж ціль діяльності даного органу полягає у забезпеченні доброчесності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади шляхом впровадження ефективних антикорупційних стандартів та створення інституціонального забезпечення їх дотримання. До антикорупційних стандартів належать етичні стандарти, механізми запобігання конфлікту інтересів, викриття корупції тощо.

Для досягнення ключової цілі, через функціональні обов'язки структурного підрозділу – Департаменту моніторингу дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції здійснюється фактичний вплив на побудову інституту забезпечення доброчесної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, шляхом формування, впровадження стандартів етичної поведінки, механізмів запобігання та виявлення конфлікту інтересів та контролю за дотриманням законодавчо встановлених вимог.

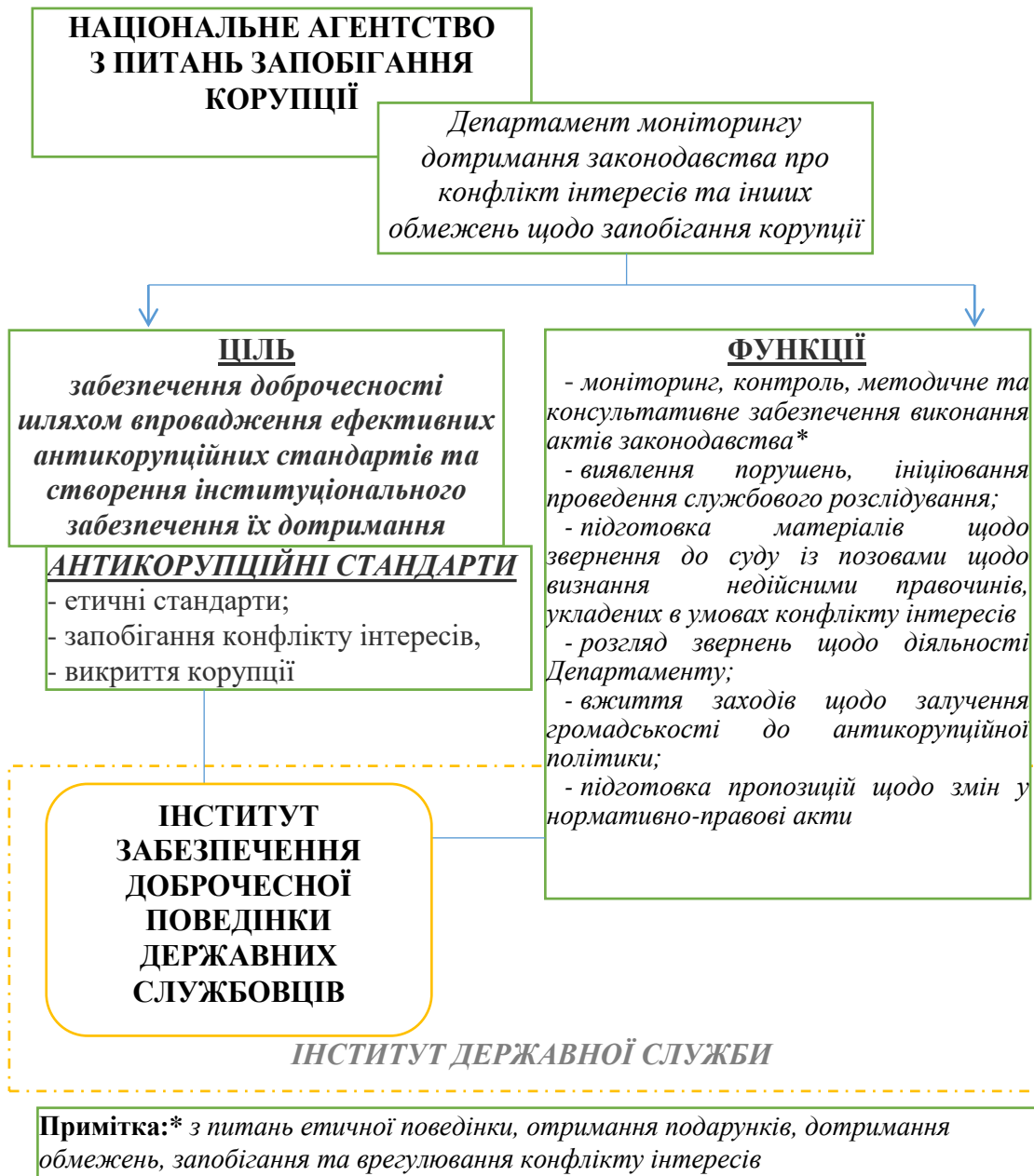

Рис. 2.4. Роль та місце НАЗК в процесі побудови інституту забезпечення доброчесної поведінки державних службовців

Джерело: за даними [139; 272; 302; 327]

Таким чином, НАЗК відіграє роль спеціалізованого превентивного антикорупційного органу. Такий підхід дозволить забезпечити виконання рекомендації I Групи держав проти корупції (GRECO), наданої за результатами Спільних Першого та Другого раундів оцінювання. Цей крок можна розглядати як імплементацію в національне законодавство положень статті 6 Конвенції ООН проти корупції щодо забезпечення створення та функціонування органу з питань антикорупційної політики [41]. Але, на жаль,

наявність антикорупційних органів не є панацеєю від вчинення корупційних діянь чиновниками. Простежується пряма залежність між економічним рівнем розвитку країни та рівнем корупції в ній. Чим вище такий рівень тим менший рівень корупції. У діяльності зазначених органів на перше місце має стати попередження корупційних проявів [349, с. 242]. До того ж не варто забувати про важливість взаємодії як безпосередньо із суспільством, так і з іншими органами влади. Крім того зважаючи на позитивний досвід зарубіжних країн є сенс створити ефективну систему нагляду за діяльністю представників державної влади, важливу роль у якій має відігравати просвітницькі заходи, що формують нетерпимість до корупції та «громадянську пильність».

На основі вищесказаного можна зробити такі висновки.

Масштаби корупції в Україні зменшуватимуться лише тоді, коли і влада, і суспільство стануть боротися не лише з наслідками цього явища, але і з його причинами. На цьому шляху необхідно та цілком можливо подолати опір корумпованих чиновників. Однак рушійною силою має бути чітке усвідомлення того, що чесних людей набагато більше, ніж корупціонерів. Лише об'єднавши зусилля влади і суспільства, Україна зможе досягти значних результатів у подоланні корупції.

На думку автора першочерговими напрямками удосконалення антикорупційної політики України є:

- завершення адаптації законодавства України до вимог ЄС.
- впровадження комплексу заходів спрямованих на підвищення авторитету державної служби;
- забезпечення прозорості у діяльності державних органів (враховуючи низький рівень довіри громадянського суспільства до влади, потрібно забезпечити прозорість у діяльності державних органів, та органів на які державою покладено здійснення антикорупційної політики, а також сприяти громадським організаціям у доступі до інформації та можливості широкого обговорення якості державного управління на всіх рівнях влади).

Таким чином, мова йде як про створення механізмів, що дозволяють зменшити масштаби корупції в короткостроковому плані, так і про розробку і проведення антикорупційної політики як постійно діючої органічної функції держави. При цьому ефективність даної функції в значній мірі буде залежати від того, наскільки активно в її реалізації візьмуть участь структури громадянського суспільства.

2.2. Діагностичний інструментарій антикорупційної політики держави

Збільшення масштабів корупційних проявів у всіх сферах життєдіяльності та відсутність комплексних нормативно закріплених діагностичних механізмів обумовлюють запровадження прогресивного і цілісного комплексу методів оцінювання рівня корупції в Україні. Невирішеність проблеми діагностування деструктивних явищ ускладнює як розроблення ефективних заходів з реалізації антикорупційної політики в Україні, так і їх впровадження у життя.

Варто зазначити, що сьогодні в цьому відношенні простежуються дві тенденції в громадській думці: одна традиційно пов'язує ефективні способи подолання корупції з посиленням кримінальної відповідальності за неї, інша менш категорична по відношенню до ефективності тільки правових заходів, визнаючи необхідність комбінованого підходу. Це в цілому відображає реальний стан громадської думки в українському суспільстві та є свідченням того, що поряд з заходами правового характеру в боротьбі з корупцією необхідно активізувати моральні механізми регулювання поведінки чиновників та системно застосовувати діагностичний інструментарій антикорупційної політики.

Багато досліджень, зокрема дані масового опитування населення, показують, що в суспільстві немає повної згоди щодо необхідності саме посилення контролю та, відповідно, кримінальної відповідальності за корупційні дії, хоча тенденція формування громадської думки в цьому напрямі певним чином простежується.

Загальнонаціональне опитування населення України було проведене з 18 вересня до 3 жовтня 2017 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» засвідчило, що майже половина населення – 44 % – оцінює корупцію як найбільш серйозну проблему в Україні, ще 36 % вважають її досить серйозною. Лише 2 % населення певні, що проблема корупції надумана, а 12 % не вважають її серйозною (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Наскільки гострою в Україні є проблема корупції, якщо порівнювати її з іншими проблемами у країні? (%)

Джерело: [280]

Усього було опитано 2000 респондентів за вибіркою, яка репрезентує доросле населення України (за винятком окупованих територій Криму та окремих територій у Донецькій та Луганській областях). Похибка вибірки не перевищує 2,3 %. Поширеність корупції в нашій країні оцінюється населенням як надзвичайно висока: 90 % вважає корупцію поширеною високою мірою, 50 % опитаних вказали, що корупція дуже поширена, а ще близько 38 % – що це явище достатньо поширене.

На думку населення, найбільш корумпованими установами є суд (52 % опитаних вказали, що тут корупція дуже поширена), Верховна Рада (51 % відповідних оцінок), прокуратура (45 %), уряд (43 %), митниця (39 %), медичні установи (39 %). Найменш корумпованими вважають Церкву, громадські організації та ЗМІ [280].

Ставлення до хабарів у населення неоднозначне. Зокрема, лише 49 % населення оцінили хабарі як неприпустиме явище, тоді як 44 % знаходять для них часткове або цілковите виправдання: як «негативне явище, але в деяких випадках може бути виправдане» (35 %), або навіть як «нормальний спосіб швидкого і ефективного вирішення проблем» (9 %) (рис. 2.6).

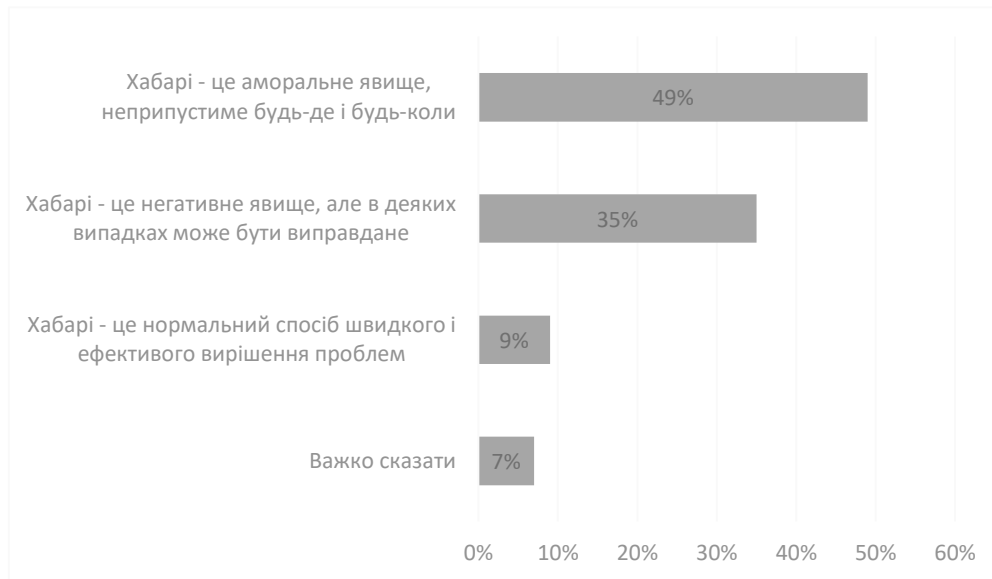

Рис. 2.6. Майже половина громадян схильні виправдовувати хабарі

Джерело: [280]

Уряд України поетапно схвалює пакети законопроектів, ухвалення та реалізація яких дозволить здійснити найбільшу антикорупційну реформу в державі за весь час її існування. Законопроекти передбачають створення повноцінного загальнодержавного механізму запобігання корупції, а також виявлення та переслідування осіб, які вчинили найбільш небезпечні корупційні злочини. Але поки в масовій свідомості корупція буде сприйматися як нормальне і неминуче явище, нічого не зміниться. До тих пір, поки хабарі будуть пропонувати, їх будуть брати, які б суворі покарання не були. Але найчастіше люди не мають змоги вирішити свої проблеми, не даючи хабарів.

Багато як зарубіжних, так і українських дослідників алегорично ототожнюють практичне формування та реалізацію антикорупційної політики з військовою розвідкою, без якої неможливим є ефективний наступ. «Ворога треба знати, плануючи наступальні операції; його треба постійно вивчати, щоб розуміти, чи правильно реалізується антикорупційна політика» [406, с. 188]. Адже корупція має унікальні адаптивні здібності. Вона видозмінюється і пристосовується не лише під впливом антикорупційної політики, а й сама по собі, в процесі зміни управлінських функцій, політичних і громадських умов тощо. Тому антикорупційна політика повинна включати моніторинг корупції, який, в свою чергу, має володіти діагностичними можливостями параметрів корупції.

Виходячи з викладеного, необхідно розглянути емпіричні методи вивчення корупції та її соціологічні параметри. Емпіричні методи спрямовані на вирішення наступних завдань: вивчення загальноприйнятих корупційних практик; розкриття механізмів корупційних угод (від разової до побудови корупційної мережі); вимір рівня корупції; аналіз чинників, що сприяють корупції; виявлення ресурсів антикорупції; виявлення ризиків антикорупції та осередків можливого опору антикорупційної політики [406, с. 191].

Розв'язання діагностичних завдань може здійснюватися за допомогою таких інструментів:

- аналіз функціонування органів державної влади (інституціональний аналіз);
- аналіз і зіставлення статистики корупційної злочинності (економічної, кримінальної тощо);
- вивчення конкретних кримінальних справ;
- проведення фінансових ревізійних та перевірок державних підприємств, аудиторських експертиз фірм, що отримують кошти з бюджету
- аналіз законодавства;
- соціологічні техніки (включене спостереження, інтерв'ю, фокус-групи, формалізовані інтерв'ю, анкетування осіб, які потерпіли від корупційної злочинності тощо);
- аналіз та активний моніторинг рахунків і майна, що належить державним службовцям;
- аналіз преси (систематичний та постійний моніторинг публікацій у мережі Інтернет).

Загальновідомі методики вимірювання корупції можна розділити на три групи.

1. Соціологічні опитування (лідер – Всесвітній банк).
2. Експертні оцінки (найбільш відомий проект – Nations in Transit, який здійснюється американською громадською організацією Freedom House).
3. Інтегральні оцінки, що виставляються шляхом агрегування рейтингів корупційності, що пропонуються різними організаціями (найвідоміший приклад – індекс сприйняття корупції громадської організації Transparency International).

Ряд методів зводиться до вимірювання параметрів, які вважаються безпосередньо пов'язаними з рівнем корупції і вимірними за допомогою формальних методик.

До них відносяться:

Сприйняття корупції (індекс CPI).

Корупційний досвід (індекс ВРІ).

Рівень довіри до державних установ (пов'язаний зі ступенем їх корумпованості).

Задоволеність споживачів державних послуг.

Витрати на отримання державних послуг.

Різного роду соціальні показники, такі як рівень приховування інформації про злочини, контрабанди, ухилення від податків тощо.

Визначення параметрів корупції є необхідною умовою проведення адекватного дослідження корупції. Залежно від того, які параметри будуть покладені в основу вивчення громадської думки, залежить обґрунтованість його результату. На рис. 2.7 представлені соціологічні параметри побутової та ділової корупції, які є найбільш розповсюдженими в українських реаліях.

Очевидно, що Україна намагається наблизитися до країн, які планують свої заходи щодо боротьби з корупцією на основі поглиблених досліджень та розуміння причин виникнення корупції, однак, вимірювання та оцінювання корупції як явища таємного досить складний процес. Існують певні труднощі з отриманням достовірної інформації від респондентів. На даний момент домінуючим є вимір корупції через непрямі показники. Одним з найбільш популярних показників виступає рівень сприйняття, що відображає не окремі властивості предмета або явища, а сукупність всіх його властивостей. Так, наприклад, дослідження рівня корупції ряду міжнародних організацій будуються подібним чином. Однак сприйняття суб'єктивно і знаходиться під впливом багатьох чинників: минулий досвід, звички, страхи і надії, в якому настрої. Тобто, на сприйняття корупції впливають особистісні та соціальні чинники.

Рис. 2.7. Соціологічні параметри побутової та ділової корупції

Джерело : систематизовано за даними [125;353; 382]

Одночасно, вимірювання корупції через сприйняття є найбільш простим і доступним способом визначення рівня корупції. Основним параметром виміру виступає суб'єктивна оцінка індивіда про рівень корупції в державі, регіоні, місті чи конкретній установі. В кризових умовах, в умовах економічної і політичної нестабільності громадяни схильні оцінювати корупцію вище [467, с. 400].

Залучення експертів в даному випадку дозволяє уникнути неповноти або неточностей чи викривлень інформації. Експертна оцінка претендує на об'єктивність відображаючи об'єктивні закони предметної сфери і в меншій мірі піддається впливу особистісних, соціальних чинників, тим самим забезпечує найбільшу для даних умов відповідність результатів поставленим цілям. Індекс сприйняття Корупції (CPI) – скоріше якісний, він вимірює не стільки сам феномен, скільки його сприйняття населенням і публікується з 1995 р. та включає дані по 183 країнам, взяті з 17 різних джерел від 13 інституцій, які проводять опитування бізнесменів і аналітиків у різних країнах. Всі джерела, що використовують для розрахунку індексу вимірюють загальний рівень корупції, тобто частоту і (або) розмір корупції у державному секторі. Індекс вимірюється за шкалою від 0 (абсолютна корупція) до 10 балів (повна відсутність корупції). Чим нижчий рівень корупції, тим вище становище країни в рейтингу.

Найчастіше список очолюють країни з розвиненою економікою, в той час як країни, що розвиваються його замикають. Так, лідерами у рейтингу є Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Норвегія, Сінгапур, Нідерланди, Канада, Німеччина, Люксембург, Великобританія, Австралія, Ісландія, Бельгія, Гонконг, Австрія, США, Ірландія, Японія. Проте, як раз менеджери підприємств з «топових» країн схильні до застосування хабарів для просування свого бізнесу в країнах третього світу. Основним недоліком цього методу є односторонній підхід. Адже відомості збирають лише про тих, хто бере хабарі.

Вимірювання через виявлення корупційного досвіду більш точним. Вивчення корупційних тенденцій на різних рівнях (як на індивідуальному рівні, так і на рівні певної організаційної структури) дозволяє отримати більш достовірні дані про стан корупції у суспільстві. Як правило подібні вимірювання будуються шляхом проведення опитування (анкетування або інтерв'ювання) і передбачають отримання даних не лише про наявність

корупційного досвіду, але і про частоту участі в корупції, фінансових витратах на корупцію тощо. Однак серйозну небезпеку в даному випадку представляє небажання респондентів ділитися корупційним досвідом і відповідати на прямі питання про залучення в корупційні відносини. Також до обмежень подібних вимірів можна зарахувати високі фінансові та організаційні витрати. Вимірювання через наявність корупційного досвіду повинно відповідати вимогам проведення соціологічного дослідження, а отримані дані повинні бути репрезентативні [159, с.7].

У науковій літературі існують різні підходи до вимірювання рівня корупції, засновані на використанні різних змінних. Як приклад може бути представлений аксіоматичний підхід Дж. І. Фостера, А. Хоровіца, Ф. Мендес [432, с. 220], в основі якого є дедуктивні докази, що вимірюють у взаємодії влади і бізнесу лише реальні факти корупції, при цьому виключаються з аналізу потенційні можливості корупційних відносин (наприклад, коли корупційна ситуація виникає, але один з учасників відмовляється брати в ній участь).

Даний підхід дозволяє провести вимірювання відразу за кількома показниками. Як об'єкт аналізу виступає корупційна угода як така. Для вимірювання частоти корупції використовується відношення кількості корупційних платежів до загальної кількості звернень в ту чи іншу державну структуру. У разі, коли взаємодія є корупційною, вказується значення 1, і значення 0 – якщо не було факту корупції.

Для вимірювання глибини корупції використовується відношення всієї суми корупційних платежів (в грошовому еквіваленті) до кількості всіх взаємодій між владою і бізнесом. Для вимірювання відносної частки корупції (наприклад, в структурі економіки) використовується відношення частки ресурсів, витрачених клієнтом до загальної кількості всіх взаємодій.

Інший підхід до вимірювання корупції представлений в роботах Г. Сатарова [322, с. 5]. Даний підхід використовується для вимірювання «ділового» рівня корупції. Вимірювання будується на основі даних опитувань, проведених в бізнес середовищі. В якості основних параметрів вимірювання виступають:

- факт участі в корупційних відносинах;
- розмір корупційного платежу.

Використання даних параметрів дозволяє визначити середні витрати організації на корупційні витрати. Використовуючи дані достатньої кількості організацій можливо виведення індексу державного рівня доходів від корупції та обчислення обсягів «ділової» корупції.

Для аналізу обсягів корупційного ринку на рівні «побутової корупції» необхідно використовувати такі додаткові параметри:

- частка державних службовців, які беруть участь в корупційних відносинах;
- середня інтенсивність корупції;
- середній розмір корупційних платежів.

Наведений спосіб розрахунку рівня корупції має певні обмеження, тому що залежить від великої кількості чинників, починаючи від кількості достовірних відповідей респондентів до економічних показників досліджуваного регіону, держави.

Для розрахунку індексу корумпованості побутових ситуацій в якості основних параметрів вимірювання виступають ризик корупції (потенційна імовірність участі в корупційних відносинах) і середній розмір корупційного платежу. Основним джерелом перерахованих вище параметрів виступають соціологічні опитування.

Р. Рейнікка і Дж. Свенссон аналізують вимірювання корупції з позицій кількох підходів до збору даних [432, с. 9]. Найбільший інтерес представляє дослідження державних витрат (Public Expenditure Tracking Surveys). Тут основними параметрами вимірювання корупції є ступінь досягнення призначення державних коштів. Вимірювання показників здійснюються шляхом замірів початкового об'єму коштів, спрямованих на поліпшення тієї чи іншої сфери, і обсягів ресурсів, фактично досягають кожного рівня. Звичайно, подібні параметри не дозволяють визначити, на якому рівні здійснюється витрачання коштів не за призначенням, проте вони дозволяють оцінити ступінь поширення корупції [159, с. 8].

Цікавим є досвід визначення політичної корупції в кожному штаті в США [424]. Вимірювання будувалося на основі опитування членів законодавчих органів штатів, в ході якого їх просили оцінити кількість корупційних скандалів у ЗМІ, ступінь кримінальних справ, пов'язаних з корупцією, рівень політичної корупції, відсоток корумпованих державних службовців та членів легіслатури для свого штату. За результатами опитувань

були обрані середні варіанти відповідей по кожному з питань, які, в наслідок, узагальнили, і шляхом визначення середнього значення всіх відповідей, звели до коефіцієнта по кожному з штатів. Усі штати розташувалися в діапазоні від -2 (низький рівень корупції) до 2 (висока корупція). Одним з головних переваг даного підходу стала спроба вимірювання саме політичної корупції. Опитування серед членів законодавчих органів штатів дозволяв охопити питання пов'язані як з електоральною корупцією, так і з адміністративною.

Таким чином, наведені підходи до вимірювання та оцінювання корупції свідчать про те, що в якості соціальних індикаторів або індексів (кількісний показник) можуть виступати такі:

- кількість фактів участі в корупційних відносинах (виявлених за коштами опитувань чи інтерв'ю);
- частота участі особи (установи) в корупційних відносинах (інтенсивність);
- середній розмір корупційного платежу в державі, регіоні, місті, певній установі;
- обсяг коштів, який витрачений у ході корупційних відносин приватною особою або організацією;
- ризик участі в корупційних відносинах;
- сприйняття рівня корупції в суспільстві;
- кількість корупційних правопорушень, які потрапили в офіційну статистику органів внутрішніх справ;
- кількість корупційних скандалів у ЗМІ;
- кількість корупційних порушень при проведенні публічних закупівель;
- кількість корупційних порушень у взаємовідносинах між країнами (в окремо взятій країні);
- кількість корупційних порушень у кожній сфері соціального життя країни.

Ключовими моделями оцінювання можна вважати: реальний стан корупції (поширеність); сприйняття корупції населенням; ефективність заходів протидії корупції.

Узагальнюючи вищенаведене, можемо стверджувати, що інститути бізнесу і політики дуже тісно взаємопов'язані, що обумовлює складність освітлення різних корупційних фактів, що відбуваються в них. Виконавці та їхні посібники залучені в потужні мережі, тому профілактичні заходи для досягнення реальних результатів повинні починатися з виразу сильної і ясної

політичної волі, забезпечення ефективності дії правових механізмів, нормативно-правове закріплення кримінальної відповідальності чиновників за свої незаконні дії, формування антикорупційних стереотипів мислення та норми у суспільстві.

Важливою складовою у окресленому комплексі заходів є своєчасне діагностування та прогнозування проявів корупції, а також інтегрування у інформаційно-аналітичний інструментарій державного управління національну систему вимірювання та оцінювання рівня корупції. Для цього потрібно запровадити систему моніторингу корупції, яка б базувалася на загальних для усіх органів державної влади показниках та методиках дослідження тощо. Лише постійний моніторинг та оперативне реагування на виявлені негативні моменти та тенденції дозволить своєчасно впроваджувати заходи щодо запобігання і протидії корупції. Тож його нормативне закріплення буде сприяти мінімізації корупційних правопорушень та нейтралізації корупціогенних чинників.

2.3. Функціональна спрямованість впливу громадянського суспільства на формування та реалізацію антикорупційної політики держави

Щоб зрозуміти й оцінити можливості боротьби з корупцією в Україні, необхідно проаналізувати потенційну участь у вирішенні цієї проблеми не лише органів влади, а й ключових компонентів громадянського суспільства – підприємницьких структур, незалежних засобів масової інформації, громадських інститутів і суспільства в цілому. Не дивно, що в тій складній ситуації, яка склалася в Україні, всі суб'єкти несуть у собі позитивні та негативні сторони в боротьбі з корупцією.

У межах тематичного вектора дослідження варто визначити механізми, впровадження яких приводять комплекс антикорупційних заходів до певної системи. На думку Е. Молдован, механізмами забезпечення реалізації концептуальних заходів протидії корупції у практичній площині є такі [200, с. 273].

1. *Політичний* – наявність політичної волі до запобігання і протидії корупції усіма можливими демократичними заходами, в тому числі, морально-ідеологічними; формування та реалізація чіткої державної

антикорупційної політики; об'єднання та компромісна співпраця щодо питання запобігання і протидії корупції усіх політичних сил.

2. *Економічний* – обов'язкове врахування щорічних видатків на фінансування антикорупційних заходів із Державного та місцевих бюджетів; залучення коштів від вітчизняних та міжнародних донорських громадських організацій шляхом підготовки профільних проектів.

3. *Нормативно-правовий* – підготовка та прийняття Верховною Радою України, центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в межах їх компетенції нормативно-правових актів антикорупційного характеру та таких, мета і зміст яких співзвучні із програмними.

4. *Організаційний* – Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України формують законодавче та нормативно-правове забезпечення реалізації антикорупційних заходів; центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію програмних морально-ідеологічних антикорупційних заходів; інші органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують досягнення тактичних цілей (пріоритетних антикорупційних завдань).

5. *Кадровий* – залучення фахівців у сферах юриспруденції, педагогіки, психології, соціології, PR-технологій, маркетингу, політології, державного управління та місцевого самоврядування тощо.

Запорукою успіху досягнення результатів застосування заходів протидії корупції є поточний та підсумковий двосторонній – державний та громадський – контроль. Крізь призму окреслених принципів і механізмів дієвість державного та громадського контролю може бути досягнута шляхом постійного інформування громадськості через засоби масової інформації (ЗМІ), адже вони здійснюють істотний вплив на сприйняття корупції ЗМІ. ЗМІ – це велика і впливова система, що знаходиться в постійному розвитку, прогресі і те, з якою частотою питання корупції виникають в інформаційному просторі, впливає на формування суспільних відносин до корупції і западає в підсвідомість людини.

Постійне інформування громадян про хід реалізації заходів поступово вкарбує у суспільній свідомості їх актуальність та необхідність і забезпечить

становлення уявлення кожного громадянина про його особисту причетність до змін, які відбуваються в державі [200, с. 275].

ЗМІ є одним з головних суб'єктів антикорупційної боротьби. Водночас ефективність їхньої діяльності досить сильно залежить від їх прозорості та незалежності.

Найважливіше завдання ЗМІ в суспільстві – прозоре інформування громадян, а також здатність та спроможність забезпечувати відкритий та видимий рух інформації. На сьогодні в Україні, в умовах економічної і соціальної кризи, роль ЗМІ як гарантів політичної і соціальної стабільності та як каналів представлення суспільних інтересів значно підвищується.

ЗМІ необхідні розвиненому демократичному суспільству як самостійна сила, автономна від держави, адже лише в такому разі вони здатні виконувати свої функції. Потужний вплив на громадську свідомість та здатність формувати погляди на ті чи інші проблеми надали ЗМІ статус «четвертої влади» (поряд з існуючими в демократичних державах трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою і судовою). Парадокс полягає в тому, що інформаційна безпека демократичної держави полягає у відсутності контролю над ЗМІ, у якомога повнішому інформуванні населення про всі явища внутрішнього і зовнішнього життя. Лише свобода забезпечує функціонування ЗМІ як «четвертої влади» Демократичне суспільство зацікавлене в перетворенні ЗМІ на «четверту владу як одному з факторів політичної і соціальної стабільності» [136, с. 42].

Вкрай актуальним стає необхідність «успішної» трансляції інформації, за якої кінцевий отримувач інформації залишався впевненим і мав підстави повною мірою довіряти джерелу повідомлення: за яких умов отримана інформація, що транслюється, як обробляється, з якими мотивами та в якому вигляді, з якими акцентами подається в матеріалі.

У світовій практиці вважається, що прозорість ЗМІ – запорука інформаційного суверенітету. На жаль, на сьогодні в Україні проблема прозорості ЗМІ є очевидною як для міжнародних експертів, так і для пересічних українців, які втрачають довіру до інформаційних джерел. Десять років тому, ще у 2008 р. європейські експерти визначили, у чому вітчизняні медіа не відповідають західним стандартам, і розробили проект, який це відставання був покликаний скоротити. Так у межах проекту «Сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі» було

представлено комплекс заходів, спрямованих на трансформацію українських медіа за трьома основними напрямками: медіа-законодавство, журналістська етика і комунікація між ЗМІ, громадськими організаціями та органами влади на місцях. Проте і досі окреслені проблеми є актуальними та не знайшли гідного шляху вирішення.

Розглянемо детальніше ці напрями. Так, у 2018 р. виповнюється 23 роки від того часу, як розпочалися перші спроби створення Інформаційного кодексу України. Їх ініціювало в 1995 р. Національне агентство з питань інформатизації при Президентові України. З того часу Інформаційний кодекс став вічною темою наукових праць, отримуються державні нагороди та багатомільйонне бюджетне фінансування. Розпорядження «розробити» та «завершити розробку» проекту Інформаційного кодексу України протягом двох десятиліть містили численні постанови Верховної Ради України, послання Президента, програми та розпорядження Кабміну, рішення і накази Держкомтелерадіо, Держкомзв'язку, Мін'юсту, Державної ради з питань європейської і євроатлантичної інтеграції України та ін.

Передбачалося це і Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» та «Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2013 р.) За цей час неодноразово переносилися строки виконання, у визначених Урядом органах державної влади перепризначалися нові відповідальні за розробку, але навіть проект документа так і не з'явився [65].

Наступний напрям – журналістська етика. Незважаючи на затвердження у 2013 р. Об'єднаного Кодексу етики українського журналіста, проблема журналістської етики залишається гострою для журналістики незалежної України. Зміст цього документа збігається зі світовими стандартами, такими як об'єктивність та правдивість висвітлення подій, незалежність від політичних чи комерційних уподобань, повага до приватного життя людини, представлення різних точок зору (збалансованість), відокремлення фактів від оцінок і коментарів тощо. Проте є чимало прикладів політичної заангажованості й залежності мас-медіа під певних політичних сил або власників, однобічного викладу матеріалу, маніпуляційних технологій, «джинси». Як наслідок, громадськість отримує неправдиву, неповну, викривлену інформацію, що суперечить багатьом міжнародним нормам.

Окрім цього, в українському медіа просторі наявне нехтування етичними і моральними принципами. Також вітчизняний ефір перенасичений низькосортними, програмами та серіалами переважно кримінального характеру тощо. Освітні, пізнавальні, історичні програми зникли з ефіру, так само як і дитячі програми. Етичні професійні стандарти вимагають від фахівця поєднання інтересів суспільства, редакційної групи та своїх власних. На жаль, у наш час суспільні цінності та цінність моралі як такої відступають перед матеріальними вигодами [327, с. 145].

Третій напрям – комунікація між ЗМІ, громадськими організаціями та органами влади на місцях – починає свою дію на рівні регіональної журналістики. Метою даного напрямку є сприяння діалогу між ЗМІ, місцевими та обласними адміністраціями (тобто владою) і суспільством.

В Україні достатньо підстав, щоб комунікація між органами влади, громадським сектором та ЗМІ відбувалася більш інтенсивно, демократично і прозоро. До того ж епоха реформування економіки, вибір цивілізаційного шляху розвитку держави вимагають від влади чітких, зрозумілих та оперативних дій і пояснень. Саме від зрозумілості логіки та результатів дій влади, від того, як вони доносяться й пояснюються людям, багато в чому залежить успіх влади та сприйняття її в суспільстві. Але досить часто громадськість нічого не знає про діяльність влади, а влада не чує громадськості.

Тож, варто констатувати наявність великої проблеми інформаційного забезпечення щодо реалізації політики держави – процеси спілкування, роз'яснення політики, дій уряду та влади в цілому є розмитими, несистематизованими, спонтанними та часто непрогнозованими щодо їх наслідків [177, с. 16].

Як наслідок недостатньої комунікації влади з громадськістю та ЗМІ останніми роками спостерігаємо негативну динаміку довіри до влади в цілому й окремих інститутів зокрема [420, с. 138]. Про критичний рівень довіри до влади свідчать дані соціологічного дослідження Центру Разумкова «Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації», що проведені у 2017 р. [352]. Так, серед інститутів держави та суспільства найбільшу довіру громадян мають волонтерські організації (їм довіряють 66 % опитаних), Церква (63,3 %), Збройні Сили України (55,9 %), Національна гвардія України (49 %), добровольчий рух (територіальна

оборона) (45,2 %), Державна служба з надзвичайних ситуацій (45 %) – кількість респондентів, які довіряють цим інститутам, на статистично значущому рівні перевищує число тих, хто їм не довіряє. Президенту України довіряють лише 22 % опитаних, не довіряють – 71,9 %, Уряду – відповідно 12,8 і 81,9 %, Національному банку – відповідно 11,7 і 81,5 %, Верховній Раді – відповідно 9 % і 86,6 %, прокуратурі – відповідно 9,5 і 83,3 %, судам – відповідно 7 і 86,6 %. Національному антикорупційному бюро України довіряють 21,3 % опитаних, не довіряють – 64,8 %. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 7,9 % опитаних, не довіряють – 87 %. Український низький рівень довіри мають також політичні партії (відповідно 8,6 і 83,5 %), комерційні банки (відповідно 10,4 і 83,9 %), засоби масової інформації Росії (відповідно 3,4 і 85,2 %). Дії Президента України повністю підтримують 4,4 % опитаних, підтримують окремі дії – 39,1 %, не підтримують – 51,7 %; дії Уряду – відповідно 2,4, 29, 61,9 %; дії Прем'єр-міністра – відповідно 3,9, 31,3 і 57,9 %; Верховної Ради України – відповідно 1,9, 25,2, 67,5 %; Голови Верховної Ради України – відповідно 2,7, 25,1, 62 %, Національного банку України – 2,3, 17,3, 67,3 % [352].

Наведені дані свідчать про розбалансованість системи політичної та управлінської комунікації інституцій влади, громадянського суспільства та ЗМІ. Вважаємо, що саме якість комунікаційних заходів, їх системність та прозорість, у тому числі через діяльність авторитетних і активних громадських рад, здатна суттєво послабити існуючу напруженість у суспільстві, сприятиме поверненню довіри громадян до державних інституцій та подоланню кризи легітимності влади.

З одного боку, ЗМІ висвітлюють, роблять відкритими суспільству її потаємні механізми, методично скорочуючи тіньовий життєвий простір корупції і тим самим позбавляючи її сприятливих умов і факторів успішного розвитку. Шляхом виявлення, журналістського розслідування й оприлюднення фактів корупції ЗМІ дають суспільству надію на те, що все таємне стає явним і що покарання, щонайменше гласністю, невідворотне. Для повноцінної і всебічної боротьби з корупцією ЗМІ повинні отримати повну незалежність від усіх гілок влади, стати самостійною і сильною «четвертою владою».

З іншого боку, ділова еліта усвідомила, що політична рентабельність серйозних вкладень у ЗМІ може мати корисні економічні наслідки.

В результаті ми є свідками боротьби між економічними групами за інформаційні канали (в широкому значенні цього слова). Неврегульованість юридичних та економічних відносин між журналістами і їх «господарями» спричинює значне поширення тіншових і навіть корупційних відносин у цій сфері. Унаслідок цього недержавні ЗМІ ризикують перетворитися з потужного важеля громадянського суспільства на інструмент боротьби між економічними і бюрократичними кланами.

З метою посилення ролі ЗМІ у боротьбі з корупцією необхідно під час розробки національного законодавства врахувати такі положення:

- уповноважені органи із захисту прав людини та неурядові громадські організації повинні підтримувати тісні та міцні відносини із засобами масової інформації як з партнерами в боротьбі з корупцією;
- журналістські розслідування повинні заохочуватися;
- необхідні спеціальні підготовчі програми, щоб забезпечити журналістів навичками пошуку і розкриття незаконної діяльності;
- необхідні програми, що дозволяють людям висловлювати стурбованість і думки з питань боротьби з корупцією та незаконною діяльністю. Це дасть змогу заохотити участь громадян у плануванні, імplementації, оцінюванні програм, націлених на відновлення чесності;
- власники ЗМІ повинні боротися з корупцією у своєму оточенні та спонукати свої ЗМІ боротися з корупцією, організованою злочинністю, тероризмом та іншими проявами у суспільстві, що є загрозливими для його безпеки.

Далі розглянемо місце та роль підприємницьких структур як інституцій громадянського суспільства.

Так, український бізнес доцільно структурувати на три нерівних частини.

До першої належать основні промислово-фінансові групи та «великий бізнес», які у своїй більшості на етапі свого становлення розвивалися за рахунок доступу до адміністративних ресурсів.

В Україні розвиток великих бізнес-угруповань призвів до того, що нині вони перетворилися на реальних політичних акторів і мають, по-перше, реальну можливість впливати на хід політичних процесів, по-друге, від них багато в чому залежать перспективи демократизації держави і суспільства.

За рахунок того, що мотиваційним чинником діяльності великих бізнес-угруповань виступають економічні, політичні та інші інтереси окремих груп людей і конкретних осіб, які мають можливість впливати на виконавчу, законодавчу і судову гілки влади вони відіграють вагомую роль у процесах державотворення. Але поки ці групи запекло конкурують і до них додаються нові, Україні не загрожує повністю стати олігархічною державою.

Антикорупційні заходи стали останнім часом важливим засобом боротьби великих бізнес-угруповань. Функціонування на ринку за такими правилами виховує у них антагоністичні складові корпоративної культури перед використанням серйозних корупційних дій; допомагає виявляти корупціонерів у чиновницькому середовищі, обмежувати себе у використанні корупції в методах досягнення успіху в бізнесі; працює на антикорупційні зусилля влади.

З іншого боку, «брудні елементи» боротьби великих бізнес-угруповань, які вражають один одного викидами компромату, можуть призвести до загибелі потужних фінансових імперій, прояву «ефекту бумеранга», коли жертвою стає той, хто перший піднімає зброю, краху чиновницьких кар'єр. Чорний піар та брудні технології в умовах нестабільної політичної ситуації можуть мати серйозні глобальні наслідки, такі як крах Уряду, відмова від певних напрямів державної політики, розгуртування реформістських сил, поглиблення кризи. У результаті, щоб уникнути негативних наслідків «брудної конкуренції», бізнес-угруповання схильні до консолідації з метою самозбереження. Подібна консолідація стає великою перешкодою для боротьби з корупцією.

До другої частини українського бізнесу варто зарахувати підприємців, які самостійно витримали етап ринкового становлення в умовах реальної конкуренції. Вони не зацікавлені в зрощуванні влади і бізнесу, що є живильним середовищем корупції, та вимагають від держави створення нормальних правил економічної гри. Але ця частина українського бізнесу погано консолідована і не має постійних ефективних механізмів відстоювання своїх інтересів.

На жаль, влада в Україні взаємодіє з представниками першого блоку – бізнес-угрупованнями, здебільшого ігноруючи широкі верстви підприємців, які могли б стати істотною опорою в антикорупційних зусиллях.

Нарешті, третя група – «малий та середній бізнес», що є за демократичними стандартами основою середнього класу та базисом для розвитку країни.

Підприємці стикаються з корупцією щоденно, а її види та прояви є найрізноманітнішими: спокуса скоротити термін розгляду справ чи видачі документів, уникнути сплати великого штрафу, «відкупитись» від проблем, гарантовано перемогти у тендерах.

Найбільше до проявів корупції спонукає те, що у більшості частина заробітної плати знаходиться в тіні через надмірне податкове навантаження. Малий і середній бізнес розуміє, що високий рівень корупції насправді є системною перешкодою для його ж власного розвитку. Тому підприємці вимагають від влади та органів місцевого самоврядування чітких і швидких кроків та готові взяти на себе частину відповідальності, зробивши процес протидії корупції максимально публічним, залучивши до боротьби з корупцією громадські організації, поглибивши громадський контроль за діями влади.

Корупція не лише перешкоджає бізнесу, але і буквально винищує даний соціальний прошарок. Це загрожує економічній безпеці країни, стає джерелом зростаючого соціального напруження.

Крім основних причин корупції, таких як економічна криза та політична нестабільність, нерозвиненість і недосконалість законодавства, неефективність інститутів влади, варто виділити слабкість інститутів громадянського суспільства і відсутність міцних, демократичних традицій. Враховуючи українську специфіку, потрібно додати до цих причин також такі: суб'єкту політичну культуру більшості українців, системні порушення законодавства, безкарність та недієве правосуддя, відсутність колективного осуду корупційних практик, наявність у суспільстві стереотипів, що схильні виправдовувати корупційні практики; функціональне відношення до корупції; відчуття марності протестної активності; відчуття небезпеки; негативне ставлення до протестної активності у суспільстві в цілому; відсутність/або низька інформованість про дієві форми протесту; відсутність підтримки (громадськості, журналістів, НКО, опозиції); низький рівень довіри до структур та органів, що повинні вести боротьбу з корупцією.

Важливо, щоб громадянське суспільство не лише в теорії, але й на практиці стало полем вільної життєдіяльності людей і взаємної волі народу.

Воно може існувати і розвиватися лише в умовах консенсусу між його силами з ряду суспільних цінностей – форм власності, моментів демократії та інше. Адже сутність громадянського суспільства – це поєднання економічного, політичного і культурного плюралізму, який знаходить своє відображення в багатстві форм власності, в запереченні ідеологічних стереотипів, у розкритті духовного життя у всьому обсязі [153, с. 212].

Звідси можна зробити висновок, що для ефективної боротьби з корупцією, для її запобігання необхідно розвивати інститути громадянського суспільства, (некомерційні організації (НКО), органи місцевого самоврядування тощо), посилювати їх вплив на чиновників, вносити такі зміни до законів, які б робили владу прозорою, передбачали б громадську участь у владних процесах, у тому числі в процесі законотворення, а також у бюджетному і виборчому процесах. Вирішальне значення набуває розвиток системи громадянської освіти, залучення у даний процес як НКО, так і представників влади всіх рівнів.

Громадянське суспільство утворюють різноманітні громадські структури – неурядові, некомерційні організації, які можуть існувати в різних організаційно-правових формах, зокрема як громадські об'єднання, політичні партії, професійні спілки, фундації, а також релігійні організації. Саме недержавні організації і складають суспільну, громадську підсистему забезпечення соціальної безпеки, а відтак і боротьби з корупцією, яка функціонує в тісній взаємодії з державними структурами.

Для підвищення ролі інститутів громадянського суспільства в процесах запобігання корупції і посилення їх впливу на органи влади і на законодавчий процес потрібно:

- законодавчо закріпити принципи взаємодії НКО та органів влади на основі соціального партнерства;

- розширити порядок денний соціального діалогу, складовою якого має бути формування державної соціально-економічної політики, обговорення та прийняття антикризових заходів, сприяння підвищенню соціальної відповідальності інститутів суспільства;

- забезпечити формування умов щодо підвищення соціальної згуртованості на різних рівнях ієрархічної структури суспільства;

- забезпечити формування різних соціальних технологій з дотриманням балансу інтересів населення, держави і бізнесу;

- забезпечити формування партнерських відносин у соціально-трудо­вій сфері;
- розробити та впровадити у практичну діяльність принципи створення законодавчих актів, під час виконання яких можливість корупції була б мінімальною;
- змінити умови праці державних і муніципальних службовців таким чином, щоб корупція стала для них небезпечною та високоризиковою;
- ввести систему громадянської освіти і створювати центри громадянської освіти;
- розробити та впровадити у практичну діяльність комплекс заходів щодо нейтралізації чинників, що провокують і поглиблюють ціннісний розкол у суспільстві;
- систематично проводити роз'яснення суті сучасної демократії та виховувати громадян у дусі її базових цінностей і принципів;
- стимулювати розвиток самоврядування як базового інституту демократії.

Світовий досвід показує, що там, де зусилля влади щодо боротьби з корупцією не дають очікуваного результату, як правило, відсутня одна складова цієї боротьби – участь у ній громадянського суспільства. І спочатку треба ліквідувати пасивність населення та сприйняття в суспільстві корупції як реального факту.

У стимулюванні законслухняної поведінки працівників державних установ, а також у формуванні антикорупційного мислення та нетерпимості до проявів корупції повинні бути зацікавлені практично всі складові громадянського суспільства: представники приватного сектора, громадських організацій, релігійні діячі і, звичайно ж, пересічні громадяни, які щодня відчують на собі наслідки корупції.

Ситуація, що склалася з боротьбою з корупцією в Україні, викликає подив: у країні існує сучасне антикорупційне законодавство, є інституції, до функцій яких входить боротьба з корупцією, визнано високий рівень корупції, але при цьому як такої серйозної антикорупційної діяльності не ведеться. Тож Україні потрібен міцний поштовх, який запустить всі реально існуючі механізми в дію, і якщо влада не задіє їх повноцінно, то це повинно зробити громадянське суспільство.

Українському суспільству притаманна хронічна недовіра до влади. Це розчарування зумовлено стійким довготривалим стереотипом її корумпованості. Українська суспільна свідомість, у якій ще не твердо вкоренилися громадянська відповідальність і відданість демократичним принципам, потребує посилення таких складових, як культурна ідентичність, соціальна зрілість, соціальна компетентність, впевненість у собі, здатність до виявів власної волі. Тому вкрай важко буде знайти довіру громадян і їх підтримку при реалізації серйозної антикорупційної програми.

У зв'язку з цим дуже важливо правильно оцінювати стан громадянського суспільства і його антикорупційний потенціал. Ігнорування громадянського суспільства при розробці стратегії боротьби з корупцією означає відмову від використання одного з найпотужніших і потенційно ефективних інструментів. Сам факт залучення громадянського суспільства до розробки стратегії такої боротьби наповнить процес відродження новим імпульсом і забезпечить стимули для подальшого розвитку.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Гармонізація положень антикорупційної політики України з нормами міжнародного права

У сучасній Україні корупція перетворилася на одну з головних загроз національній безпеці та демократичному розвитку держави. Негативний вплив цього явища на всі аспекти політичного і соціально-економічного розвитку суспільства і держави має комплексний характер.

Нещодавно прийняті антикорупційні закони заклали фундамент і показали світові намір України рухатися у бік реформ. Але обраний вектор – це не лише рішучі заклики з високих трибун. Це цілком практичні кроки на виконання нових антикорупційних законів, як то прозорий підбір персоналу нових антикорупційних органів, покарання всіх причетних до корупційних схем, невтручання в роботу борців з корупцією тощо. Саме цього не вистачає Україні аби піднятися у рейтингах Індексу сприйняття корупції [387].

Запобігання та протидія корупції залишається однією з найгостріших проблем сучасного етапу українського державотворення. Зважаючи на курс України до ЄС, а також із метою виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи існує нагальна потреба гармонізації положень антикорупційної політики України з нормами міжнародного права.

Зменшення рівня корупції до безпечного в Україні можливе лише за умови вивчення та втілення в життя зарубіжного досвіду боротьби з цим українським негативним соціальним явищем, передусім політичних, правових та організаційних механізмів подолання корупції, що успішно діють в інших країнах, залучення іноземних фахівців та міжнародних спеціалізованих установ по процесу розбудови антикорупційної інфраструктури.

Так, Transparency International Україна виступили із низкою пропозицій щодо реалізації антикорупційної політики та втілення антикорупційної стратегії, яка передбачає залучення іноземних спеціалістів для створення ефективної системи антикорупційного правосуддя, проведення аудиту контрактів і держзакупівель в секторі безпеки та оборони, реалізації

комплексу заходів щодо забезпечення виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань.

Як зазначалося вище, ефективне здійснення діяльності щодо запобігання і протидії корупції у сучасних умовах неможливе без уніфікації механізмів протидії корупції, а також міжнародної взаємодії з іншими країнами та міжнародними організаціями. Так, відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Початком розвитку міжнародного нормативно-правового регулювання у сфері боротьби з корупцією було прийняття 15.12.1975 р. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3514(XXX), яка засудила всі види корупції, у тому числі хабарництво, та розробила рекомендації для впровадження державами заходів, необхідних для запобігання й протидії корупції. Ці завдання деталізувалися в таких документах, як Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Боротьба з корупцією» (№ A/RES/51/59) (1996 р.), Декларація ООН «Про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» (1996 р.), Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (1996 р.), Керуючі принципи для ефективного виконання Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1989 р.), та стали основою для створення міжнародних нормативно-правових актів, які закріпили універсальні стандарти запобігання корупційним проявам [157, с. 9].

Основою нормативно-правового регулювання запобігання корупції в Україні є міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та важливість яких визначається їхнім пріоритетним характером порівняно з національним правом у процесі правового регулювання. Так, поряд із державами, які є успішними борцями з корупцією, Україна є учасницею низки міжнародно-правових договорів і конвенцій, що мають обов'язковий характер, та актів, що мають рекомендаційне спрямування (рекомендацій, резолюцій, інструкцій) і прийняті в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзу, Африканському Союзу [350, с. 16]. Тому дослідження документів, які містять у собі міжнародні стандарти запобігання корупції, є важливим з огляду на їхній зразковий характер для України як держави, що реформує систему запобігання корупції та створює нове антикорупційне законодавство.

Одним із найважливіших і найзмістовніших міжнародно-правових договорів у сфері запобігання корупції є Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р., учасниками якої є 167 держав, що ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006 р. Важливість Конвенції ООН проти корупції, як зазначають Н. Задирака та Р. Кабанець, полягає у створенні теоретичної основи для адаптації національного законодавства та визначенні фундаментальних засад антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору [111, с. 28]. Так, норми Конвенції ООН проти корупції передбачають створення профільної інституції – спеціального органу (органів), діяльність якого спрямовується на запобігання й протидію корупції, на залучення до співпраці представників громадського суспільства при здійсненні заходів, спрямованих на запобігання та протидію корупції, на розробку кодексів поведінки службових осіб і зміцнення незалежності судової влади, на закріплення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та окреслення корупційних злочинів, на встановлення відповідальності юридичних осіб.

З метою зміцнення антикорупційної співпраці між державами міжнародною спільнотою було прийнято низку інших документів. Так, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. визначає коло корупційних злочинів, а також містить поняття активної й пасивної корупції [152]; Міжнародний кодекс поведінки державних службових осіб від 23.07.1996 р. містить рекомендації, дотримання яких державними посадовими особами необхідне для належного виконання ними службових обов'язків [286]; Декларацією ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996 р. передбачається встановлення кримінальної відповідальності за дачу хабарів іноземним державним посадовим особам [90, с. 175].

Важливі рекомендації представлені у Стамбульському плані дій з боротьби проти корупції для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України від 10.09.2003 р., який містить принципи й механізми їх реалізації щодо створення ефективної та прозорої системи публічної служби, розвитку доброчесності в ділових операціях і залучення громадськості до проведення антикорупційних реформ [451].

Не можна применшувати значення нормативно-правових актів певних територіальних утворень різних масштабів, зокрема, прийнятих у межах Європейського Союзу. Так, відповідно до Програми дій щодо боротьби з корупцією (1996 р.), Радою Європи було прийнято Конвенцію про кримінальну відповідальність за корупцію (1999 р.) [164] і Додатковий протокол до неї (2003 р.) [97], а також Цивільну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999 р.) [391]. Першим документом передбачається встановлення кримінальної відповідальності за широке коло корупційних діянь, окреслення складів корупційних злочинів, а в Додатковому протоколі до кримінальних корупційних правопорушень віднесено активний і пасивний підкуп національних та іноземних третейських суддів (арбітрів) і національних та іноземних присяжних засідателів, які прийняті з метою вдосконалення національних моделей криміналізації корупції. Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією містить формулювання корупції та принципи надання особам, яким заподіяно шкоду корупційними діями, можливості отримати справедливую компенсацію.

Прийняття і ратифікацію Конвенції ООН проти корупції можна вважати новим етапом міжнародної антикорупційної кампанії. Разом з тим це лише перший крок у здійсненні заходів у боротьбі з корупцією в глобальному масштабі. Унікальність Конвенції полягає в тому, що вона дозволяє міжнародному співробітництву вийти на новий координаційно-управлінський рівень, створює єдиний правовий антикорупційний базис.

На сьогодні одним з основних питань порядку денного світової спільноти є формування глобальної антикорупційної стратегії, з'єднання воедино зусиль всіх міжнародних акторів на глобальному, регіональному і локальному рівнях [356, с. 184]. Більш тісне співробітництво міжурядових і неурядових антикорупційних організацій, неурядових організацій, широка участь бізнесу в боротьбі з корупцією (10-й принцип Глобального договору ООН) [74] дозволять реалізувати положення Конвенції ООН проти корупції в повному обсязі. Тільки впровадження системного підходу, що включає інституційну розбудову, взаємодію з експертами, наукові дослідження щодо запобігання корупції, активну участь громадянського суспільства може підвищити ефективність боротьби з корупцією і поліпшити якість життя у всесвітньому масштабі.

Відповідно до Європейської конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію [164] від 27 січня 1999 р. (ратифікована Україною 18.10.2006 р.; набрала чинності 01.03.2010 р.) кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть виявитися необхідними в цілях сприяння збору доказів, що мають відношення до кримінальних правопорушень, визнаним в якості таких відповідно до Конвенції. Крім того, ці заходи можуть бути необхідні для виявлення, розшуку, накладення арешту і вилучення знарядь злочинів та доходів від корупції, розпорядження про подання банківської, фінансової або комерційної інформації (ст. 23 «Заходи по сприянню збиранню доказів і конфіскації доходів»).

Як видається, все більшу роль у здійсненні міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією будуть відігравати громадянські ініціативи. Країни, де громадянське суспільство знаходиться на високому рівні розвитку, захищені від корупційних проявів (в т.ч. від політичної та державної корупції), і будь-яка корупційна поведінка вважається неприйнятною у всіх відносинах [356, с. 184].

Таким чином, Україна інтегруючись у світову спільноту шляхом ратифікації міжнародних документів, прийняття пакету антикорупційних законів та проведення інституційних змін у відповідних державних установах вже частково сформувала базис для впровадження дієвого інструментарію орієнтованого на: боротьбу з неефективною бюрократичною державною системою; на виявлення корупційних ризиків, які можуть виникнути в діяльності державних службовців, а також усунення умов та причин виникнення цих ризиків; на усунення корупціогенних факторів тощо. Під пильним наглядом іноземної спільноти, а також ряду міжнародних організацій та установ прийняття антикорупційного законодавства та інституційна реформа відповідних державних установ, безумовно повинні гарантувати виконання і застосування прийнятих норм та правил і суттєво знизити рівень корупції.

Світовий досвід формування та реалізацію антикорупційної політики держави показує, що ефективність будь-яких антикорупційних механізмів залежить передусім від системності, обґрунтованості та прозорості базових положень. В Україні ці базові принципи, на жаль, не працюють. Разом із скоординованою діяльністю органів державної влади, спрямованою на реалізацію завдань державної антикорупційної політики та дотриманням

базових принципів, що забезпечують дієвість антикорупційних механізмів необхідно впровадження комплексу модернізаційних державно-управлінських заходів:

- розв'язання проблематики з питань формування та реалізація в країні сильної політичної волі щодо реалізації заходів антикорупційної політики, здатності вищих посадових осіб України, окремих керівних працівників органів державної влади і органів місцевого самоврядування та суддів діяти в напрямі поставленої мети – очистити від корупційних проявів державну службу;

- прийняття ефективних нормативно-правових актів з надійним механізмом реалізації (законодавство має бути чітким, простим і зрозумілим, без жодних можливостей подвійного трактування норм чи незрозумілості у реалізації законодавчих положень);

- реалізації комплексу нормативно-правових та інституційних заходів щодо забезпечення ефективного функціонування антикорупційних інституцій;

- впровадження в антикорупційну діяльність ефективної системи покарання (проведення реформ неможливе без запровадження ефективного механізму покарання);

- руйнування моделі корупційних відносин в ієрархічній структурі державної влади та створення ефективної системи публічної влади, діяльність якої спрямована на реалізацію завдань покладених на неї правовими актами з високим рівень відповідальності за корупційні діяння (за формулою Клітгаарта [442]), рівень корупції є пропорційний монополії (кількості монопольних повноважень у приватних та публічних секторах), плюс дискреційні повноваження (право приймати рішення у визначених справах), плюс прихована інформація (можливість таємно використовувати ресурси у корупційних справах), мінус відповідальність (ефективність державного та соціального контролю за діяльністю органів державної влади);

- забезпечення прозорості у відносинах між державним і приватним секторами з метою недопущення появи неформальних (прихованих) відносин; популяризація антикорупційних практик у приватному секторі;

- формування системи державного аудиту із застосуванням ризик-орієнтованого підходу, що дозволяє передбачити виникнення корупції в

органах державної влади, брати її під контроль і створювати механізми безперервних модернізацій в системі державного управління.

- популяризація ідеї активної протидії громадянського суспільства виявам корупції;

- адаптація міжнародного антикорупційного досвіду до місцевих умов;

- використання нових технологій та інноваційних механізмів у протидії проявам корупції, стратегічне використання засобів комунікації.

Таким чином, проблеми у досліджуваній сфері вимагають комплексного підходу до їх вирішення – поєднання теорії та практики, адже рівень корумпованості може розглядатися як потужний декаталізатор реформ у будь якій сфері. Успіх у проведенні антикорупційної політики має стати відкриттям можливостей для зростання національної економіки, підвищення якості життя населення та забезпечення справедливості державної політики.

3.2. Основні чинники та шляхи детінізації економіки України

Реформування української економіки на траєкторію цивілізованого розвитку відбувається надзвичайно суперечливо. Масштаб занурення економіки в «тінь» наскільки вражаючий, що економічний аналіз все більше вимагає критичного перегляду всіх постулатів і догм. Незважаючи на певні прокламовані офіційними джерелами результати економічних реформ, які створили деяку видимість мінімального зростання виробництва, поживлення інвестиційних процесів, проблема корупції та тіньового сектора економіки не лише не втратила свою актуальність, але і виявила нові грані наукового дослідження [283, с. 7].

На сучасному етапі розвитку української державності науковці позиціонують корупцію і тіньову економіку як ключову загрозу національній безпеці та одну із найбільших перешкод на шляху розвитку країни. Дані явища взаємопороджують та взаємообумовлюють одне одного: правове свавілля та корупція, непрозорість економічних відносин, слабка, розбалансована і нездатна виконувати завдання система державного управління створюють замкнуте коло, що знищує українське суспільство.

Взаємозв'язок корупції та тіньової економіки в Україні, з одного боку, цілком очевидний, а з іншого – характеризується лише поверхневим ослабленням найбільш кримінальної («чорної») складової тіньової економіки:

часи «бандитських криш» відійшли в минуле, функції «контролю» нерідко виконують легальні правоохоронні інститути. Тіньова економіка породжує корупцію, а остання, своєю чергою, створює основу розквіту тіньової економіки. Причина і наслідок, мета і засіб настільки взаємопов'язані та взаємообумовлені, що утворюють замкнене коло [382, с. 475].

Тіньова економіка може існувати і розвиватися в значних масштабах лише в умовах корумпованості всіх систем державної влади і управління. Вона формує корупційні відносини в усіх сферах політики та економіки, від яких залежить її благополучне існування. Корупція змушує її залишатися в тіні та вести нелегальний бізнес, створює основу для формування її нових сфер і видів. У зв'язку з цим проблеми вивчення цих негативних соціально-економічних явищ в Україні та розробки основ державної політики протидії корупції та тіньовій економіці повинні вирішуватися як єдине комплексне завдання [48, с. 50].

Тіньові економічні процеси існують у всіх країнах світу, але основні відмінності полягають в її обсягах, наслідках, стану соціально-правового контролю, регуляторній діяльності держави, методично-інструментарному забезпеченні та ефективності реалізації державних стратегій та програм у боротьбі з тіньовою економічною діяльністю і, як слідство, рівня показників якості життя населення.

Масштабне поширення такого соціально-економічного явища як тіньова економіка, що відбувається сьогодні в Україні та деструктивні наслідки цього явища потребують глибоких комплексних наукових досліджень, які спрямовані на розробку і впровадження механізмів державної протидії їх розвитку.

Так, масштаби сучасної української корупції, в тому числі тіньової економічної діяльності, вражають своїм розмахом. Частина дослідників даної проблеми навіть стверджує, що реальні обсяги тіньової економічної діяльності можуть перевищувати обсяги легальної економіки [57, с. 35].

Всебічно досліджуючи різні теоретичні аспекти проблем тіньової економіки, мотиви та причини виникнення, її роль і місце в сучасному ринковому господарстві, науковці формулюють власні аналітичні оцінки і висновки, пропонують певні шляхи та способи виявлення тіньових економічних явищ та неконтрольованого суспільством виробництва, розподілу, обміну та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг.

Аналізу проблем тіньової економіки присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, таких як: М. Азарова, В. Білоуса, А. Бодюка, З. Варналія, П. Гайдука, О. Засанської, Н. Зверькової, В. Зянько, О. Лопатіна, І. Мазура, В. Мотрікова, М. Мельника, Д. Муляка, С. Павленка, В. Поповича, В. Предборського, Ю. Прилипко, А. Савченка, О. Турчинова, Ю. Харазішвілі, О. Шарікової, В. Шелест та інших. Але, на жаль, економічні реалії сьогодення засвідчують поширення обсягів тіньового сектора економіки України за межі порогових значень, що зумовлює необхідність критичного аналізу причин появи тіньових економічних відносин у трансформаційних економіках, розробку інструментарію обмеження їх негативного впливу, впровадження комплексу заходів економічного і правового характеру щодо обмеження обсягів тіньової економіки та реформуванням системи відносин, яка здійснюється в економічній сфері між державою, роботодавцями та найманими працівниками.

Провідні світові аналітики голосно наголошують, що однією з гострих проблем розвитку економічних систем у світі є зростання тіньової економічної активності, яка охоплює майже усі галузі економіки і має деструктивний вплив на економічний базис, знижує рівень правопорядку та добробуту населення, деформує суспільні цінності та моральні норми. Вона являє собою загрозу ринковим та політичним трансформаціям, які здійснюються в багатьох державах, в тому числі, і в Україні.

Активізація тіньової економічної діяльності припадає на кризові та переломні моменти в національних економіках та у періоди дискредитації державних соціально-економічних систем.

Під тіньовою економікою прийнято розуміти господарську діяльність, яка не контролюється державою і не відображається в офіційній статистиці. Тіньова (неформальна, прихована) економіка – це існуюча реальність світового і вітчизняного господарства, що охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Її частка в ВВП різних країн, за наявними оцінками, становить від 5–10 % до 50–60 % [149, с. 336].

Україна потрапила в топ-5 країн з найбільшою тіньовою економікою. Про це свідчить дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), присвячене оцінці і прогнозу розвитку глобальної тіньової економіки. Згідно з дослідженням, в якому вказані 28 країн,

обсяг тіньової економіки в Україні у 2016 р. становить 1 трлн 95,3 млрд грн, або 45,96 % від ВВП країни, який становить 2,38 трлн грн. [248].

Лідером за найвищим показником тіньової економіки є Азербайджан (67,04 %), на другому місці – Нігерія (48,37 %), Україна – третя. Також високий показник у Російській Федерації (39,07 %), Шрі-Ланки (37,76 %), Бразилії (34,76 %) та Пакистану (31,78 %) (Рис. 3.1.) Разом з тим, найнижчий показник – у США, Японії та Китаю (7,78, 10,08 та 10,15 % відповідно).

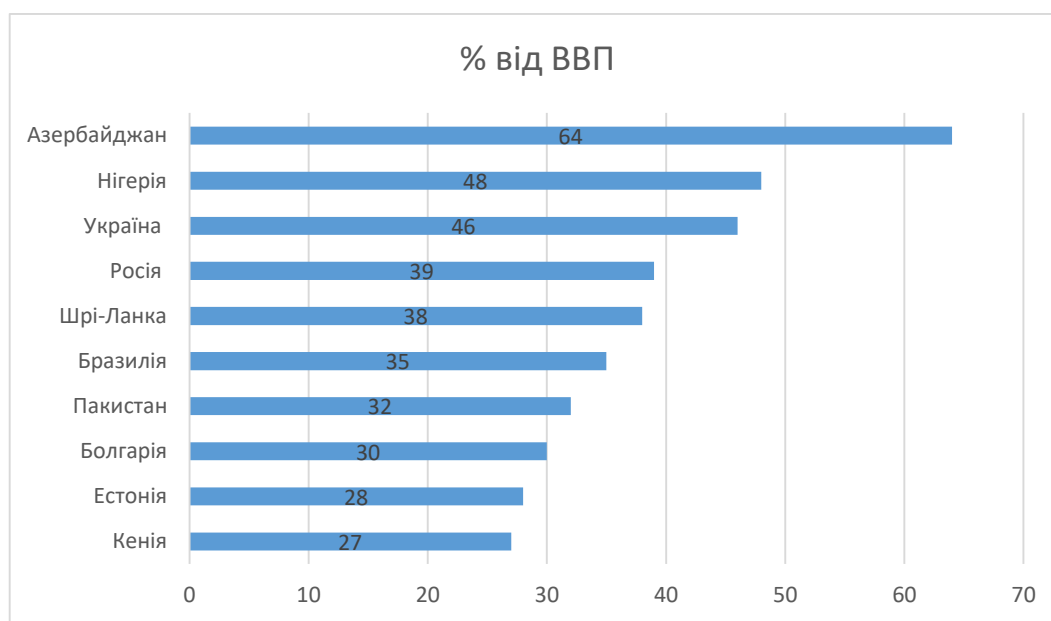

Рис. 3.1. Рейтинг країн за рівнем тіньової економіки

Джерело: за даними [255]

Тіньова економіка утворюється через існування умов, за яких виникає стан потреби, мотивованість та можливості вигідно приховувати свою економічну діяльність від широкого кола осіб. Масштаб приховування може бути різним – від приховування самого існування фірми до приховування окремих угод або певних активів. Існування тіньової економіки є результатом стійкої невідповідності певних сфер і видів економічної діяльності чинним правовим і моральним інститутам. Основою такого положення є прагнення окремих членів суспільства привласнити дохід, прихований ними від оподаткування. Їх мотивованість обумовлена дією як економічних чинників (наприклад, високий рівень оподаткування, що стимулює приховування частини доходу), так і морально-етичних, що відображають стан правової культури, дотримання громадянами етичних норм тощо.

Оснoву фундаментальних причин тінювих відносин формують безліч чинників, а саме: недосконалість інституційної системи і державної антикорупційної політики, історичне минуле держави, традиції, рівень культурного розвитку, характер (індивідуальність) конкретного чиновника – його принциповість, рішучість, моральність тощо [29, с. 141].

Для обґрунтування нейтралізуючих механізмів та виділення пріоритетних напрямів боротьби, причини існування тінювої економіки можна виділити в 4 основні групи: соціально-економічні, політичні, правові та морально-етичні.

Соціально-економічні причини. Ключовою економічною причиною є стан національної економіки. Закономірною є тенденція збільшення тінізації економіки під час кризових явищ, які супроводжуються недосконалістю системи державного управління, податкової системи, банківської системи країни тощо.

У більшості випадків до переведення своєї діяльності в тінюве русло людину спонукає низький рівень доходів. Тож, одним із шляхів його збільшення є приховування доходів чи пошук іншого виду діяльності – нелегального (саме нелегальна економічна діяльність дозволяє отримувати надприбутки). Також до цього можуть спонукати соціальна несправедливість та нерівномірність доходів.

Політичні причини. Нездатність держави проводити державну політику, що спрямована на створення сприятливих умов для здійснення легальної економічної діяльності за допомогою, насамперед, непрямих методів регулювання, неякісне виконання соціальної функції держави, покликаної забезпечити ефективну зайнятість працездатного населення і соціальний захист певних верств населення, загострення протиріч між державою та суспільством призводить до «фіаско» держави. Кризові явища в системі державного управління, політична нестабільність провокує суб'єктів економічної діяльності до приховування доходів. Бюрократія, «паперова тяганина», корумпованість влади – рушійні сили тінізації економіки, у якій задіяні державні службовці від найнижчих до найвищих рангів.

Правові причини. Відомо, що будь-яка економічна система розвивається відповідно до об'єктивних економічних законів, сутність і механізм яких має бути відображено в певних нормах, що регламентують і впорядковують економічну діяльність. Але оскільки об'єктивний процес

економічного розвитку відбувається постійно і безперервно, а для його пізнання і суб'єктивного відображення в нормативно-правових актах потрібен певний час, то між об'єктивною економічною реальністю та її суб'єктивним відображенням завжди буде існувати певний часовий лаг, що викликає в кожний конкретний момент часу невідповідність економічної та правової систем. Тож, прогалини в законодавстві дають змогу використати цей недолік на практиці здійснюючи неофіційну чи незаконну діяльність. Тому рівень тінізації та корупції в країнах з таким законодавством є високим. Проблемою також є незначна відповідальність за скоєння як дрібних правопорушень, так і економічних злочинів, ухилення від сплати податків.

Морально-етичні причини. Передусім це наше ставлення до тіньової діяльності. Якщо в країнах з розвинутою демократією суспільство засуджує таку діяльність, то в нашій країні це виглядає цілком нормальним явищем. Це свідчить про те, що тіньова економіка прижилася і проблема має загальнодержавний характер.

З точки зору виконання функції з реалізації державної регуляторної політики та державної політики з питань розвитку підприємництва Міністерством економічного розвитку і торгівлі України визначено основні причини утворення тіньової економіки (рис. 3.2.)

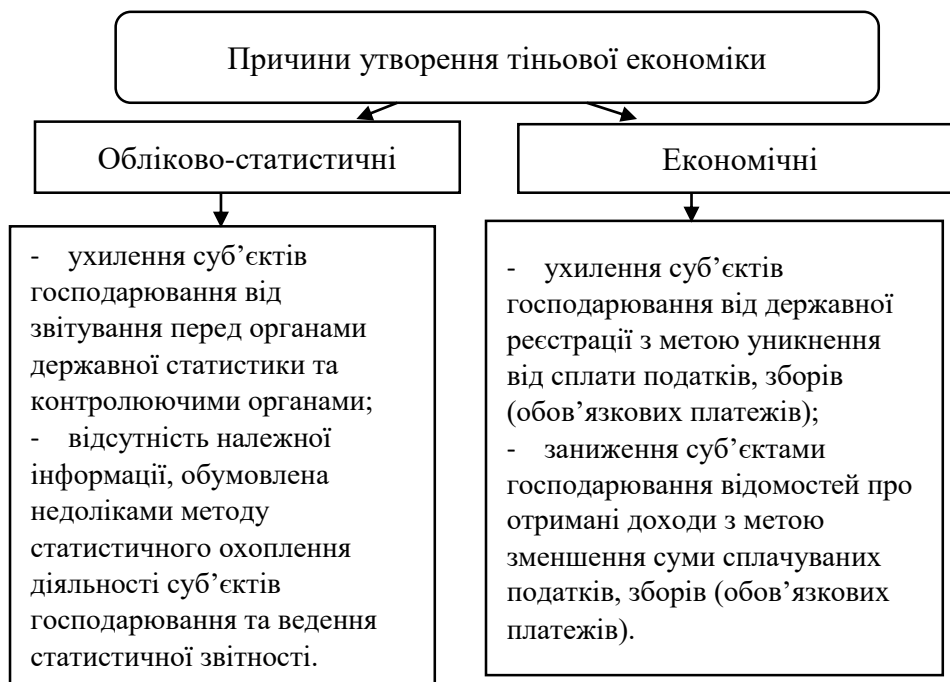

Рис. 3.2. Причини утворення тіньової економіки

Джерело: за даними [265]

Основними властивостями тіньової економіки є [237, с. 227]:

- загальність – тіньова економіка притаманна будь-якій державі незалежно від ступеня розвитку суспільних відносин та соціально-економічного устрою, але масштабність і поширеність є різними. Вони залежать від наявності протиріч між об'єктивними законами економіки та їх відображенням у правових нормах, а також від рівня виконання контролюючої та правоохоронної функції органів влади;

- цілісність – тіньова економіка являє собою сукупність негативних ознак певних видів економічної діяльності або сукупність економічних відносин;

- рівновага критеріїв взаємодії суб'єктів господарювання та інститутів держави і суспільства;

- структурність – наявність стійких зв'язків і відносин усередині тіньової економіки, що забезпечують її цілісність. Здатність до збереження її основних властивостей при різних внутрішніх і зовнішніх змінах;

- ієрархічність – наявність ієрархічної структури тіньової економіки, що характеризується безліччю зв'язків між компонентами, найбільш характерними для яких є зв'язки з координації і субординації, тому тіньова економіка не лише ієрархічна, але і мережева структура;

- самоорганізація і безперервний розвиток – органічне включення в світові економічні зв'язки. Тіньова економіка в найкоротші терміни пристосовується до зовнішніх впливів (держави і його правоохоронних, контрольних, фіскальних, наглядових та інших органів), безперервно розвивається і відповідно до загальних економічних принципів знаходиться в гармонійній рівновазі з середовищем функціонування;

- цілеспрямованість і наявність універсальних механізмів функціонування, які полягають в спільності типових прийомів і способів;

- досягнення цілей функціонування. Це особливо стосується найбільш небезпечного сектора тіньової економіки – нелегального (кримінального);

- наявність двох протилежних начал – конструктивного і деструктивного. Конструктивним початком в тіньовій економіці є її продуктивний сектор, а деструктивним – кримінальний.

Відповідно до методики ООН в тіньову економіку входять такі види діяльності [411, с. 67]:

- прихована – законодавчо дозволена, але офіційно не відображена (повністю або частково) діяльність в межах формалізованих структур і процедур;

- неформальна – законодавчо дозволена, але не відображена діяльність неформальних структур або діяльність поза формалізованих процедур і відносин;

- нелегальна – законодавчо заборонена або та, що не має спеціального дозволу, прихована (формальна і неформальна) діяльність (кримінальна та інша протиправна).

Якщо «прихована» і «неформальна» тіньова економіка являє собою процес виробництва товарів та послуг, то «нелегальна» (кримінальна) являє собою лише перерозподіл раніше створеного продукту. Даний вид тіньової економіки у суспільній свідомості формує сумніви щодо спроможності владних інституцій, насамперед правоохоронних органів повноцінно виконувати свої функції – гарантувати безпечну життєдіяльність, захищати особистість та майно громадян.

Практично тіньова економіка є частиною економічної системи, без якої сама система не може відтворюватися. Система тіньових економічних відносин характеризується рядом ознак [389, с. 99]:

- 1) значною роллю неформальних і неправових відносин;
- 2) великою питомою вагою тіньової економіки;
- 3) широким поширенням корупції в системі державного управління;
- 4) недостатньою ефективністю правової системи;
- 5) виникненням в сфері економіки тіньових фінансових груп, що представляють собою владно-господарючі структури, що мають в якості покровителів представників різних органів державної влади;
- 6) перерозподілом національного доходу на користь паразитичного споживання.
- 7) зростання доходів тіньових структур супроводжується розгортанням невиробничих складових, які обслуговують тіньову економіку;
- 8) вивезенням значної частини капіталів за кордон.

Рис. 3.3. Класифікація типів тіньової економіки

Джерело: за даними [411, с. 61]

Вплив тіньової економіки на соціально-економічне становище держави наведено на рис. 3.4.

Відповідно до наведених на рис. 3.4 впливів, варто наголосити, що соціально-економічні наслідки тіньової економіки більшою мірою негативні, ніж позитивні.

Рис. 3.4. Вплив тіньової економіки на соціально-економічне становище держави

Джерело: систематизовано автором за даними [132; 163; 367;]

Так, до негативних соціально-економічних наслідків тіньової економіки належить: зменшення дохідної бази бюджетів усіх рівнів через несплату податків, штрафів, зборів; зростання злочинності, корумпованості в системі державної служби та органів управління; виключення інвестиційного розвитку (суб'єкти тіньової економічної діяльності не вкладають гроші в розвиток наукомісткого виробництва); створення диспропорцій в структурі економіки (тіньова економіка розвивається в основному в сфері послуг і торгово-посередницькій сфері, а не в сфері виробництва); негативний вплив на інфляційні процеси надають фіктивні гроші та доходи від акумулювання фіктивних безготівкових коштів; моральне і фізичне розкладання суспільства (підпільні виробництва харчової промисловості часто порушують стандарти якості, що негативно позначається на здоров'ї населення і становищі навколишнього середовища).

У той же час, виключивши кримінальний сектор, можна говорити і про деякі позитивні моменти тіньової економіки: задоволення купівельного попиту (коли держава і легальні економічні суб'єкти з тієї чи іншої причини не можуть надати необхідні послуги і товари, їх надають суб'єкти тіньової економічної діяльності); підтримка виробництва в кризовий період.

Головною метою тіньової економічної діяльності є отримання доходів, які неможливо отримати виконуючи вимоги чинного законодавства країни. Це і є форма вирішення протиріч між інтересами держави і окремими суб'єктами ринку, які не мають можливості реалізувати свої інтереси в процесі легальної економічної діяльності або не бажають це робити. Основний конфлікт і поява активної тіньової діяльності виникає на стадії становлення відносин між юридичними і фізичними особами з державою. Багато вчених вважають, що наявність тіньової сфери є індикатором неефективної економічної політики державних органів і надмірного регулювання. Крім того, виникнення тіньових процесів є реакцією агентів, надмірно обтяжених державою і схильних до опортунізму.

Зростання обсягів тіньової економіки в Україні обумовлено наступними чинниками:

- затяжна соціально-економічна криза в країні та недоліки в політиці ринкового реформування;
- діяльність криміногенної банківської системи та наявність позабанківського грошового обігу;

- складність та хаотичність реформування податкової системи;
- недосконалість чинного законодавства у сфері забезпечення національної безпеки;
- недосконалість та суперечливість законодавчої та нормативно розпорядчої бази в окремих секторах, що обумовлює низький рівень економічної свободи (Україна у 2016 р. в рейтинговій оцінці Індексу економічної свободи посіла 162 місце з-поміж 178 країн світу і визнана країною з невільною економікою – 46,8 балів із 100 можливих, що є найнижчим показником із 43-х європейських країн [255]);
- несприятливі умови для ведення бізнесу в країні (за даними рейтингу глобального індексу конкурентоспроможності у 2016–2017 рр. Україна посіла 85-е місце серед 137 країн світу втративши 6 позицій порівняно з минулими роками. Це відбулося за рахунок: недостатнього захисту прав на рухому та нерухому власність, враховуючи права на фінансові активи; погіршення позиції у розвитку фінансового ринку; нестабільності банківської системи; зниження кредитного рейтингу країни; відбулося зростання державного боргу; зменшення захисту національних інвесторів; загострення необхідності у професійному менеджменті; нездатністю країни утримувати «таланти», адже в останні роки зростає число емігрантів-науковців, що призводить до зниження інтелектуального потенціалу України; відсутністю державного стимулювання зайнятості; зниження впливу бізнесу на умови прямого іноземного інвестування, що пов'язано з браком дієвих важелів співпраці держави та приватного сектора в інвестиційній політиці – державна система не враховує інтересів бізнесу; зростання впливу оподаткування на інвестиційне стимулювання спричинено відсутністю податкових пільг та неефективністю спеціальних економічних зон – податки виконують суто фіскальну функцію, а не стимулюючу; зменшення захисту інтелектуальних прав, що зумовлено порушенням прав інтелектуальної власності; зниження позицій у розвитку бізнесу; відсутністю механізмів стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва – тиск на малий та середній бізнес податковими перевітками; погіршення якості інфраструктури – доріг, залізничного, морського та авіатранспорту (не реалізується Транспортна стратегія України на період 2020 року, яка була ухвалена ще у 2010 році). Разом з цим, Україна покращила свої позиції у

вищій освіті, результатом якої є постійно зростаюча кількість випускників з вищою освітою [270];

- високий рівень монополізації внутрішнього ринку (за даними Антимонопольного комітету у 2016 р. із загального обсягу реалізованої продукції в Україні лише 42,7 % продукції реалізовувалося на ринках із конкурентною структурою. Найбільш монополізованими є окремі галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства);

- існування організованої економічної злочинності, корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування (за рівнем корупції Україна посіла у 2016 р. 144-те місце серед 177 держав стабільно залишаючись в групі «підвищеного ризику» разом з Камеруном, Іраном, Нігерією, Центральною Африканською Республікою та Папуа Новою Гвінеєю.);

- неефективне функціонування організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства та контролюючих органів у сфері економічної діяльності;

- неефективне функціонування судової та правоохоронної системи;

- цілеспрямована діяльність злочинного світу, яка переслідує у сфері економіки свої специфічні корпоративні інтереси.

- нездатність держави забезпечити конструктивне реформування економічних відносин і сформулювати цивілізовану соціально-орієнтовану ринкову господарську систему;

- правовий нігілізм у суспільстві – ірраціональне відсторонення держави від публічно правового регулювання економічних відносин в умовах становлення ринку;

- невідповідність населення та суб'єктів господарювання до цивілізованої діяльності в умовах формування ринкових відносин;

- масове культивування «тіньових явищ», психології всездозволеності та домінування тіньової моралі у суспільстві;

- продовження військового конфлікту в Україні.

Таким чином, фінансова дестабілізація, дефіцит платіжного балансу, зростання збитковості підприємств, інфляційні процеси та нестабільність національної грошової одиниці, популізм в органах влади та втрата довіри до неї призвело до рекордного рівня інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні (рис. 3.5).

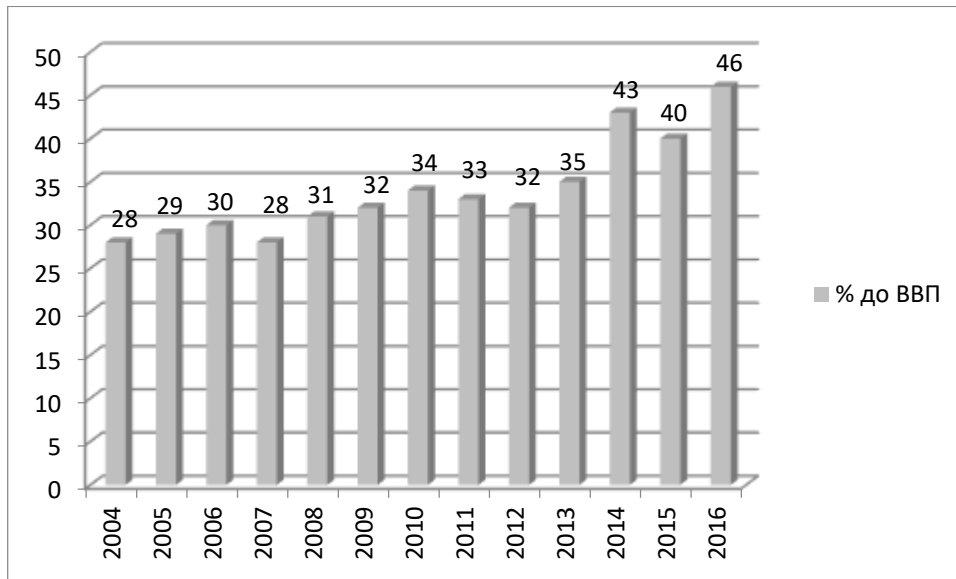

Рис. 3.5. Динаміка змін інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП)

Джерело: за даними [265]

Подальша тінізація економічних відносин, їх вкоріненість у соціум та національну культуру зумовлює масове порушення принципу *верховенства* права, створює макроекономічні диспропорції та структурні деформації у суспільно-економічному розвитку, що призводить до виникнення загроз національним інтересам країни й національній безпеці в економічній сфері. Це зумовлює об'єктивну необхідність розробки концепції протидії тіньовій економічній діяльності та відповідної реалізації шляхів і способів детінізації економіки (рис.3.6).

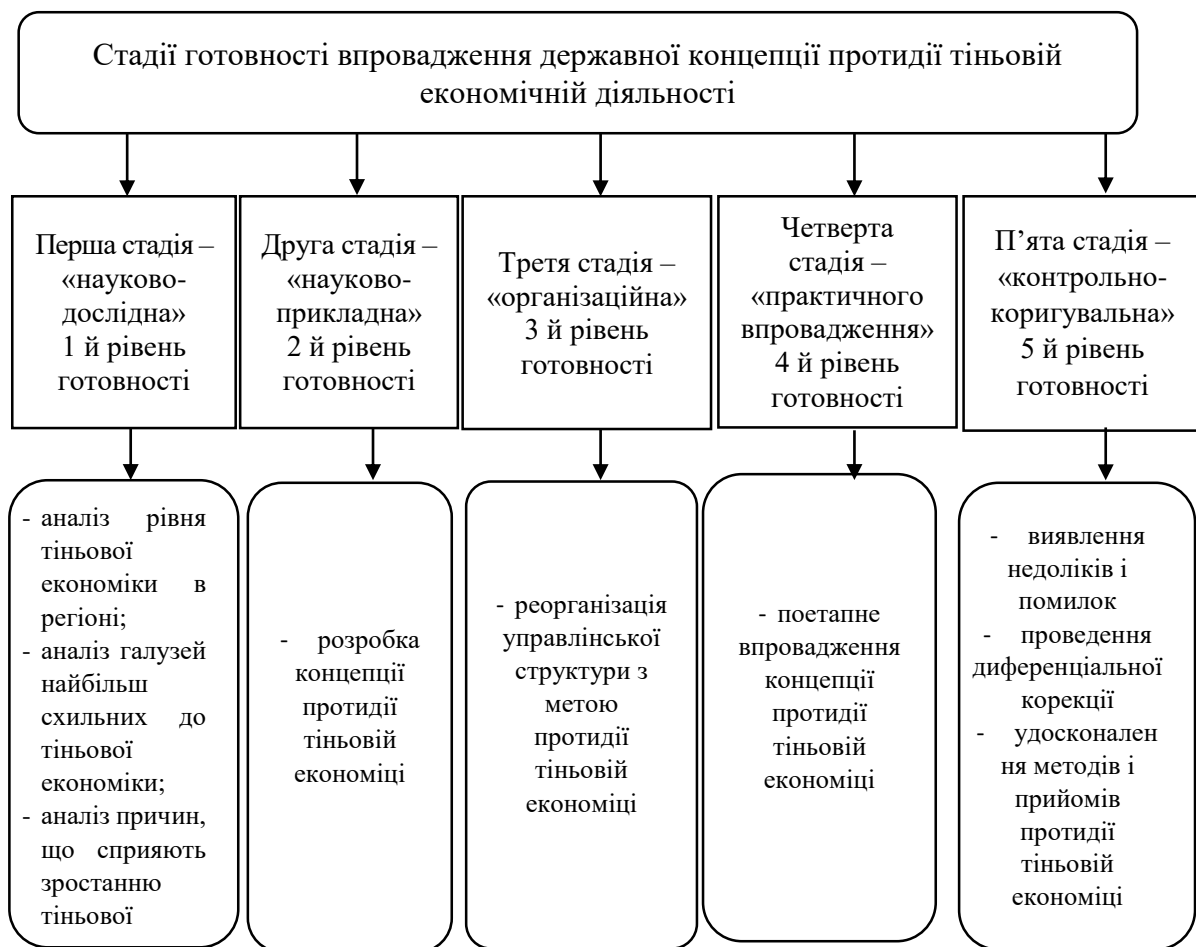

Рис. 3.6. Етапи впровадження державної концепції протидії тіньовій економічній діяльності

Джерело: систематизовано автором

При впровадженні комплексу заходів протидії тіньовій економічній діяльності, потрібно врахувати, що пріоритетом концепції детінізації економіки України є прискорення економічного розвитку країни, покращення бізнес-середовища, виявлення резервів поповнення бюджетних коштів та запобігання маргіналізації всієї соціально-економічної структури.

Тінізація економіки має глибоке підґрунтя і міцне коріння, тому для вирішення складної проблеми обмеження її масштабів першочерговими є такі заходи: забезпечення чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм; здійснення масштабної податкової реформи на основі встановлення оптимальних податків, впровадження превентивних заходів щодо ухилення від їх сплати, закріплення вимог щодо обов'язкового обґрунтування джерел

походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші) та контроль їх достовірності; посилення відповідальності за ухилення від сплати податків і страхових внесків, підвищення податкової культури та грамотності населення; проведення судової реформи відповідно до норм ЄС; ліквідація інституційних та адміністративних перешкод ведення бізнесу та вдосконалення регуляторних механізмів; створення механізмів надійного захисту прав власності, в тому числі інтелектуальної, що унеможливить рейдерське захоплення, дозволить зменшити ризики інноваційної діяльності та стимулює суб'єктів до пошук можливостей власного розвитку; формування системи контролюючих служб та якісного кадрового забезпечення нової системи державного управління.

Підсумовуючи наведене, варто зазначити, що корупція в Україні має всі ознаки системного явища, яке справляє суттєвий вплив на життєдіяльність як суспільства, так і держави в цілому. На сьогоднішньому етапі розвитку країни, виникає питання про спроможність держави самостійно здійснювати свої функції на якісному рівні. На жаль, констатується те, що діяльність державних органів у сфері боротьби з корупцією має імітаційний та несистемний характер, що спричинює її низьку ефективність. Головною причиною імітаційного характеру антикорупційного спротиву є відсутність у суспільстві чіткого та несуперечливого ставлення до корупції як на рівні сприйняття (оцінок), так і реальної поведінки.

3.3. Аналіз взаємообумовленості корупції та соціально-економічного зростання в Україні

Згідно із сучасними макроекономічними дослідженнями, корупція є найбільшою перешкодою для економічного зростання і розвитку, здатна поставити під загрозу будь-які перетворення та реформи. За оцінкою ООН, щорічна сума хабарів у всьому світі становить 1 трлн дол. США. Крім того, через корупцію держави світу недоотримують 2,6 трлн дол. США – близько 5 % світового ВВП [253].

Євросоюз щорічно недоотримує 60 млрд євро податків на прибуток підприємств через те, що міжнародні концерни реєструють юридичні особи в

так званих «податкових оазах». Це приблизно одна п'ята всіх податкових відрахувань з компаній у ВВП ЄС [252].

За даними Програм розвитку ООН (ПРООН), у країнах, що розвиваються, втрати, пов'язані з корупцією, перевищують обсяги офіційної допомоги на цілі розвитку в 10 разів [254].

Вимірювання масштабів корупції та адекватна оцінка ефективності антикорупційних заходів є викликом для експертів, політиків та суспільства. Але без такого аналізу неможливо оцінити ступінь успішності реалізації антикорупційної стратегії та скоригувати зміст, час та механізми запровадження відповідних кроків.

У процесі наукового дослідження за обраною темою було стикання з проблемою щодо наявності потрібних для аналізу даних та достовірності наявної інформації. Обмежена доступність відповідної статистичної інформації та якість цієї інформації об'єктивно ускладнювали наші можливості оцінити існуючі закономірності та економічний ефект відповідних кроків та змін, що відбуваються в Україні.

Так, явище корупції в Україні відображає внутрішні суперечності соціально-економічного устрою країни. Більше того, необхідно зазначити, що корупція в Україні виникає і відтворюється в специфічних умовах. Водночас досить очевидною є наявність тісного зв'язку між корупцією і тіньовою економікою: без нелегальних трансакцій і втечі від податків значна частина бізнесу не змогла б платити хабарі та «винагороди» [283, с. 7].

Проведений аналіз статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України стосовно протидії корупції в Україні (форма №1-КОР) протягом 2013–2017 рр. свідчить про зміни щодо протидії як адміністративним, так і кримінальним корупційним правопорушенням. Так, у 2017 р. було зареєстровано 744 кримінальні правопорушення за ст. 368 КК України (одержання хабара), що значно нижче за показник 2013 р. (1072). Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) тримається майже на одному рівні (рис.3.7) [271].

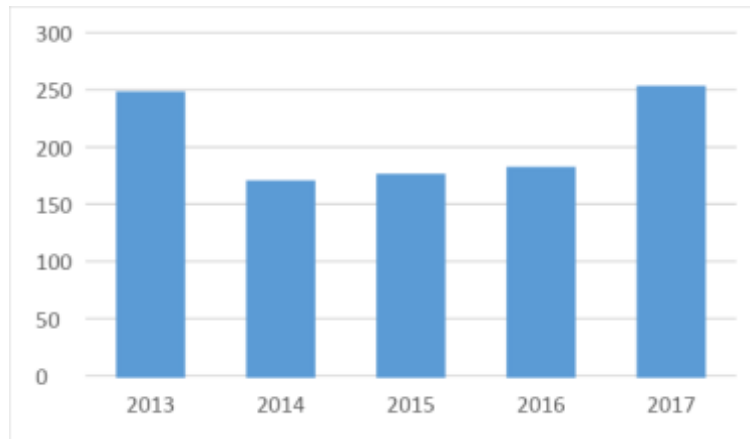

Рис. 3.7. Кількість кримінальних правопорушень щодо зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), кримінальні провадження за якими закінчені розслідуванням
Джерело: систематизовано за даними [371].

Однак, за результатами опитування українських організацій щодо економічних злочинів та шахрайства, яке проводилося міжнародною компанією PwC, рівень хабарництва та корупції в Україні зріс на 17 % (73 % у 2018 р. проти 56 % у 2016 р.) [251].

Зазначені суперечності зумовлюють доцільність визначення залежності між рівнем корупції та показниками, що характеризують соціально-економічні умови. Для цього скористаємося методами кореляційного аналізу, що дасть нам змогу виявити непомітні на перший погляд взаємозалежності між величинами. Результати аналізу даних Державної служби статистики та Міністерства внутрішніх справ наведені у табл. 3.1.

Результати аналізу свідчать про однаковий взаємозв'язок між соціально-економічними показниками, адміністративними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, та діями, пов'язаними зі зловживанням владою або службовим становищем. Далі представимо пояснення виявлених кореляційних зв'язків за обраними показниками:

Показник 1: Виявлено, що зростання ВВП на одну особу призводить до зниження рівня хабарництва (-0,91) та, навпаки, до збільшення рівня адміністративних корупційних правопорушень (0,8) та зловживання владою або службовим становищем (0,96).

Показники 2–5: Виявлено стабільно високий прямий зв'язок (0,81–0,95) із показниками доходів та витрат населення. Інакше кажучи, чим вищі доходи населення, тим більше адміністративних корупційних правопорушень здійснюється, що підтверджує думку стосовно підвищення рівня корупції у країнах, що розвиваються, на початковій стадії зростання.

Таблиця 3.1

Залежність (значення коефіцієнтів кореляції) між рівнем корупції та соціально-економічними показниками

Показники	Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (глава 13-А КУпАП)	Одержання хабара (ст. 368 КК України)	Зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України)
1. ВВП на одну особу, грн	0,80	-0,91	0,96
2. Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу	0,85	-0,91	0,91
3. Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство	0,86	-0,88	0,91
4. Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство	0,81	-0,90	0,95
5. Фактичне кінцеве споживання домашніх господарств на душу населення	0,82	-0,92	0,94
6. Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму	-0,71	0,78	-0,90

7. Рівень безробітного населення (за методологією МОП)	0,48	-0,68	0,85
8. Індекс споживчих цін (індекс інфляції)	-0,03	-0,43	0,43
9. Співвідношення загальних доходів найбільш та найменш забезпечених 20 % населення	0,12	0,52	-0,40

Джерело: розрахунки автора

Однак зв'язок між показниками кримінальних правопорушень щодо одержання хабара та соціальними показниками протилежний. Тобто покращення рівня життя населення поступово призводить до зменшення хабарництва. І навпаки, погіршення матеріального становища населення супроводжується ростом хабарництва.

Проте покращення матеріального становища не призводить до зменшення рівня зловживання владою або використання свого службового становища. Отже, це є бюрократичним, а не економічним явищем в Україні.

Показник 6: Спостерігається протилежна ситуація із часткою бідного населення (чії середньодушові еквівалентні загальні доходи на місяць нижчі законодавчо встановленого прожиткового мінімуму). Зменшення кількості бідних призводить до збільшення рівня адміністративних корупційних правопорушень (-0,71) та зловживання владою або службовим становищем (-0,9) та зменшення хабарництва (0,78).

Показник 7: Рівень безробіття статистично пов'язаний суто зі зловживанням владою або службовим становищем (0,85). Інші зв'язки не є статистично значущими (0,48 та -0,68).

Показники 8–9: Зростання цін та диференціація бідних та багатих в цілому не впливає на рівень корупції в Україні.

Отже, корупційна компонента економічної діяльності та життєдіяльності населення є небезпечною проблемою і вимагає детального оцінювання ряду взаємодій (особливо в державному секторі) з позиції наявної корупційної складової.

Більшість фахівців сходиться на тому, що основною причиною високої корупції є недосконалість політичних систем, які забезпечують внутрішні та зовнішні механізми стримування, а саме:

1. Олігархічна модель влади. Така модель передбачає монополію у всіх сферах суспільного життя країни. За таких умов діє класична формула корупції: $M+C-B$, де M – монополії, C – свавілля, а B – відповідальність. Саме монополії на владу, економіку та інформацію разом із свавіллям правоохоронної та судової системи і за відсутності дієвих механізмів застосування принципу невідворотності покарання ведуть до тотальної корупції.

2. Незнання або нерозуміння законів населенням, що дозволяє посадовим особам довільно перешкоджати здійсненню бюрократичних процедур або завищувати належні виплати, призводить до безправ'я основної частини законослухняних громадян.

3. Залежність стандартів і принципів, що покладені в основу роботи бюрократичного апарату, від політики правлячої еліти.

4. Професійна некомпетентність бюрократії.

5. Кадрова політика, що підтримує родинні зв'язки і політичне заступництво, що призводять до формування таємних угод, які послаблюють механізми контролю над корупцією.

6. Відсутність єдності в системі виконавчої влади, тобто регулювання однієї і тієї ж діяльності різними інстанціями.

7. Низький рівень участі громадян у контролі над державою.

8. Тісний зв'язок представників органів державної влади з представниками кримінального бізнесу.

9. Різке соціальне розшарування в суспільстві.

10. Несправедливість у розподілі матеріальних та духовних благ серед населення.

11. Різкий спад виробництва та труднощі з працевлаштуванням.

12. Низький рівень правосвідомості громадян та страх правової незахищеності в деяких питаннях.

Варто зазначити, що в середовищі учених [105, с. 10; 384], які досліджували соціально-психологічні причини корупції, виокремлюються такі:

- психологічна готовність до дачі хабара, що має історичну зумовленість;
- багатовікові традиції хабарництва, у тому числі на державній службі;
- історичні передумови та закріплення традицій прославлення культури багатства незалежно від його походження;
- піднесення вміння «робити гроші» будь-яким способом;
- вторгнення «кримінальної субкультури» в масову культуру та психологію населення;
- зростаючі суперечності між особистими (приватними) інтересами та громадськими при явному переважанні в офіційній ідеології та практиці перших над останніми;
- поширення в суспільстві моралі, за якої у свідомості людей формується думка, що все у світі продається і купується, насаджується користолюбство і власницька психологія;
- прославлення «красивого життя» осіб, що живуть на злочинні доходи;
- діловий етикет не забороняє, а іноді навіть заохочує, дачу хабара;
- усвідомлення того, що і той, хто дає, і той, хто бере хабар, мають особисту зацікавленість, зводить ризик виявлення факту хабара до нуля;
- феномен обопільної провини;
- жадібність до грошей, що перемагає страх настання відповідальності і норми права і моралі;
- укорінений у свідомості (суспільній та індивідуальній) вкрай незначний ризик бути залученими до відповідальності за вчинення корумпованого діяння.

Серед умов, що сприяють розквіту корупції, А. Гордієнко та В. Куценко [79] визначають такі:

- відсутність справжньої незалежної судової системи;
- залежність ЗМІ від «можновладців»;
- незначний громадський контроль за владою;
- відсутність політичної конкуренції;
- недотримання законів і безкарність корупціонерів.

Серед специфічних причин корупції виділяють такі, як:

- початкова налаштованість службовців на використання своєї діяльності в структурі влади у власних корисних цілях;

- розгляд багатьма чиновниками цінностей у вигляді хабара не злочином, а простим доповненням до заробітної плати;
- відсутність належного матеріального благополуччя, відповідного соціального статусу;
- орієнтація кадрового корпусу швидше на задоволення особистих потреб, ніж на служіння суспільству і державі;
- наявність у нижніх і верхніх ешелонах державної служби практично однакової питомої ваги чиновників, що розглядають свою посаду як засіб задоволення особистих інтересів за рахунок інтересів суспільства.
- наявність в оточенні державних службовців осіб з високим рівнем матеріальної забезпеченості, що досягли цього за рахунок кримінальної діяльності;
- орієнтація на високі стандарти життя;
- наявність дорогих інтересів та звичок чи надпотреб, що вимагають великих матеріальних витрат;
- бажання відшкодувати раніше понесені витрати на здобуття освіти, влаштування на роботу та загальне бажання включитися в корупційний процес;
- безкарність високопосадовців і олігархів, які багатіють за рахунок обкрадання держави;
- деструктивна дія ланцюга «нестабільність політичного устрою – відсутність політичних механізмів – підміна політичної волі політичними гаслами»;
- дія законів, що формують корупціогенні умови, які забезпечують безкарність суб'єктів елітно-владної судової і правоохоронної систем за допомогою імунітетів від кримінальної відповідальності;
- проникнення в державні органи влади представників організованих злочинних груп, у тому числі, злочинних співтовариств;
- традиційно низький рівень солідарності населення з нормами про відповідальність за підкуп;
- існування ряду посад і професій, які стають бажаними лише тому, що відкривають можливість для поборів і хабарництва;
- відносно низький рівень правових знань дорослого населення, що ставить його в умови підвищеної залежності від осіб, які займають державні посади;

- злочинна бездіяльність і небажання громадян відстоювати свої права, а нерідко і неможливість їх реального захисту при круговій поруці, що панує в державних структурах.

- відсутність антикорупційної стійкості, сутність якої полягає в наявності системної риси особистості, яка формує здатність протистояти корупційному тиску.

Як зауважив Джозеф Байден: «Корупція – це абсолютний рак українського суспільства». Саме корупція затримує розвиток суспільства, лякає інвесторів та знищує інноваційний розвиток. І наразі в Україні варто впровадити заходи щодо подолання корупції [79].

Поширенню корупції в Україні сприяє низка чинників, таких як:

- непрозорість діяльності органів державної влади;
- відсутність політичної волі щодо запровадження дієвих механізмів протидії корупції, неефективна участь у цій протидії правоохоронних органів;
- надзвичайна розгалуженість дозвільно-регуляторної системи;
- надмірний вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення;
- неврегульованість конфлікту інтересів;
- відсутність правил професійної етики на публічній службі;
- низький рівень забезпечення захисту прав власності;
- недотримання законодавства у сфері протидії корупції, а також недосконалість нового законодавства з цих питань у цілому (Існування законодавчих актів широкого спектра дії і наявності у державних службовців великих можливостей їх використання за власним розсудом);
- недосконалість системи судустрою;
- відсутність системності в роботі з виявлення корупції в органах державної влади;
- несистемність урядової політики у питаннях, що пов'язані з рівнем втручання уряду в економіку («ризикові зони» – призначення економічних пільг, регулювання цін);
- низький рівень заробітної плати державних службовців порівняно з заробітною платою у приватному секторі;
- відсутність публічного контролю за доходами та видатками державних службовців, а також ефективних механізмів участі громадянського суспільства у формуванні та реалізації антикорупційної політики.

Явище поширення корупції можна порівняти з епідемією – інфікування свідомості.

Спробуємо змодельовати епідемію розповсюдження корупції з метою визначення можливих механізмів боротьби з нею.

Одним із перших і важливих етапів моделювання є вибір моделі епідемії, що адекватно характеризує процес поширення корупції в країні.

Для оцінки факторів, що забезпечують опис проявів корупції в суспільстві, можна використовувати SIR-модель («Susceptible–Infected–Removed model»), яку запропонували У. Кермак (W. O. Kermack) та А. Маккендрік (A. G. McKendrick) [441].

Виходячи із припущення, що інфекція розповсюджуються у великі популяції, коли випадкові відхилення факторів, що впливають на епідемію не є суттєвими, для опису епідемії була запропонована детермінована модель, що розділяє всю популяцію на окремі групи, кожна з яких являє собою певний етап розвитку епідемії:

- $S(t)$ – сприйнятливі до інфекції, но ще не заражені в момент часу t (susceptible);
- $I(t)$ – інфіковані, здатні передавати інфекцію сприйнятливим до неї особам (infected);
- $R(t)$ – ті, що вилікувалися та набули імунітет до даної хвороби, нездатні більше захворіти або передати інфекцію (або ж померлі) (recovered).

Швидкість переходу людей із однієї групи до іншої математично виражається похідними, а весь процес можна описати системою диференціальних рівнянь.

Для нашої моделі також можна розділити все суспільство на 3 групи:

- особи, що здатні на корупцію (S);
- особи, що безпосередньо здійснюють корупційні дії (I);
- особи, що не здатні на корупцію (R).

Нехай, люди стають нездатними на корупцію лише після «виліковування» від такої інфекції як корупція. Також припускаємо, що кожний помічений у здійсненні корупційних дій, отримує відповідне покарання.

Вважаючи кількість населення постійною величиною, що дорівнює N , отримаємо $N = S(t) + I(t) + R(t)$. У цьому випадку отримаємо вразливу

частину населення $i(t) = \frac{I(t)}{N}$, частину населення-корупціонерів $r(t) = \frac{R(t)}{N}$

та частину населення, що не вразливі до корупції $s(t) = \frac{S(t)}{N}$.

Вводячи постійну середню швидкість «декорупціонування» (виліковування від корупції) в одиницю часу k та швидкість інфікування l , отримаємо систему рівнянь:

$$\begin{cases} \frac{ds}{dt} = -kis, \\ \frac{di}{dt} = kis - li, \\ \frac{dr}{dt} = li. \end{cases}$$

Для розвитку епідемії на відрізку зростання $i(t)$ похідна $\frac{di}{dt}$ повинна бути більше 0.

Оскільки $s(t)$ неперервно зменшується за рахунок людей, що беруть участь у корупційній діяльності, то отримаємо, що для початку епідемії необхідно виконання умови $s(0) > \frac{l}{k}$ – нескінченно мала величина.

Виконання цієї умови досягається легко: оскільки l визначається високим рівнем корупційності в країні та низьким рівнем відповідальності за корупційні порушення, а k – поступово зростаючим рівнем боротьби з корупцією. Доля ж вразливих осіб зазвичай досить висока, тому практично завжди k значно перевищує l .

При «вакцинації» вразливих для корупції верств населення для помітного епідемічного спалаху необхідно, аби швидкість інфікування перевищувала швидкість імунізації на два порядки і більше. Це потрібно для того, щоб за час порядку $\frac{1}{l}$ був пройдений поріг спалаху $i_{\text{пор}}$. На практиці ж «імунізація» незаражених класів людей здійснюється набагато повільніше. Тому повторні епідемічні спалахи можуть відбуватися із завидною регулярністю.

У реальних умовах «імунітет» завдяки проведенню антикорупційної політики набувають не лише «інфіковані» члени суспільства I , але і вразливі S .

Припускаючи, що середня швидкість «декорупціонування» приблизно однакова для людей обох класів і дорівнює (такій саме малій) величині l , отримаємо:

$$\begin{cases} \frac{di}{dt} = ki(1-r-i) - li, \\ \frac{dr}{dt} = l(1-r). \end{cases},$$

тоді

$$r(t) = 1 - e^{-lt}.$$

Звідси стає очевидним, що епідемію корупції теоретично можна подолати при достатньо великому часі боротьби. Проблема полягає тільки в тому, що цей час може виявитися неприйнятно великим.

Тобто для ефективної боротьби з корупцією потрібен час і здійснення ефективних заходів з «імунізації» від корупції та реальних жорстких методів покарання за корупційні дії.

З урахуванням викладеного вважаємо, що посиленню протидії корупції в Україні будуть сприяти такі комплексні дії уряду:

- розробка та прийняття законів, які б більш чітко регулювали правові відносини в економічній, фінансовій і банківській сферах і мали виражену антикорупційну спрямованість;

- здійснення заходів з посилення координації діяльності міністерств і центральних відомств щодо викорінення корупції та посилення внутрішньої безпеки і чистоти кадрів;

- здійснення заходів щодо максимального зменшення бюрократичного втручання в економіку, оскільки бюрократія сьогодні є основним джерелом корупції.

Підсумовуючи вищенаведене, варто констатувати, що корупція в Україні має всі ознаки системного явища, яке справляє суттєвий вплив на розвиток держави та добробут її населення. Її масштабність обумовлює питання про спроможність державного апарату здійснювати свої функції на якісному рівні.

На жаль, потрібно констатувати, що діяльність державних органів у сфері боротьби з корупцією має імітаційний та несистемний характер, що спричинює її низьку ефективність. Основною причиною неефективності антикорупційних інституцій можна вважати в більшості випадків їх консультативно-дорадчий характер, нечіткість та дублювання повноважень, а також залежність їх роботи від волі вищих посадових осіб. Однак більшу небезпеку становить відсутність у суспільстві чіткого та несуперечливого ставлення до корупції як на рівні сприйняття (оцінок), так і реальної поведінки.

Тож актуальними залишаються напрями антикорупційної політики держави щодо підвищення прозорості державно-управлінських рішень; будівництва цілісної й добросовісної правової системи; впровадження механізмів підзвітності та відповідальності посадових осіб; співпраці з громадянським суспільством та приватним сектором; адаптації міжнародного досвіду до національних умов; використання технологічних досягнень антикорупційного спрямування на основі здійснення стратегічної комунікації, формування антикорупційного мислення; визначення «зон підвищеного ризику» для концентрації на них основних зусиль і ресурсів.

Безумовно, щоб змінити таке становище та сформулювати якісно більш удосконалену, ніж сьогодні, організаційно-правову та інституційну основу протидії корупції, перелічених рішень явно недостатньо. Однак постійна реалізація різносторонніх послідовних заходів держави спрямованих на запобігання корупції, які стратегічно вибудовують антикорупційну політику держави забезпечить довготривалі результати, в повній мірі відшкодує економічні витрати, а також наповнить процес реформування моральним та політичним сенсом.

РОЗДІЛ 4

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

4.1. Досвід реалізації механізмів антикорупційної політики держави найменш корумпованих країн: Данія, Нова Зеландія, Фінляндія, Швеція, Сінгапур

Практика тих держав, які сформували на державному рівні ефективну антикорупційну модель тим самим створили передумови для успішного економічного зростання, викликає постійний інтерес у науковців і політиків.

У межах дослідження вважаємо за доцільне ґрунтовно розглянути антикорупційні моделі держав, що є постійними лідерами рейтингу Transparency International (TI) (табл. 4.1.) та окреслити шляхи імплементації відповідного досвіду в Україні.

Також науковий інтерес становить досвід Китайської Народної Республіки, адже її антикорупційна стратегія є на сьогодні наймасштабнішою в світі і унікальною за форматом реалізації заходів та змістовністю інструментів впливу, а територіальна масштабність, чисельність населення, масштаби національної економіки, історичний шлях, державний устрій та форма правління кардинально відрізняються від країн першої десятки рейтингу Transparency International.

Таблиця 4.1

Значення Індексу сприйняття корупції

Місце в рейтингу TI у 2018 р.	Назва країни	Значення ІСК 2018	Значення ІСК 2017	Значення ІСК 2016	Значення ІСК 2015
1	Данія	89	90	91	91
2	Нова Зеландія	88	90	91	92
3	Фінляндія	85	89	90	89
4	Швеція	85	85	87	86
5	Швейцарія	85	86	86	86
6	Сінгапур	84	88	89	87
7	Норвегія	84	84	85	84

8	Нідерланди	82	83	87	83
9	Канада	82	82	83	81
10	Люксембург	82	81	81	79
.....					
86	Китай	38	41	49	44
.....					
120	Україна	32	30	29	27
.....					
136	Росія	28	29	29	29

Джерело: [247; 450]

Як вже зазначалося у другому розділі, до найбільш некорумпованих у світі країн відповідно до рейтингу Transparency International належать Данія, Нова Зеландія, Сінгапур, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Ісландія, Нідерланди, Австралія, Канада, Люксембург, Австрія, Гонконг, Великобританія, США, Японія, Німеччина, Норвегія, Ірландія, Польща [250].

У таких країнах-лідерах даного рейтингу корупція на низовому рівні майже відсутня. Це пояснюється тим, що в громадській свідомості образ чиновника ототожнюється з людиною, яка виконує важливі функції – проводить політику держави й обслуговує населення.

Корупція сприймається урядами цих країн як серйозна проблема національної безпеки. При цьому корупція розглядається як внутрішня та зовнішня загроза. Важливо, що зусилля щодо обмеження корупції в цих країнах, як правило, інституціолізовані і вражають за своїми масштабами [110, с.14–21].

Так, у науковій літературі є два протилежні погляди щодо застосування того чи іншого методу боротьби з корупцією. Прихильники першої позиції стверджують, що боротися з корупцією необхідно насамперед через втілення в життя економічних і соціальних реформ, тобто створити умови, за яких особи, які є потенційними корупціонерами, стримуються від учинення діянь через те, що вони більш зацікавлені не вчиняти протиправне діяння, ніж вчиняти його, оскільки розмір благ, які вони можуть отримати, є значно меншим, ніж те, що вони отримують від держави за виконання покладених на них завдань [11, с. 26].

Прихильники такої думки вважають, що основними негативними чинниками є низький рівень життя державних службовців та осіб, які уповноважені на виконання функцій держави; високі ціни на товари та

послуги; деструктивна податкова політика держави, за якої виробнику легше «купити» посадову особу, аніж платити податки тощо. Дещо схожої думки дотримується український вчений О. Пасхавер. Він зазначає, що успішна боротьба з системною корупцією в Україні передбачає спочатку реалізацію фундаментальних економічних і політичних заходів цієї боротьби, а потім розгортання всього арсеналу антикорупційних технічних засобів. Зворотна послідовність є не лише малоефективною, а й соціально та політично небезпечною [285, с. 17].

Прихильники другої позиції схиляються до необхідності здійснення суворого контролю та застосування жорстких методів покарання за корупційні дії [11, с. 30]. Таке позиціонування поглядів щодо вибору методів державного впливу корелює із думкою О. Оніщука, який виділяє дві моделі побудови механізмів боротьби з корупцією: сінгапурську (азіатську) та шведську (європейську) (табл. 4.2). Для першої притаманна сувора юридична відповідальність та контроль за суб'єктами корупційних діянь, в першу чергу, вищого щабля. Друга модель характеризується широким громадським тиском на корупціонерів, а безпосередньо держава забезпечує зниження обмежень в економіці, максимальну свободу слова та прозорості у публічних справах, затвердження високих етичних норм, які висуваються перед чиновниками [240, с. 687].

Таблиця 4.2

Класифікація стратегій реалізації антикорупційної політики держави

Шведська (скандинавська) стратегія боротьби з корупцією	Сінгапурська стратегія боротьби з корупцією
<ul style="list-style-type: none"> - запровадження стимулів (через податки, пільги і субсидії) замість заборон; - відкриття доступу до інформації; - створення незалежної та ефективної системи правосуддя; 	<ul style="list-style-type: none"> - сувора юридична відповідальність та контроль за суб'єктами корупційних дій, у першу чергу, вищої ланки; - детальна регламентація дій державних службовців та спрощення бюрократичних процедур для населення; - суворий нагляд за дотриманням високих етичних стандартів; - створення автономного Бюро з розслідування випадків корупції, до якого громадяни можуть звертатися зі скаргами на державних службовців і вимагати відшкодування збитків; - підвищення незалежності суду;

<p>- встановлення парламентом високих етичних стандартів для державних службовців і забезпечення урядом їх дотримання.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - введення економічних санкцій для юридичних осіб за давання хабара і відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях; - дерегулювання економіки; - висока заробітна плата державних службовців; - підготовка кваліфікованих адміністративних кадрів (оплата навчання за кордоном – Європі, Австралії і США).
--	--

Сім останніх років поспіль Данія очолює щорічний рейтинг як одна з найменш корумпованих країн світу. Вона розділяє лідируючу позицію з Новою Зеландією. Якщо звернутися до прогресивного досвіду Данії щодо протидії бюрократизму та корупції, то варто наголосити, що країні притаманна інформаційна прозорість діяльності державних структур і свобода доступу преси до документів, на яких ці рішення ґрунтуються.

Тут не існує спеціалізованого органу, який очолює діяльність щодо протидії корупції. У зазначеній країні лише запроваджено ключові державні та приватні антикорупційні ініціативи, пов'язані з веденням бізнесу, який контролюють суспільні організації [42, с. 305–306].

Антикорупційну діяльність у Данії переважно спрямовано на превентивні заходи, створення культури «абсолютної нетерпимості» стосовно корупції. Наприклад, Датське Агентство міжнародного розвитку Danida, що реалізує програми розвитку та передбачає надання безвідсоткових позик для фінансування проєктів, розвиває політику абсолютної нетерпимості в межах компанії та під час співпраці із зовнішніми партнерами.

Усі контракти Danida містять антикорупційні Положення, що стосуються всіх умов контракту, тобто компанії повинні підписувати декларацію про заборону хабарництва як прояву корупції. Порухення відповідного положення призводить до розірвання контракту й відмови від подальшого партнерства [369, с. 233–246].

Як результат, низький рівень бюрократизму і корупції робить цю країну привабливою для іноземних інвестицій, а населення – ліберально налаштованим.

Такий світогляд безпосередньо пов'язаний з політичними та соціальним устроєм країни.

Розглянемо особливості становлення та розвитку системи державного управління країни детальніше.

Післявоєнний розвиток Данії був заснований на угоді, що дозволяла країні зберігати кращі досягнення і при цьому відповідати вимогам сучасної демократичної держави. Результатом такого розвитку стало злиття монархії, демократії та ринкової економіки, підкріплене однією з найрозвинутіших систем соціального забезпечення у світі [78].

Так, сучасна Данія є конституційною монархією, де Королева виконує роль глави держави, а уряд формується з парламенту – Фолкетингу.

Парламент у Данії однопалатний: депутати обираються шляхом пропорційного представництва, хоча кожен член парламенту також представляє виборчий округ. Чотири з 179 членів Парламенту обираються від Гренландії та Фарерських островів. За Конституцією, вибори повинні проходити кожні чотири роки шляхом загальних прямих виборів за системою пропорційного представництва.

Якщо розподіл місць після виборів чітко вказує на певну партію або партії, монарх призначає їх як уряд. У випадку, якщо результат виборів не є чіткими, Королева організує ряд нарад, на яких обрані партії висловлюють свої побажання. Тоді Королева призначає королівського повіреного, щоб він провів перемовини про формування уряду з обраними партіями. Після закінчення перемовин проводиться ще одна нарада на чолі з Королевою, після якої монарх призначає нового прем'єр-міністра.

Парламент має досить широкі повноваження: ухвалює закони, вирішує питання фінансового характеру (з його дозволу стягуються податки, укладаються угоди про державні позики), контролює діяльність уряду, займається зовнішньополітичними проблемами, формує збройні сили. Законопроекти (зазвичай вони виносяться на розгляд урядом або депутатами) проходять у Фолькетингу три читання. Прийняті законопроекти повинні бути схвалені Королем чи (якщо цього вимагають не менше 1/3 депутатів) загальнонародним референдумом. Поправки до Конституції потребують обов'язкового схвалення референдумом [126].

Виконавча влада належить уряду (кабінету міністрів), що формується прем'єр-міністром, яким стає представник партії, що набрала більшість голосів на парламентських виборах. Рада міністрів має законодавчі та виконавчі повноваженнями та здійснює всі функції монарха: розробляє більшість законопроектів і, користуючись підтримкою парламентської більшості, проводить їх через парламент. У перервах між сесіями у випадках

особливої терміновості може самостійно ухвалювати тимчасові закони, які потім повинні бути схвалені Фолькетингом. Міністри мають право бути присутніми і виступати на засіданнях Фолькетингу. Прем'єр-міністр має право вимагати від голови парламенту скликання надзвичайної сесії, визначивши при цьому порядок денний. Уряд наділений повноваженнями щодо державного апарату: керує міністерствами і відомствами, може ліквідувати старі та створювати нові відомства, представляє Королю кандидатури на керівні посади в апараті. Уряд бере активну участь у міжнародному житті держави: укладає договори з іноземними державами, призначає (за згодою Короля) дипломатичних представників держави.

У випадку, якщо Фолкетинг висловлює недовіру уряду, уряд повинен піти у відставку чи провести вибори. В цілому, Уряд Данії є урядом меншості (що не містить парламентської більшості), це означає, що політика Данії заснована на компромісах різноманітних політичних партій [278].

Територія держави поділяється на п'ять адміністративних регіонів, управління якими здійснюється главами, які призначаються монархом і виборчими радами. В межах адміністративної реформи 2007 р. 14 амтів (сім амтів були розташовані в Ютландії, сім – на Данських островах (у тому числі два амти в межах Копенгагена)), традиційний поділ країни змінила нова система поділу на п'ять регіонів. У регіонах також широко розвинене самоврядування [247].

Також тоді було скорочено кількість муніципалітетів із 270 до 98 – більш дрібні муніципалітети були об'єднані в більші одиниці. Більшість муніципалітетів мають населення принаймні 20 тис. осіб, щоб мати фінансову та професійну стійкість, хоча з цього правила були зроблені кілька винятків. Найбільш східна земля в Данії, архіпелаг Ertholmene, з населенням 90 тис. осіб (станом на 2014 р.) і площею 39 га, не є ні частиною муніципалітету, ні регіону, але належить Міністерству оборони [278].

Королівство Данія є унітарною державою до якої входять континентальна Данія, Фарерські острови і Гренландія. Фарерські острови та Гренландія є володіннями данської монархії починаючи з 18-го століття. Однак оскільки ці регіони мають свою окрему культурну та історичну ідентичність, ці частини держави володіють великою автономією, і місцева влада має широкі законодавчі та адміністративні повноваження. Вони мають свої власні уряди і законодавчі органи та здійснюють ефективне

самоврядування щодо внутрішніх справ. Водночас вони законодавчо підпорядковані Фолькетингу, де ці дві території представлені двома місцями кожна. Верховні комісари (Данська: Rigsombudsmand) виступають як представники данського уряду в Фарерських островах і в парламенті Гренландії, але вони не можуть голосувати. Фарерський уряд визначається рівноправним партнером з данським урядом в акті 2005 р., а мешканці Гренландії визначаються як окремий народ із правом на самовизначення [204, с. 10–12].

Судова система Данії є триступеневою і складається з низових судів – міських (*Byret*) і окружних (*Landsret*), двох апеляційних судів (*Højesteret*) для західних земель у Віборгу і східних земель у Копенгагені та суду вищої ланки – Верховного суду (*Højesteret*). Верховний суд Данії є вищою судовою інстанцією Королівства Данії. Складається з 19 суддів, які призначаються спеціальним королівським указом на довічний термін, але після досягнення 70 років йдуть у відставку. Незалежні суди є частиною розподілу влад у Данії. Зазвичай справи розглядаються, в першу чергу, місцевим чи міським судом; апеляції на рішення міського суду розглядаються в одному з двох високих судів країни. Але особливістю данської системи є те, що залежно від важливості справи по першій інстанції вона може бути розглянута відразу у Верховному суді, в інших скандинавських країнах першою інстанцією завжди будуть тільки нижчі суди. Крім того, міністр юстиції Данії має право визначати, яку справу, в якому суді потрібно розглядати [309, с. 262].

Є спеціалізовані суди, наприклад суд з морських і кримінальних справ, суди з розгляду трудових конфліктів, у справах про банкрутство тощо. Для розгляду справ за звинуваченням вищих посадових осіб держави і міністрів утворено Державний суд, що формується із спеціально обраних парламентом строком на шість років суддів і найстаріших членів Верховного суду. У виняткових випадках збирається пленум Верховного суду.

Прокуратура, адвокатура і поліція входять до системи міністерства юстиції.

З метою контролю за органами державної влади парламент призначає терміном на чотири роки омбудсмена юстиції, до функцій якого входить нагляд за діяльністю всіх державних службовців, за винятком суддів [394, с. 7.]

Інститут контролю за органами державної влади істотно розширено. Його утворюють взаємоконтроль, контроль з боку монарха, судовий контроль, громадський контроль. Часте проведення виборів до парламенту сприяє змінюваності осіб, які перебувають при владі [122, с. 34].

Правову систему утворюють законодавчі акти, ухвалені парламентом, судові прецеденти, звичаї. Традиційно формулювання датських законів дуже розпливчасті, що відводить суттєву роль під час прийняття рішень щодо конкретних справ судовому розсуду.

Щодо особливостей економічної складової розвитку країни, то варто зазначити, що Данія має одну з найстійкіших економічних систем у Європі, характеризується збалансованим держбюджетом, стабільною валютою, низькими відсотковими ставками, низьким рівнем інфляції та високим рівнем галузевої збалансованості. Данія позиціонується як індустріально-аграрна країна, де однаково розвинені машинобудування і сільське господарство, а також дрібне і середнє підприємництво. Так, частка промисловості в національному доході – більше ніж 40 %. Країна знаходиться на першому місці у світі за обсягом зовнішньоторговельного обігу на душу населення [278].

Державний механізм Данії дуже схожий на механізм Великобританії. У системі стримувань і противаг істотна роль належить монарху. В управлінні територіями реалізуються два принципи: централізму і самоврядування з переважанням останнього [204].

Правова система не передбачає пільг і привілеїв для посадових осіб всіх рівнів. Державне втручання в економіку зведене до мінімуму, що сприяє скороченню тіньового сектора зі збільшенням легального сектора в механізмі перерозподілу благ між соціальними верствами. Свавільля чиновництва і корупція суттєво скорочені [16, с. 45].

Також варто зазначити, що протягом останнього десятиріччя Данія є беззаперечним лідером з розвитку е-урядування. Так, за даними Eurostat, кількість людей, які використовують інтернет для зв'язку з державними службами, у Данії становить 88 %. Це найвищий показник серед країн Європейського Союзу. І це є закономірним явищем. Так, країни, що демонструють низькі показники проникнення корупції в органи влади, зазвичай мають високі показники поширеності електронного урядування (e-government) (табл. 4.3). Адже чим менше громадянин контактує з

державними службовцями та чим більше процесів виконуються неупередженою комп'ютерною програмою, тим менше шансів у чиновника будь-якого рівня скористатися своїм службовим становищем заради отримання вигоди, маніпулювати державними коштами чи вимагати хабарі.

Таблиця 4.3

Показники поширеності електронного урядування

Країна	Місце у рейтингу «Індекс сприйняття корупції», дані Transparency International, (2016 р).	Кількість населення, яке користується Інтернетом для зв'язку з державними службовцями, дані Eurostat (2016 р).
Данія	1	88%
Норвегія	6	85%
Фінляндія	3	82%
Швеція	4	78%
Нідерланди	8	76%

Джерело: за даними [259].

Успіхи Данії щодо розвитку електронного урядування пояснюються виваженістю та чіткою спланованістю кроків центрального та місцевого урядів на цьому шляху, а також фокусуванням на основних «датських цінностях», серед яких демократія, рівність, прозорість та якість життя.

Уряди Данії та України вже тривалий час співпрацюють у сферах розвитку громадянського суспільства й забезпечення прав людини, а також розширюють співпрацю щодо підтримки демократичного врядування та антикорупційної реформи. Так, Міністерством закордонних справ Данії, Danida, у 2017 р. розпочато реалізацію проекту «Антикорупційній ініціативі», метою якого є посилення спроможності новостворених антикорупційних інституцій і зміцнення зовнішнього контролю за процесом реформ з боку Верховної Ради, громадянського суспільства та медіа. Фінансовий внесок Європейської комісії становить 15 млн євро, Міністерства закордонних справ Данії – 1,34 млн євро [249].

Завдяки фінансовій підтримці ініціюється посилення впливу громадських організацій та органів місцевого самоврядування на розробку та реалізацію заходів, спрямованих на подолання бідності, зменшення корупції,

активізування реформи правоохоронних органів і правосуддя, просування прав людини.

Узагальнюючи наведені особливості системи державного управління Данії, підкреслимо найважливіші засоби стримування корупції [69, с 45]:

1. Датська модель: Данія є однією з найбільш егалітарних суспільств у світі. Датський стандарт добробуту забезпечує здоровий баланс праці та життя, охорону здоров'я для всіх. Свобода особистості, рівність, повага, толерантність та взаємна довіра є основними цінностями в Данії.

2. Іншим фактором низького рівня корупції є посилення уваги до корпоративної соціальної відповідальності, що характерно для Данії останнім часом. Антикорупційна орієнтація є важливою складовою стратегії корпоративної соціальної відповідальності компанії, оскільки виступає її розпізнавальною рисою.

3. Сильна правова база, яка передбачає кримінальну відповідальність за широке коло пов'язаних з корупцією дій, а також незалежну та ефективну судову систему.

4. Відкрита для громадськості інформація щодо бюджету сприяє ефективному управлінню державними коштами. Крім того, оперативна участь людей у моніторингу бюджетного процесу необхідна для перешкодження розтраті державних коштів.

5. Сильні ЗМІ: моніторинг ЗМІ державних та приватних компаній, а також уряду сприяє стримуванню корупції. Боязнь заробити негативну репутацію повинна витіснити спокусу корупційних дій.

Таким чином, політична стабільність, прозорість, цілісність, незалежна судова система, національна єдність, громадянська активність та соціальна довіра державним службовцям позиціонують Данію як одну з найменш корумпованих країн у світі. Результатом досягнення такого комплексу суспільних домінант є високий рівень життя, найсучасніше технологічне забезпечення комунікаційного процесу, соціальна мобільність, високий рівень освіченості нації.

Протягом останнього десятиліття перше місце у рейтингу найменш корумпованих країн періодично займала Нова Зеландія. У 2016 р. у рейтингу «Transparency International» вона розділила із Данією почесне перше місце, а у 2017 р. навіть обійшла її на один бал і стала одноосібним лідером. Вона також є лідером у рейтингах миролюбності, якості роботи чиновників, захисту

інтересів інвесторів, особистої свободи, а принцип «життя без корупції» став національною ідеєю з моменту будівництва незалежної держави (середина ХХ ст.).

Держава Нова Зеландія в сучасному вигляді була сформована лише в 1986 р. На сьогодні вона є унітарною державою, заснованою на принципах конституційної монархії та парламентської демократії. В основу системи державного устрою покладено принцип Вестмінстерської моделі парламентаризму.

Главою держави вважається монарх Великобританії, іменований монархом Нової Зеландії, якого безпосередньо в державі представляє генерал-губернатор і верховний головнокомандувач, який призначається монархом за рекомендацією прем'єр-міністра строком на п'ять років. Однак присягу генерал-губернатора приймає верховний суддя Нової Зеландії. Повноваження генерал-губернатора є похідними від повноважень монарха і зводяться до вчинення церемоніальних функцій: відкриття нової сесії парламенту, отримання вірчих грамот, здійснення офіційних прийомів глав держав і урядів, а також деяких конституційних функцій, що впливають з механізму поділу влади, зокрема, оголошення скликання або розпуску парламенту, призначення на посаду прем'єр-міністра, підписання законів [183, с. 56].

При генерал-губернаторові як дорадчий (консультативний) орган функціонує Виконавча рада, що складається з членів кабінету міністрів. Генерал-губернатор до його складу не входить, але представляє розроблені та прийняті ним рішення.

Законодавча влада належить однопалатному парламенту (Палата представників Нової Зеландії) в кількості 120 членів на основі загального виборчого права строком на три роки. Виконавчу владу очолює прем'єр-міністр, яким стає лідером партійної фракції, що отримала більшість у ході виборів членів Палати представників, формально призначається на посаду генерал-губернатором. Він призначає і звільняє з посади членів кабінету міністрів, якими можуть бути тільки члени Палати представників.

Вищим судовим органом є Верховний суд Нової Зеландії. Нижче нього за статусом розташовуються Високий суд Нової Зеландії, що здійснює правосуддя у кримінальних і цивільних справах особливої значущості, та Апеляційний суд Нової Зеландії. На місцях діють 66 районних судів загальної юрисдикції, що розглядають кримінальні та цивільні справи. Крім них, діє

система спеціалізованих судів: Сімейний суд, Молодіжний суд, Природоохоронний суд, Суд з питань трудового права та ін.

В основу правової системи покладено загальне право Великобританії, включаючи її основні нормативні акти, прийняті до 1846 р., ряд законодавчих актів і положень, ухвалених парламентом Нової Зеландії, судові прецеденти, а також звичаї, вироблені конституційною, адміністративною, судовою та іншою практикою. Суди мають найширші можливості судового розсуду.

Крім безпосередньо Нової Зеландії, до складу королівства входять незалежні в державному управлінні, але вільно асоційовані з Новою Зеландією острівні держави – Острови Кука, Ніуе, а також несамолюдна територія Токелау й антарктична територія Росса.

Загальноприйнятій внутрішньодержавний адміністративно-територіальний поділ відсутній. Система підпорядкування територій будується на принципі місцевого самоврядування.

Сучасна Нова Зеландія має 5 регіональних рад, які суміщають і територіальні управління, та 12 кілька рівневих регіональних рад (у тому числі острови Чатем), які здійснюють місцеве самоврядування та відповідають за проблеми навколишнього середовища й систему регіонального транспорту, та до структури яких входять територіальні управління. Сукупно діє 74 територіальних управління (16 міських рад, 57 місцевих рад і одна острівна), в тому числі 5 регіональних управлінь, що у своєму регіоні відповідають за системи доріг та комунікації, системи життєзабезпечення, виконують нагляд і регулювання в будівництві тощо.

Державний механізм Нової Зеландії є дещо видозміненим механізмом Великої Британії. Його відрізняє ускладнений механізм стримувань і протипаг у механізмі поділу влади, спрощена система управління територіями, з акцентом на самоврядування, розгалужена система судочинства з виділенням спеціалізованих судів. Істотного розвитку набув інститут контролю за органами державної влади, який поділяється на три частини:

- перша представлена взаємоконтролем органів державної влади;
- друга – судовим контролем;
- третя – інститутом громадського контролю (здійснюється через незалежні від держави засоби масової інформації, опозиційні політичні партії і громадські організації).

Правова система передбачає підпорядкування всіх посадових осіб держави правовим розпорядженням, відсутність для них пільг і привілеїв.

Економіка країни має експортну орієнтацію. Її основу становить малий і середній приватний сектор виробництва у сферах сільського господарства, обробної і харчової промисловості, туризму. У всіх сферах економіки переважають інноваційні технології [348].

Нова Зеландія вважається одним з найбільших у світі експортерів м'яса ягняти і посідає друге після Австралії місце з вироблення вовняного волокна. Незважаючи на зменшення загального поголів'я овець в 1970-х рр. з 70 млн голів до сучасних 30 млн особин, обсяги поставок м'яса не знизилися завдяки новітнім науковим досягненням у галузі селекції, а також поліпшенню методів ведення сільського господарства. Однак основна спеціалізація країни і найбільш прибуткова її галузь – виробництво молока. Частка Нової Зеландії в структурі світового молочного ринку становить 33 %, при цьому 95 % виготовленої сировини відправляється на експорт у вигляді масла, сиру та сухої продукції практично в 140 країн світу. Ця держава поставляє майже половину від загальносвітового обсягу цільномолочного порошку, оскільки корови виробляють близько 377 кг сухих молочних речовин на голову за рік.

Промислове виробництво в країні розвинене порівняно слабо. Заважає промисловості, як не дивно, високий рівень життя: транснаціональні корпорації не будують тут заводи через відсутність дешевої робочої сили, з цієї ж причини не можуть вийти на міжнародний рівень власні виробники.

Візитною карткою економіки країни є сільське господарство, а саме: виробництво зернових, вовни, м'яса та молока. Жодний з новозеландських урядів не брав курс на індустріалізацію, що дало змогу зберегти посівні та пасовищні площі в обсягах XIX ст.; земля і вода тут не отруєні промисловими відходами.

Обмежується спекулятивна діяльність банків, а також монопольна діяльність.

Зведення до мінімуму державного контролю та нагляду за економікою сприяє скороченню тіньового сектора економіки на користь легального збалансованого ринкового механізму перерозподілу благ між соціальними верствами населення. Зазначене сприяє суттєвому скороченню свавілля чиновників, у тому числі корупції [16, с. 67].

Особливості економічного і політичного розвитку країни зумовили низький рівень конфліктності в суспільстві, що досяглося за рахунок гнучкості політичної системи і своєчасного проведення соціальних реформ. Країна розвивалася еволюційно і в її політичній культурі вкоренилися загальнодемократичні домінанти. Це дало учасникам громадських рухів можливість тиснути, впливати на прийняття рішень органами влади.

Нова Зеландія ратифікувала ряд важливих міжнародних конвенцій щодо боротьби з корупцією, таких як Конвенція Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) про боротьбу з підкупом іноземних державних посадових осіб у міжнародних ділових операціях і Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. А прийняття у листопаді 2015 р. Закону «Про організовану злочинність та антикорупційне законодавство» та проведення низки законодавчих змін і заходів, спрямованих на протидію відмиванню грошей, хабарництву та злочинам, пов'язаним з наркотиками, ще більше посилює спроможність новозеландського суспільства опиратися корупційним проявам [246].

Зараз ключовою правоохоронною організацією, що фокусується на боротьбі із корупцією у Новій Зеландії, є SFO (the Serious Fraud Office – Управління по боротьбі з великим шахрайством). Даний орган має широкі повноваження щодо протидії корупції, включаючи право аналізувати декларації доходів і витрат громадян. Штат цієї установи нараховує лише близько 50 працівників, з яких 90 % це судові та фінансові слідчі і бухгалтері-криміналісти.

Варто наголосити, що в Новій Зеландії немає юридично зобов'язуючого визначення корупції. Критеріями, на основі яких керівництво SFO приймає рішення про належність справи до своєї компетенції, є:

- вплив – скільки людей зазнало негативного впливу і наскільки значним цей вплив був;
- масштаб – якщо це підриває суспільну довіру до Нової Зеландії як надійного місця для інвестування або ставить під сумнів благонадійність фінансових ринків країни;
- складність – фактологічна, фінансова або юридична складність, що визначає неможливість успішного розслідування справи силами інших правоохоронних органів;

- громадський інтерес та запобіжний вплив, який може бути досягнутий у разі успішного судового переслідування.

SFO має дуже широкі повноваження: представники відомства можуть допитати будь-якого громадянина країни незалежно від сфери діяльності та посадового рівня, якщо це потрібно для розслідування.

Підозрювані, яких допитує SFO, не мають права мовчати і повинні відповідати на запитання та надавати затребувані свідчення і докази, навіть якщо вони компрометують/викривають їх самих. Від свідків можуть вимагати відповідати на питання під примусом. Кожен, хто відмовиться виконувати ці зобов'язання, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності у вигляді штрафу або ув'язнення. Щоправда, досі ще у Новій Зеландії ніхто не опинявся за ґратами за подібне правопорушення. SFO взаємодіє із поліцією, Агенцією по боротьбі з організованою та фінансовою злочинністю, Міністерством юстиції, Департаментом внутрішніх справ, Офісом Генерального Прокурора та іншими правоохоронними і контролюючими органами [197].

Профілактику корупції здійснюють традиційними способами, серед яких розмежування державного сектора і бізнесу, прозорість роботи державних органів, незалежні засоби масової інформації.

Дотримуватися високих моральних принципів чиновникам допомагають ЗМІ. У країні видається понад 140 газет і 230 журналів, велика частина яких належить громадським організаціям і приватним особам. Журналісти періодично публікують статті про витрати чиновників на нерухоме та рухоме майно. Публікація, яка викликає резонанс у суспільстві, може стати причиною звільнення чиновника, який живе невідповідно до своїх достатків.

Країна у напрямі протидії корупції також, як і Данія, активно розвиває правосвідомість громадян в аспекті того, що корупція не є засобом вирішення проблем. Для цього в країні регулярно проводяться конференції та семінари, на яких ознайомлюють всіх бажаючих з антикорупційною політикою держави, правилами і порядком звернення зі скаргою на факти корупції чи шахрайства [31, с. 195]. Кожен новозеландець може пройти антикорупційний електронний навчальний курс. Він був розроблений британським відділенням «Transparency International» та адаптований місцевим підрозділом цієї

організації спільно із SFO. За задумом розробників курсу, результатами навчання мають бути [449]:

- усвідомлення того, що таке корупція та чому важливо їй запобігати;
- ознайомлення із прикладами сценаріїв – як запобігти та чинити опір хабарництву та корупції;
- розуміння антикорупційного законодавства та його наслідків для кожного;
- знання про те, як повідомляти про випадки хабарництва та корупції.

До просвіти і навчання пересічних громадян та представників бізнесу з питань протидії корупції активно залучається і Міністерство юстиції Нової Зеландії. В межах реалізації проекту «Скажи «ні!» хабарництву і корупції», роз'яснюється, що може зробити кожен для сприяння боротьбі з цими явищами. Для громадян забезпечена можливість подання скарг в електронному вигляді, не розкриваючи свою особистість, на сайтах поліції Нової Зеландії і SFO. Для організацій рекомендується розробка власної антикорупційної політики, створення системи моніторингу та вимог до партнерів і бізнес-агентів, забезпечення ознайомлення співробітників із законодавством про хабарництво та корупцію і тим, що робити в разі їх виявлення [197].

Серед європейських країн взірцем найменш корумпованих країн є скандинавські держави, зокрема Фінляндія. Вона за останнє десятиліття займає стійку позицію серед трійки лідерів. Так, у 2011 р. вона посіла друге місце з індексом 9,4. У 2012-2013 рр. – перше місце з 90 балами. У 2014–2017 рр. – третє місце з 89 балами. У рейтингу 2018 р. 85 балів не зрушили її з третьої сходинки.

Така відрадна картина з корупцією, точніше щодо боротьби з нею, у Фінляндії була не завжди. Дуже небезпечним у цьому сенсі було перше десятиліття після закінчення Другої світової війни.

Так, у післявоєнний період (1945–1954 рр.) у Фінляндії був сплеск корупції, де за отримання хабарів були засуджені 549 чиновників. Друга корупційна хвиля припала на 1980-ті рр., коли країна вступила в смугу економічної кризи. Але у період з 1980 до 1989 рр. кількість вироків вже становила 81 [258].

У 1990-ті рр., у процесі оздоровлення економіки, було впроваджено комплекс заходів щодо боротьби з корупцією. І вже до середини 1990-х рр. Фінляндія увійшла до п'ятірки країн з мінімальними проявами корупції [166].

Характерною особливістю протидії корупції у Фінляндії є формування високого рівня правової культури і *правосвідомості* громадян, який не дозволяє на моральному рівні давати і брати хабарі, відповідно, корупційні відносини є неприйнятними для вирішення будь-яких питань.

Як підтверджують стійкі високі позиції у рейтингах, така система цінностей виправдана, оскільки ця країна немає ні спеціального антикорупційного законодавства, ні спеціального органу для боротьби з корупцією. Але корупції майже немає.

Важливе значення у Фінляндії мають етика, повага до роботи та неповага до хитрощів, спритності, нечесності.

Варто зазначити такі особливості національної свідомості фінів: у них немає жаги до розкоші; вони вважають, що збагачення своєї сім'ї за рахунок інших представників свого народу – це ненависть до свого народу; «розпорошення» бюджетних (тобто народних) коштів – це ненависть до своїх дітей та онуків; вони впевнені, що злодій – завжди боягуз; переконані, що «влаштувати» своїх дітей – це сильно шкодити їм. Фіни впевнені якщо людина не спроможна досягти успіху власними зусиллями через добросовісність, рівень освіти, наполегливою працею, то у майбутньому їй буде «погано» [98].

Фіни вважають, що взяти хабара – означає втратити самоповагу, навіть якщо ніхто не знатиме про це, тому що почуватиметеся залежним від людини, яка підмовила на нечесний вчинок [119, с. 56].

Важливу роль у цій країні відіграє рівень освіти нації. Фіни вважають, що знання забезпечують гарну платформу для розвитку особистості та приведуть до професійного успіху. Також вони вважають що, освіченими людьми набагато важче маніпулювати: вони можуть читати закони, вони бачать, як працює суспільство та як зважають на їхні інтереси.

Нарешті, ще один аспект фінських традицій – «соціальний контроль». Фіни – нечисленна нація, тому приховати від сусідів нечесні доходи дуже важко [258].

Фінляндія як член ЄС є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією.

В умовах глобалізації і боротьби з корупційними схемами Фінляндія підписала безліч міжнародних договорів, серед яких:

- Конвенція ЄС про боротьбу з корупцією (1997 р.);
- Угода ОЕСР проти підкупу іноземних посадових осіб (підписання – у грудні 1998 р., ратифікація – у лютому 1999 р.);
- Договір Ради Європи про Кримінальний кодекс про боротьбу з корупцією (підписання – у січні 1999 р., ратифікація – у жовтні 2002 р.);
- Конвенція Ради Європи про цивільно-правову відповідальність за корупцію (підписана у червні 2000 р., ратифікована у жовтні 2001 р.);
- Угода ООН проти організованої злочинності (підписана у грудні 2000 р., ратифікація – у лютому 2004 р.);
- Угода ООН проти корупції (підписана у грудні 2003 р., ухвалена у червні 2006 р.).

Однак імплементація європейських законів у національну правову систему здійснюється цією країною досить виважено. Головним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським, із мінімально можливими змінами першого.

Давання хабара та його приймання розглядаються як частина кримінальної злочинності та завжди підпадають під дію адміністративних інструкцій, Законодавства про державну службу, Кримінального кодексу, Конституції.

Але варто зазначити, що для фінської правової системи не є характерними закони з використанням терміну «боротьба» з визначенням певного виду злочину. Фінський законодавець заклав принципи попередження та застереження вчинення злочинів у кожному нормативно-правовому акті, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Основоположні засади профілактики та боротьби з корупцією викладені в загальнонаціональній Програмі по боротьбі зі злочинами в економічній сфері, прийнятій у 1996 р.

Що стосується покарання за хабар, то воно з вітчизняного погляду виглядає не зовсім адекватно. Так, згідно з положеннями Кримінального Кодексу Фінляндії, державного службовця за факт хабарництва можуть

оштрафувати або позбавити волі на термін максимум до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину. Але в більшості випадків справа закінчується штрафом. Однак, крім штрафу, чиновник отримує значну порцію осуду від громадян, на фоні якого тюремне ув'язнення може здатися невагомим покаранням.

Крім того, Фінляндія також відмовилася від недоторканності президента, депутатів, чиновників і суддів, тому кожен з них може постати перед судом за корупцію без попереднього схвалення з боку вищих органів. Як приклад, протягом останніх 10 років було звільнено і притягнуто до відповідальності значну кількість міністрів і чиновників вищої та середньої ланки [370, с. 198].

Для розгляду обвинувачень проти такої категорії посадових осіб, як члени уряду, канцлер юстиції, члени Верховного або Адміністративного судів, існує спеціальний інститут – Державний суд. Цей суд може також розглядати обвинувачення проти президента країни.

В цілому, питанням корупції займається Міністерство юстиції. Більш серйозні справи передаються до Національного бюро розслідувань, простіші випадки – поліції [258].

Ефективним засобом контролю за діяльністю чиновників є журналістські розслідування ЗМІ, в результаті чого вся інформація, представлена журналістами, аналізується компетентними органами правопорядку Фінляндії.

Після журналістських розслідувань влада не може робити вигляд, що нічого не відбулося, і вживає відповідні заходи: ламає схеми, звільняє та віддає під суд винних. Більше того, інститут репутації відіграє у Фінляндії роль настільки велику, що часто навіть якщо чисто юридично довести провину не вдалося, чиновники (у тому числі й вищі) все одно йдуть у відставку.

Також корупцію у Фінляндії стримує компактна економічна адміністративна система – бюрократичний штат не роздутий. При цьому вищі посадові особи країни зобов'язані надавати декларації про доходи та витрати. Є і ще один важливий фактор – у Фінляндії дуже невелике, порівняно з іншими країнами, соціальне розшарування суспільства. Надзвичайно мало дуже багатих і дуже мало таких, які живуть за межею бідності [166].

На сьогодні за державно-територіальним устроєм Фінляндія є унітарною державою. За змістом правління – конституційною. За найбільш

впливовим суб'єктом державної влади – парламентсько-президентською. За формою правління – республікою. З 2011 р. у результаті адміністративно-територіальної реформи країна ділиться на 19 регіонів (областей), що керуються регіональними радами. Низова ланка самоврядування представлена муніципалітетами [4, с. 192].

Глава держави – Президент, який обирається шляхом прямих і таємних виборів усіма громадянами країни, які мають право голосу, строком на 6 років. Йому належать право законодавчої ініціативи і право вето. Президент може самостійно видавати укази і розпорядження, які повинні бути скріплені підписом відповідного міністра. Президент призначає день загальних виборів, може в ряді випадків розпустити вищий законодавчий орган або скликати його на надзвичайну сесію. Він призначає і зміщує членів уряду та інших вищих посадових осіб, має право помилування і пом'якшення покарання. Президент спільно з урядом несе відповідальність за зовнішню політику держави, йому належить право (зі схвалення парламенту) оголошувати війну та укладати мир. Він є верховним головнокомандувачем збройними силами.

Вищим законодавчим органом є однопалатний парламент (Едускунта), що складається з двохсот депутатів, які обираються шляхом загальних прямих виборів за принципом пропорційного представництва строком на чотири роки. Парламент має право ухвалювати закони і контролювати діяльність уряду (проводить розслідування, що стосуються діяльності уряду, виносить вотум недовіри уряду), він схвалює міжнародні угоди, його згода необхідна для оголошення президентом війни та укладення миру. У разі використання президентом права вето парламент може подолати його шляхом повторного голосування.

Виконавчу владу здійснює уряд (Державна рада), що складається з прем'єр-міністра і міністрів. Прем'єр-міністр обирається парламентом і затверджується президентом. Відповідно до рекомендацій прем'єр-міністра президент призначає інших міністрів. Державна рада й окремі міністри несуть політичну відповідальність перед парламентом. Кожен міністр, який бере участь у розгляді справи в уряді, відповідає за прийняте рішення, якщо він не зробив заяви про свою незгоду, що має бути занесено до протоколу. Президент повинен відправити у відставку уряд або окремого міністра, якщо уряд в цілому, рада або окремий міністр не користується більше довірою парламенту.

У Фінляндії існує трирівнева судова система судів загальної юрисдикції, що складається з 27 судів першої інстанції (повітові суди), шести судів апеляційної інстанції та Верховного суду. Є суди спеціальної юрисдикції. Паралельно співіснує система адміністративних судів на чолі з Верховним адміністративним судом. Судді призначаються на посаду довічно, проте після досягнення віку сімдесяти років вони повинні подати у відставку. Окремо формується Державний суд, який розглядає справи щодо вищих посадових осіб держави. Він складається з президентів Верховних судів, наглядових судів і членів, що обираються на чотири роки парламентом [303, с. 671].

У Фінляндії немає конституційного суду. Питання про відповідність Конституції інших законодавчих актів вирішує Парламент. Суди та інші органи державної влади зобов'язані тлумачити законодавство таким чином, щоб дотримуватися Конституції і поважати права людини [335].

Система контролю поділяється на кілька частин: 1) взаємоконтроль органів державної влади; 2) судовий контроль; 3) особливий державний контроль; 4) громадський контроль.

Особливий державний контроль здійснює канцлер юстиції, який призначається на посаду президентом довічно. До його функцій входить нагляд за дотриманням законів адміністраціями, в тому числі і президентом. Канцлер має право приймати рішення про порушення кримінального переслідування вищих посадових осіб держави та здійснювати його.

Другою країною у світі після Швеції, яка ввела у себе посаду парламентського омбудсмена, стала Фінляндія. У прийнятій 17 липня 1919 р. Конституції Фінляндії законодавчо закріплювалося створення омбудсменів юстиції (Justitie Ombudsmanen), що діє паралельно і незалежно від канцлера юстиції. Його компетенція була визначена законом від 12 грудня 1918 р., який передбачав, що парламентський омбудсмен здійснює нагляд за дотриманням закону і виконанням обов'язків судами та іншими органами влади, державними службовцями, а також за законністю дій працівників публічних організацій та інших осіб при виконанні ними своїх обов'язків. Для цього йому надано право бути присутніми на засіданнях відповідних органів, вимагати від них необхідні документи, порушувати переслідування проти винних осіб. Омбудсмен юстиції Фінляндії призначається парламентом, якому він підзвітний. Термін його повноважень становить три роки, і до закінчення

цього терміну він не може бути звільнений з посади, що є гарантією його незалежності. До сфери компетенції омбудсмана входять центральна (з усією її мережею) і місцева адміністрації, лютеранська церква, суди і збройні сили [156].

Відповідно до Закону про захист споживача 1978 р., засновано і самостійну посаду омбудсмана споживачів. Йому доручено стежити за дотриманням правил торгівлі, перш за все на стадії укладення договорів купівлі-продажу, та іншими шляхами захищати інтереси споживачів.

Для здійснення нагляду за державними фінансами та виконанням державного бюджету Едускунта обирає зі свого середовища державних ревізорів. Крім того, для перевірки державних фінансів і виконання державного бюджету функціонує пов'язане з Едускунтою Державне ревізійне управління, яке є незалежним органом. Державні ревізори і Державне ревізійне управління мають право отримувати від державних органів та інших підконтрольних служб відомості, необхідні їм для виконання своїх обов'язків.

Щодо особливостей національної економіки Фінляндії, то варто зазначити, що вона базується на приватному підприємстві: більшість компаній і корпорацій належать приватним особам. Гідроелектростанції та залізниці – державна власність, і держава значною мірою регулює підприємницьку діяльність. Передача землі від одного власника до іншого також суворо контролюється державою. В руках кооперативів зосереджена приблизно 1/3 роздрібною торгівлі, але провідну роль у торгівлі відіграють великі приватні маркетингові компанії. Нелегальний сектор економіки зведений до мінімуму. Механізм перерозподілу благ – ринковий, легальний [339, с. 46].

Після Другої світової війни Фінляндія була переважно аграрно-індустріальною країною, краще були розвинуті лісівництво, гірничодобувна промисловість. На сьогодні провідними галузями промисловості є металургійна, машинобудівна (суднобудівна, електронне обладнання тощо), целюлозно-паперова, деревообробна, чорна та кольорова металургія, хімічна, текстильна, швейна, харчова промисловість.

Податкове навантаження на громадян Фінляндії одне з найвищих у світі, що в сумі сягає 48,2 % ВВП, однак податкова система добре налагоджена і працює високоефективно. Доказом цього є той факт, що Фінляндія в списку ООН за індексом щастя займає 6 місце.

Підсумовуючи розгляд досвіду реалізації антикорупційної політики Фінляндії, варто підкреслити ключові її детермінанти. Ними є свобода преси, відмова від недоторканності президента, депутатів, чиновників і суддів, забезпечення на практиці дотримання принципів відкритості і гласності, висока матеріальна і соціальна забезпеченість чиновників та максимально високий рівень публічності органів влади. Комплексний вплив окреслених інструментів дали змогу побороти системну корупцію, яка пронизувала державні структури на різних рівнях.

Ще однією країною з низьким рівнем корупції є Швеція. Однак, ще до середини XIX ст. ця держава була повністю охоплена корупцією. На сьогодні Швеція має схожу з Фінляндією систему протидії корупції, однак все те, що Фінляндія зробила для боротьби з корупцією 50 років тому, сусідня Швеція почала практикувати з XIX ст., паралельно з модернізацією економіки.

Так, у 1905–1920 рр. розпочалася реалізація перших демократичних реформ. У 1932–1939 рр. проводиться в життя політика загального добробуту, першочерговою метою якої було створення безкризової економіки за допомогою активного державного втручання (кейнсіанство). У 1944 р. реалізовано програму соціального забезпечення, яка охопила всіх громадян країни, закладено рушійні сили ефективної приватнопідприємницької економіки на основі планового ведення господарства. Економіка стала розвиватися бурхливими темпами, що дало змогу спрямувати значні обсяги ресурсів у громадський сектор. Розпочалося формування постіндустріального суспільства. У 1974 р. була прийнята нова конституція і новий політичний курс, який передбачав комплекс заходів, спрямованих на повне викорінення корупційних міркувань у державних чиновників [189].

Успішність реформ яскраво підтверджують рейтингові позиції. З 2010 по 2012 р. країна міцно утримує позиції на четвертому місці з такими індексами: у 2010 р. – 9,2; у 2011 р. – 9,3; у 2012 р. – з 88 балами. У 2013 р. переміщається на третє місце з 89 балами. А у 2014–2018 рр. займає стійке 5–6-те місце у списку.

Так, за два століття вона стала однією з найменш корумпованих країн з найбільш конкурентоспроможною економікою в Європейському Союзі і високим рівнем життя. А у 2017 р. очолила рейтинг найкращих країн для жінок, складений американським часописом US News & World Report. На жаль, Україна у даному рейтингу за критеріями «рівень заробітної плати»;

«тривалість життя»; «доступ до освіти»; «фактор здоров'я»; «кількість у парламенті» посіла 66-те місце з 80 [274].

Нині Швеція формально проголошена конституційною монархією, однак за механізмом поділу влади країна більше схожа на парламентську монархію. Глава держави – монарх, який є главою зовнішньополітичного комітету. Однопалатний парламент (риксдаг) обирається загальним голосуванням на чотири роки. Парламент затверджує кандидатуру прем'єр-міністра і формує кабінет міністрів, який відповідальний перед парламентом. Кабінет міністрів може розпустити парламент. Велика кількість парламентських партій передбачає створення коаліцій [138, с. 38; 247].

Територія країни поділяється на округи, що керуються правлінням, яке призначається урядом, та органами, які обираються населенням. Округи поділяються на більш дрібні самоврядні утворення. Існують й історично сформовані провінції і регіони [84, с. 36].

Судову систему утворюють Верховний суд, апеляційні та окружні суди. В країні досить розвинена система адміністративної юстиції та інших спеціалізованих судів.

Контроль за органами влади поділяється на три частини:

- 1) взаємоконтроль парламенту та уряду;
- 2) державний контроль— здійснюється урядом (у тому числі за судовою діяльністю) і парламентом (особливо за дотриманням прав людини);
- 3) громадський контроль – здійснюється через засоби масової інформації, парламент, партії та громадські організації.

Особлива увага приділяється свободі засобів масової інформації, на захист якої спрямована діяльність судових органів, канцлера юстиції, що знаходиться в підпорядкуванні уряду, і омбудсмена юстиції, уповноваженого парламентом.

Омбудсмен юстиції виступає особливим елементом механізму захисту прав людини і громадянина, що сприяє відновленню порушених індивідуальних прав і слугує додатковим засобом парламентського контролю над виконавчою владою. Цей інститут був введений у 1809 р. Він має право порушувати кримінальні справи проти посадових осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, пов'язаних зі зневагою або зловживанням службовим становищем [433, с. 470].

Варто зазначити, що інститут омбудсмена виявив себе як надзвичайно корисний, такий, що діє в інтересах громадян, а також і самого державного апарату, інститут, який підвищує довіру населення до влади. Ця посередницька діяльність, вирішення конфліктів до їх розгляду органами правосуддя значною мірою розвантажує останні [415, с. 230]. Простий (у процедурному відношенні) і доступний для всіх громадян (безоплатність надання громадянам допомоги) інститут омбудсмена у багатьох демократичних і деяких поставторитарних країнах став невід'ємною частиною юридичної системи [156].

Правову систему утворюють закони Швеції, підзаконні нормативні акти, які видаються урядом і міністерствами, судові прецеденти і звичаї. Широко застосовується судовий розсуд [49, с. 31].

Особливістю антикорупційної системи Швеції є те, що вона заснована на «етичній» люстрації та на стимулюванні чесного і відповідального управління шляхом спрощення адміністрування податків, отримання субсидій і пільг. Завдяки цій системі можливий доступ до будь-якої публічної інформації та документів, що дає всім бажаючим можливість бути обізнаними і проінформованими, як працює держава, а головне: забезпечується ефективне функціонування незалежної й ефективної системи правосуддя.

Одночасно шведський парламент і уряд встановили високі етичні стандарти для чиновників і максимально сприяють їх виконанню.

Також важливою складовою досягнення успіху в протидії корупції в системі державного управління Швеції стало формування високої правової свідомості та морально-етичних цінностей громадян. Працьовитість і чесність в отриманні прибутку і досягнення успіху, постійне прагнення до професійного росту, ощадливість, відповідальність та ініціатива, святість і недоторканність приватної власності – такі основні принципи шведської трудової етики, які домінують у шведському суспільстві. Виконання обов'язку в межах професії розглядається у Швеції як найвище завдання морального життя людини. Також культивується громадська думка, що завжди необхідно бути чесними в усіх відношеннях, дотримуватися умов контрактів, платити за своїми рахунками, повністю уникати хабарів. Громадяни повинні чітко усвідомлювати, що хабарам не місце в нормальному суспільстві [408, с. 68].

Боротьба з корупцією у високорозвинених країнах є пріоритетом різноманітних громадських організацій. Зокрема, у Швеції незалежним

моніторингом за рівнем корумпованості в тих чи інших сферах суспільства займається створена в 1994 р. громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує провідних шведських політологів, економістів та інших науковців. Поряд із моніторингом стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві, ця організація займається і вивченням специфічних питань, у тому числі пов'язаних із боротьбою з корупцією [109, с. 79].

Вирішувати складні етичні проблеми шведам допомагає шведська громадська організація «Інститут проти хабарів», що була заснована в 1923 р. і функціонує при Стокгольмській торговельно-промисловій палаті. Ця організація, маючи фінансування від бізнес-організацій, концентрує увагу на детальному роз'ясненні тонкощів антикорупційного законодавства. Інститут працює в площині суспільної моралі і, перш за все, має за мету сприяти виробленню спільних орієнтирів стосовно того, що потрібно розуміти під незаконним видом винагороди або хабарем. Допомагаючи провести межу між тим, що є хабарем, і тим, що в межах норми, інститут спрямовує діяльність на формування в середовищі бізнесу принципів моралі й атмосфери нетерпимості до хабарництва і підкупу [61, с. 39]. Зазначені цілі досягаються шляхом надання платних консультацій, періодичного проведення тематичних бесід (у вигляді семінарів та лекцій) з представниками бізнес-середовища, видання інформаційних матеріалів, присвячених питанням боротьби з хабарництвом та іншими формами незаконного ведення бізнесу, які розраховані на широке коло читачів. Ці орієнтири покладені в основу багатьох внутрішньокорпоративних директив у приватному і громадському секторі та корелюють з положеннями міжнародних документів [154].

Шведські компанії працюють за принципами Організації економічного співробітництва та розвитку [452], а також за тими документами, які прийняті в рамках Організації Об'єднаних Націй, у тому числі по Global Compact (Глобальний договір). Використовуючи концептуальні положення Глобального договору для розробки та реалізації ринкової стратегії та корпоративної політики, вони намагаються сприяти формуванню життєвих цінностей і принципів високорозвиненої особистості – представника демократичного, високорозвиненого суспільства.

Одним з принципів Глобального договору є обов'язок ділових кіл боротися з усіма проявами корупції, включаючи здирництво і хабарництво. Шведські компанії лідирують у світі щодо дотримання цих принципів. І вони

своїм прикладом показують, що компанії, які дотримуються цих принципів, також є конкурентоспроможними [408, с. 68].

В цілому, робота Інститута заснована на «Положенні про подарунки, нагороди і винагороди» (Code of gifts, Rewards and other benefits in business), в основі якого – шведські закони. Зазначене Положення, не маючи юридичної сили, є інструментом саморегулювання.

При Інституті діє комісія з етики, до складу входять експерти з великим досвідом в юриспруденції та фінансовій сфері. Комісія розглядає конкретні випадки і з'ясовує, чи відповідає поведінка бізнес-спільноти положенню. Потім рішення комісії оприлюднюють, щоб цей випадок міг бути прикладом для інших осіб, які намагаються вирішити для себе схожі етичні проблеми. Наприклад, у 2016 р. комісія розглядала питання про те, чи доречно бізнесу організувати урочисті вечірки для партнерів і запрошувати представників влади. Відповіддю була рекомендація не запрошувати державних службовців, до повноважень яких належать прийняття рішень у процедурах з державними закупівлями [137, с. 28]. Питання чистоти державних закупівель та своєчасність декларування конфлікту інтересів є найбільш болючим для багатьох європейських країн, тому питанням усунення зон ризику приділяють велику увагу.

«Інститут проти хабарів» тісно співпрацює з антикорупційними прокурорами (їх всього 7 на всю Швецію). Цей підрозділ було організовано у шведській прокуратурі в 2003 р., а в 2012 р. з'явилася і «антикорупційна» поліція. Її штат налічує близько 25 осіб, які працюють лише з корупційними справами. Завантаженість у роботі дуже низька. Наприклад, за 2017 р. у поліцію надійшло лише 117 повідомлень на корупційну тематику. Третина з 117 повідомлень про корупцію стала основною судових розглядів. І вже третина із справ у суді була доведена до обвинувальних вироків [193, с. 71]. Таким чином, щорічно, враховуючи, що кількість заяв за останні 10 років практично не змінюється, суди Швеції виносять всього близько 10 вироків по «корупційним» справам.

Справ дуже мало, але відсоток обвинувальних вироків високий, якщо порівнювати з іншими видами злочинів. Це пояснюється зацікавленістю ЗМІ до викриття корупціонерів та масштабністю поширення інформації про факти хабарництва.

У разі, якщо приватну компанію викриють у хабарі, держава конфіскує суму хабара, а також додатковий прибуток, який за допомогою цього хабара вдалося отримати. На сьогодні верхня межа штрафу для бізнесу – 10 млн крон (понад 1 млн дол. США). Але обговорюється збільшення суми штрафу.

Одним з ключових елементів антикорупційного механізму Швеції є ефективний громадський контроль за діяльністю як чиновників, так і бізнесменів. Основну роль у здійсненні цього контролю відіграють шведські ЗМІ, які миттєво інформують про будь-які випадки корупції, незважаючи на посади і положення в суспільстві замішаних осіб [134].

Шведські громадяни охоче інформують про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення ЗМІ і віддають перевагу співпраці з журналістами, а не з поліцією, незважаючи на те, що остання має вагомий авторитет. На підставі фактів вчинення корупційних злочинів, викладених у засобах масової інформації, правоохоронні органи оперативно порушують справу. Чиновники і бізнесмени Швеції набагато більше побоюються журналістів, ніж поліцію, адже їх очікують значні збитки від втрати репутації.

Важливе значення має спеціальний реєстр корупціонерів, до якого вносяться особи, притягнуті до відповідальності за корупцію. Особам, які потрапили до такого реєстру, забороняється обіймати державні посади.

Активна робота з протидії корупції проводиться представниками церкви, які інформують про негативні наслідки корупції. Завдяки церкві, а також громадським організаціям і громадській думці в цій країні з підозрою віднесуться до будь-якого бізнесмена, який зумів за короткий період отримати дуже високий дохід, або до чиновника, доходи якого істотно нижчі, ніж його витрати. Завдяки впливовості громадської думки такому бізнесмену не будуть довіряти ні в бізнесі, ні в побутовому спілкуванні. А такого чиновника громадська думка змусить піти з посади і не дозволить йому ніколи більше отримати роботу ні на державній службі, ні в приватному бізнесі. Громадська думка перетворила прояви корупції і в цілому нечесність у приватному бізнесі, і в державному управлінні у вкрай рідкісне явище. Жодними заходами законодавчого регулювання або навіть кримінальними покараннями такого результату досягти не вдалося [294, с. 215].

Варто зазначити, що у Швеції, як і в Данії та Фінляндії, немає спеціалізованих антикорупційних органів. У Швеції не існує навіть будь-яких

спеціальних урядових програм щодо боротьби з корупцією. Однак, у разі необхідності до такого роду роботи можуть «підключатися» Конституційний комітет і Комітет у справах юстиції [408 ,с. 67].

Відповідальність за корупційні злочини та хабарництво передбачена загальним шведським законодавством, зокрема, Кримінальним кодексом, Кодексом про судочинство, Актом про аудит та іншими законодавчими і підзаконними актами або нормами міжнародних організацій, насамперед, Інтерполом.

За шведським законодавством хабарництво поділяється на підкуп у держсекторі та приватному секторі. Водночас випадки хабарництва і підкупу в держсекторі вважаються у Швеції більш серйозним злочином [137, с. 51]. У Кримінальному Кодексі Швеції хабарництву присвячений розділ 20 [380, с. 61]. Відповідно до даного розділу, за корупційний злочин та зловживання службовим становищем найсуворіше покарання – позбавлення волі до 6 років. Якщо злочин не надто тяжкий, підсудний отримує штраф і два роки в'язниці.

Якщо викрито у хабарництві приватну компанію, то вона зобов'язана повернути суму хабара та прибуток, який з його допомогою вдалося отримати, і сплатити штраф. На сьогодні верхня межа штрафу для бізнесу – 10 млн крон (більше, ніж 1 млн дол. США), але обговорюється збільшення [134; 339].

Системність у проведенні державних реформ та прозорість правоохоронної діяльності надали країні можливість комплексно розвиватися.

На сьогодні Швеція досягла високого рівня життя населення, характеризується змішаною системою економіки на основі високих технологій і великою допомогою щодо соціального забезпечення [410].

В економіці переважають великі компанії, а нелегальний сектор економіки зведений до мінімуму.

Також перетворенню держави з відсталою аграрною економікою на передову промислову країну сприяла наявність великих запасів важливих природних ресурсів: залізної руди, лісу, гідроенергії. Величезний зовнішній попит на шведський ліс і залізну руду, здатність Швеції розробляти ресурси і близькість європейських ринків в епоху високих транспортних витрат були основними факторами розвитку. Розширення шведського експорту сприяло індустріалізації країни і зростанню міського населення, що, у свою чергу, привело до розвитку мережі залізниць і будівництва. На основі шведських

винаходів створювалися і швидко росли нові компанії в металургії та машинобудуванні [399].

Успішне поєднання у Швеції швидкого економічного зростання з політичними реформами на тлі відносної соціальної безконфліктності в суспільстві трансформувалося у певну модель соціально-економічного розвитку країни. Так, в кінці 1960-х рр. з'явився термін «шведська модель», що характеризує змішаний характер шведської економіки, яка поєднує ринкові відносини і державне регулювання, переважання приватної власності у сфері виробництва і усупільнення споживання [1, с. 12].

Достатньо стійко країна пережила кризу початку 1990-х рр. та світову кризу 2008 р. Так, Швеція зробила перезавантаження всієї економічної політики, розробивши сучасні інструменти державного регулювання: у 1996 р. був встановлений граничний рівень («стеля») державних видатків, а головною метою національного бюджету став його профіцит. Жорсткі і невідкладні реформи здобули підтримку у різних партій, що дало змогу зупинити розростання державного боргу і не звалювати обов'язок виплат по ньому на майбутні покоління [55, с. 19].

Крім того, в 2007 р. у Швеції почала роботу експертна Рада з фіскальної політики, яка оцінює плани уряду щодо нових витрат на їх відповідність довгостроковим цілям економічного зростання, утримання фінансової стабільності та високої зайнятості. Завдяки зваженому підходу до формування бюджету Швеція закріпила високий рівень відповідальності за проведення фіскальної політики та виконання соціальних зобов'язань. Податкове навантаження на населення – одне з найбільших у світі [239, с. 29].

Системна стратегія протидії корупції, що реалізується у Швеції, становить інтерес для країн, у яких рівень корупції в державних структурах дуже високий.

Підбиваючи підсумки розгляду особливостей та пріоритетів системи державного управління Швеції в різні історичні періоди, варто наголосити, що ключову роль у запобіганні корупційній поведінці відіграють:

- ефективний громадський контроль і «прозорість» діяльності посадових осіб;
- формування негативного ставлення шведського суспільства до корупційних злочинів;

- оперативна і плідна робота механізму взаємодії правоохоронних органів, ЗМІ та громадян у справі виявлення і протидії корупційним проявам;
- високий рівень соціального захисту державних службовців (шведські чиновники не відчувають себе ущемленими в матеріальному плані);
- високий рівень національної свідомості – моральні цінності та виконання обов'язку в межах професії розглядається в Швеції як найвище завдання морального життя людини;
- страх перед втратою ділової репутації – втрата репутації чесного службовця і людини є більш суворим покаранням, ніж кримінально-правові санкції;
- максимальна доступність інформації.

Позитивним і дієвим досвідом у подоланні корупції славиться і така азіатська держава, як Сінгапур, яка на сьогодні вважається однією з найздоровіших з точки зору лікування корупційної хвороби країною і першою серед сучасних індустріальних країн, яка почала активну боротьбу з корупцією, а також успішно впровадила комплекс заходів, спрямованих на зміцнення морально-етичних засад влади та підвищення професіоналізму апарату державного управління.

Трансформація почалася з приходу до влади в 1959 р. прем'єр-міністра Лі Куана Ю. У 1965 р. він домігся того, щоб Сінгапур здобув незалежність від Британської імперії. До цього історичного факту Сінгапур був злиденною країною, яка імпортувала навіть прісну воду і будівельний пісок. Держава перебувала у вкрай важкому економічному становищі і була наскрізь пронизана беззаконням [361, с. 67].

Антикорупційне законодавство було слабким. Багато корупційних злочинів виявилися поза сферою його дії, а працівники правозастосовних органів не мали влади, що давала б їм можливість ефективно виконувати свої функції. Більше того, знайти докази злочинів було вкрай складно через неефективне законодавство та залучення величезної кількості чиновників у корупційну практику. Чиновники відкрито брали хабарі, що було частиною азіатського способу життя, передавали частину отриманих таким чином доходів вищим посадовим особам. Тіньовий сектор економіки за обсягом перевершував легальний. Організовані злочинні групи (тріади) фактично діяли відкрито [179, с. 179].

Іноземні інвестори не поспішали вкладати інвестиції в країну з високим рівнем корупції. Але проведення активної антикорупційної політики дало змогу створити сприятливі інвестиційні умови, в результаті Сінгапур перетворився на фінансовий і торговельний центр Південно-Східної Азії [238, с. 67].

Такий деструктивний для розвитку держави корупційний досвід дозволив засвоїти, що корупція – це, свого роду, квазіінституційне втілення неформальних норм міжособистісних відносин на рівні владних структур і приватних осіб. Це своєрідна форма самоорганізації протиправної корисливої взаємодії, яка іманентно відведена і перманентно проявляється на макро-, мезо- і мікрорівнях соціальної організації суспільства, характеризується певною специфікою і справляє вкрай негативний вплив на статус і повсякденну діяльність державних організацій [184, с. 120].

Сьогодні Сінгапур – жорстка авторитарна держава, що посідає лідируючі місця у світових рейтингах за відсутністю корупції, економічною свободою та рівнем розвитку. Звичайно, складно порівнювати таку маленьку державу з Україною, що має іншу історію й інші традиції. Але приклад Сінгапуру показує, як можна завдяки політичній волі, ефективній роботі спеціалізованої установи (Бюро з розслідування випадків корупції) та антикорупційному законодавству всього за кілька років звести корупцію до дуже низького рівня.

Головна ідея антикорупційної політики Сінгапуру полягає в прагненні мінімізувати умови, що створюють як стимули, так і можливості здійснювати корумповані дії та уникати за це покарання [76, с.127].

Дослідження прогресивного досвіду Сінгапуру щодо подолання корупції продовжимо розглядом особливостей державного устрою та сучасної системи державного управління.

Так, на державний устрій Сінгапуру вплинули східна і західна культури. У XV–XVI ст. Сінгапур входив до складу султанату Джохор, в 1867 р. став колонією Британської імперії, в 1924 р. був захоплений Японією, з 1959 р. отримав статус самоврядної держави в складі Британської імперії, в 1963 р. увійшов до Федерації Малайзія і в 1965 р. проголосив незалежність.

Нині Сінгапур є парламентською республікою. Главою держави є Президент, що виконує представницькі функції. В межах механізму поділу влади Президент має право в разі оголошення вотуму недовіри уряду або

відправити уряд у відставку, або розпустити парламент. Крім того, він має право вето на прийняті парламентом закони.

При Президенті формується Президентська рада, що складається з двадцяти одного члена, які призначаються Президентом за порадою уряду. Десять з них призначаються довічно, інші – терміном на три роки. До компетенції Президентської ради входить розгляд прийнятих парламентом законів на предмет відповідності принципу рівноправності релігійних та етнічних громад і конституційним гарантіям в цілому. У разі несхвалення радою законопроекту він повертається в парламент і може бути повторно їм прийнятий кваліфікованою більшістю голосів у 2/3 від загальної кількості членів парламенту.

Парламент і президент спільно представляють законодавчу гілку влади в Сінгапурі, яка заснована на вестмінстерській системі.

Парламент є однопалатним і формується шляхом загальних прямих виборів на основі мажоритарної системи терміном на 5 років. Частина депутатів обирається за «груповим представництвом», у складі групи з трьох-шести депутатів від партії, але лише в тому випадку, якщо один з них є представником малайської громади. До дев'яти депутатів призначає президент терміном на два роки з числа найбільш заслужених громадян країни, не пов'язаних партійною приналежністю і зобов'язаннями перед виборцями з числа осіб, висунутих громадськістю. Чотири депутати представляють опозиційні партії, які набрали під час виборів найбільшу кількість голосів, але не пройшли до вищого законодавчого органу країни.

Виконавчу владу здійснює уряд, що формується парламентом і йому підзвітний.

Судова влада Сінгапуру складається з Верховного суду і судів нижчої ланки. Верховний суд (Supreme Court) Сінгапуру займається цивільними і кримінальними справами і поділяється на Апеляційний суд (Court of Appeal) і Верховний суд (High Court). До судів нижчої ланки належать окружні суди, магістральні суди, суди у справах неповнолітніх, коронерські суди і трибунали дрібних претензій. Є суд шаріату, який розглядає справи, що впливають із сімейних відносин у мусульманській громаді. Останніми роками також були створені й інші суди, які були додані до нижчестоящих судів, такі як: Суд у сімейних справах – Family Court, Нічний суд – Night Court, Суд співтовариства – Community Court, суд по дорожньо-транспортним пригодам – Traffic Court.

Вищий Окружний суддя є главою нижчестоящих судів. Верховний суддя і члени Верховного суду призначаються президентом за поданням прем'єр-міністра. Решта суддів призначаються на посаду президентом за поданням верховного судді. Термін повноважень суддів визначається комісією по юридичній службі [310].

З метою контролю за державним апаратом створено центральне бюро розгляду скарг, що має повноваження, характерні для інституту омбудсмена.

Незважаючи на проголошений офіційно демократичний режим і присутність у парламенті опозиційних партій, фактично єдиною незмінною правлячою партією є одна – «Народна дія» (People's Action Party, PAP). Всі центральні засоби масової інформації контролюються правлячою партією, свобода преси відсутня, виступи опозиції жорстко придушуються [333, с. 61].

Правова система, успадкована від колоніального стану держави, у своїй основі має британське коріння і складається як із законів Сінгапуру, так і з судових прецедентів, правових звичаїв, що передбачає широку свободу суддівського розсуду. При цьому заходи покарань успадковані з доколониального стану і досить суворі, включають у себе смертну кару через повішення, биття палицями тощо.

Ще одне питання, на якому постійно наголошують увагу дослідники можливих шляхів викорінення корупції в Україні, – це перейняття досвіду функціонування спеціалізованого уповноваженого суб'єкта, який безпосередньо здійснює у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень.

Так, для подолання і протидії корупції у 1952 р. Британським колоніальним урядом було засновано спеціальний орган «Corrupt Practices Investigation Bureau» (СРІВ) – «Бюро з розслідування випадків корупції» (БРВК), яке має політичну і функціональну самостійність. Воно незалежне від поліції та інших урядових відомств. Директор бюро підпорядковується безпосередньо прем'єр-міністру Сінгапуру, і ніхто не може наказати чи вплинути на рішення щодо припинення розслідування.

Серед базових нормативно-правових актів, що формують правове забезпечення боротьби з корупцією, в тому числі, у питаннях функціонування «Бюро з розслідування випадків корупції», варто виокремити прийнятий 17 червня 1960 р. у Сінгапурі Акт про запобігання корупції (РОСА) (далі – Закон про запобігання корупції) [455, с. 101].

Основними функціями цього незалежного органу є розслідування фактів корупції та інших кримінальних справ, пов'язаних з корупцією, в державному і приватному секторах економіки Сінгапуру. Установа займається перевіркою законності дій і рішень всіх посадових осіб; розглядом скарг громадян, що містять звинувачення в корупції та вимагають відшкодування збитків; розслідуванням випадків недбалості та байдужості, допущених державними службовцями; розслідуванням фактів зловживання службовим становищем та неналежного виконання службових обов'язків – у разі підозри про наявність ознак корупції; дослідженням процедур роботи державного сектора з метою зведення випадків корупції до мінімуму. Бюро вивчає методи роботи потенційно схильних до корупції державних органів для виявлення можливих «слабких місць» у системі управління. Крім того, одним із напрямів діяльності Бюро є запобігання корупції. З цією метою вивчаються методи роботи департаментів та державних органів для виявлення прогалин в існуючій адміністративній системі, які могли б сприяти появі корупції, хабарництва та недобросовісної практики, і направляє керівникам установ рекомендації щодо проведення заходів, спрямованих на усунення недоліків та запобігання корупції. Внаслідок авторитарних методів роботи БРВК уряд стримує прояви бюрократії, успішно здійснює запобігання корупції, а це, у свою чергу, забезпечує сприятливий інвестиційний клімат Сінгапуру [385, с. 123].

Закон наділив службовців БРВК широкими повноваженнями в розслідуванні. Наприклад, у ст. 15 визначені такі повноваження співробітників БРВК:

– директор та інший особливо уповноважений мають право заарештовувати без ордера будь-яку особу, підозрювану у вчиненні правопорушення, передбаченого цим законом, до якого є розумні претензії на підставі інформації з достовірних джерел;

– слідчі можуть обшукувати заарештовану особу і вилучати всі знайдені при ній речі – за наявності доказів незаконної діяльності. Підозрювані особи жіночої статі можуть бути обшукані тільки слідчим жіночої статі;

– будь-яка особа, заарештована за такими мотивами, направляється до відділення Бюро або поліції.

Повноваження співробітників БРВК щодо обшуку і конфіскації визначено ст. 22 Закону:

– директор Бюро має право видачі співробітникам ордера, який наділяє повноваженнями входження в будь-яке приміщення, навіть силою, його обшуку та вилучення будь-яких документів або майна, пов'язаних з корупційними діями;

– якщо офіцер Бюро має розумні підстави вважати, що відстрочка в отриманні ордера на обшук порушить плани розслідування, він може скористатися правом розслідування, вказаним вище, без отримання даного ордера.

У ст. 5 цього закону закріплено визначення особи, винної у скоєнні корупційного правопорушення. Вона винна в корупції, коли сама чи у співучасті з ким-небудь:

– незаконно підкупає, отримує або висловлює згоду на отримання будь-якої винагороди для себе чи іншої особи;

– незаконно дає, обіцяє або пропонує іншій особі винагороду, незалежно від того, у своїх чи сторонніх інтересах винагороджує чи підбурює іншу особу до дії або бездіяльності стосовно будь-якої справи, реальної чи задуманої [455].

У ст. 17 передбачено право прокурора давати дозвіл директору Бюро і його головному заступнику перевіряти «будь-які банківські рахунки, часткові рахунки та розрахункові рахунки», якщо є підозра у скоєнні правопорушення.

У ст. 18 закріплено повноваження службовців БРВК перевіряти банківські книжки державних службовців, а в ст. 19 – також їхніх дружин, дітей і агента, якщо це необхідно [133, с. 41].

Законною практикою стало надання громадянами на вимогу слідчих потрібної їм конфіденційної інформації. Відмова від співпраці зі слідством і приховування інформації розглядаються як правопорушення і караються штрафом до 10 тис. дол. США або взяттям під варту на термін до року [403, с. 115].

Бюро має три підрозділи: слідчий, довідково-інформаційний та допоміжний. Слідчий підрозділ найбільший, він відповідає за проведення операцій Бюро. Довідково-інформаційна та допоміжна служба Бюро відповідальна за відбір кандидатів для призначення на державні посади, їх подальше просування і навіть за підвищення кваліфікації державних службовців. Відбір кандидатів на державну службу конкурсний. Він схожий на процедуру видачі дозволів фахівцям-іноземцям при отриманні ними

громадянства Сінгапуру або на тендер підрядників за отримання державних контрактів. Довідково-інформаційна та допоміжна служба Бюро підтримується Дослідницьким об'єднанням, яке аналізує робочі операції схильних до корупції урядових відділів і виявляє ті слабкі місця в організації і регулюванні роботи підрозділів адміністрації, які є причиною корупції. [334, с. 71].

БРВК є частиною системи кримінального правосуддя та працює в тісній взаємодії з Генеральною прокуратурою і судами. У процесі розслідування Бюро також співпрацює з різними державними та урядовими установами та відомствами з метою збирання доказів і отримання інформації, необхідної для доказування складу злочину в справі, яка розслідується, а також кращої обізнаності державних службовців «... у питаннях, пов'язаних з корупцією». Крім державних установ, БРВК також має робочі відносини з різними приватними організаціями. Разом із Коледжем державної служби БРВК бере участь у різних програмах із запобігання корупції для державних посадових осіб, які обіймають керівні посади. Бюро підтримує зв'язки з Міністерством освіти в межах програми «Навчальна поїздка» для навчання студентів вищих навчальних закладів стратегій боротьби з корупцією в Сінгапурі. БРВК також має доручення від уряду робити процесуальні відгуки для державних відомств, що здійснюють процедури, які можуть бути використані для корупційних дій. Для успішної діяльності бюро контактує з цивільним населенням для підвищення рівня правової культури й отримання його підтримки. В Інтернеті є сторінка БРВК з повною інформацією про його діяльність, також працює телефонна гаряча лінія, за якою цілодобово приймаються дзвінки, у тому числі, анонімні. Крім того, співробітники Бюро регулярно проводять лекції та семінари для державних службовців, особливо тих, які взаємодіють із громадськістю з таких питань, як приховані аспекти корупції та методи їх подолання [351].

Так, кримінальне законодавство Сінгапуру передбачає, що за умов доведення вини в отриманні хабара до винного застосовують позбавлення волі або штраф (відповідно п'ять років ув'язнення або 100 тис. дол. США).

Якщо ж стосовно державного службовця надійшло завідомо неправдиве повідомлення щодо вчинення відповідних незаконних діянь, то особі, яка вчинила поширення недостовірної інформації, за завідомо неправдиві свідчення загрожує покарання у виді одного року ув'язнення або штраф у

10 тис. дол. США. Іноземні особи, яких викрили в корупції, позбавляються права здійснювати господарську діяльність на території Сінгапуру [369, с. 238].

Особа, яка пропонує, дає або бере хабар від імені іншої людини, також підлягає покаранню в тому самому обсязі, якби вона діяла від свого імені [321].

Відносно іноземців, викритих у корупційних проявах, застосовується не лише штраф, а й позбавлення права на здійснення господарської діяльності на території Сінгапуру [36 с. 59].

У реальності в Сінгапурі встановився авторитарний режим, завдяки якому лідер правлячої партії Лі Куан Ю втілює у життя вкрай непопулярні в середовищі чиновництва заходи щодо викорінення злочинності, свавілля влади і корупції [325, с. 32]. Відповідно, Бюро застосовує авторитарні методи дій, що цілком зрозуміло з огляду на стан держави. Примітним є те, що всі повноваження регламентовано законом, у тому числі виключено можливість свавілля співробітників Бюро. Це важливо, адже зловживання владою може зруйнувати всі позитивні напрацювання у встановленні довірчих відносин із суспільством у питаннях боротьби з корупцією [403, с. 117].

Прикладом намагань політичних лідерів стати зразком поведінки для чиновників є розслідування проти близьких родичів Лі Куана Ю, засудження до різних термінів тюремного ув'язнення декількох підозрюваних у корупції міністрів тощо [96, с. 9].

У Сінгапурі щороку від державних службовців вимагають заповнення спеціальних форм для декларацій їх майна, активів і боргів. Зробивши відкритими всі дані щодо стану доходів, комерційних інтересів і фінансових операцій високопосадовців, система державного управління набула статусу прозорості політичних фінансів [21, с. 52].

Уряд також вирішив, що представники державної влади повинні отримувати такий дохід, щоб мотивація брати хабарі зникла. Сьогодні зарплати чиновників сягають 20–25 тис. дол. США на місяць, міністрам встановили платню до 100 тис. дол. США на місяць. Зарплата суддів досягла кількохсот тис. дол. на рік (у 1990-ті рр. – понад 1 млн дол. США). Одночасно жорстко контролюється, щоб охорона, автомобіль з водієм та інші витрати здійснювалися виключно за особисті гроші.

Починаючи з другої половини 1980 рр., уряд став працювати над «якістю» бюрократії. Уряд задумав зробити професію чиновника не лише високооплачуваною, але й шанованою, престижною. Керівництвом Сінгапуру в боротьбі з корупцією була зроблена ставка на принципи меритократії та базові канони конфуціанської етики. Це означає, що шлях нагору відкривається перед найрозумнішими, прогресивно мислячими і здібними. Підбір потенційних кандидатів починається ще в школі, потім майбутній адміністративній еліті допомагають вступити до університету, відправляють на навчання та стажування за кордон, заохочують успіхи і досягнення, пропонують посади відповідно до їх здібностей. Турбота про ефективне використання людського капіталу на основі таланту і достоїнств, упровадження прозорості і такої, що заслуговує на довіру, системи кадрових призначень у поєднанні з налагодженою системою справжньої відповідальності посадових осіб мали глибокий сенс [402, с. 362].

Через системний вплив на суспільну свідомість громадською думкою корупція стала розглядатися як загроза для успішного розвитку суспільства, авторитета держави на міжнародній арені.

Складовою роботи на високий результат є традиції постійної підготовки та підвищення кваліфікації службовців. Кожен чиновник зобов'язаний проходити як мінімум 100 годин навчання на рік, у тому числі з проблематики антикорупційної політики держави. Вище державне керівництво, насамперед міністри, здобули солідну університетську освіту, вони цілком самодостатні люди, щоб не вдаватися до протиправних методів забезпечення свого матеріального благополуччя. Влада зробила все, для того щоб забезпечити високий рівень довіри до себе з боку громадян [184, с. 119].

Наприклад, за допомогою реального електронного уряду тяганина в державних установах Сінгапуру була зведена до мінімуму. Запити в міністерства і відомства сінгапурці надсилають в електронному форматі. Суди працюють чітко і швидко. Є, наприклад, Суд малих скарг («Small Claims Court»), який займається справами туристів, якщо їх раптом обдурили під час покупок. Засідання суду призначають вже на наступний день. Немає ніякої тяганини та, відповідно, зникає привід давати хабар за прискорення процесу [199, с. 117].

Таким чином, в основу антикорупційної політики в Сінгапурі покладені такі положення, як:

- зміцнення верховенства закону;
- створення і функціонування ефективного спеціального органу з протидії корупції – Бюро з розслідування випадків корупції з розширеними повноваженнями, що працює на принципі чесності та відданості своїй справі;
- спрощення процедур прийняття державно-управлінських рішень і вилучення будь-яких нечітких або двозначних положень у законодавстві;
- ліквідації зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки (скасовані практично всі дозволи і ліцензії для здійснення підприємницької діяльності);
- ліквідація всіх форм імунітету для депутатів, чиновників і суддів;
- захист осіб-інформаторів, які повідомляють про випадки корупції;
- чітке дотримання принципу відповідальності: корупція карається в адміністративному або кримінальному порядку (встановлення жорстких, суворих санкцій за корупцію – винні особи повинні бути позбавлені волі, їх майно та доходи конфісковані. Родичі корупціонерів вносяться до спеціального реєстру, які втрачають право займати державні посади. Суворість у справах про корупцію стосовно високопоставлених урядовців підтримує моральний авторитет непідкупних політичних лідерів);
- вжиття покарання за факт хабарництва по відношенню до обох сторін: і до тих, хто дає хабара, і до тих, хто його бере;
- проведення чіткої межі між державними обов'язками та особистими інтересами (допомагати своїй родині, родичам і друзям лише із залученням власних, а не державних коштів);
- громадський осуд є невід'ємною частиною процесу покарання;
- систематичне проведення перевірок доходів і витрат чиновників та членів їхніх сімей;
- державні службовці зобов'язані заповнювати спеціальну декларацію щодо відсутності боргів, наявність яких має на увазі ризик піддатися корупції;
- гідна оплата праці, що зменшує стимул до здійснення корумпованих дій (встановлення високих зарплат мотивує до праці на державній службі. Так, заробітна плата державних службовців, які займають відповідальні посади, відповідає рівню топ-менеджерів приватних корпорацій (до 20–25 тис. дол. на місяць));
- підвищення якості підбору кадрового державного апарату.
- подання особистого прикладу бездоганної поведінки на найвищому рівні;

- запровадження елементів електронного урядування (організація державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. Зокрема, у Сінгапурі на основі активного використання інформаційно-комунікаційних технологій надається 1600 видів послуг населенню).

Перелік наведених заходів у сфері антикорупційної діяльності демонструє жорстку вертикальну стратегію протидії корупції в Сінгапурі, що виправдала докладені зусилля та є взірцем для більшості країн світу.

У своїй книзі «Сінгапурська історія: з «третього світу» – в «перший» Лі Куан Ю зазначає, що для того щоб країна досягла успіху на світовій арені, треба «йти власним шляхом та ретельно враховувати конкретні історичні умови суспільства, його національні, релігійні, культурні особливості; забезпечувати гармонійне поєднання економічного прогресу з традиційними моральними та культурними цінностями; в пріоритеті має бути здоровий глузд, а не умоглядні теорії; примат патріотизму, прагматизму і творчої практики над ідеологічними концепціями. Практичні результати втілення подібного підходу в Сінгапурі, Гонконгу, Південній Кореї, Китаї, на Тайвані говорять самі за себе» [178, с. 42].

Як результат екстраординарних досягнень Лі Куана Ю та його команди, сучасний Сінгапур – це високорозвинена країна з ринковою економікою і низьким оподаткуванням, у якій важливу роль відіграють транснаціональні корпорації. Валовий національний продукт на душу населення – один з найвищих у світі [409]. За кількістю банків, міжнародних фінансових організацій і представництв він займає третє місце у світі, а за обсягом щорічного обігу сінгапурська валютна біржа поступається лише Лондону, Нью-Йорку і Токію. Розвиток високотехнологічних галузей став визначальним для переходу до нового типу економічного розвитку країни. Так, економічна активність сконцентрована у сфері виробництва електроніки і точного приладобудування, оптичних інструментів та лінз, літакобудування, бурових платформ для нафто- і газовидобутку, комп'ютерної техніки та суднобудування.

4.2. Антикорупційний досвід Китаю

Китай є найбільшою країною світу за чисельністю населення і третьою за розмірами території. В останню чверть ХХ ст. Китай показав надзвичайно високі темпи розвитку й стрімко наблизився до найпотужніших в економічному відношенні країн. Аналітики відзначають посилення його впливу у розвиток світової економіки і відповідно геополітичної ваги.

Так, у світових засобах масової інформації про сучасний Китай часто говорять як про головний феномен ХХІ ст. Ця культурно-історична спільнота викликає величезну увагу вчених, бо вже стала реальною силою, що впливає на майбутнє людства. Достатньо сказати, що це держава з найбільшою чисельністю населенням (понад 1,8 млрд осіб – це одна четверта частина усього населення Землі), третя за розмірами території, а також з третиною всіх працюючих на Землі. І це без достеменних відомостей про мільйони тих китайців, які живуть і працюють в більшості інших країн [244, с. 41].

Відповідно з Конституцією від 4 грудня 1982 р., за формою державного правління Китай є соціалістичною народною республікою. В Китаї на центральному рівні існують шість владних структур: Всекитайські Збори народних представників, Голова Китайської Народної Республіки, Державна Рада, Центральна Військова Рада, Верховний Народний Суд і Народна Прокуратура [44, с. 41].

За формою державного устрою Китай є унітарною державою. Відповідно до Конституції КНР, у країні прийнятий триступінчастий адміністративний розподіл: країна розділена на провінції, автономні райони і міста центрального підпорядкування; провінції й автономні райони поділені на автономні округи, повіти, автономні повіти і міста; повіти й автономні повіти – на волості, національні волості й селища.

Автономні райони, автономні округи й автономні повіти є територіями національної автономії. У разі потреби держава може засновувати особливі адміністративні райони.

Китайська Народна Республіка здійснює адміністративний контроль над 22 провінціями. На сьогодні уряд КНР вважає Тайвань своєю 23-ю провінцією. Окрім цього, до КНР також входять 5 автономних районів, де проживають національні меншини Китаю; 4 муніципальних утворення,

відповідних містам центрального підпорядкування, і 2 спеціальних адміністративних райони під управлінням КНР [247].

Правова система Китаю у своєму формуванні спирається на романо-германські традиції. Основою системи законодавства є так звані «6 кодексів»: Конституція, Цивільний кодекс, Цивільний процесуальний кодекс і пов'язані з ним закони, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс і пов'язані з ним закони, адміністративні закони.

Велике значення у правовій системі держави мають народні звичаї і традиції, якими пронизане суспільне й державне життя. У Китаї існують загальні та спеціальні суди. Загальні – це Верховний народний суд і місцеві народні суди трьох ступенів (вищій, середній і нижчий). Спеціальні суди – це військові суди, але можуть утворюватися й інші спеціальні суди, що було не рідкістю у часи «культурної революції». На практиці, однак, згідно з традиціями, населення не часто звертається до суду, віддаючи перевагу недержавним, неформальним методам розв'язання спорів. Судові органи виконують головним чином каральну функцію, а також покликані брати участь у перевихованні осіб, що скоїли злочини і проступки [3, с. 81].

Економіка КНР в останні 30 років постійно зростає вражаючими темпами. Реальне зростання ВВП за період з 1979 по 2016 р. становило в середньому 9,6 %, а в 2016 р. китайська економіка зросла на 6,7 %. За підсумками економічного розвитку останнього десятиріччя Китай входить до десятки найбільших економік світу. Так, у 2017 р. ВВП Китаю досяг 82,7 трлн юанів, що відповідає 12,2 трлн дол. США. За цим показником він відстає від першої економіки світу США на 7 трлн доларів [262]. Сьогодні це найбільша у світі економіка за паритетом купівельної спроможності, найбільший виробник, товарний трейдер і власник валютних резервів. Утім, за багатьма іншими показниками ця країна «пасе задніх». Так ВВП на душу населення залишається низьким (у 2018 р. – \$18110, 73-тє місце у світі), китайці не відчують себе щасливими (за індексом щастя в 2016 р. Китай на 83-му місці) [273].

Щодо ресурсного та виробничого потенціалу Китай займає перше місце у світі за видобутком вугілля, виробництвом чорних металів, цементу, велосипедів, зерна (в тому числі риса), бавовни, м'яса, мінеральних добрив, бавовняних тканин, одягу, взуття, за поголів'ям свиней, виловом риби. Друге місце він посідає за виробництвом електроенергії, хімічних волокон, вовняних

тканин. Третє – за виробництвом шовкових тканин, сої, вантажооборотом залізничного транспорту. Китай також знаходиться серед лідерів за виробництвом металорізальних верстатів, устаткування для гірничошахтної та металургійної промисловості, локомотивів та вагонів, цукру, чаю [247].

Серед найбільш гострих проблем Китаю аналітики відзначають надмірну залежність від експорту (за обсягом експорту КНР займає 1-ше місце у світі; експорт дає 80 % валютних доходів держави; в експортних галузях зайнято близько 20 млн осіб; на зовнішній ринок вивозиться 20 % валової продукції промисловості та сільського господарства), неповний перехід до ринкової економіки, сильне державне втручання до банківського сектора, надлишкове кредитування і зростаючий борг, високий рівень корупції та відсутність верховенства права, екологічні наслідки та демографічні проблеми [395, с. 31].

Китайський уряд визнає ці проблеми та впроваджує реформи для їх подолання. Так, за результатами XIX з'їзду Комуністичної партії Китаю, що відбувся у жовтні 2017 р., були визначені стратегічні цілі – викорінення корупції, створення «заможного суспільства» (середнього класу) до 2020 р. та побудови багатой і процвітаючої країни до 2050 р. [85].

Якщо звернутися до антикорупційних практик Китаю, там за роки великомасштабних суспільних трансформацій напрацьований значний досвід протидії бюрократизму та корупції. Так, у дослідження історичного ракурсу боротьби з корупцією в Китаї С. Жилкібаєв зазначає, що корупція в цій найстарішій цивілізації у світі почалася тоді ж, коли зародилася китайська держава: п'ять тисяч років тому. У країні за будь-якої династії, яка спиралася на розгалужений бюрократичний апарат, виникало безліч чиновників, яких спокушали державні кошти. Крали багато і досить часто. У торговельному середовищі поширеними були традиції підношення розкішних подарунків вищим чинам, щоб охопити ринок та зайняти привілейовані позиції [104].

У величезній державі, де неможливо було забезпечити жорсткий контроль з центру, влада вирішила стягувати з регіонів певні податки, які потрібно було сплачувати за певні проміжки часу. Чиновники дрібної й середньої ланки повинні були стежити за порядком на місцях. Їх офіційний дохід і підтримка держави була низькою, що зумовило поширення хабарництва по всій території китайської імперії, а в певних провінціях закони трактувалися місцевими чиновниками таким чином, що дача хабара в

грошовій або будь-якій іншій формі часом відкривала найкоротший і найпростіший шлях для простих жителів у досягненні їх цілей. Тож, сформована організаційна система державного управління, в якій прийняття і дотримання законів покладалося на місцеву владу, що сприяла розквіту корупції та свавіллю чиновництва [123, с. 105].

Поступово корупційна система пронизала весь Китай. Вертикальна корупція поглинала державно-управлінську систему та створювала «власні правила вирішення питань». Влада в столиці та великих містах не мала змоги протидіяти «ідеальним схемам», адже концепція таких відносин була розроблена практично бездоганно, і дуже рідко можна було зловити хабарника на гарячому. А часом вони і самі опинялися в цьому замішаними [171, с. 45].

Але, незважаючи на це, боротьба з корупцією була дуже жорстокою – застосовувалися різні види страт, тілесні покарання, покарання ганьбою та конфіскація майна.

Негативне ставлення до корупції та кардинально різні підходи до вибору форм і методів протидії цьому явищу відображають два стародавніх вчення:

1. Давньокитайська філософська школа V–II ст. до н. е. – школа «законників» (фацзя), що отримала в Європі назву легізму (вчення фацзя), відстоювала необхідність підпорядкування суспільства жорстким законам. Саме завдяки цим вченням імператор Цинь Шихуанді (221–210 рр. до н. е.) створив першу в Китаї систему адміністративного контролю і нагляду за чиновниками («контрольна» або «наглядова влада»), до складу якої входили чиновники-інспектори [127, с. 203].

В русі таких міркувань відомі слова великого реформатора КНР Ден Сяопіна (1904-1997 рр.) про те, що «... м'якою рукою злочинність не побороти і соціальні потворності не викоренити» [181], а також слова нинішнього Голови КНР Сі Цзіньпіна, який оголосив нещадну війну, спрямовану на знищення корупції в Китаї: «Кожен чиновник, який одночасно є членом КПК, повинен пам'ятати, що всі «брудні руки» будуть обрубані» [363, с. 153].

2. Конфуціанство (розум, гуманізм, довіра й інші чесноти повинні домінувати у суспільстві, а регулювати відносини повинен ритуал – профілактика неправомірної поведінки посадових осіб («благородних мужів») і викуплення провини шляхом сорому і совісті), завдяки якому при імператорі У-ді (140-87 рр. до н. е.) була створена якісно нова система призначення на

державні посади, яка алегорично отримала назву «екзаменаційна влада». Так, особа (будь-який підданий китайського імператора), яка бажала стати чиновником, повинна була скласти спеціальні іспити на знання грамоти, історії, культури, філософії (конфуціанство), а також продемонструвати здатність складання власних законопроектів і поем або віршів [127, с. 206].

Докорінні розбіжності між цими ученнями резюмував ще сам Конфуцій. Він зазначав: «Якщо настановляти народ шляхом правління, заснованого на законі, і підтримувати порядок через покарання, то народ буде уникати покарань і позбавиться почуття сорому. Якщо настановляти народ шляхом правління, заснованого на чеснотах, і підтримувати порядок шляхом використання ритуалів, то у народу з'явиться почуття сорому і він виправиться» [186, с. 108.].

Однак були і цілком практичні пропозиції профілактики і запобігання корупції. Так, наприклад, відомий економіст, канцлер-реформатор і філософ-конфуціанець часів імперії Сун (960–1279 рр.) Ван Аньши планував провести реформи в грошово-кредитних установах Китаю, що дозволило б знизити корупцію та «кумівство». Однак запропоновані ним ідеї були відхилені елітою. В результаті корупція продовжувала існувати і набула ще більших масштабів – оточення імператора, суди, місцеві еліти загрузли в корупції [261].

До наших днів зберігся один із юридичних актів щодо боротьби з корупцією – «Правовий кодекс» імперії Цин, що був введений у 1644 р. У ньому були прописані санкції, що застосовуються до поміченого в корупції посадовця залежно від тяжкості злочину. При цьому враховувався розмір отриманого хабара: чи то гроші, подарунки або інші підношення. Покарання могло відбутися у різні способи: від ударів бамбуковою палицею до смертної кари [261].

Однак, незважаючи на всі зусилля, корупція в чиновництві розквітала на всіх рівнях. Яскравим прикладом її масштабності та високорівневості за часів імперії Цин (1644–1911) є діяльність фаворита імператора Цяньлун євнуха Хе Шень. Він торгував посадами й аудієнціями з імператором, брав хабарі з будь-якого приводу. Лише після смерті імператора в 1799 р. хабарник був викритий і страчений. Конфісковане в казну майно виявилось дорожчим всіх цінностей імператорського двору. Хе Шень був не єдиним хабарником – «відкати» чиновникам при державних роботах, наприклад будівництві

іригаційних споруд (каналів, дамб, водопідйомників тощо), досягали 50–60 % [362].

Нестримний розквіт корупції, безконтрольна діяльність чиновників, бюрократизованість всієї управлінської системи стали головними причинами ослаблення імперії Цин та її ганебних поразок в Опіумних війнах з Англією і Францією (1840–1842 рр. і 1856–1860 рр.), з Японією (1894–1895 рр.) та інших зіткненнях з імперіалістичними державами. В результаті Синьхайської революції 10 жовтня 1911 р. відбулося падіння Цинської імперії, так було зруйновано майже двохсотрічне імперське панування у Китаї [171, с. 89]. Новообраний президент Сунь Ятсен та засновник партії «Гоміньдан» прийняв першочергове рішення «повалити деспотичний маньчжурський уряд, консолідувати Республіку Китай, побороти корупцію і представив план для добробуту народу»[247].

У напрямі боротьби з корупцією у Китайській Республіці (1912–1949 рр.) була створена Екзаменаційна палата, яка функціонально забезпечувала набір держслужбовців та їх атестацією, однак фактично всі кадрові питання вирішувала Кадрова адміністрація Виконавчої палати (уряду). На Тайвані таке суперечливе становище зберігається і донині. Демократична прогресивна партія Тайваню неодноразово піднімала питання про скасування Екзаменаційної палати, але так і не змогла цього добитися [86].

Однак, згодом режим націоналістичної партії «Гоміньдан» програв у боротьбі з Комуністичною партією Китаю також з причин масової корупції. В новій Китайській Народній Республіці, заснованій у жовтні 1949 р., прийшла до влади Комуністична партія, яка розпочала антикорупційну боротьбу, що здобула назву «стратегія війни» – програма «трьох анти ...»:

- 1) антикорупція;
- 2) антибюрократизм;
- 3) антимарнотратство.

Водночас були створені для розгляду справ про корупцію спеціальні народні суди, а громадян Китаю зобов'язали повідомляти про відомі їм факти корупції [124, с. 22]. Нова влада масово засуджувала корупціонерів та «небажаних» до смертної кари. У 1952 р. гучними та показовими були справи за казнокрадство двох партійних секретарів – Лю Ціншаня і Чжан Цзішаня. Будучи замішаними в масштабних розкраданнях державних ресурсів, вони були розстріляні [364, с. 47–52].

З моменту заснування Китайської Народної Республіки в жовтні 1949 р. розпочато вдосконалення системи контролю та гармонізації повноважень контрольних органів. У межах інституалізації такого завдання було створено Комісію контролю при центральному уряді. У вересні 1954 р. Комісія була перейменована в Міністерство контролю (як у СРСР) [453].

У травні 1958 р. на другій сесії VIII з'їзду КПК був проголошений новий курс, що вилився в перемогу ідей Мао Цзедуна і політику «великого стрибка» і «комунізації» (1958–1966 рр.), а в подальшому, в результаті боротьби двох ліній, проголошена «культурна революція» (1966–1976 рр.), основним постулатом якої було посилення класової боротьби на шляху будівництва соціалізму і «особливий шлях» Китаю в побудові держави і суспільства (заперечення товарно-грошових відносин, відсутність недержавних форм власності, заморожування зовнішньоекономічних зв'язків, публічні суди над політиками, які оголошувалися «ревізіоністами» і «залишками буржуазії в партії, уряді та армії» тощо) [247].

Наступний етап історичного розвитку Китаю ознаменувався виведенням країни на якісно новий рівень розвитку в напрямі конвергенції компонент соціалізму та капіталізму. Відмова від «казарменого комунізму» після смерті Мао Цзедуна в 1976 р. і проведення Ден Сяопіном з 1978 р. політики «реформ і відкритості» привели до впровадження правил ринкової економіки з китайською специфікою. Успішне проведення економічних реформ зробило країну частиною світового ринку, однак корупція на всіх рівнях набула гігантського розмаху і стала викликати обурення в суспільстві [362].

Великий «Архітектор китайських реформ» був вражений тим фактом, що з'явилися надзвичайні злодії – «великі тигри», які розкрадали державну власність, зловживали владою, здійснювали розтрату державних ресурсів країни. Такий стан справ загострив питання щодо законодавчого регулювання системи державної служби в контексті утвердження законності та правопорядку.

Він заявив: «Якщо ми хочемо покласти цьому край, ми повинні прийняти швидкі, жорсткі і суворі заходи» [296, с. 58].

Також один з керівників КПК в 1980-ті рр. Чень Юнь сказав: «Питання стилю роботи партії – питання її життя і смерті» [364, с. 50].

У 1980 р. Ден Сяопін затвердив нові принципи та методи організації державної служби нового покоління, виділивши такі моменти, як набір службовців за результатами іспитів, чітке визначення критеріїв призначення на посаду та усунення з посади, періодичні атестації, відведення від посади, ротація кадрів. Міністерству кадрів КНР було доручено розробити регламенти та положення. Перший варіант проекту Тимчасового положення про державних службовців був підготовлений у 1987 р. У 1988–1989 рр. воно широко обговорювалося в центрі і на місцях, результати обговорення були схвалені постійними органами Держради і ЦК КПК. У 1988 р. почалася апробація проекту в деяких центральних і місцевих органах. Вже в 1988 р. понад 1 млн осіб взяли участь в іспитах на штатні посади в урядових органах різних рівнів. Тимчасове положення про державних службовців набуло чинності 1 жовтня 1993 р. Цьому передувало кілька років підготовчої роботи, в тому числі, чотири роки зайняла експериментальна перевірка ефективності [86].

Відразу після III Пленуму ЦК КПК у 1978 р. відбулася інституалізація контрольно-наглядової функції держави. Так, була відновлена діяльність Центральної комісії КПК з перевірки дисципліни, функціональне призначення якої полягало у здійсненні внутрішньопартійного політико-етичного контролю і нагляду [340, с. 70]. А у червні 1987 р. відновлено діяльність Міністерства контролю, а місцеві органи влади на всіх рівнях послідовно створили контрольні органи [453]. Також Ден Сяопін був ініціатором створення в структурах Міністерства державної безпеки (МДБ) і Міністерства громадської безпеки (МГБ) потужних спеціальних системно-аналітичних підрозділів, які розробляли довгострокові прогнози геостратегічної та регіональної криміногенної ситуації в країні та плани проведення тотальних операцій. Також було засновано кілька центральних аналітичних організацій (наприклад, Дослідницьке бюро при Держраді КНР [241, с. 149].

Однак зростання розкрадання вже набуло таких масштабів, що його неможливо було повністю зупинити, не оминувши зростання суспільно-політичної нестабільності. Так, у 1985 р. студенти на острові Хайнань і в місті Гуанчжоу протестували проти зростання цін, корупції і бюрократизму. Їх підтримали у Пекіні, Сіані і Ченду. Партійна влада поряд з жорсткими заходами наведення порядку в студентських містечках змушені були провести

антикорупційну кампанію серед кадрових працівників. Саме тоді Ден Сяопін відновив смертну кару, відбулися показові розстріли корупціонерів [43, с. 42].

Однак викоринити корупційні прояви та побороти добре налагоджену управлінську бюрократію не вдавалося, навіть навпаки, формування бюрократичного капіталізму набуло ще більш відвертих форм. Як наслідок, розрив у доходах «верхів і низів» став викликати масове обурення, а вседозволеність «нової аристократії» з органів влади і партії налаштовувала населення на бойовий настрій. Так, розпочалася серія акцій протесту на площі Тяньаньмень у Пекіні, що тривали з 15 квітня по 4 червня 1989 р., головними учасниками яких були студенти. Трагічна розв'язка відбулася 4 червня – протестувальників було розігнано із застосуванням танків, унаслідок чого загинуло за різними даними від 200 до 1000 осіб [171, с. 121].

Партії вдалося утримати кермо влади, але «робота над помилками», відставки високопоставлених керівників (включаючи самого Ден Сяопіна) тривали ще кілька років [362]. Ден Сяопін, який був лідером другого покоління китайських керівників, розглядав боротьбу з корупцією крізь призму збереження соціальної стабільності в країні. Магістральний шлях боротьби з цим злом він бачив у якнайшвидшому створенні системи законності та правопорядку й у зв'язку з цим надавав великого значення діяльності центральної комісії з перевірки дисципліни (ЦКПД) КПК, вважаючи, що контроль за дотриманням дисципліни членами партії може припинити практику підкупу посадових осіб.

У політичній практиці лідера третього покоління китайських керівників, Цзян Цземіня (Генеральний секретар КНР 1989–2002 рр.), важливе місце займала завдання побудови «непідкупної адміністрації». Він наполягав на комплексному підході до боротьби з корупцією, тобто на поєднанні каральних заходів з виховною та освітньою роботою. Так, використовуючи успішний досвід боротьби з корупцією в Гонконзі (діяльність гонконгської Незалежної комісії з боротьби з корупцією), у Китаї в 1989 р., у прокуратурі провінції Гуандун в якості експерименту було створено перше Антикорупційне бюро, а в 1995 р. у Верховній народній прокуратурі КНР було створено Антикорупційне бюро з повноваженнями на всій території Китаю як слідчий орган за попереднім розслідуванням корупційних злочинів [340, с. 69]. Ху Цзіньтао, лідер четвертого покоління (Генеральний секретар КНР 2002–2012 рр.), як і його попередники, бачив в ефективній боротьбі з

корупцією важливе завдання щодо збереження політичної стабільності в країні. Разом з тим він посилював увагу до правотворчості, розробки теорії антикорупційних заходів, у тому числі профілактичних заходів [86].

З обранням же на XVIII з'їзді КПК у листопаді 2012 р. і 14 березня 2013 р. на пленарному засіданні першої сесії ВЗНП XII скликання «п'ятого покоління керівників держави» на чолі з 59-річним Сі Цзіньпіном – Генеральним секретарем ЦК КПК і Головою КНР – боротьба з корупцією в цій державі набирає ще більших обертів та починає привертати увагу міжнародних експертів та аналітиків.

Новий лідер країни оголосив боротьбу з формалізмом, бюрократизмом, гедонізмом, марнотратством та проявами розкоші. І вже через місяць після XVIII з'їзду Політбюро ЦК КПК ухвалило «Правила із восьми пунктів», що мають за мету підштовхнути офіційних осіб до поліпшення свого робочого стилю, бути ближчим до народних мас, відмовитися від розкішного життя та завоювати довіру і підтримку населення [44, с. 31]. У країні розгорнулося «будівництво антикорупційного та непідкупного уряду», від керівного ядра і керівних кадрів вимагають дотримуватися принципу «хто головний, той і несе відповідальність».

Посилення антикорупційної боротьби на шляху формування прозорої системи державного управління дало помітні результати. За перші три роки дії «Правил з восьми пунктів» (2013–2015 рр.) у межах боротьби проти корупції, по всій країні було розкрито 104,9 тис. справ і 138,9 тис. осіб були покарані. Так, на сьогодні, в Китаї відсутні недоторканні посади і влада на практиці може продемонструвати дотримання принципу рівності перед законом, як однієї з фундаментальних конституційних вимог. Так, у 2014 р. до суворої відповідальності притягнуто 11 керівних осіб рівня міністра або заступника міністра. Показовим прикладом є засудження до довічного ув'язнення міністра громадської безпеки Сі Цзіньпіна. У 2015 р. було ініційовано 330 тис. внутрішньопартійних дисциплінарних розслідувань, розкрито 37 тис. справ, у результаті яких 336 тис. чиновників були покарані [263].

У 2016 р. Центральна комісія з перевірки дисципліни Комуністичної партії Китаю (ЦКПД КПК) оголосила результати роботи: 415 тис. осіб було покарано за недотримання партійних норм поведінки та інші порушення. Так, покарання отримали кадрові працівники різних рівнів, включаючи

76 посадових осіб провінційного і міністерського рівня, а також 256 тис. осіб у сільських районах і на підприємствах [263]. За підсумками 2017 р., до дисциплінарної та адміністративної відповідальності притягнуто та покарано 71,6 тис. осіб, які порушили «Вісім правил». Правопорушників звинувачували в незаконній видачі субсидій та допомоги, в отримання або даруванні подарунків і грошових коштів, в організації свят за державний кошт, у користуванні службовим транспортом не за призначенням у власних цілях, в організації розкішних весіль і похоронів, у туристичних поїздках та відпочинку за державний рахунок по країні та за кордон тощо [395, с. 31].

Всього, за даними ЦКПД КПК, за 2016–2018 рр. понад мільйон осіб були покарані за корупцію і порушення партійної дисципліни. Серед них 109 чиновників міністерського й провінційного рівня різних сфер (судової, фінансової, спортивної, органів з охорони навколишнього середовища тощо).

Покарання за виявлений корупційний злочин передбачено Кримінальним кодексом КНР. Так, якщо сума незаконних доходів чиновників перевищує 100 тис. юанів (14,3 тис. дол.), то за це передбачено термін ув'язнення на 10 і більше років – аж до довічного. Але якщо «обставини особливо серйозні», то виносять смертний вирок із конфіскацією всього майна [396, с.18]. Так, за даними інформаційної агенції Сінхуа, з 2000 до 2010 р. у Китаї було розстріляно за корупцію та службові зловживання понад 10 тис. чиновників, ще 120 тис. потрапили до в'язниці на термін від десяти до двадцяти років. Серед них і віце-мер Пекіна Лю Чжихуа, який сім років очолював управління китайською «Силіконовою долиною» [263].

Каральні заходи були застосовані до величезної кількості чиновників і державних службовців усіх рівнів по всій країні, включаючи вищий ешелон влади, у тому числі до таких відомих політиків, як: Бо Сілай, Чжоу Юнкан, Сюй Цайхоу, Лін Цзіхуа, Го Босюн та інші, що привело всю партію в стан «страху і трепету». Масштаби порівняні з епохою «Культурної революції» і чисток 1937 р. у СРСР [266].

Звісно, що проблема корупції та бюрократизму в Китаї не вирішується тільки розстрілами – в країні докорінно змінено формат взаємовідносин між представниками влади і бізнесу. Ключовим завданням чиновників є сприяння підприємництву, а втручання в справи бізнесу – випадок екстраординарний: як правило, це відбувається, коли підприємець грубо порушить законодавство, в інших випадках чиновник має бути «непомітним» узагалі [398, с. 20].

Системності у реалізації антикорупційної стратегії додало унормування інституційних процесів. Так, 11 березня 2018 р., відповідно до поправок до Конституції КНР, схвалених на 3-му пленарному засіданні 1-ї сесії ВЗНП 13-го скликання, спеціалізований антикорупційний орган – Державна наглядова комісія – був включений до Конституції КНР у якості нового типу державного органу, нарівні з Всекитайськими зборами народних представників, Держрадою, Центральною військовою радою КНР, Верховним народним судом і прокуратурою [267].

На сьогодні в країні розгорнулася масштабна кампанія повернення в країну колишніх функціонерів і держслужбовців різного рівня, підозрюваних у злочинах, які втекли за кордон. В цілому за чотири роки, починаючи з 2015 р., до Китаю повернули понад 5 тис. чиновників, яких підозрюють у корупції. Серед них 56 із списку 100 найбільш розшукуваних осіб по «червоному циркуляру» Інтерполу, які переховувалися в більше як 120 країнах і регіонах світу. Сума повернутих до скарбниці коштів за цей період становить понад 10 млрд юанів. А це не менше як 3 млрд дол. США [269].

Питаннями державного примусу в Китаї займаються три органи: Народна прокуратура і суди втілюють на практиці дію кримінально-правових норм, Міністерство з нагляду відповідає за дисципліну державних службовців, Центральна комісія з дисциплінарного нагляду КПК відповідає за дотримання дисципліни членами партії. Крім того, останнім часом створено кілька спеціалізованих установ, до обов'язків яких входять боротьба з корупцією на адміністративних підрівнях і розслідування справ за певними видами корупції [373, с. 101].

Антикорупційна політика Голови КНР у боротьбі з корупцією має авторитет і підтримку у китайському суспільстві. Так, відповідно до соціопитування Державного статистичного управління КНР, понад 90 % китайських громадян задоволені результатами боротьби влади з корупцією [268] та з ентузіазмом повідомляють про прояви корупції по гарячій телефонній лінії та через інтернет-сайт. З введенням у дію «Правила із восьми пунктів» помітно змінився діловий стиль китайських державних службовців: стало більше підкресленої скромності, менше розкішних службових авто. Особистий приклад подає сам Генеральний секретар КПК. У своїх ділових поїздках країною він віддає перевагу мікроавтобусам, відмовившись від лімузинів [12, с. 131].

Виходячи з вищенаведеного, можна з впевненістю сказати, що практика корупції та боротьби з нею в Китаї має дуже давню історію, що привело в сучасному Китаї до прояву специфічної (виключно китайської) антикорупційної політики, яка, використовуючи весь багатотисячолітній досвід предків, світовий досвід та сучасні технології, поєднує концепції легізму (вчення фацзя) і конфуціанства разом з трансформованою комуністичною ідеологією і сучасною юриспруденцією, що становлять її теоретичний, ідеологічний і морально-етичний базис .

Міжнародні аналітики та експерти із великою зацікавленістю розмірковують щодо результатів наймасштабнішою у світовій історії антикорупційної кампанії, яку розгорнув Китай останніми десятиліттями. Адже стратегія антикорупційної діяльності суттєво відрізняється від розглянутих вище та має репресивний характер.

На думку Є. Вдовиченко [50, с. 17] досягнення в майбутньому мети, поставленої китайськими партійними лідерами щодо повного викоренення корупції, видається малоімовірним. Адже навіть попри те, що в країні за 35 років реформ до кримінальної відповідальності за хабарництво притягнуто близько мільйона співробітників партійно-державного апарату, повністю викоринити випадки змови підприємців і чиновників не вдається. Навіть під страхом смертної кари тут знову й знову знаходяться люди, не здатні утриматися від хабарництва, і преса все частіше інформує про викриття корупціонерів. Тож у рейтингу Transparency International країна продовжує займати позиції у восьмому-дев'ятому десятку.

Цікаво, що, незважаючи на масштабність та комплексність антикорупційної стратегії, чиновники в Китаї не соромляться красти великими розмірами, але дрібну корупцію в країні все ж приборкали. Практично неможливо зустріти китайського «даїшника», лікаря, посадову особу в військкоматі, яка б натякала на певну «подяку». Ніхто не хоче на 10 років до в'язниці, і коефіцієнт страху працює безвідмовно [104].

Песимістичний прогноз щодо результативності антикорупційної стратегії науковці [50; 323; 345; 363; 374; 397] підкріплюють такими аргументами – відсутність/номінальність демократичних інституцій та контролю з боку громадськості за діяльністю китайської влади призводить до авторитаризму, узурпації державної влади, зловживанням владними повноваженнями та концентрації корупції у колі представників правлячої

політичної еліти. Здійснювана на рівні держави антикорупційна політика, яка базується на диктатурі та репресіях, може призвести до «ілюзорної» ефективності боротьби з корупцією та навіть до зворотних наслідків [50, с. 18].

Причини корупції в Китаї мають структурний характер і виникають через спотворення трансформаційних процесів, що зараз відбуваються в суспільстві та в економіці країни. У зв'язку з цим уряд і КПК реалізують цілу низку заходів, спрямованих на підвищення відповідальності політичної і юридичної систем, удосконалення механізмів стримування та противаг у суспільстві [374, с. 45]. Однак, як переконані українські науковці [7; 40; 50; 87; 160; 206; 342; 381], китайський антикорупційний досвід є малоприйнятним для впровадження у вітчизняну практику. Як зазначає В. Соловійов [345, с. 114–115], це пояснюється тим, що Україною обрано демократичний шлях розвитку, який включає в себе гарантування прав і свобод людини, що зафіксовані в Конституції України, а тому такий жорсткий вид покарання за корупційне діяння, як позбавлення життя, є недопустимим. У цьому контексті зрозумілим постає той факт, що необхідно шукати інші, не менш ефективні шляхи протидії корупції. Втім, напрацьований у Китаї досвід у сфері дебіюрократизації державного управління заслуговує, безумовно, на особливу увагу та детермінує потребу в поглибленні наукових досліджень у цій предметній сфері.

Підсумовуючи результати дослідження світового досвіду формування та реалізації антикорупційної політики держави доходимо до висновку, що ліквідувати корупцію та хабарництво абсолютно неможливо, оскільки надмірне впровадження методів контролю та покарання дуже витратне і для повної ліквідації корупції необхідні надмірні зусилля. Крім того, гіпертрофоване посилення боротьби з корупцією позбавляє адміністративної системи гнучкості, а населення – громадянських свобод. Симбіоз дії зазначених чинників обумовлює необхідність застосування методів моделювання, які присутні майже в усіх видах творчої активності людей різних спеціальностей – політиків, економістів, військових, та дозволяє обґрунтувати вибір найбільш дієвих методів та засобів державного впливу враховуючи певні ситуаційні особливості та обмеження.

В цілому існує наукове припущення, що кінець ХХ ст. позначився активізацією економічного й математичного моделювання корупційних процесів. Відправною точкою в цьому контексті вважається дослідження

С. Роуз-Аккерман [315, с. 37], яка запропонувала розглядати корупцію як економічну поведінку в умовах ризику, пов'язаного зі скоєнням злочину й можливістю настання покарання.

Також питання оптимізації витрат та потенційних вигід від антикорупційних заходів висвітлено в наукових працях В. Ємельянова та Д. Плеханова [470; 471]. На їх думку ефективність і результативність боротьби з корупцією оцінюється на практиці з позиції ефективного розподілу ресурсів з урахуванням власне економічної ефективності; політичних пріоритетів уряду; діяльності органів державної влади з досягнення намічених результатів. Вони доводять, що засоби боротьби з корупцією мають бути спрямовані на створення конкуренції умов «економічна вигода – ризик покарання», що сприяє зниженню зацікавленості посадових осіб в отриманні хабарів, оскільки їх розмір перестає компенсувати ризик затримання і розкриття.

Дане твердження вони доводять за допомогою економіко-математичної моделі максимізації хабара, в якій враховуються обмеження, щодо можливості пропозиції та погодження на отримання хабара:

$$G = V - P - K, \quad (1)$$

де V – розмір хабара, який може отримати посадова особа,

P – очікуваний розмір збитку від покарання посадової особи, (наприклад, у разі ухвали суду про накладення арешту на майно або накладення штрафу;

K – витрати на здійснення контролюючих дій (наприклад, громадський контроль і внутрішній аудит).

Розмір хабара V представлено формулою (2):

$$V = \gamma \cdot v \cdot D, \quad (2)$$

де v – розмір хабара (частина доходу від проекту, адміністративної послуги тощо, яку вимагає посадова особа;

D – дохід від реалізації всіх проектів, адміністративних послуг тощо, які координує посадова особа;

$v \cdot D$ – потенційно можливий хабарницький дохід посадової особи;

$\gamma = \frac{v_0 - v}{v_0}$ – ймовірність згоди хабародавця дати хабар ($0 < \gamma \leq 1$);

v_0 – граничний розмір хабара, на яку погоджується хабародавець
($0 < v_0 \leq 1$, $0 < v_0 \leq 1$).

Об'єднуючи всі змінні, авторами представлена модель прибутку посадової особи-корупціонера:

$$G = v \cdot D \cdot \frac{v_0 - v}{v_0} - P(v) - K(v). \quad (3)$$

Для визначення максимально можливого прибутку посадової особи науковці скористалися умовою екстремуму ($G' = 0$).

$$G' = D \cdot \frac{v_0 - 2v}{v_0} - P'(v) - K'(v) = 0. \quad (4)$$

Звідси отримано, що функція має екстремум при

$$v = \frac{v_0}{2} \left(1 - \frac{P'(v) + K'(v)}{D} \right). \quad (5)$$

Можливі такі випадки:

1. Якщо штраф за отримання хабара і витрати від контролюючих дій не залежать від розміру хабара ($P' = 0$, $K' = 0$), то максимальний дохід від хабарів посадова особа отримує за наступної умови:

$$v_{\max} = \frac{v_0}{2}. \quad (6)$$

Наступним кроком науковці перевірили чи буде це максимумом або мінімумом функції (знайдено другу похідну):

$$G'' = D \cdot \left(1 - \frac{2}{v_0} \right). \quad (7)$$

При $0 < v_0 \leq 1$ отримано, що $G'' < 0$, відповідно, це свідчить, що дійсно отримано значення частки хабара, при якій функція доходу максимізується.

Отриманий результат можна трактувати таким чином: посадова особа отримає максимум хабарів, якщо буде змушувати дати в якості хабара половину від гранично можливого розміру («ділитися треба порівну»). При цьому максимальний дохід чиновника буде дорівнювати (8):

$$G_{\max} = \frac{v_0}{4} \cdot D. \quad (8)$$

Спроба отримати більше знизить ймовірність згоди на дачу хабара у великому розмірі; а якщо брати менше – зменшиться загальна сума отриманих хабарів.

2) Другий випадок цікавіший і складніший.

Якщо сума граничних витрат від покарань (ухвали суду за результатами виявлених корупційних дій контролюючими органами) більше потенційно можливого хабарницького доходу від реалізації проекту, адміністративної послуги тощо, що проходить через посадову особу, тобто $P' + K' \geq D$, отримано, що

$$v = \frac{v_0}{2} \left(1 - \frac{P' + K'}{D} \right) \leq 0, \quad (9)$$

Тобто не існуватиме такого розміру хабара, щоб посадова особа змогла максимізувати свої доходи.

Якщо ж $P' + K' < D$, то максимальне значення G прибутку посадової особи буде існувати при певному значенні розміру хабара $v < \frac{v_0}{2}$ зменшеному

на множник $\left(1 - \frac{P' + K'}{D} \right)$.

Перевірка чи буде це максимумом або мінімумом функції (знайдено другу похідну).

$$G'' = D \cdot \left(1 - \frac{2}{v_0} \right) - P''(v) - K''(v). \quad (10)$$

Якщо $0 < v_0 \leq 1$, то перший доданок буде від'ємним. І в даному випадку стає важлива форма кривих $P(v)$ та $K(v)$.

Якщо $P'' > 0$ та $K'' > 0$, то $G'' < 0$ і функція хабарницького доходу посадової особи матиме максимум (рис. 4.1).

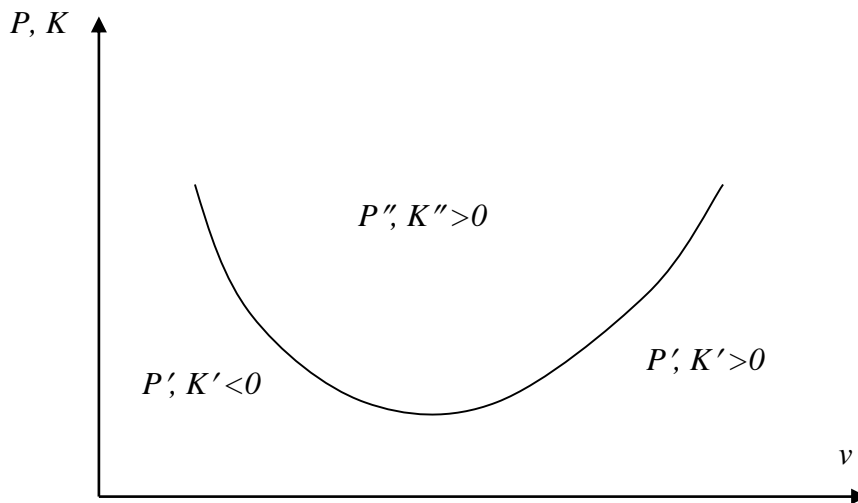

Рис. 4.1. Залежність втрат посадової особи від розміру хабара за умов $P'' > 0$ та $K'' > 0$

Науковці зазначають, що значення граничних витрат $P' < 0$ і та $K' < 0$ фактично свідчать, що очікуваний розмір збитку від покарання посадової особи P і витрат від контролюючих дій K зменшуються зі зростанням розміру хабара, що не повинно мати місця на практиці, хоча і можливо з математичної точки зору.

Якщо $P'' < 0$ і $K'' < 0$, то G'' може мати як позитивне, так і від'ємне значення (рис. 4.2).

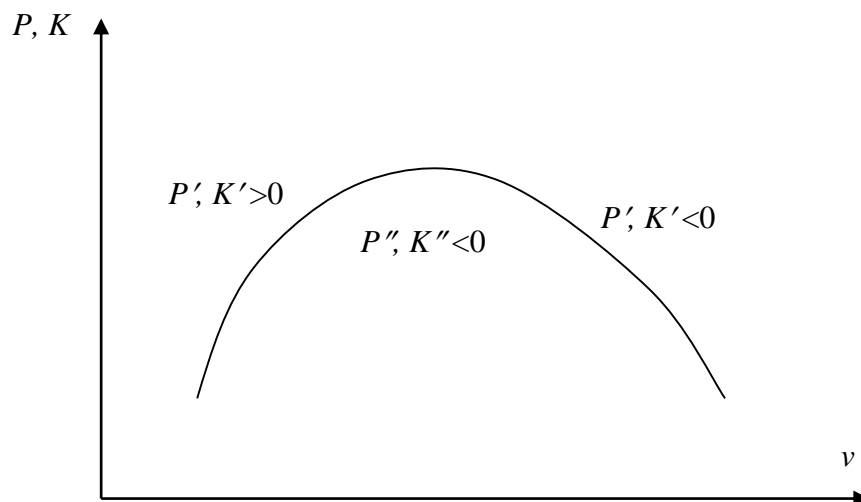

Рис. 4.2. Залежність втрат посадової особи від розміру хабара за умов $P'' < 0$ и $K'' < 0$

Якщо $P''(v) + K''(v) > D \cdot \left(1 - \frac{2}{v_0}\right)$, то $G'' < 0$, і знову наявна можливість максимізувати прибуток (рис. 4.3), в іншому випадку, при $P''(v) + K''(v) < D \cdot \left(1 - \frac{2}{v_0}\right)$ маємо, що $G'' > 0$, тобто функція матиме мінімальне значення, а це свідчить про те, що максимізувати прибуток неможливо.

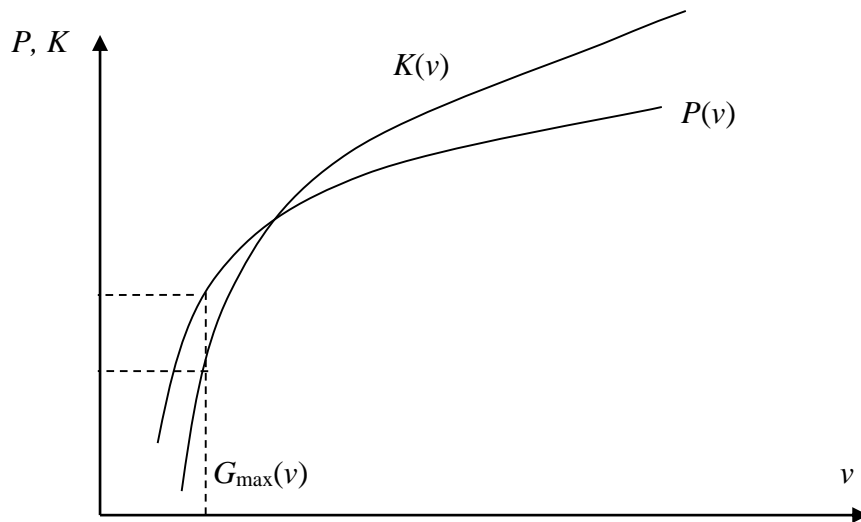

Рис. 4.3. Визначення прибутку посадової особи G_{\max} за умов $P' > 0$ и $K' > 0$

Проведений аналіз свідчить про те, що вирішити проблему корупції можна буде лише при впровадженні комплексу адміністративних (примусових) заходів, які часто мають обмежувальний та репресивний характер. В першу чергу, вони передбачають встановлення надзвичайно жорсткого контролю над діями і доходами посадових осіб і високу градацію штрафів і покарань від розміру хабара.

Крім посилення контрольно-регулюючої функції та «карального» впливу як відповідної дії держави та її органів правопорядку на вчинення неправомірних дій посадовою особою, В. Ємельянов та Д. Плеханов наголошують, що «здатність подолати корупції залежить від бажання та готовності суб'єкта влади виявити політичну волю та спрямувати зусилля на комплексне впровадження технологій і методик протидії корупції та

хабарництву» [470, с. 65]. За функціональною спрямованістю вони виділяють такі технології протидії корупції та хабарництву [470, с. 66]:

- політичні технології протидії корупції – спрямовані на забезпечення прозорості прийняття рішень державними органами всіх рівнів та органами місцевого самоврядування;

- ідеологічні технології протидії корупції – спрямовані на правове виховання і культурно-просвітницька робота для усвідомлення суспільством шкоди від корупції, визнання державою і суспільством того, що корупція – це загроза національній безпеці;

- правові технології протидії корупції – робота з поточним законодавством щодо приведення його відповідно до норм, що формують антикорупційну політику;

- організаційно-технічні технології протидії корупції – спрямовані на поліпшенням матеріального забезпечення державних службовців та проведенням системної та виваженої кадрової політики;

- інституційні технології протидії корупції – спрямовані на створення дієвої інституційної системи протидії корупції та забезпечення ефективної інституційної протидії, що виступає основою цілісного механізму забезпечення посадової доброчесності, правопорядку та підтримання економіко-кримінологічної безпеки;

- соціально-економічні технологій протидії корупції – спрямовані на зменшення готівкового обігу, розширення сучасних електронних засобів розрахунку впровадження сучасних форм звітності, які полегшують контроль за рухом коштів та ускладнюють можливості дачі хабарів в готівковому вигляді; комерціалізацію частини соціальних (в тому числі – комунальних) послуг; делегування частини соціальних завдань інститутам громадянського суспільства; приведення до єдності реальної та офіційної економіки різних секторів і соціальних інститутів.

Таким чином на основі дослідження світового досвіду щодо впровадження моделей антикорупційної політики держави та діяльності спеціалізованих антикорупційних органів варто зазначити, що фактично корупція є тим елементом, який не дозволяє ідеалізувати будь-яку систему державного управління, чи то вона буде побудована на демократичних, або ж

тоталітарних принципах. Так, навіть демократія, яка є найбільш наближеною до ідеальної системи державного управління, не є панацеєю від корупції.

Провідним принципом усієї антикорупційної політики має бути постійне підвищення ризиків та вартості втрат залучених до корупції державних службовців, представників бізнесу і громадян. В іншому разі корупція сприйматиметься в суспільстві як малоризикована і високодохідна діяльність у тому сенсі, що саме корупційні відносини дозволяють надійно і швидко вирішувати проблеми. Протидія корупції лише за допомогою заборони відповідних дій або великих штрафів за їх здійснення, включаючи зміну правових норм, є і буде малоефективною з огляду на можливості обходу заборон, невиконання цих правових норм або їх використання в особистих або корпоративних інтересах, тобто у корупційних цілях.

Це, відповідно, обумовлює посилення контрольно-регулюючої функції та «карального» впливу як відповідної дії держави та її органів управління на вчинення неправомірних дій посадовою особою. Виявлення фактів хабарництва та забезпечення невідворотності покарання за скоєне корупційне діяння забезпечить зупинення темпів зростання корупції. Але дуже важливо забезпечити розумний баланс між репресивними і превентивними методами боротьби з корупцією, адже з антикорупційного досвіду Китаю бачимо, що «каральні» заходи, навіть найжорсткіші, не зачіпають глибинних причин корупції як негативного соціального явища, що лежать глибоко в свідомості та в стереотипах поведінки. Тому однією з головних цілей у боротьбі і з корупцією має бути формування антикорупційної культури українського суспільства, де основою є антикорупційна правосвідомість. Це має стати основою у формуванні нової моделі антикорупційної політики України.

РОЗДІЛ 5

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

5.1. Напрями модернізації інформаційно-комунікаційного інструментарію антикорупційної політики України

В епоху швидкого розвитку інформаційних систем та технологічного прогресу кожна держава повинна слідкувати за інноваціями і проводити реформи, спрямовані на вдосконалення роботи державних інституцій з метою їх спрощення, модернізації та підвищення ефективності. Масштабне впровадження та імплементація інформаційних технологій на всіх рівнях управління і комунікації, поширення незалежних інформаційно-комунікаційних технологій визначає необхідність зміни і трансформації державно-управлінського механізму. Це зумовлено не лише необхідністю забезпечення державою основних політичних, економічних, соціальних, технічних, технологічних передумов для формування і застосування електронної демократії, а і повного переходу до системи електронного урядування.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є динамічним, тому тему їх модернізації останнім часом широко досліджують українські та зарубіжні вчені. У частині використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі публічного управління, в тому числі антикорупційного спрямування, вивчали Ю. Алексеєва, В. Боклаг, О. Береза, В. Габрінець, М. Дітковська, О. Дудкіна, С. Кандзюба, О. Карпенко, В. Матюхін, В. Невмержицький, М. Флейчук та інші дослідники.

Але інтенсивність змін вимагає постійного поглиблення здобутих раніше знань і вироблення інноваційних підходів до розв'язання практичних завдань. Тому невирішеною частиною описаної вище проблематики є визначення тенденцій розвитку інструментарію інформаційно-комунікаційних технологій антикорупційного спрямування.

Петер Ф. Друкер (Peter F. Drucker), американський вчений, економіст, один із найвпливовіших теоретиків менеджменту ХХ століття, визначав, що кожні 20–30 років кардинально трансформуються економічні та політичні

структури, з'являються нові форми діяльності, змінюються цінності та соціальні норми. Внаслідок подібних змін люди одного покоління майже повністю втрачають уявлення про те, як жили їхні батьки [430, с. 43].

Аналіз його робіт досить легко дає змогу виявити, що в його концепціях розвитку на перший план виходять менеджеріальні знання, тобто знання щодо ефективного управління організаціями. У своїх працях П. Друкер доводив, що перехід від загального знання до комплексу спеціалізованих знань перетворює знання на силу, здатну створити нове суспільство. Але треба мати на увазі, що таке суспільство повинно ґрунтуватися на знанні, організованому у вигляді спеціалізованих дисциплін, і членами його повинні бути люди, які володіють спеціальними знаннями в різних галузях [99, с. 99]. Тут, у свою чергу, стають фундаментальні питання про цінності, про загальне бачення майбутніх перспектив, про переконання, «про все те, що забезпечує цілісність суспільства як єдиної системи та робить наше життя значущим і осмисленим» [99, с. 100].

П. Друкер, починаючи з кінця 1960-х рр., часто використовував термін «суспільство знання». Пізніше став звертати особливу увагу на актуальність не знання взагалі, а спеціалізованих і разом з тим результативних і ефективних даних. Помічаючи, що «революційні зміни відбуваються в концепціях» [99, с. 99.], він послідовно заміщує у своїх теоріях поняття «постіндустріальне суспільство» на концепт «інформаційне суспільство».

Інформаційне суспільство як соціологічна та футурологічна концепція, закріпила свої позиції у 80-ті рр. ХХ ст., коли інформатика та інформаційна технологія почали виступати засобом зміни соціальної структури суспільства, продуктивних сил й утворення цілісної індустрії інформації.

У нових умовах система публічного управління повинна бути повністю пристосована до потреб і вимог інформаційного суспільства, за якого інформація та знання є основними рушійними силами соціальних та економічних перетворень, а інформаційно-комунікаційний інструментарій забезпечує вільний доступ до них і можливості їх обміну [128].

Відповідно, з появою нових структур інформаційного суспільства почали формуватися нові прояви корупції. Інформаційна закритість певних процесів життєдіяльності суспільства почала породжувати корупцію з гігантським розмахом.

Говорячи про інформаційну закритість суспільства, в першу чергу, потрібно згадати проблеми з доступом до інформації щодо державно-управлінських рішень, прийнятих органами державної влади, та проблеми, що виникають з можливістю публікації в ЗМІ матеріалів антикорупційного наповнення.

Навіть у демократичних країнах, де високорозвинені інститути громадянського суспільства, чиновники і бізнесмени досить часто знаходять псевдооб'єктивні причини для обмеження доступу до суспільно значущої інформації.

На сьогодні демократія у світі йде на спад, а в Україні впровадження демократичних цінностей відбувається досить повільно. За таких умов на власників і головних редакторів ЗМІ може справлятися політичний та економічний тиск, це призводить до того, що вони не спроможні вести незалежну діяльність і відповідно, вільно публікувати та *поширювати* інформацію про факти корупції.

Єдиним джерелом вільної інформації залишається Інтернет. З появою всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет, ситуація почала змінюватися на краще. Витрати на публікацію різко знизилися, поширення інформації почало відбуватися з великою швидкістю, оновлення інформації стало можливим у режимі реального часу, відповідно, розширилися можливості застосування інформаційно-комунікаційного інструментарію антикорупційного спрямування.

Реальні перспективи Інтернету для демократичного будівництва залежать від того, як люди використовують його можливості для досягнення певних цілей.

На відміну від традиційного одностороннього потоку інформації, Інтернет дає користувачам змогу брати активну участь у цьому процесі. Створюючи платформи для спілкування на одну тему або на декілька тем, користувачі (відвідувачі платформи) мають можливість стати учасником обговорення, шляхом розміщення повідомлень у середині цих тем. Тематика таких платформ може бути найрізноманітнішою, охоплюючи всі сфери життя, і визначається або його засновниками, або його адміністрацією, або залежить від контингенту учасників.

Упровадження інформаційно-комунікаційного інструментарію в практику публічного управління у світі свідчить про його високу ефективність у реалізації реформ в адміністративній сфері і дає змогу успішно

реалізовувати заходи, що спрямовані на забезпечення відкритості влади та прозорості державно-управлінських рішень.

Інформаційно-комунікаційні технології як сукупність методів, виробничих і програмно-технологічних і комунікаційних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує збирання, зберігання, обробку, висновок і поширення інформації, в першу чергу, призначені для зниження трудомісткості процесів використання інформаційних ресурсів. Одночасно, крім того, що вони виконують інформаційну функцію, вони є дуже важливим інструментом у реалізації антикорупційної стратегії. Так, автоматизація державних послуг та виключення людського чинника з процесу прийняття рішення одразу знижує можливість виникнення корупції за рахунок скорочення контактів у сегментах, де функціонує ряд інформаційних систем і електронних сервісів.

Для успішного зменшення розмірів корупції інформаційно-комунікаційні технології повинні збільшити рівень доступності та прозорості інформації, щоб забезпечити відстеження рішень і дій уряду та більш високий рівень відповідальності урядовців.

Підвищення прозорості в діяльності органів публічної влади з використанням інформаційно-комунікаційного інструментарію можна досягти шляхом:

- вдосконалення системи електронного урядування, що спрямоване на забезпечення прозорості адміністративних процесів і процедур;
- удосконалення системи декларування доходів та моніторингу видатків державних службовців;
- створення та практичного впровадження інформаційних систем, які дадуть змогу підвищити рівень підзвітності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування;
- створення і повсюдного застосування механізмів забезпечення прозорості процедур публічних закупівель, приватизації, реалізації державних проектів, видачі державних ліцензій, державних комісійних винагород, позик Національного банку, урядових гарантованих позик, бюджетних асигнувань та процедур звільнення від податків тощо.

В цілому, в Україні вже існує 62 різних електронних сервісів, проте частина з них може використовуватися лише юридичними особами, а інша частина працює в тестовому режимі та потребує вдосконалення. Основні з них

такі: Кабінет електронних сервісів Міністерства юстиції; Онлайн будинок юстиції; Портал IGov; Портал електронних послуг Пенсійного фонду України; Електронний кабінет платника податків (ЕКП); Об'єднана електронна система охорони здоров'я «eHealth» тощо.

Також гарним прикладом того, як відкриті дані підвищують підзвітність державних організацій та допомагають громадському контролю, є впровадження на початку 2015 р. в Україні системи електронних публічних закупівель ProZorro. Починаючи із серпня 2016 р., усі публічні закупівлі, що регулюються Законом України «Про публічні закупівлі», мають здійснюватися через онлайн-платформу ProZorro. Доведення такої громадської ініціативи до реформи національного рівня відбулося завдяки приєднанню міжнародних донорів, які надали додатково необхідне фінансування для розгортання. Такий досвід підтверджує, що реалізація потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій при реалізації антикорупційної реформи в Україні повною мірою залежить від політичного, соціального, економічного, технічного контексту. Без підтримки ініціатив щодо їх впровадження неможливе створення технічної та технологічної бази як єдиного узгодженого інформаційного середовища всіх органів влади, яке розвиватиметься і функціонуватиме згідно з певними концепціями й правилами і забезпечуватиме цілісність і актуальність інформації з позицій сучасних реформ, що реалізуються майже в усіх сферах життєдіяльності. Важливими чинниками в даному випадку виступають доступ до інтернету, ідентифікація та конфіденційність, а головне – витрати на впровадження інформаційно-комунікаційного інструментарію.

Одним з важливих кроків на шляху подолання корупції в Україні та забезпечення принципу системності в реалізації антикорупційної реформи стало ухвалення Кабінетом Міністрів України «Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції» від 23 серпня 2017 р. № 576-р [275]. Ставлячи за мету створення та розбудову системи комплексних, послідовних та скоординованих антикорупційних комунікацій, як інструментів превентивної дії та інтегруючих ланок антикорупційних ініціатив, Уряд намагається сформувавши імідж України як держави, що ефективно бореться з корупцією. Ефективні комунікації у сфері запобігання і протидії корупції та донесення перевіреної інформації до суспільства можуть сприяти позитивним змінам у довгостроковій перспективі, а саме у нетерпимості громадянського

суспільства до корупційних проявів та у моделях поведінки, коли громадянин стикається з проявами корупції.

Основні завдання, які задекларовані у Стратегії, спрямовані на ефективний обмін інформацією між державними органами та суспільством, на формування довіри до антикорупційної політики держави, загальну підтримку антикорупційної реформи та формування принципу «нульової толерантності» до корупції в суспільстві. Їх успішна реалізація вимагає використання дієвих та ефективних комунікаційних інструментів з інтегруючими властивостями (рис. 4.1).

В Україні набуває популярності новий унікальний сервіс – платформа, що об'єднує кілька десятків українських та закордонних реєстрів і дає змогу швидко дізнатися максимальну кількість інформації певної тематики. Такі ознаки демонструють антикорупційні платформи, де активними учасниками антикорупційних комунікацій є представники громадянського суспільства (неурядові організації, журналісти, експерти) та міжнародні організації. Ці платформи спрямовані на підвищення рівня інформаційної обізнаності суспільства щодо можливостей реалізації заходів антикорупційної боротьби; формування антикорупційного середовища шляхом створення умов для обговорення і дослідження явища «корупція» на професійному рівні; проведення онлайн-курсів; акумулювання бази даних для проведення антикорупційного моніторингу та оцінювання стану нетерпимості суспільства до всіх проявів корупції; проведення інформаційно-просвітницьких заходів тощо.

Позитивний ефект об'єднання активних громадян на онлайн-платформах демонструє Всеукраїнський онлайн-центр для боротьби з корупцією «Битва за правду», створений активістами громадянської платформи «Нова Країна»; платформа антикорупційних комунікацій «Декорупція», до створення якої долучилися Transparency International Україна, Міністерство юстиції, Національна рада реформ; Аналітична платформа YouControl та багато інших інформаційних інтернет-майданчиків, що відкривають для українського бізнесу та суспільства нові можливості. Найкращим прикладом майданчика, що демонструє на практиці відкритість даних, забезпечує їх аналітичну обробку та оприлюднення, сприяє нейтралізації корупційних ризиків, можна вважати створену Transparency International Ukraine спеціалізовану платформу для моніторингу та контролю dozorro.org.

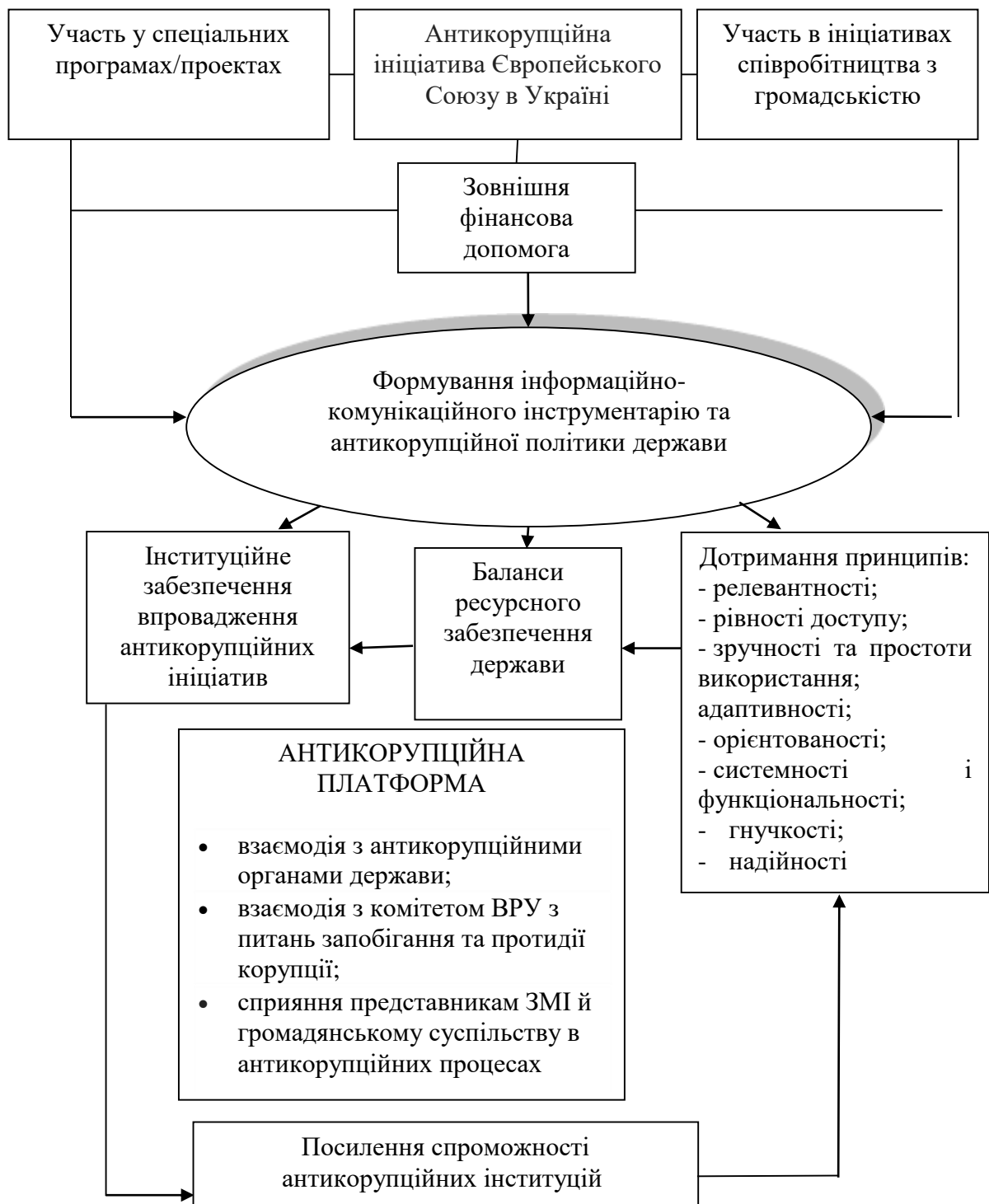

Рис. 5.1. Формування інформаційно-комунікаційного інструментарію антикорупційної політики держави

Джерело: систематизовано автором

Дана платформа забезпечує кожному учаснику системи (постачальнику, замовнику, контрольному органу, громадянину) зворотний зв'язок з державним замовником чи постачальником, дає змогу обговорити та оцінити умови конкретної закупівлі, проаналізувати закупівлі окремого державного органу чи установи, підготувати та подати офіційне звернення до контрольних органів та багато іншого.

Для громадських активістів та ЗМІ портал надає можливість обговорити конкретний тендер із потенційними та наявними постачальниками, дізнатись їхню експертну думку про правильність формулювань у тендерній документації, отримати професійну експертизу тощо. Та головне – це зручний інструмент для управління моніторингом, адже вести облік проконтрольованих процедур та знайдених порушень завдяки порталу стало надзвичайно просто.

Державні замовники можуть не лише дати оцінку конкретному постачальнику, але й проаналізувати зворотний зв'язок від бізнесу та внести відповідні зміни до закупівельного процесу, створити власну систему ризик-менеджменту. Основний функціонал порталу – подання структурованого відгуку, який зможе проаналізувати комп'ютер. Крім того, даний портал покликаний допомогти у захисті інтересів того чи іншого учасника через інформування про можливі шляхи оскарження та підготовки звернень до правоохоронних та контрольних органів. Платформа інтегрована з базою даних ProZorro. Будь-який тендер, оголошений у системі публічних закупівель, одразу відображається на порталі Dozorro та на ньому може бути залишений відгук і коментар [313].

Демократичність функціонування таких платформ проявляється не лише в можливості публікацій звинувачень у причетності до корупції, а й в можливості обвинувачених надати контраргументи. Тож, на сьогодні такі антикорупційні портали, об'єднуючи державні органи влади, міжнародні та громадські організації, є ефективними централізованими майданчиками зі створення антикорупційних комунікаційних кампаній та налагодження конструктивного діалогу між владою та громадянським суспільством.

Практика впровадження порталів у публічному секторі в Україні та за кордоном довела, що інформаційно-комунікаційні технології можуть бути впроваджені майже в усі державно-управлінські процеси, але для того, щоб процес мав позитивний результат, необхідно, щоб ініціативи вийшли у простір

відкритих дискусій та обговорень, мали формат співпраці між владою та громадянами. При цьому бажано, щоб саме державні органи ініціювали впровадження антикорупційних комунікацій у своєму пакеті комунікативних інструментів та надавали ресурси для забезпечення їх ефективного застосування й формування інформаційно-комунікаційного потенціалу. Створення відповідного потенціалу для здійснення антикорупційних комунікацій у державному секторі є нагальним завданням, виконання якого дасть змогу здійснювати конструктивне обговорення відповідних даних та фактів, забезпечити позитивний вплив на формування суспільної думки; проводити роботу з цільовими аудиторіями за певними сегментами державно-управлінської діяльності, зменшити негативний характер впливу емоційно-орієнтованих комунікацій, структурувати архітектоніку інструментарію за регіональною проблематикою; подолати політичні ризики та забезпечити прийняття вольових державних рішень, які трансформують діяльність органів державної влади.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій в антикорупційну практику як на регіональному, так і на державному рівні стикається з низкою проблем, серед яких: створення політичної відповідальності, забезпечення правової підтримки, необхідність використання відповідних технологій і забезпечення оперативної сумісності, забезпечення ретельного розслідування і санкцій, подання доказів тощо.

Тож для отримання ефекту від практичного впровадження інструментарію інформаційно-комунікаційних технологій у ході реалізації антикорупційної політики та системного впровадження прогресивних технологій у боротьбі з корупцією необхідно передбачити:

- розробку та затвердження нормативно-правових актів, які регулюють:
 - а) порядок використання, управління та взаємодії всіх підсистем Е-урядування (Е-регіон, Е-місто тощо); б) стандарти публікації інформації щодо запобігання, виявлення та протидії корупції на офіційних веб-сайтах;

- формування структурних підрозділів, які безпосередньо відповідатимуть за роботу інформаційно-комунікаційних систем з метою забезпечення їх безперебійного використання;

- створення систем моніторингу та оцінки ефективності результатів впровадження інформаційно-комунікаційного інструментарію, а також оцінки економічного та соціального ефекту від їх застосування.

- проведення регулярних медіа-заходів з антикорупційної тематики у державних органах;
- сприяння залученню громадськості для напрацювання механізмів вироблення рішення у сфері запобігання та протидії корупції;
- популяризацію системи електронних послуг в Україні як таких, що зменшують корупційні ризики;
- проведення заходів з поширення просвітницької інформації антикорупційного спрямування тощо.

Таким чином, розвиток інформаційного суспільства неодмінно веде до трансформації арсеналу інструментів системи публічного управління. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у боротьбі з корупцією передбачає можливість створення прозорої та відкритої системи прийняття управлінських рішень з високою антикорупційною стійкістю. Крім того, ефективне впровадження інформаційно-комунікаційного інструментарію дасть можливість проводити профілактичний превентив, збільшуючи рівень якості надання послуг і підвищуючи ступінь довіри до суспільства.

5.2. Формування інформаційно-аналітичного забезпечення антикорупційної політики держави

Корупція завжди залишалася явищем маловивченим. Це зумовлюється, перш за все, високою латентністю і прихованістю корупційних проявів, що не дає можливості встановити її справжні якісні й кількісні показники та боротися із прихованими корупційними злочинами.

Результативність інформаційно-аналітичного забезпечення антикорупційної політики держави знаходиться в прямій залежності від скоординованості дій щодо встановлення зв'язків та взаємообміну інформацією. Тому побудова його функціональної системи буде неможлива без відповідних заходів організаційного характеру: централізації інформації, визначення головного суб'єкта, який реалізував би її та відповідав за впорядкування інформаційних процесів, упровадження в структуру відповідного органу функціональної моделі інформаційної системи (підсистеми), регламент операцій, що забезпечував би їх узгодженість між собою, послідовність, оптимальність застосування форм і засобів тощо.

Розпочавши свою діяльність у серпні 2016 р. НАЗК ухвалило перелік основних статистичних даних, що характеризують діяльність Агентства. До затверджених статистичних даних належать показники за такими функціональними напрямками: антикорупційна політика, організація заходів із запобігання та виявлення корупції, моніторинг дотримання законодавства про конфлікт інтересів та інших обмежень щодо запобігання корупції, фінансовий контроль та моніторинг способу життя, запобігання політичній корупції. Цей Перелік орієнтований на збір кількісних та якісних показників, які використовуються при здійсненні системного аналізу діяльності Національного агентства та при підготовці ним звітних документів. Але, на жаль, звітні показники оперативно не оприлюднюються. У відкритому доступі представлені лише громадські оцінки та альтернативні звіти щодо розуміння та сприйняття корупції та корупційного досвіду. Відсутні дані щодо результативності впровадження заходів антикорупційної реформи. Як наслідок, все більшого теоретичного та практичного значення набуває інформаційно-аналітичне забезпечення антикорупційної політики держави.

Проблемним питанням інформаційно-аналітичної діяльності у сфері державного управління в цілому та впровадженню заходів антикорупційної реформи, зокрема, присвячені численні публікації, монографії. Визнаючи доволі об'ємно сформульовану фундаментальну основу напрацювань, зауважимо, що теоретико-концептуальні та прикладні аспекти побудови, впровадження і використання інформаційно-аналітичного забезпечення антикорупційної політики держави вимагають комплексного та системного підходу та включення до першочергових пріоритетів держави .

Як зазначалося у другому розділі, принцип відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування являє собою обов'язкову в демократичній державі умову вжиття заходів антикорупційної політики держави. Їх практичне впровадження передбачає: відкритість виконавчої влади, прозорість діяльності апарату державного управління; урахування думки громадськості при прийнятті державно-управлінських рішень; громадський контроль за діяльністю управлінського апарату та інші види контролю за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян [342, с. 95].

Для забезпечення реалізації цих принципів на практиці в розвинених країнах створюється єдина система моніторингу, аналізу, прогнозування,

моделювання та підтримки прийняття рішень для всіх рівнів влади. Максимальна ефективність системи моніторингу досягається за умов її функціонування як інформаційної платформи, що об'єднує центральні урядові портали з порталами міністерств і відомств, місцевих адміністрацій, приватних компаній і будь-якими іншими інформаційними мережами. Крім того, у рамках державних інтегрованих інформаційних систем створюються портали, орієнтовані на надання послуг громадянам та бізнесу [87, с. 54].

Регулярні дослідження корупції проводяться як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівні з кінця 80-х рр. минулого сторіччя. Однак, результати досліджень корупції в Україні не завжди відображають реальне становище, оскільки мають локальний, односторонній і безсистемний характер або явне політичне підґрунтя [367, с. 21].

Використання необ'єктивних результатів при впровадженні антикорупційних реформ може призвести до неадекватності заходів, а отже, їх практичної марності [414, с. 65]. Щоб уникнути зазначеної помилки і підвищити ефективність діяльності з протидії корупції в цілому, необхідно активізувати процеси дослідження корупційної ситуації шляхом розробки національної спеціалізованої системи державного моніторингу.

Розробка та впровадження національної системи державного моніторингу корупції (НСДМК) має бути інструментом антикорупційної політики держави, спрямованим на забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина, на проведення соціальних перетворень та економічний розвиток, на відновлення довіри до державних інститутів, створення позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Метою НСДМК є забезпечення потреб у достовірній та оперативній інформації, необхідній для попередження та/або зменшення негативних наслідків корупційних проявів.

Моніторингова функція стану корупції відповідно до законодавства покладена на НАЗК, тож забезпечення функціонування національної системи державного моніторингу корупції логічно закріпити за даною інституцією.

Згідно зі ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» до повноважень НАЗК, зокрема, належать [117]:

– аналіз стану запобігання та протидії корупції, діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування у відповідній сфері;

- розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, моніторинг, координація та оцінювання ефективності виконання Антикорупційної стратегії;
- підготовка та подання до КМУ проекту національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики;
- формування та реалізація антикорупційної політики, розроблення проектів нормативно-правових актів;
- організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції;
- моніторинг та контроль за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- координація та надання методичної допомоги щодо виявлення, усунення органами державної влади та місцевого самоврядування корупціогенних ризиків, у тому числі, підготовка та виконання антикорупційних програм;
- контроль, перевірка, зберігання та оприлюднення декларацій чиновників та моніторинг їх способу життя;
- забезпечення ведення Єдиного державного реєстру декларацій чиновників та Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;
- затвердження правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування;
- координація, методичне забезпечення та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції;
- погодження антикорупційних програм органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розробка типової антикорупційної програми юридичної особи;
- співпраця з особами, які добросовісно повідомляють про факти корупції, вжиття заходів щодо їх правового та іншого захисту, притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні їхніх прав;
- організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- роз'яснення, методична та консультаційна допомога щодо застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності державних чиновників;
- інформування громадськості про заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції;
- залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики;
- координація виконання міжнародних зобов'язань, співпраця з державними органами, неурядовими організаціями іноземних держав та міжнародними організаціями;
- обмін інформацією з компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Наведений перелік повноважень свідчить, що законодавчо створене повноцінне підґрунтя для впровадження у діяльність НАЗК методологічного арсеналу та інструментарію Національної системи державного моніторингу корупції як основи інформаційно-аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Національну систему державного моніторингу корупції доцільно розглядати як комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації, що стосується ефективності проведення антикорупційних реформ та заходів антикорупційної стратегії, яка дає оцінку рівня довіри до влади і прогнозує можливі корупційні ризики, розробляє обґрунтовані рекомендації для прийняття державно-управлінських рішень, спрямованих на протидію корупційним проявам.

Таким чином, система державного моніторингу корупції є потенційною функціональною складовою діяльності НАЗК, яка дає змогу виключити аморфність (розмитість) інформації, комплексно представити *показники* якості роботи, надати змістовну інтерпретацію результатів антикорупційних реформ.

На нашу думку, до основних структурних елементів забезпечення ієрархічності НСДМК належать:

- стратегія забезпечення антикорупційної реформи;
- визначення принципів і напрямів антикорупційної політики ;
- визначення векторів забезпечення антикорупційної реформи;

- нормативно-правове забезпечення антикорупційної реформи;
- інституалізація рівнів моніторингу;
- розподіл повноважень із контролю та відповідальності;
- ідентифікація внутрішніх та зовнішніх ризиків і загроз;
- методичне забезпечення оцінювання, уніфікація показників і порогових індикаторів;
- регулювання рівня корупційних проявів за результатами моніторингу.

Національну систему державного моніторингу корупції (НСДМК) доцільно інтегрувати в роботу відомчих регіональних антикорупційних комісій, регіональних управлінь/відділів з питань запобігання та протидії корупції, які будуть нести відповідальність за координацію діяльності дослідницьких робочих груп у регіонах. У роботі таких груп необхідно задіяти провідних вчених, які проводять дослідження в зазначених галузях знань.

Інформація до проведення моніторингу має надходити з усіх потенційно можливих джерел, серед яких можна назвати дані засобів масової інформації, результати наукових досліджень та відомості органів державного і муніципального управління, отримані шляхом аналізу поточної ситуації.

Звичайно, ЗМІ не можна зарахувати до надійних джерел, тому дані, отримані від них, повинні піддаватися комплексному аналізу і зіставлятися з даними, отриманими з інших джерел [132]. Органи державного управління, у свою чергу, схильні завищувати або занижувати реальні показники залежно від ряду факторів (наприклад, політичної ситуації), тому їх дані також необхідно зіставляти з результатами наукових досліджень [81, с. 45]. Процес зіставлення різних даних про корупцію підвищить об'єктивність оцінки корупційної ситуації крім зовнішніх, до НСДМК повинні залучатися також внутрішні джерела інформації, під якими ми розуміємо результати досліджень, проведених співробітниками не лише НАЗК, а й НАБУ, Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Національної ради з питань антикорупційної політики, Комітету Верховної Ради України з питань запобігання і протидії корупції, Служби безпеки України, Національної поліції тощо.

Для підвищення об'єктивності НСДМК доцільно зіставляти дані, отримані з зовнішніх і з внутрішніх джерел інформації.

Прикладом внутрішніх досліджень НСДМК можуть бути систематичні опитування (із використанням поліграфа) осіб, недавно засуджених за

корупційні діяння. Для моніторингу таких осіб доцільно розділити на групи залежно від складу злочину, ступеня суспільної небезпеки, часу вчинення злочину та інших критеріїв з метою складання психологічного портрета корупціонера.

Дослідження доцільно починати зі складання психологічних портретів окремих корупціонерів, засуджених за схожим складом злочинів. Шляхом зіставлення психологічних портретів можна виявити загальні риси психологічних структур особистості корупціонерів і, відсіявши риси, що найменш рідко зустрічаються, створити загальний психологічний портрет корупціонера. Соціологи, вивчивши психологічний портрет корупціонера, виявляють певні суспільні відносини, що впливають на риси портрета. За результатами роботи соціологи передають юристам перелік суспільних відносин, здатних вплинути на певні риси психологічної структури особистості корупціонера.

Юристи розробляють законопроекти з метою зміни або ліквідації громадських відносин, що підштовхують до корупційної поведінки, і виносять їх на обговорення у Верховну Раду.

Корисність психологічного портрета корупціонера (за умови перманентності дослідження) полягає в тому, що він дозволить прогнозувати поведінку потенційного корупціонера в окремих ситуаціях, а отже, надають можливість попереджувати корупційні ситуації шляхом модернізації існуючого законодавства і соціальної пропаганди [83, с. 23].

У сучасній науці та практиці сформувалися три групи методів дослідження корупційних проявів [379, с. 207]:

- соціологічні опитування;
- експертні оцінки;
- інтегральні оцінки.

Якщо методи соціологічних опитувань та експертних оцінок працюють на основі проведення анкетування та інтерв'ювання, то метод інтегральних оцінок діє на базі агрегування результатів рейтингів корупційності, що пропонуються різними організаціями.

Інтегральні показники антикорупційної політики держави є релевантними відносно індикаторів, що визначені в таких правових актах, як: Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VIII; Закон України «Про засади державної антикорупційної політики

(Антикорупційна стратегія)» від 14 жовтня 2014 р. №1699-VIII; Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) на 2015–2017 роки (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265).

У практичній площині досліджень НСДМК «корупційного рівня» можна використовувати міжнародний досвід. Зокрема, Глобальний індекс чесності, Індекс корупційної ураженості населення, Індекс корупційної ураженості «спеціальний» можна взяти за основу оцінки ефективності антикорупційної діяльності держави.

Глобальний індекс чесності (Global Integrity Index) розроблений у 2002 р. Центром за громадську чесність (Center for Public Integrity) (Вашингтон) спільно з некомерційною організацією «Глобальна чесність» (Global Integrity). Він містить понад 290 окремих показників, об'єднаних у шість груп: недержавні організації, публічна інформація та ЗМІ; інститут виборів; конфлікт інтересів у уряді, система стримувань і противаг; державне управління і професіоналізм; урядовий нагляд та система контролю; антикорупційне законодавство, справедливість суду, професіоналізм правоохоронних органів. Ранжування країн здійснюється за ступенем поширення корупційних практик. Особливість глобального індексу чесності полягає в тому, що він вимірює не обсяги корупції, а ефективність антикорупційної діяльності. Тому аналізу в даному випадку підлягають наявність антикорупційних заходів та їх ефективність.

Індекс корупційної ураженості населення – показник корупційної ураженості соціуму, що характеризується кількістю осіб, які вчинили корупційні правопорушення, виявлені протягом певного періоду на певній території в розрахунку на 100 тис. осіб, що проживають на даній території.

Індекс корупційної ураженості «спеціальний» – показник корупційної ураженості публічної або непублічної служби, її органів або апарату, що характеризується відношенням кількості службовців, виявлених у фактах вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень протягом певного періоду на певній території, до загальної кількості службовців таких служб, органу (підрозділу органу) або апарату.

Для зручності використання вказаних індексів можливе використання загального агрегованого показника (індекс корупційності), який пропонуємо розраховувати як середнє геометричне трьох індексів. Міри, що

використовуються для кожного із вказаних індексів, візьмемо однаковими, оскільки неможливо лише на основі власних міркувань надавати їм будь-які значення важливості:

$$IK = \sqrt[3]{ГІЧ * ІКУН * ІКУС}.$$

З огляду на високу латентність та нематеріальні різновиди корупційних проявів спиратися у вивченні рівня їх поширеності доцільно, перш за все, на соціологічні опитування.

Національне агентство з питань запобігання корупції, виконуючи моніторингову функцію у 2017 р. спільно з національними та міжнародними експертами за підтримки ОБСЄ, презентувало результати тематичного дослідження «Корупція в Україні: Аналіз результатів пілотного застосування Методики оцінки рівня корупції в Україні», метою якого є визначення параметрів феномену сприйняття корупції як специфічного виміру масової свідомості та оцінювання рівня поширеності корупційних практик у реальних відносинах за сферами: освіта, охорона здоров'я, судові органи, правоохоронні органи, дорожня поліція (ДАІ), адміністративні послуги органів державної влади та ОМС, державні закупівлі, приватна сфера. Була проведена громіздка робота, відбулися опитування 3709 респондентів, з них 2585 осіб серед населення, 1005 підприємців та 119 експертів.

Для визначення рівня корупції серед всіх соціальних верств населення та інтегральних показників антикорупційної політики держави використовувалися кілька груп питань, спрямованих на:

- визначення рівня правосвідомості (відношення до корупції);
- встановлення рівня розуміння антикорупційних процесів в середовищі респондентів;
- визначення рівня інформованості про антикорупційні ініціативи;
- виявлення рівня корупційного інфікування і характеру корупційних проявів;
- виявлення найбільш корупційно вразливих сфер діяльності та рівня корупції;
- прогнозування тенденції поширення корупції;
- пошук пропозицій щодо вдосконалення антикорупційної діяльності.

Але інтерпретацію та узагальнення результатів варто було надати більш стисло, але інформативно та з позиції ефективності реалізації антикорупційної реформи.

Зазначене зумовлює доцільність формування додаткового блоку – ефективність функціонування інституційних одиниць. Щодо оцінки діяльності певного антикорупційного органу, наприклад, НАЗК, доцільно провести опитування фахівців та профільних працівників за таким складом питань:

Чи забезпечено функціонування Агентства законодавчо?

Чи є Агентство ефективним?

Чи захищене Агентство від політичного впливу?

Чи має Агентство професійний персонал, що працює на умовах повної зайнятості?

Чи отримує Агентство достатнє фінансування?

Чи ініціює Агентство незалежні розслідування у разі необхідності?

Чи доступна громадянам звітність щодо діяльності Агентства?

Звичайно, результати таких опитувань швидше відображають сприйняття корупції, ніж її об'єктивний рівень. Водночас на сприйняття рівня корупції респондентами істотно впливає їхнє ставлення до влади. Чим вища довіра населення до органів державного управління, тим нижча оцінка рівня корупції, і навпаки.

Тому поряд із соціологічними опитуваннями доцільно проводити економічні дослідження корупції за такими напрямками, як:

- побудова економіко-математичних моделей (наприклад, моделі рівноваги);

- економетричні дослідження (вивчення залежності між рівнем корупції та іншими показниками);

- інституційні дослідження (вивчення інституційних причин корупції).

На основі результатів внутрішніх і зовнішніх досліджень, відомостей, отриманих з державних органів та ЗМІ, управління/відділ, що відповідальні за функціонування НСДМК, формують звіт про рівень корупції і про успіхи антикорупційної діяльності.

На основі такого звіту доцільно розробляти рекомендації щодо коригування державної антикорупційної програми. Більше того, результати державного моніторингу корупції повинні бути покладені в основу коригування антикорупційної політики держави .

Поряд з результатами досліджень НСДМК для розробки пропозицій щодо коригування державної антикорупційної стратегії доцільно задіяти результати досліджень громадських і міжнародних організацій.

Так, незалежний громадський моніторинг корупційних явищ та корупційної ситуації у країні передбачає низку заходів, що мають здійснюватися неурядовими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства з метою визначення проблемних питань діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у напрямі запобігання і протидії корупції. Ініціювання та підтримка незалежного громадського моніторингу, з одного боку, дає змогу підвищити об'єктивність оцінок рівня корупції та антикорупційної діяльності, з іншого – забезпечує доступ до управління процесами протидії корупції з боку громадськості [8, с. 67].

У разі виявлення суперечностей у результатах оцінок рівня корупції та антикорупційної діяльності між НСДМК і зовнішніми організаціями пропонується проводити громадські обговорення (у формі наукових конференцій та круглих столів) з метою вирішення таких суперечностей.

Для дотримання принципу відкритості антикорупційної діяльності пропонується робити такі засідання публічними шляхом трансляції їх центральними телевізійним каналам. Трансляція таких заходів по телебаченню (прямий ефір) забезпечить відкритість і гласність у прийнятті рішення щодо зміни антикорупційної політики.

За результатами моніторингу з певною періодичністю (припустимо, щомісяця) доцільно складати звіт про корупційну ситуацію. Для складання звіту необхідно розробити систему найбільш об'єктивних показників – індикаторів – для проведення експрес-діагностики, які повинні відображати як матеріальні, так і нематеріальні прояви корупції. Дослідження змін індикаторів дозволяє враховувати економічну динаміку і будувати показники більш загального порядку.

Основні проблеми створення системи моніторингу зумовлені недосконалістю законодавства у сфері протидії корупції; неналежним організаційним забезпеченням на всіх рівнях (відсутністю центрів відповідальності); нерозробленістю уніфікованої системи оцінювання. Узагальнення наявних підходів до забезпечення моніторингової функції дали змогу представити комплекс пропозицій щодо визначення результативності антикорупційної реформи. Акцент у пропозиціях зроблено на простоту в застосуванні, доступність та можливість швидкого реагування на негативні

зміни у суспільних відносинах на основі даних, сформованих Національною системою державного моніторингу корупції.

5.3. Методологічні особливості розробки та реалізації регіональної антикорупційної стратегії

На сьогодні однією з гострих проблем України є підвищення ефективності та прозорості системи державного управління. Важливе місце в даному процесі займає розробка та прийняття комплексу програмних документів антикорупційного спрямування, а саме: розроблення прогнозів, концепцій, стратегій та програм, що є найважливішими інструментами реалізації антикорупційної політики.

У контексті впровадження адміністративно-територіальної реформи в Україні, важливим напрямом якої визначено делегування управлінських функцій згори донизу і всебічний розвиток місцевого самоврядування, особливої актуальності набувають розроблення та реалізація стратегій довгострокового розвитку на регіональному та місцевому рівнях. Систематизація методології планування, що покладена в основу розробки стратегій розвитку регіонів (певного спрямування, в нашому випадку – антикорупційна спрямованість), дасть змогу забезпечити наукову обґрунтованість цього процесу, що в результаті значно підвищить якість прийнятих державно-управлінських рішень і, відповідно, ефективність управління регіоном.

У науковій літературі досить часто дослідники звертаються до питань вибору найбільш ефективних шляхів досягнення бажаного стану певної системи та забезпечення ефективності завдяки вмілому поєднанню використання внутрішніх можливостей із можливостями розроблення ефективних процедур та технологій прийняття стратегічних рішень щодо тривалості його використання.

Вагомий внесок у розробку питань теорії та практики формування і реалізації стратегій розвитку зробили такі зарубіжні вчені, як: І. Ансофф, С. Бауман, Ф. Котлер, Ж.Ж. Ламбен, Г. Мінцберг, М. Портер, М.К. Прахалад, А. Стрікленд, А. Томпсон, Дж. Траут, М. Трейсі, Д. Фолкнер, Г. Хемел та інші.

Антикорупційну складову в програмних державних документах розглядали А. Аслунд, Д. Брінкенхофф, К. Веллінгтон, А. Вілсон, Н. Воланін,

Н. Лефф, Д. Мюллер, Дж. Най, Дж. Поуп, С. Роуз-Екерман, К. Фрідріх, Е. Фрішман, А. Хайденхаймер, Б. Хіндес, С. Хантінгтон та ін

У вітчизняній науці також існує доволі значний масив наукових праць, присвячених сутності, різним аспектам та проявам корупції, на основі яких ученими сформовано підходи до стратегічного управління антикорупційного спрямування. Так, значний доробок належить таким вітчизняним дослідникам, як: Л. Андрущенко, М. Білинська, Т. Безверхнюк, М. Братковський, Є. Вдовиченко, Д. Дзвінчук, Н. Липовська, В. Литвиненко, М. Месюк, А. Михненко, О. Мусієнко, О. Настечко, Є. Невмержицький, С. Серьогін, Н. Сорокіна, І. Хожило, М. Флейчук та ін.

Родоначальниками стратегічного управління розвитком регіонів в українській науковій думці є О. Алімов, О. Амоша, О. Бакаєв, З. Варналій, В. Геєць, М. Долішній, Я. Олійник, Н. Танчук, М. Хвесик, Л. Чернюк, М. Чумаченко та ін.

Проте залишаються недостатньо висвітленими питання процесів формування стратегічного інструментарію, визначення концептуальних засад та методології побудови цілісної системи розробки та реалізації регіональних антикорупційних стратегій. У зв'язку з цим виникає гостра потреба в науково-методичному забезпеченні зазначеної проблематики.

Теоретичні підходи до стратегічного управління розвитком регіону, методологія здійснення та реалізації безпосередньо стратегічного процесу сьогодні перебувають на стадії активного формування. Специфічним проявом теорії стратегії є наявність значної кількості неузгоджених, іноді суперечливих, концептуальних поглядів, що спричиняють певні ускладнення в процесі розв'язання стратегічних проблем [60, с. 60]. Тому виникає необхідність чіткого розуміння того, що на сьогодні являє собою регіональна стратегія, яку інформацію повинна містити для її розроблення, та хто повинен здійснювати її розроблення.

Сучасне розуміння стратегії як наукової категорії та складової практичної державно-управлінської діяльності характеризується неоднозначністю та дисперсністю. Виступаючи об'єднуючим механізмом цілей, можливостей (потенціалу) та умов (зовнішнього середовища), державні стратегії охоплюють форми активності держави щодо суспільства, інших держав і саме характеризуються функціями держави. Основне їх призначення визначається змістом державно-управлінської діяльності. Саме на предмет

змістовної спрямованості державних стратегій спрямовані наукові дослідження у галузі державного управління. Втім, є більш загальні теоретичні підходи щодо стратегій, які забезпечують функції державного управління. Так, найбільш поширеними є розуміння стратегії як довгострокового плану дій та розуміння стратегії як узгодженого напрямку дій. Стратегія як план на сьогодні є домінуючим сприйняттям, але сучасні спеціалісти і консультанти із стратегічного розвитку все частіше звертають увагу на стратегію як узгоджений напрям. Це зумовлено тим, що зовнішні умови стають все більш динамічними і складання плану в довгостроковій перспективі не виправдовує себе через постійну необхідність вносити численні зміни. Натомість використання узгодженого довгострокового бачення дає змогу більш гнучко реагувати на зміни і дотримуватися чіткого курсу. Таке бачення сутності «стратегії» цілком враховує особливості процесів та явищ регіонального розвитку та певні погляди науковців на формування векторального стратегічного регіонального розвитку.

Так, регіон як соціально-економічна система є надзвичайно складною і непередбачуваною, з величезною кількістю змінних чинників, крім того, для більшості сфер життєдіяльності характерна висока швидкість змін, особливо в Україні. Тому вважаємо, що доцільно розглядати стратегію як узгоджений напрям розвитку і в подальшому будувати методологію саме на цьому припущенні.

Регіональні стратегії представляють науково обґрунтовану траєкторію розвитку регіонів. Вони спрямовані на розв'язання проблем з урахуванням регіональних особливостей, що зумовлені географічними, соціально-економічними, геополітичними, етнічними та природними чинниками, та згладжування руйнівного впливу національних та глобальних чинників.

Звужуючи дослідження сутнісно-змістовних характеристик регіональної стратегії до елементів, що формують її антикорупційну спрямованість, вважаємо, що регіональну антикорупційну стратегію варто розглядати як документ, у якому визначаються цілі, завдання, принципи, пріоритети та правила процедур для місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що стосуються просування антикорупційних ініціатив у регіоні, реалізації антикорупційної політики держави на регіональному рівні та забезпечують зниження рівня корупції у всіх сферах суспільного життя.

Вона розробляється на довгостроковий період (понад п'ять років) з урахуванням положень національних стратегічних документів та спрямовується на визначення механізмів та інструментів для подолання корупції в регіоні та боротьби з її проявами в окремих сферах економіки і державного управління.

Успішні стратегії проводяться швидше можливостями майбутнього, ніж обмеженнями минулого. Цього неможливо досягти послідовним індуктивно/дедуктивним підходом до розробки та впровадження стратегії [431]. Такий підхід зазвичай приводить до загальновідомих рішень, які не завжди враховують певні особливі моменти/ресурси/чинники впливу. Необхідним є процес передбачення, який приводить до продуктивних рішень та забезпечує готовність адаптуватися до випадкових обставин, виникнення яких можливе в майбутньому. Забезпечити це можливо шляхом здійснення декомпонування, що дає змогу побачити її в усіх складових, перевірити її узгодженість, перепроєктувати окремі блоки державно-управлінського циклу і внести відповідні корективи. Як відомо, декомпонування – процес поділу цілісної системи на підсистеми, складові як об'єкти окремого розгляду з метою виявлення зв'язків між ними [78, с. 58]. З цієї точки зору доцільно розкрити зміст розроблення та реалізації регіональної стратегії, використавши модель, зображену на рис. 5.2.

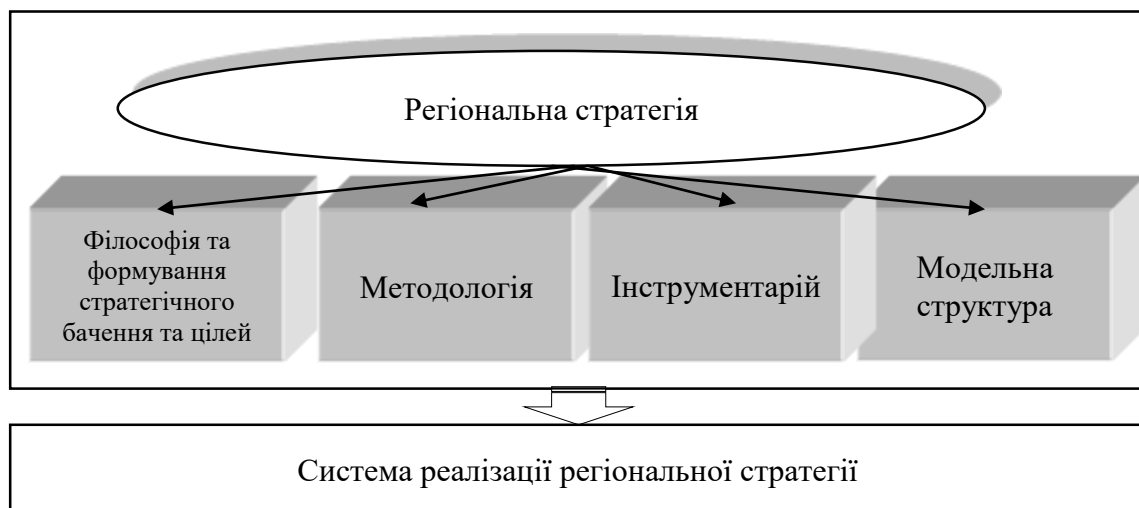

Рис. 5.2. Функціональна декомпозиція процесів формування та реалізації регіональної стратегії

Джерело: розроблено автором

Філософія відповідає за визначення набору базових цінностей регіональної стратегії (місія, загальні цілі та ін.). Методологія визначає принциповий підхід у функціонуванні органів державної влади та місцевого самоврядування і забезпечує процес реалізації та досягнення цілей, що здійснюється з використанням сучасних методів, засобів та інструментів управління. Інструментарій забезпечує логічну послідовність у функціонуванні органів державної влади й місцевого самоврядування та прийняття ним дій на рівні стандартизованих алгоритмів. Модельна структура забезпечує керованість процесів та відображає властивості, взаємозв'язки, структурні й функціональні характеристики з точки зору здійснення управлінських рішень, а також забезпечує отримання нової корисної інформації про систему управління та передбачає можливість перевірки її дійсності.

Модельна структура регіональної стратегії певного спрямування (в нашому випадку – антикорупційної) має бути інтегрована у комплексну стратегію соціально-економічного розвитку регіону та спиратися на положення державної стратегії даного напрямку. На рис. 5.3 представлено основні розділи та зміст регіональної антикорупційної стратегії як складової стратегії комплексного соціально-економічного розвитку регіону, що спрямована на впровадження системного підходу та превентивних заходів щодо запобігання і виявлення корупції в регіоні.

Антикорупційна регіональна стратегія має базуватися на системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівнях, що зумовлює необхідність взаємоузгодження процесу стратегічного планування та реалізації регіональної антикорупційної стратегії з центральними органами виконавчої влади та з основними положеннями антикорупційного законодавства України. При розробці регіональної антикорупційної стратегії цей процес вимагає тісної співпраці із зовнішніми експертами, громадськими організаціями і представниками влади.

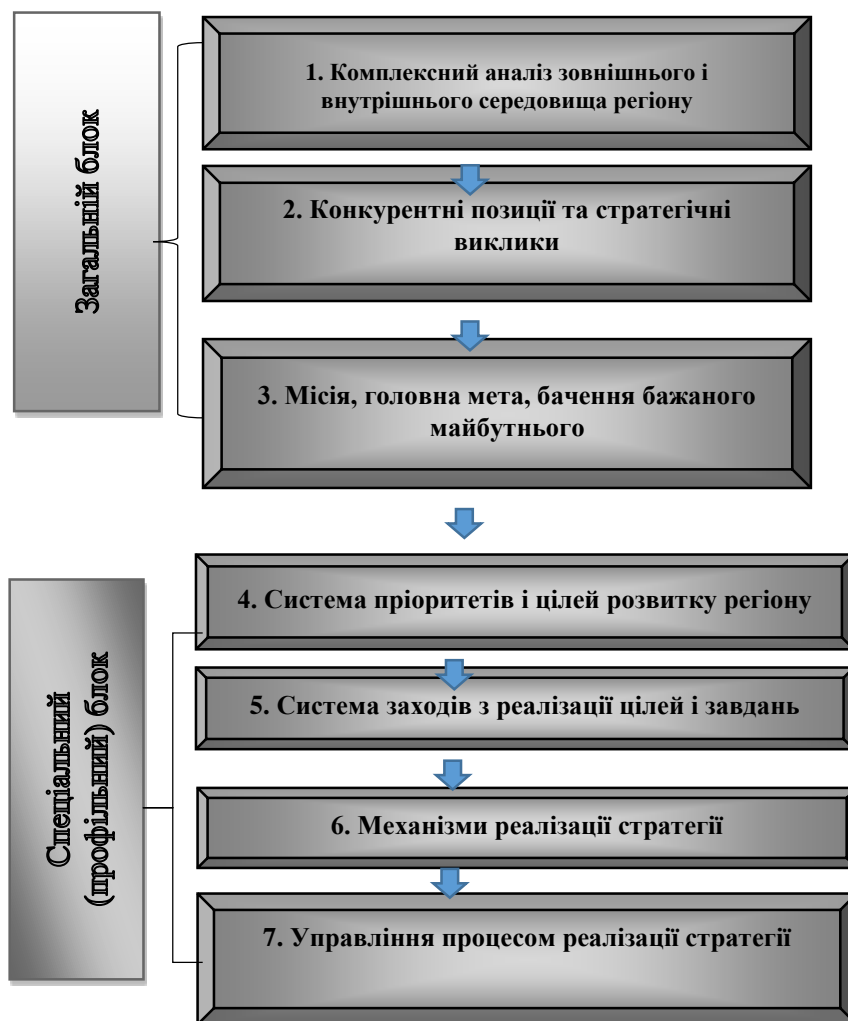

Рис. 5.3. Модельна структура регіональної антикорупційної стратегії

Джерело: систематизовано автором

Важливим елементом методології розробки регіональної антикорупційної стратегії є також принципи стратегічного планування. На основі результатів узагальнення і класифікації принципів управління і з урахуванням специфіки стратегічного планування розвитку регіонів можна виділити принципи, які потрібно враховувати під час формування регіональної антикорупційної стратегії (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Принципи формування регіональної антикорупційної стратегії

Найменування принципу	Сутність принципу
Комплексності	Припускає, що цілі повинні охоплювати всі найважливіші сфери стратегічного розвитку регіону: якість життя населення, економіку регіону, стан навколишнього середовища, сферу суспільно-політичного життя тощо
Системності	Передбачає врахування передумов і обмежень, які формуються на різних ієрархічних рівнях: місцевому, регіональному, міжрегіональному, державному
Адаптивності	Передбачає, що при зміні зовнішнього середовища відбувається відпрацювання процедур коригування цілей і пріоритетів шляхом використання механізмів зворотного зв'язку і системи моніторингу
Варіантності	Виявлятися й у виборі аспектів, методів та способів реалізації антикорупційних програм. Передбачає розробку, оцінку і узгодження певних інструментарних комплексів, що спрямовані на досягнення запланованого результату
Наступності	Досягається використанням результатів ретроспективного аналізу рівня корупції в регіоні, прогнозних документів, що визначають перспективи та пріоритети впровадження антикорупційних заходів
Балансу інтересів	Передбачає формування і реалізацію цілей комплексного соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням вимоги дотримання принципу узгодження інтересів органів державної влади, бізнесу та громадських інститутів в довгостроковій перспективі
Легітимності	Означає схвалення більшістю населення положень регіональної антикорупційної стратегії, що декларовані суб'єктами управління
Гласності та відкритості	Забезпечується залученням до розгляду та експертизи незалежних фахівців і населення регіону
Соціальності	Означає розгляд в якості основних цілей соціальних складових комплексного розвитку регіону, спрямованих на вирішення проблем підвищення якості життя
Керованості	Забезпечується створенням спеціального організаційного апарату і необхідних організаційно-управлінських документів, що закріплюють технологічну процедуру і персональну відповідальність учасників розробки

Професіоналізму	Забезпечується створенням методичної та інформаційної бази, участю в розробці регіональних органів влади, закордонних та вітчизняних фахівців, представників громадськості, а також організацією експертизи проектних матеріалів.
-----------------	---

Застосування наведених принципів у процесі формування регіональної антикорупційної стратегії забезпечує підвищення ефективності управління регіоном.

Однією з ключових складових методології є логіка процесу стратегічного планування, яка повинна лягти в основу впровадження антикорупційних ініціатив. Вона включає в себе шість основних етапів, наведених на рис. 5.4.

Рис. 5.4. Логічна схема стратегічного планування впровадження антикорупційних ініціатив

Джерело: систематизовано автором

1. Перший етап «Аналіз ситуації та чинників розвитку» дає змогу визначити, на якій стадії знаходиться об'єкт планування, на основі чого можна приймати рішення про подальші напрями його розвитку. Інформаційною базою для аналізу є дані статистичних органів, матеріали галузевих органів управління і громадських організацій, прогнозно-аналітичні та проектні матеріали щодо розвитку регіону, дані експертних оцінок і опитувань населення.

2. На етапі «Формування цілей і обґрунтування стратегічного вибору» найбільш відповідальним моментом є визначення довгострокових цілей і завдань стратегії. Вважаємо, що в регіональній антикорупційній стратегії має бути загальна ціль, яка поділяється на підцілі – цілі першого порядку.

Загальною метою регіональної антикорупційної стратегії є зменшення рівня корупції в регіоні. Відповідно, цілі першого порядку такі:

1) максимальне зменшення обсягів корупції в регіоні шляхом здійснення позитивних перетворень/реформ державно-суспільних процесів у регіоні;

2) створення умов/правил гри, коли займатися корупцією не вигідно;

3) загальне підвищення конкурентоспроможності регіону;

4) на основі консолідації зусиль створення великої мережевої платформи/простору для громадянського суспільства регіону, що стане одним із головних суб'єктів антикорупційних/суспільно-політичних перетворень;

5) запровадження прозорих публічних закупівель;

6) запровадження е-врядування;

7) формування антикорупційної культури.

3. Реалізація стратегічного вибору вимагає конкретизації цілей та змісту регіональної антикорупційної політики як виду регулюючої діяльності регіональних органів влади, яка здійснюється на третьому етапі. Першочерговими завданнями на даному етапі є розробка методів формування й обґрунтування регіональної антикорупційної політики, і, зокрема, методів розрахунку її кількісних параметрів, а також методів виявлення чинників, що впливають на ці параметри, їх аналізу та оцінювання.

Відповідно, завданням регіональної антикорупційної стратегії є забезпечення відкритості та прозорості в діяльності місцевих органів виконавчої влади, впровадження системного підходу та превентивних заходів щодо запобігання і виявлення корупції в місцевих органах виконавчої влади,

усунення корупційних чинників у процедурах державних закупівель, забезпечення впровадження нової моделі державної служби з метою належного врядування та удосконалення механізму протидії корупції, запровадження механізмів дотримання етичних стандартів для осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення обізнаності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, із законодавством щодо доброчесності на публічній службі, забезпечення формування негативного ставлення до корупції.

4. Наступним етапом є формування механізму реалізації, сутність якого полягає в цілеспрямованому впливі суб'єктів антикорупційної діяльності на процеси формування соціально-трудових відносин, що базуються на визнанні пріоритету прав людини та громадянина, а також оптимізації механізму правового регулювання між інститутами публічної влади; зміцнення законності та правового порядку; створення системи взаємодії різних правоохоронних органів; підвищення правової культури державних службовців і громадян.

5. Конкретизація дій щодо реалізації стратегічного вибору регіону здійснюється шляхом розробки програми та плану дій органів управління. Етап реалізації стратегічного вибору супроводжується такими процесами, як концентрація і розподіл необхідних ресурсів, створення організаційної структури (розподіл відповідальності між учасниками етапу реалізації), розробка детальних документів реалізації, моніторинг ходу реалізації стратегічного вибору.

6. Заключним етапом є оцінювання результатів і отримання зворотного зв'язку. На даному етапі створюється система моніторингу, основними функціями якої є: організація спостереження, оцінювання та аналіз змін, прогнозування ситуації і забезпечення органів управління та населення інформацією. Процес моніторингу включає в себе порівняння фактичних показників із запланованими на даний період, порівняння використаних ресурсів часу і фінансів із запланованими, аналіз і оцінювання змін внутрішніх чинників у регіоні, здатних вплинути на реалізацію намічених заходів, аналіз й оцінювання змін у зовнішньому середовищі.

Процес розробки регіональної антикорупційної стратегії та формування відповідних умов, які дають змогу розпочати її впровадження та забезпечити ефективність реалізації, наведено на рис. 5.5.

Рис. 5.5. Алгоритм формування платформи умов, що забезпечують ефективність регіональної антикорупційної стратегії

Джерело: розроблено автором

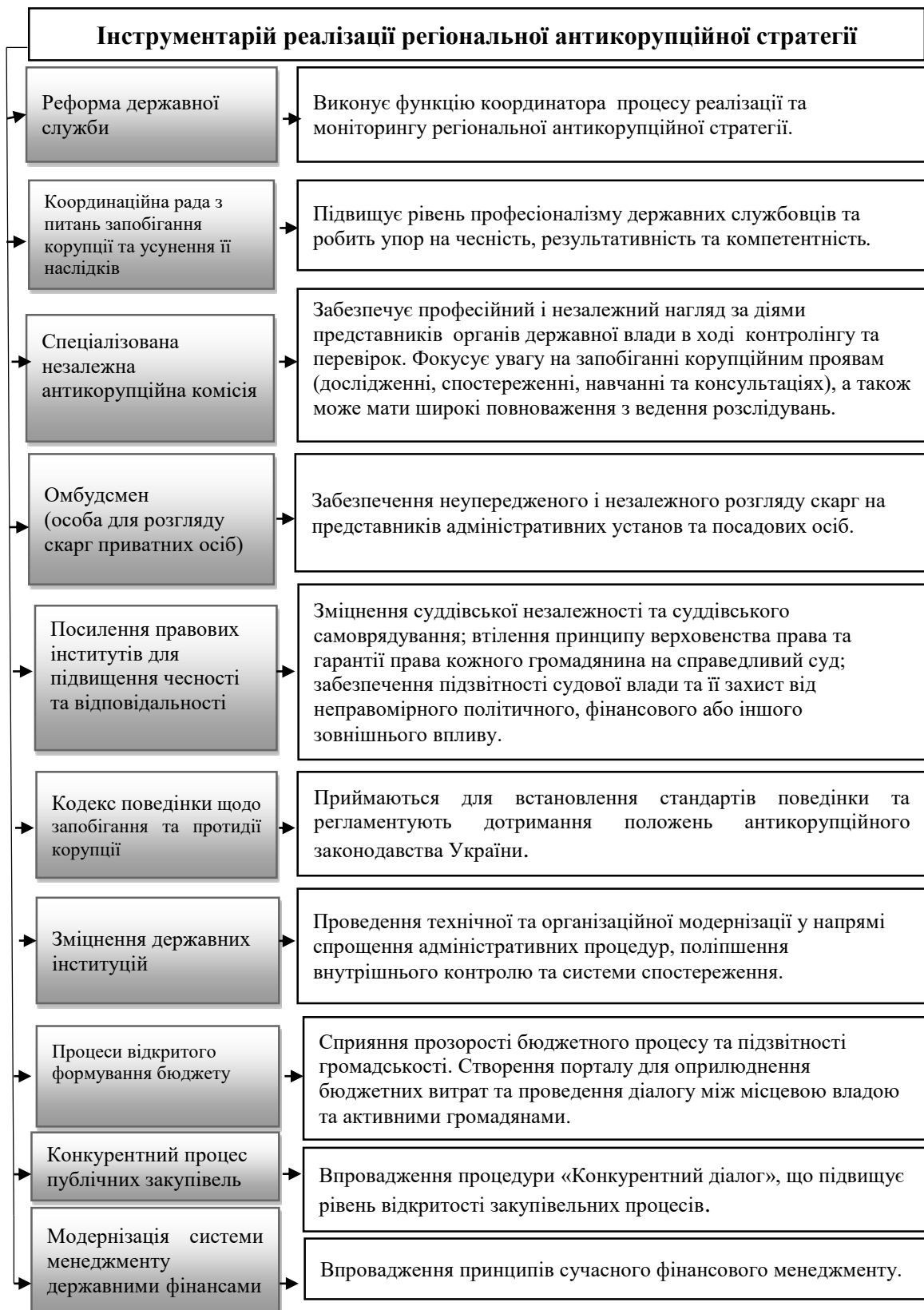

Рис. 5.6. Інструментарій реалізації регіональної антикорупційної стратегії

Джерело: розроблено автором

Зазначені аспекти вказують на високу актуальність подальшого дослідження інструментарію регіональної антикорупційної політики.

Інструментарій формування регіональної антикорупційної політики становить сукупність інструментів державно-управлінського впливу (методик, методів алгоритмів і моделей) на процес формування ідеології та реалізації стратегії антикорупційних заходів, безпосереднім виявом якої є протидія корупції. На рис. 5.6 наведено інструментарій реалізації регіональної антикорупційної стратегії, що включає економічні, політичні, профілактичні, запобіжні, виховні й організаційні заходи, які спрямовані на виключення соціально-економічного та політичного підґрунтя корупції.

Представимо детальніше опис інструментарію реалізації регіональної антикорупційної стратегії:

1. **Координаційна рада з питань запобігання корупції та усунення її наслідків.** До її складу залучаються представники владних органів та представники громадськості, які під час формування суспільно-владних відносин взаємодіють виключно на засадах партнерства. Дана інституційна одиниця виконує функцію наглядача за процесом реалізації та моніторингу регіональної антикорупційної стратегії. Рада забезпечуватиме координацію заходів з розробки та реалізації Стратегії. Крім того, оцінюватиме проекти нормативно-правових актів щодо питань боротьби з проявами корупції в регіоні, готуватиме пропозиції щодо вдосконалення структури регіональних органів державного управління.

2. **Реформа державної служби.** Реформа державної служби як складова реформи державного управління має блок регіональних трансформацій. Так, управління регіональним розвитком займає ключове місце у системі нової державної політики. Його мета – створити умови для стимулювання економічної активності на регіональному (місцевому) рівні, надати регіонам більше свободи у сфері господарського вибору, задіяти ефективні механізми та інструменти стимулювання підприємництва, місцевої економічної ініціативи і досягти на цій основі збалансованості регіонального розвитку [312].

Пріоритетами реформи державної служби є: побудова професійної, некорумпованої, престижної, орієнтованої на потреби громадян державної служби; відділення політики від адміністрування; впровадження компетентнісної моделі управління людськими ресурсами; гармонізація

державної служби і служби в органах місцевого самоврядування; впровадження прозорої моделі оплати праці та кар'єрної мотивації державних службовців; кадрове забезпечення процесу децентралізації [192]. Зазначені пріоритети безпосередньо корелюють з цілями антикорупційної політики та спрямовані на створення прозорої і підконтрольної громадянському суспільству державної служби, підвищення якості державних послуг, зростання довіри громадян до влади і державних інститутів, що є найголовнішою запорукою успіху антикорупційних реформ.

3. Спеціалізована незалежна антикорупційна комісія. Забезпечує професійний і незалежний нагляд за діями представників органів державної влади в ході контролінгу та перевірок. Фокусує увагу на запобіганні корупційним проявам (дослідженні, спостереженні, навчанні та консультаціях), розглядає заяви про виявлені корупційні правопорушення та приймає за результатами розгляду відповідні рішення та висновки. У разі необхідності надає пропозиції щодо проблемних питань, які виникають під час роботи комісії. Може мати широкі повноваження з ведення розслідувань.

4. Омбудсмен (особа для розгляду скарг приватних осіб). У розвинутих демократичних країнах інститут омбудсмена займає важливе місце в системі органів, що здійснюють контроль за діяльністю апарату управління і захищають права і свободи людини та громадянина від незаконних дій органів влади. Це посадова особа, на яку покладаються функції контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян у діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб. Статус такої особи характеризується незалежним становищем у системі державних органів; відкритістю та доступністю для усіх громадян, які потребують захисту своїх прав і свобод; відсутністю формалізованих процедур розгляду скарг і звернень; безоплатністю надання допомоги; зв'язаністю не лише правовими нормами, а й уявленнями про справедливість і «здоровий глузд».

Також його діяльність спрямована на забезпечення контролю за дотриманням законних прав та інтересів громадян; забезпечення неупередженого і незалежного розгляду скарг на представників адміністративних установ та посадових осіб; на навчання державних службовців та представників адміністративних установ службових стандартів; на підвищення інформованості громадян про їхні права.

5. **Посилення правових інститутів для підвищення чесності та відповідальності.** Передбачає зміцнення суддівської незалежності та суддівського самоврядування для забезпечення панування закону, послідовності, передбачуваності і стабільності системи правосуддя; втілення принципу верховенства права та гарантії права кожного громадянина на справедливий суд; забезпечення підзвітності судової влади та її захист від неправомірного політичного, фінансового або іншого зовнішнього впливу.

6. **Кодекс поведінки щодо запобігання та протидії корупції.** Кодекси поведінки приймаються департаментами органів державної влади, професійними організаціями та приватними компаніями для встановлення стандартів поведінки, що відповідають організаційним і етичним принципам справедливості, неупередженості, незалежності, чесності та регламентують дотримання застосовних антикорупційних нормативно-правових актів, включаючи антикорупційне законодавство України.

7. **Зміцнення державних інституцій.** Проведення технічної та організаційної модернізації у напрямі спрощення адміністративних процедур; поліпшення внутрішнього контролю та системи спостереження, підвищення результативності та ефективності державно-управлінської діяльності; а також впровадження стимулів та винагороди для державних службовців.

8. **Процеси відкритого формування бюджету.** Сприяння прозорості *бюджетного процесу* та підзвітності громадськості; проведення аналізу та візуалізації інформації про державні витрати; створення порталу для оприлюднення бюджетних витрат та проведення діалогу між місцевою владою та активними громадянами, які зацікавлені у бюджетному процесі; проведення відкритих форумів та заохочення участі громадян у формуванні місцевих бюджетів.

9. **Конкурентний процес публічних закупівель.** Упровадження процедури «Конкурентний діалог», що підвищує рівень відкритості закупівельних процесів: усі переговори проводяться прозоро, всі результати відображаються в тендерній документації. Зростає конкуренція учасників, альтернатива вибору знижує закупівельні ціни, а в результаті оптимізуються бюджетні витрати організації-замовника.

10. **Модернізація системи менеджменту державними фінансами.** Впровадження принципів сучасного фінансового менеджменту, створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи, що передбачає

раціоналізацію й оптимізацію виконання функціональних процесів та технологічних процедур; налагодження взаємодії інформаційних систем суб'єктів сектора державного управління; проведення методологічних та інших робіт, спрямованих на ефективне використання інформаційних ресурсів; удосконалення системи навчання, підвищення фахового і кваліфікаційного рівня спеціалістів у сфері державних фінансів та інформаційних технологій; підвищення рівня нормативно-правового та методологічного забезпечення процесів, пов'язаних із змінами у системі управління фінансами.

Отже, комплексне використання інструментарію реалізації регіональної антикорупційної стратегії, а також чіткий моніторинг механізму їх реалізації дозволить сформувати нові вектори розвитку України та отримати синергетичний позитивний ефект від впровадження державних реформ.

Таким чином, доведено, що стратегічне управління повинне стати основою формування антикорупційної платформи нової моделі державотворення в Україні. Така платформа одночасно є інструментом ефективного довгострокового розвитку регіону, орієнтованого на вирішення перспективних економічних завдань і досягнення великих соціально значущих результатів. Регіональна антикорупційна платформа повноцінно й ефективно спроможна діяти завдяки системності (взаємозалежності та взаємопов'язаності реалізації антикорупційних програм і заходів) реалізації регіональної антикорупційної стратегії. Під час формування регіональної антикорупційної стратегії необхідно враховувати багатоплановий характер даного різновиду державно-управлінського впливу, оскільки складна та багатогранна площина охоплення потребує використання інструментарію та методологічного наповнення, здатних відображати специфіку впливу.

РОЗДІЛ 6

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОРАЛЬНО- ІДЕОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

6.1. Морально-етичні засоби зниження масштабності корупційних проявів в Україні

Як зазначалося у попередніх розділах, в українському суспільстві сформувалася стійка думка, що діяльність державного апарату, незважаючи на заклики щодо радикального оновлення системи державного управління та виходу на якісно нові параметри задоволення всього комплексу життєвих потреб народу, як і раніше залишається неефективною, а чиновництво – вузьким корумпованим шаром, відчуженим від народу. Таке ставлення до корупції з боку державних і громадських інститутів констатує низький рівень морально-етичних цінностей та правової культури суспільства і держави. Таким чином, пильної уваги вимагає проблема впровадження морально-етичних засад у комплекс заходів протидії корупції.

Проблемам подолання корупції та дослідженню антикорупційних механізмів морально-ідеологічного спрямування, приділяло увагу багато науковців зокрема О. Акімов, П. Баранов, М. Білинська, О. Береза, А. Гальчинський, С. Дубенко, С. Задорожний, С. Кохан, Е. Молдован, М. Мельник, Є. Невмержицький, Н. Нижник, В. Олуйко, С. Серьогін, М. Флейчук, І. Христич та ін. Однак, в умовах реформування системи державного управління для побудови цілісної системи запобігання та протидії корупції в органах державної влади необхідні комплексні дослідження, що спрямовані на: визначення та приведення у відповідність реаліям сьогодення технологій та інструментарію формування антикорупційної особистості, обґрунтування корективів у змісті професійної діяльності управлінця; формування позитивного образу управлінців в суспільстві; подальше психологопрофесійне зростання; вдосконалення особистості державного службовця як управлінця–професіонала з високим рівнем розвитку моральної свідомості.

У зв'язку з цим, виникає гостра потреба в оновленні науково-методичного забезпечення зазначеної проблематики в аспектах формування морально-етичної складової антикорупційної політики держави.

Багато науковців наголошують на тому, що корупція, інфікувавши різні сфери життєдіяльності суспільства і держави, крім того, що призводить до величезних втрат в економіці справляє різко негативний вплив на морально-етичні якості громадян.

За результатами дослідження досвіду найменш корумпованих країн світу, можна з впевненістю сказати, що якщо в суспільстві відсутній суспільний запит на боротьбу з корупцією й громадяни сприймають її як цілком допустиму, то будь-який спосіб вирішення корупційних проблем з боку держави не забезпечить очікуваного ефекту, більше того, яскраво продемонструє неспроможність державних інститутів їх розв'язати. Тож при провадженні антикорупційних заходів важливо враховувати, що успішність протистояння корупції та тіньовій економіці можлива лише за свідомої масової підтримки самого суспільства, чого можна досягти лише при високому рівні його довіри до влади.

У контексті актуалізації досліджень моральних аспектів української корупції варто наголосити, що морально-етична атмосфера, яка панує в суспільстві, досить сильно впливає на її рівень.

Так, корупція не існує відокремлено від людей. Вона є відображенням способу мислення, який зумовлює спосіб життя, поведінку та діяльність. [33, с. 139]. У суспільстві, що сприяє процвітанню корупції, існують подвійні моральні стандарти. З одного боку, корупція, особливо «верхівкова», вважається суспільно неприйнятною. Це підтримується мораллю, пресою, політичною пропагандою, що експлуатує антикорупційну тематику. Але, з іншого боку, корупція, особливо «низова», залишається вагомим частиним суспільства.

Відповідно, розглядаючи ситуацію з корупцією як моральне явище, соціально-політичні інститути повинні використовувати інструменти і методи, що спрямовані на зміну мислення та суспільної свідомості. У країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння є рідкістю, корупція в громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. А в країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово

перетворюється на «правило» і виступає звичним способом розв'язання життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану справ у суспільстві є те, що в результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувається значний злам у суспільній психології: люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань [6, с. 83].

Особливо небезпечний вплив корупції проявляється у підриві моральних засад суспільства шляхом деформації етичних цінностей, інтересів і потреб окремих громадян та осіб, які здійснюють публічні функції. Саме ця властивість є підґрунтям та негативним фоном для подальшого визначення корупційної поведінки. Така думка корелює з поглядами В. Кузнецової, яка зазначає, що корупція охоплює три поведінкові підсистеми: кримінальну, правопорушну та моральну.

При практичній реалізації антикорупційних механізмів морально-ідеологічного спрямування важливим є розуміння того факту, що корупція починає здавати свої позиції тоді, коли вплив закону підкріплюється моральним осудом та моральною нетерпимістю до тих, хто використовує своє службове становище для отримання особистої вигоди. Лише тоді корупційні явища набувають яскраво вираженого негативного емоційного забарвлення.

Відповідно, перспективи розвитку, життєздатність і легітимність політичної системи країни, багато в чому, залежать від того, наскільки державні інститути і державні службовці відповідають морально-етичним цінностям та ідеалам, що сформувалися у суспільстві, а їх поведінка відповідає нормам суспільної моралі.

В умовах впровадження основних елементів ринкової економіки, технологічної і методичної інтеграції та взаємодії органів державної влади з комерційними структурами, державні службовці не повинні втрачати свої специфічні риси, які якісно відрізняють їх від представників інших організацій і громадських інститутів – служити громадським інтересам та інтересам громадян, робити людям добро і віддано відстоювати інтереси України.

Щоб уникнути конфлікту інтересів та забезпечити таке «служіння» в умовах змін, необхідно особливу увагу приділяти саме процесам формування моральних принципів і цінностей службовців. В іншому випадку державну

службу неминуче підкорює корупція та інших зловживаннях, що пов'язані з можливістю розпоряджатися економічними і адміністративними ресурсами.

Крім цього, в Україні досить тривалий час констатується криза довіри майже до всіх державних інституцій, що обумовлює необхідність підвищити увагу до морального аспекту державної служби. Адже, довіра громадян – одна з фундаментальних основ демократії.

Досить прикро, що в Україні багато посадових осіб мають неясне або спотворене уявлення про професійну етику державного службовця, або ставляться до неї зі зневагою. Ті ж, хто прагне керуватися нормами службової моралі та спрямовувати внутрішні та зовнішні ресурси на досягнення бажаного результату на користь суспільства змушені постійно протистояти деструктивним явищам існуючої бюрократичної системи

Тому вкрай важливим було створення особливого механізму контролю над дотриманням етичних норм, що враховує специфіку саме морального регулювання поведінки. Як зазначено у розділі 4, особливо цінним в даному аспекті є досвід тих країн, які досягли певних успіхів в управлінні сферою моральних відносин в державній службі своїх країн.

Будівництво морального фундаменту державної служби в даних країнах починалося зі створення етичного кодексу як нормативного документа, що містить систему етичних принципів, норм і правил, якими повинні керуватися державні службовці у своїй професійній діяльності. Це був перший, але необхідний етап в тривалому процесі формування корпусу державної служби як інституту суспільного служіння [412].

Так, на сьогодні у США, Великобританії, ФРН і багатьох інших країнах західної демократії доступ до державної служби відкритий і вільний для кожного громадянина. Службовці приймаються на роботу в апарат за конкурсом без будь-якої соціально-політичної дискримінації, але ось принцип моральності «працює» досить суворо. Службовці не мають права брати участь у формуванні партійних структур і партійних фондів, виступати з партійно-політичними заявами, займати партійні пости або діяти в інтересах тієї чи іншої конкретної партії, робити вчинки, що провокують конфлікт інтересів, тобто робити все те, що суперечить політично неупередженому виконанню службових обов'язків. Будь-яка дія або висловлювання, що не узгоджується з інтересами держави, розглядається як прояв нелояльності і як акт, несумісний з перебуванням на державній службі.

Першим кроком України у даному напрямі було затвердження Кабінетом Міністрів України Правил етичної поведінки державних службовців, що ґрунтуються на положеннях Конституції України, законодавства про державну службу та спрямовані на запобігання корупції та відновлення суспільної довіри до діяльності державних органів і посадових осіб [22].

За основу акту взята введена в Польщі модель забезпечення максимальної прозорості діяльності державних органів.

Прийняття Постанови вводить єдині обов'язкові вимоги до стандартів етичної поведінки, добросовісності в діяльності державних службовців, а також буде сприяти недопущенню тиску з боку представників бізнесу або політичних сил на посадових осіб державних органів.

Відповідно до зазначеного нормативного документа державні службовці повинні служити державі і суспільству, гідно себе вести, бути політично нейтральними, бути взірцем добросовісності, лояльності, прозорості і підзвітності та сумлінності.

Також документ передбачає чесну службу і вірність державі, забезпечення державних інтересів, повагу до гідності інших осіб, ввічливість і дотримання високої культури спілкування, доброзичливість і запобігання конфліктним ситуаціям з громадянами.

Крім того, документом передбачається неприпустимість конфлікту між публічним і особистими інтересами, нерозголошення особливої інформації.

Таким чином, регулювання службової поведінки чиновників на морально-ціннісному рівні і жорсткий контроль за дотриманням ними високих етичних стандартів – необхідні умови реального підвищення якості державного управління, соціальної ефективності держави в цілому і, в підсумку, підвищення по відношенню до нього рівня суспільної довіри.

У зв'язку з цим сьогодні, коли Україна знаходиться на етапі розвитку в напрямку до демократичної правової держави, в якому регулювання її соціальних структур і способів взаємозв'язку держави, суспільства та індивіда відбувається за міжнародними нормами й стандартами, особливої ваги набуває вибудова фундаментального морально-етичного підґрунтя у державно-владних процесів. Відповідно, етика державного службовця постає як один із засобів боротьби з корупцією.

Якщо посадовці та представники системи державного управління при виконанні своїх повноважень не будуть керуватися морально-етичними

нормами, то вся система почне проявляти прагматичне ставлення до суспільних процесів та людини, що характеризується лише мотивами власної вигоди. Отже, лише в разі закріплення у свідомості державних службовців морально-етичної мотивації під час виконання посадових функцій можна досягти певних якісних результатів упровадження цивілізованого підходу в реалізації державно-владних процесів.

Етика державного управління як нормативна основа державно-владної діяльності стосується таких основних проблем управління: справедливий соціальний устрій суспільства і держави, взаємні права та обов'язки керівників і громадян, фундаментальні права людини і громадянина, розумне співвідношення свободи, рівності й справедливості. У свою чергу, функціонування сучасного державного апарату неможливо уявити без раціонально розроблених, чітко визначених і обов'язкових формальних правил та без суворої професіоналізації механізмів управління. Інструментом і одночасно результатом такої професіоналізації, зокрема, можуть бути державні службовці, діяльність яких ґрунтується на принципах професійної компетентності, ієрархії та спеціалізації функцій [291, с. 11].

Як система норм поведінки і правил у державно-службових відносинах, професійна етика державного службовця у загальному вигляді являє собою сукупність найбільш придатних, глибоко усвідомлених і конкретизованих норм загальнолюдської моралі (рис. 6.1).

Вона є антикорупційним підґрунтям, що забезпечує ступінь довіри до владних структур, націленість діяльності органів державного управління на побудову демократичної держави, реалізацію принципів гуманізму, соціальної справедливості, прозорості, дотримання прав людини.

У Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII правилам етичної поведінки присвячений цілий розділ. Стаття 38 Закону проголошує, що особи, на яких поширюється дія цього Закону, під час виконання своїх службових повноважень зобов'язані неухильно додержуватися вимог закону та загальноновизнаних етичних норм поведінки, бути ввічливими у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими. Розділ щодо правил етичної поведінки визначає певні принципи дотримання цих правил, які в себе включають політичну нейтральність, неупередженість, компетентність і ефективність, нерозголошення інформації, утримання від виконання незаконних рішень чи доручень.

Рис. 6.1. Професійно-етичні основи державної служби

Джерело: систематизовано автором

У європейських країнах та в інших розвинутих країнах світу на сьогодні основні принципи і правила поведінки державних і муніципальних службовців відображаються у етичних кодексах.

Піонером у цьому виступили США. Перший кодекс етики в цій країні був розроблений Міжнародною асоціацією адміністраторів міст (нині Міжнародна асоціація управління міст/округів) ще в 1924 році. А у 1958 році був прийнятий Кодекс етики урядової служби в формі резолюції Конгресу США, підкріплений в 1965 році законодавчим нормативним актом «Стандарти поведінки посадових осіб» [311].

За США пішли й інші країни: в 1985 році в Канаді був прийнятий Ціннісний етичний кодекс державних службовців, в 1995 році в Німеччині

з'явився Кодекс антикорупційної поведінки, а також Рекомендації з його дотримання, до яких додавалося «Керівництво до дії», призначене для керівників, оскільки ефективність заходів впливу та попередження корупції, на думку німецьких законодавців, в першу чергу, залежить від вищих посадових осіб. Процес прийняття кодексів службової професійної етики значно активізувався у зв'язку зі зверненням Комітету міністрів Ради Європи до урядів країн-учасниць ЄС розробити національні кодекси поведінки державних службовців, керуючись затвердженими ними 2000 року Рекомендаціями «Про кодекс поведінки державних службовців» [468].

Світовий досвід показує, що при певних історично сформованих умовах, закріплення моральних цінностей цивільної служби в правових актах обумовлюється успіхом втілення їх в життя. Тут США знову опинилися на крок по переду інших, прийнявши в 1978 році в рамках реформування цивільної служби Закон про урядову етику. З кінця 80-х років етичні вимоги в держслужбі стають об'єктом найсуворішого як соціального, так і правового контролю навіть на законодавчому рівні. Було визнано, що життєздатність і легітимність політичної системи, багато в чому, залежать від того, наскільки державні інститути і посадові особи вищого рангу відповідають пануючим у суспільстві цінностям та ідеалам, і наскільки їх поведінка відповідає нормам суспільної моралі. Тому в листопаді 1989 року був прийнятий Закон про реформу етичних норм, який поширив положення Закону про етику на всі гілки влади – законодавчу, виконавчу і судову. Указом президента США були затверджені «Принципи етики поведінки посадових осіб і службовців держапарату» (рис. 6.2).

Проаналізувавши зміст основних положень «Принципів етики», можна зробити висновок, що основною вимогою до державних службовців США є належне виконання службових обов'язків, чесність та відповідальність перед державою та суспільством. Однак, у документі відсутні принципи, що стосуються професіоналізму державних службовців.

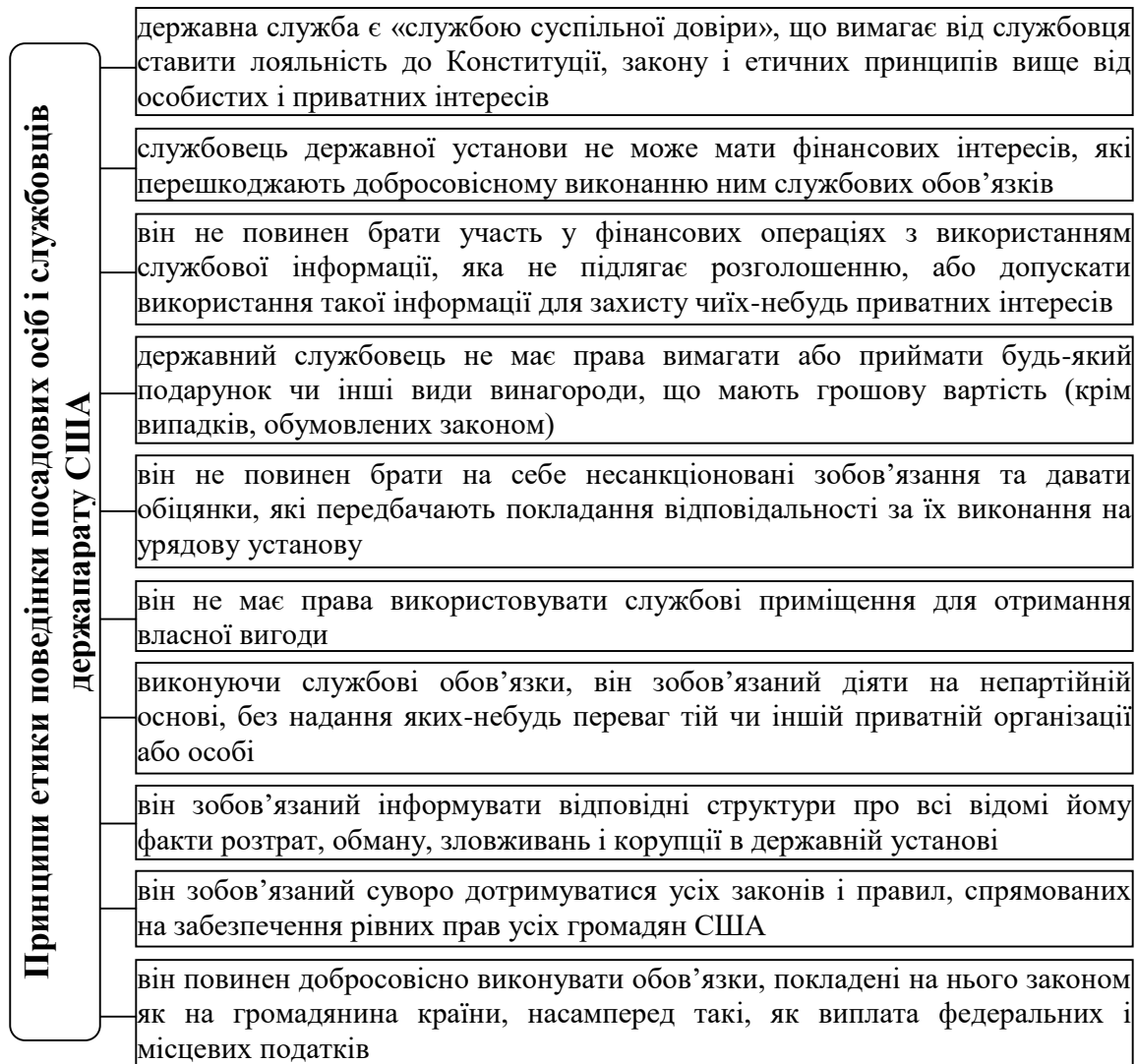

Рис. 6.2. Принципи етики поведінки посадових осіб і службовців держапарату США

Джерело: систематизовано за даними [316]

Одночасно з затвердженням «Принципів», були створені спеціальні відомства, покликані здійснювати контроль за дотриманням етичних норм. У 1990 році був підписаний виконавчий наказ Президента США № 12731, який підтвердив раніше прийняті акти, за допомогою яких були введені в дію обов'язкові для всіх чиновників виконавчої влади США, включно з посадовими особами вищого рангу, загальні принципи етичної поведінки членів уряду і держслужбовців [412].

Сучасна етична система США охоплює суспільство і всі гілки державної влади, тобто в США рух за моральну владу і моральне суспільство – справа не лише державної влади, а й кожного громадянина. Варто зазначити, що в

стандартах етичної поведінки державного службовця США повноцінно реалізуються принципи свободи й справедливості, це принципова поведінка, спрямована на утвердження суспільних цінностей. «Етична поведінка державних службовців базується на комплексі правил, морально окресленій загально визнаній реальності, яка постійно нагадує нам, хто ми є, ким ми були, ким ми станемо, ким можемо стати» [316].

Нормативно-правове кодування етичних вимог до державних службовців в подальшому отримало досить широке поширення у всіх провідних країнах світу. У Німеччині основні етичні цінності, проголошені для державних службовців, закріплені на конституційному рівні, а принципи співвідношення прав і відповідальності та механізми їх реалізації включені до федерального законодавства і Земельні закони про державну службу. В Ірландії у 1995 році прийнято Закон про етику в публічній сфері. В Австралії у 1999 році Кодекс поведінки австралійських державних службовців був закріплений в ст. 13 Закону про державну службу. В Японії у 2000 році був прийнятий Закон про етику національної державної служби, а урядовим указом затверджені етичні правила державного службовця і норми адміністративних покарань за їх недотримання. В Угорщині Кодекс поведінки державних службовців в 2001 році включений до Закону XXIII про правовий статус цивільних службовців [404, с. 45].

Основним підґрунтям етичного врядування в Європі є досвід США.

У країнах-членах ЄС моральності та етичності державних службовців приділяється особлива увага, державне управління має відповідати ряду етичних вимог, до яких належать: співпраця з громадянським суспільством, участь в плануванні та управлінні змінами, здатність до адаптації, взаємна довіра і відкритість комунікацій тощо.

У травні 2000 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв Страсбурзьку рекомендацію щодо регламентації поведінки державних службовців країн – членів Ради Європи (Етичний кодекс). Тобто національні кодекси поведінки державних службовців повинні бути розроблені відповідно до даної Рекомендації. Етичний кодекс державного службовця розкриває суть і зміст основ професійної етики державних службовців. Важливою особливістю даного документа є формулювання його призначення і визначення кола осіб, на поведінку яких поширюються зазначені етичні норми. Визнання та дотримання Кодексу є складовою частиною умов праці

державного службовця. Включення його (Кодексу) положень в трудовий договір (контракт) приписує нормативний характер виконання [242].

Практика закріплення в правових актах моральних вимог до чиновників, продиктована, на наш погляд, перш за все необхідністю підтримати їх (морально-етичні вимоги) за допомогою дієвих механізмів. Дисциплінарна, адміністративна та навіть кримінальна відповідальність за порушення вимог до службового поведіння посадових осіб, органів управління і службовців сьогодні широко поширена та підтверджена законами ряду країн.

«Британську державну службу дослідники характеризують як таку, що відрізняється високою корпоративною етикою і суворою відповідністю кодексу адміністративної моралі. Вважається, що високий рівень моралі державних службовців завжди був предметом особливої гордості британського суспільства. У світі відома британська «традиція» державної служби, що регламентується моральним кодексом і підзвітна парламентському комітету з бюджетного контролю. Поведінка «слуг корони» регламентується етичним Кодексом державного службовця, аналогу якому немає у світовій практиці. Документ містить дві частини: 1) вимоги до службової діяльності міністрів; 2) вимоги до решти службовців. Його своєрідність полягає в тому, що він, з одного боку, регламентує етику професійної діяльності службовців, починаючи від надання послуг населенню і завершуючи політичними консультаціями міністрам, а з другого, – визначає взаємні обов'язки службовців і міністрів» [316].

Аналіз багаторічного досвіду, накопиченого різними країнами, показує, що жоден етичний кодекс, навіть наділений властивостями правового акту не буде дієвим, якщо він не забезпечений відповідними механізмами контролю за його виконанням. Контроль становить невід'ємну функцію держави, а його реалізація вимагає створення спеціальних структур на всіх рівнях державної влади [139].

Одним із дієвих контрольних механізмів підтримки дотримання необхідного рівня етичності поведінки державних службовців у багатьох країнах стали спеціальні органи, які контролюють і оцінюють моральні вчинки: комісії та комітети з етики, адміністративні та корпоративні суди тощо. Їх повноваження можуть включати:

- розробку правил професійної етики та заходів впливу на їх порушників;

- розгляд звернень громадян з питань порушення правил професійної поведінки посадовими особами;
- підготовку рекомендацій та пропозицій щодо вдосконалення законодавства в сфері службової етики;
- участь в обговоренні кандидатур на вакантні посади, в роботі атестаційних комісій;
- рекомендації керівництву щодо прийняття адміністративних та інших заходів до порушників етичних норм;
- доведення до відома громадян через засоби масової інформації фактів злісного порушення етичних норм і застосованих до них механізмів відповідальності [412].

В табл. 6.1 представлені механізми контролю за дотриманням необхідного рівня етичності поведінки державних службовців різних країн.

Таблиця 6.1.

Механізми контролю за дотриманням професійної етичної поведінки державних службовців різних країн світу

Назва країни	Органи контролю	Нормативно-правове регулювання
Франція	Центральний департамент по запобіганню корупції, Міжміністерська комісія з розслідування контрактів, що укладаються службовцями, і Вища рада з етики в національній політиці, Генеральні інспекції при міністерствах	Державна програма «Генеральна ревізія державної політики»
Великобританія	Комісія по державній службі, Комітет з питань стандартів у публічній сфері	Посадова інструкція для парламенту «Постійні правила»
Японія	Комісія з етики державних службовців	Закону «Про етику державних службовців» (2000)
Німеччина	Спеціальні адміністративні суди	Конституція, Земельні закони про державну службу

США	Консультативна комісія з питань етики і «конфлікту інтересів», Комітет з питань етики, комітет з питань стандартів офіційної поведінки, Комітет Сенату США з етики, Адміністративне управління судів США, Управління з етики в уряді	Загальні принципи етичної поведінки членів уряду і держслужбовців
Польща	Найвища палата контролю	Конституція Польської Республіки, Закон про найвищу палату контролю

Джерело: систематизовано за даними [323; 404; 412]

У Франції основна увага приділяється створенню органів, які зобов'язані спостерігати, розкривати і відстежувати серйозні порушення в етиці поведінки державних службовців. Цими органами стали Центральний департамент по запобіганню корупції, Міжміністерська комісія з розслідування контрактів, що укладаються службовцями, і Вища рада з етики в національній політиці .

У Великобританії ще в 1855 році була створена відповідно до Королівського указу – Комісія по державній службі, яка працює до цих пір. Більше ніж п'ятдесят років тому з'явилася процедура етичного контролю і в парламенті Великобританії. Кожна його палата має свою посадову інструкцію – «Постійні правила», які визначають етичні аспекти діяльності парламентаріїв. В даний час вироблено і діє більше 400 правил, що охоплюють всі сторони парламентської діяльності Великобританії [323].

У палаті громад парламенту Великобританії заснована посада парламентського Уповноваженого з питань стандартів поведінки. З 1994 року діє спеціальний Комітет з питань стандартів у публічній сфері, до створення якого підштовхнули результати опитування громадської думки, який показав, що за десятирічний період оцінка громадськістю членів парламенту впала майже на 20 %. Повноваження Комітету досить широкі. Він може зобов'язати депутата вибачитися перед Палатою громад за порушення вимог етики або рекомендувати палаті громад на час усунути депутата від участі в роботі Палати (оскільки в цей час його округ в парламенті не представлений, він не отримує платні і навіть не має права увійти до будівлі парламенту) [404, с. 47].

Якщо розглянути ситуацію в Польщі, то тут головним органом контролю є Найвища палата контролю (НПК) – головний орган державного контролю, який підпорядковується сейму Польської Республіки, діє на принципах колегіальності. Існувала вона вже у 1921–1939 рр. У повоєнний період (1949 р.) відновила діяльність як незалежний від уряду орган, у 1952–1957 рр. була реорганізована в міністерство державного контролю [323].

В Японії реалізацію прийнятого у 2000 році Закону «Про етику державних службовців», а також затверджених урядовим указом Етичних правил державного службовця і норм адміністративних покарань за їх порушення, покликана забезпечувати створена для цього Комісія з етики державних службовців, що має складну систему призначення її керівництва для забезпечення незалежності та стабільності діяльності [412].

У США ще при президенті Дж. Кеннеді була заснована Консультативна комісія з питань етики і «конфлікту інтересів». В середині 60-х років минулого століття в кожній з палат конгресу були створені постійні комітети з етики: в 1964 р. в сенаті – комітет з питань етики, в 1967 р в палаті представників – комітет з питань стандартів офіційної поведінки. Контроль за дотриманням етичних норм щодо членів і співробітників апарату Палати представників Конгресу покладено на Комітет з питань стандартів офіційної поведінки Палати представників Конгресу США; щодо сенаторів і співробітників Сенату – на Комітет Сенату США з етики; щодо федеральних суддів і співробітників апаратів судів – на Адміністративне управління судів США. Координацію роботи всіх цих комітетів здійснює Управління з етики в уряді.

У Німеччині функція контролю над чиновництвом забезпечується системою спеціальних адміністративних судів, де громадяни можуть оскаржити порушення їх прав і законних інтересів органами публічної влади. Такі суди діють на трьох рівнях: першої інстанції, земельному і федеральному. Їх завдання – захист громадян від свавілля чиновників. Щорічно вони розглядають десятки тисяч справ. Досвід адміністративного судочинства для нас на сьогодні є особливо цікавим та актуальним [412].

Система контролю за дотриманням етичних норм забезпечується і активною участю в цьому процесі і самих державних службовців.

Комітет міністрів Ради Європи, розробляючи Рекомендації у вигляді Модельного кодексу для країн-учасниць РЄ, включив у них такий контрольний механізм, як зобов'язання державного службовця: «державний

службовець повинен, відповідно до закону, повідомити відповідні органи якщо йому чи їй стає відомо про порушення цього Кодексу іншими державними службовцями», а також «повідомляти компетентним органам щодо будь-якого доказу, повідомлення, підозри про неправомірну чи злочинну поведінку щодо державної служби, що стали йому чи їй відомі під час чи у зв'язку з його чи її працевлаштуванням. Розслідування повідомлених фактів повинно здійснюватися компетентними органами». Цей принцип розглядається як відображення громадянського обов'язку працівника [311]. У США відповідно до Закону про реформу етичних норм (1989 р.) дотримання цього принципу є обов'язковим для кожної посадової особи державних органів усіх гілок влади.

Варто зазначити, що не менш цікавою для нас є і система управління процесом етизації державної служби. Уже в кінці минулого століття стало очевидно, що чітко скоординовані удари по «недобросовісних» чиновниках і не уніфіковані заходи щодо забезпечення етичності кадрового корпусу державної служби, не дають очікуваних результатів. Це підштовхнуло владу до створення системи управління моральними відносинами в державній службі.

У США формування системи органів з управління етичним аспектом почалося з «освіти», відразу після прийняття Закону 1978 року Управління службової етики в державних органах (Office of Government Ethics – OGE). Сьогодні цей орган, поряд з Корпорацією державної і муніципальної служби (США) (Corporation for National and Community Service (CNCS) входить в число 69 затверджених Конгресом США незалежних агентств, в структуру виконавчої гілки влади США. Основними характеристиками правового статусу OGE як незалежного агентства є позавідомче положення, незалежний від федеральних міністерств характер діяльності, право законотворчої ініціативи в сфері своїх повноважень, колегіальна форма управління власною сферою діяльності, а також наявність обов'язкового представництва в його складі представників правлячих партій [412].

Управління очолює директор, який призначається президентом США на п'ятирічний термін. Місія Управління полягає в здійсненні контролю на рівні виконавчої гілки влади щодо запобігання і вирішення конфлікту інтересів в середовищі урядовців. Управління виховує у службовців високі етичні

стандарти і зміцнює віру громадськості в те, що діяльність уряду здійснюється неупереджено і чесно.

Місія Управління визначає і його основні завдання – «всеосяжне регулювання з метою запобігання конфлікту інтересів посадових осіб всіх виконавчих органів влади» і видання розпоряджень, що встановлюють «детальний і чіткий набір стандартів поведінки для службовців органів виконавчої влади». Функції Управління представлені схематично на рис. 6.3.

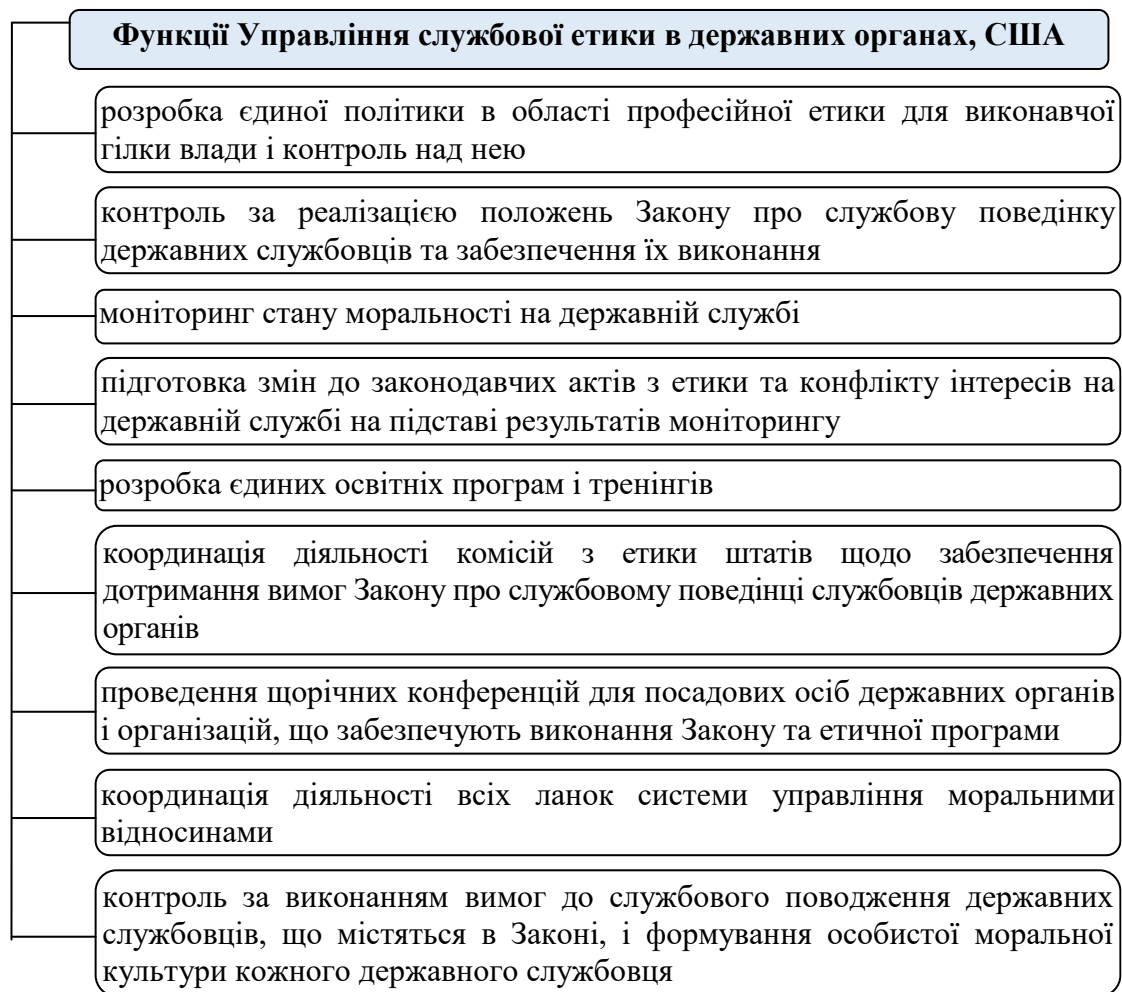

Рис. 6.3. Функції Управління службової етики в державних органах, США

Джерело: систематизовано за даними [404]

Це передбачає створення програм навчання управлінських кадрів, спрямованих на поглиблене вивчення нюансів професії та букви Закону, а також контроль якості засвоєння отриманих знань і вмінням реалізувати їх на практиці.

Як зазначає О. Лагодієнко [170], «із найсвіжіших документів достатньо якісним виглядає приклад оновлених документів Австралії. По-перше, вони зроблені в сучасному «антибюрократичному» стилі. По-друге, орієнтовані не лише на етичну сторону, а в цілому на те, якою повинна бути державна служба. По-третє, кодекс супроводжують численні додатки для самооцінки, порадник щодо прийняття рішень працівниками, порадник для організації супровідних процесів для підрозділів по персоналу, сайти, тренінги, постери та відео. А головне, по-четверте, ці зміни запроваджено найвищими посадовцями з серйозністю національної програми».

Таким чином, як показує міжнародний досвід, одним з найважливіших чинників в професійному становленні державного службовця, є вивчення етичних принципів роботи та моральне виховання.

При цьому етичний кодекс, яким повинні керуватися державні службовці, не просто спирається на моральні принципи, а й конкретизує вимоги до процесів здійснення державно-управлінських функцій відповідно до специфіки службової діяльності, неординарних обов'язків і повноважень, які покладаються на них.

При цьому під моральними принципами протидії корупції розуміють сукупність норм, що регулюють взаємовідносини державних службовців у процесі здійснення державно-управлінської функцій та спрямовані на формування такої атмосфери у суспільстві, при якій корупційні дії співробітників виглядали б аномальним явищем, вартим усілякого осуду.

Нині до моральних принципів протидії корупції можна зарахувати принцип служіння державі і суспільству; принцип законності; принцип гуманізму; принцип відповідальності; принцип справедливості; принцип лояльності; принцип чесності і непідкупності (табл. 6.2).

Етичний кодекс державного службовця як система моральних норм, зобов'язань і вимог сумлінного службової поведінки посадових осіб державних органів покликаний сприяти зміцненню авторитету державної влади, довіри громадян до інститутів держави, забезпечити єдину морально-

правову основу для узгоджених і ефективних дій всіх державних структур, протидіяти падінню моральної культури в суспільстві.

Для відновлення громадської довіри до діяльності державних органів, їх посадових осіб Національним агентством України з питань державної служби, прийнято рішення про запровадження стандартів етичної поведінки державних службовців. Відповідний наказ враховує прогресивний і успішний досвід країн-членів ЄС. За основу даного документа взято запроваджену в Республіці Польща модель гарантування максимальної прозорості діяльності державних органів. Прийняття документа започатковує єдині обов'язкові вимоги до стандартів етичної поведінки, доброчесності у діяльності державних службовців, а також сприятиме запобіганню тиску з боку представників бізнесу чи політичних сил на посадовців державних органів.

Таблиця 6.2

Моральні принципи протидії корупції

<p>Моральні принципи протидії корупції – це сукупність норм, що регулюють взаємовідносини держави та громадянського суспільства та спрямовані на формування такої атмосфери, при якій корупційні дії виглядали б аномальним явищем та були приводом загального осуду</p>	
<p>Моральні принципи протидії корупції:</p> <p>1. Принцип служіння державі і суспільству передбачає: чесне служіння і вірність державі; забезпечення державних інтересів під час виконання завдань та функцій держави; сприяння реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина; формування позитивного іміджу держави.</p> <p>2. Принцип законності передбачає: неухильне дотримання нормативно-правових актів, що спрямовані на боротьбу з корупцією.</p> <p>3. Принцип гуманізму передбачає: визнання, дотримання і захист прав і свобод людини і громадянина; визнання її цінності, суверенітету її особистості і її гідності; ввічливість, тактовність, толерантність, повагу.</p> <p>4. Принцип відповідальності передбачає: юридичну, а також моральну відповідальність за прийняття рішення у сфері боротьби з корупцією. Під моральною відповідальністю розуміється</p>	<p>Моральні вимоги до антикорупційної поведінки</p> <p>1. Прихильність до моральних принципів, ставлення службових інтересів вище індивідуальних.</p> <p>2. Сумлінне виконання своїх службових обов'язків.</p> <p>3. Об'єктивність у виконанні службових обов'язків (виключення із робочого процесу особистої вигоди, інтересів і переваг).</p> <p>4. Заборона на прийняття для себе особисто, а також членів сім'ї жодних благ і переваг, використовуючи при цьому свої службові повноваження.</p> <p>5. Не давати ніяких особистих обіцянок, що пов'язані зі службовими обов'язками.</p>

<p>моральний осуд корупціонера з боку членів колективу, суспільства, і, навіть рідних і близьких. Це повинно приводити до активізації морального самоконтролю та докорів совісті, яка є внутрішнім цензором людини, що послужить поштовхом до каяття і неприпустимість в подальших корупційних діях.</p> <p>5. Принцип справедливості передбачає: розумне використання владних повноважень у боротьбі з корупцією.</p> <p>6. Принцип лояльності передбачає: прихильність в боротьбі з корупцією, неухильного дотримання правових норм, навіть якщо це суперечить внутрішнім принципам і політичним поглядам.</p> <p>Принцип чесності і невідкупності передбачає: категоричне несприйняття проявів корупції та бюрократизму.</p>	<p>6. Не використовувати конфіденційну інформацію, що отримана в ході виконання своїх посадових обов'язків як засіб отримання особистої вигоди.</p> <p>7. Викривати будь-які корупційні дії, боротися за створення атмосфери нетерпимості до корупційної поведінки колег.</p> <p>8. Бути чесним, скромним, ввічливим, тактовним, чуйним, справедливим по відношенню до своїх колег і громадян.</p>
--	--

Так, Відповідно до «Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [205], посадовці у своїй діяльності мають керуватися такими принципами, як:

1. Служіння державі і суспільству, що передбачає чесне служіння і вірність державі; забезпечення державних інтересів під час виконання завдань та функцій держави; сприяння реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина; формування позитивного іміджу держави.

2. Гідна поведінка, що передбачає повагу до гідності інших осіб; ввічливість та дотримання високої культури спілкування; доброзичливість і запобігання виникненню конфліктів у стосунках з громадянами; запобігання, у тому числі поза державною службою, діям і вчинкам, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця.

3. Доброчесність, що передбачає спрямованість дій на захист публічних інтересів, забезпечення пріоритету загального блага громадян над особистими, приватними або корпоративними інтересами; неприпустимість використання державного майна в особистих цілях; запобігання конфлікту між публічними та особистими інтересами; нерозголошення та невикористання інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням

державним службовцем своїх обов'язків, у тому числі, після припинення державної служби, крім випадків, установлених законом; недопущення надання будь-яких переваг і виявлення прихильності до окремих фізичних та юридичних осіб, політичних партій, громадських і релігійних організацій.

4. Лояльність, що передбачає добросовісність щодо виконання рішень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та державного органу, в якому працює державний службовець, незалежно від своїх власних переконань і політичних поглядів; утримання від будь-яких проявів публічної критики діяльності державних органів, їх посадових осіб; коректне ставлення до керівників і співробітників державного органу під час виконання державним службовцем своїх обов'язків.

5. Політична нейтральність, що передбачає запобігання впливу політичних інтересів на дії та рішення державного службовця; відмову від публічної демонстрації політичних поглядів і симпатій; дотримання вимог стосовно обмежень щодо політичної діяльності, встановлених законом стосовно окремих категорій державних службовців; уникнення використання символіки політичних партій під час виконання державним службовцем своїх обов'язків; забезпечення прозорості у відносинах з особами, що виконують політичні функції.

6. Прозорість і підзвітність, що передбачає відкритість та доступність інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України; для державних службовців першої та другої категорії:

- ведення обліку телефонних розмов та особистих зустрічей з представниками політичних партій, народними депутатами України, суб'єктами господарювання або їх уповноваженими особами, а також надання інформації про такі розмови та зустрічі у порядку, встановленому законодавством про доступ до публічної інформації;

- ведення обліку фактів використання транспортних засобів, майна, інших матеріальних та нематеріальних активів, наданих за рахунок фізичних чи юридичних осіб у службових цілях.

7. Сумлінність, що передбачає добросовісне, чесне та професійне виконання державним службовцем своїх обов'язків, виявлення ініціативи і творчих здібностей; постійне підвищення рівня своєї професійної

компетентності та вдосконалення організації службової діяльності; недопущення ухилення від прийняття рішень та відповідальність за свої дії та рішення.

З погляду антикорупційної поведінки державного службовця морально-етичні принципи доцільно доповнити такими, як:

1. Принцип конфіденційності, що забороняє використовувати свої службові повноваження, а також конфіденційну інформацію, отриману під час виконання своїх посадових обов'язків, для одержання будь-яких благ і переваг для своєї особистої вигоди.

2. Принцип непримиренності до проявів корупції, що передбачає викриття будь-яких корупційних дій, боротьбу за створення в державних органах влади атмосфери нетерпимості до корупційної поведінки колег по службі.

Наведений комплекс принципів цілком можна вважати антикорупційними стандартами службової поведінки, встановленими спеціально для державних службовців. Державний службовець об'єктивно виступає одночасно як посадова особа, що займає певне місце в службовій ієрархії, як громадський діяч, який впливає на розвиток соціальних і економічних процесів, як найманий працівник, найчастіше як керівник персоналу і роботодавець, а також як приватна особа. Тож досить часто ці ролі можуть вступати в протиріччя, наслідком чого є моральні дилеми та конфлікти. Етичний кодекс покликаний допомогти державному службовцю правильно розібратися в подібних ситуація, сформувати інтегровану здатність особистості протистояти корупції, застосовувати професійно значущі комунікативні вміння і навички, здійснювати соціальну взаємодію, що забезпечує результативність та ефективність вирішення професійних завдань, встановлювати адекватні міжособистісні та конвенціональні відносини в різних ситуаціях.

Державна служба не є привілеєм, сама справа є складною та відповідальною. Громадянин, вступаючи на державну службу, добровільно обмежує деякі свої права, зокрема право на критику, підприємницьку діяльність тощо. Постає необхідність моделювати варіанти можливих наслідків дій людей і результатів їх конфліктів, протистоянь та об'єднань. І лише здатність успішно діяти в особливих і швидко змінюваних умовах, реалізовувати «внутрішні характеристики особистості» в нових формах і засобах управління буде відповідати сучасним вимогам організації державної служби та завданням державного управління. Це зумовлено тим, що етичні

норми державного службовця є більш суворими, ніж моральні норми громадян, не зайнятих у сфері державної служби.

Таким чином, розробка та впровадження «етичних кодексів» є одним з напрямів підвищення ефективності антикорупційній діяльності органів державної влади та регулятором реалізації відповідальності та обов'язків. У зв'язку з цим морально-етичні вимоги стають суворішими, і відповідальність тим більша, чим вищий статус державного службовця.

Наступним кроком дискурсу є виділення так званих «морально етичних обов'язків державного службовця», призначених для забезпечення належного функціонування державних інститутів і систем, а також для розвитку і вдосконалення етико-правових засад антикорупційних реформ.

У національному законодавстві такі обов'язки викладені у «Загальних правилах етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». Вони є узагальненням стандартів етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх посадових обов'язків. Вони ґрунтуються на положеннях Конституції України, Законів України «Про державну службу» і «Про службу в органах місцевого самоврядування», а також загальних вимогах до поведінки цих осіб, визначених Законом України «Про запобігання корупції». Під час прийняття на державну службу або на службу в органи місцевого самоврядування особа ознайомлюється з цими Загальними правилами. Відмітка про таке ознайомлення додається до особової справи державного службовця чи посадової особи місцевого самоврядування.

У більш загальній формі вони мають такий зміст:

1. Державні службовці не мають права віддавати переваги інтересам певних професійних або соціальних груп і організацій. Вони повинні бути незалежними від їхнього впливу.

2. Державний службовець під час виконання ним посадових обов'язків не повинен допускати особистої зацікавленості, яка призводить або може призвести до конфлікту інтересів.

3. Державні службовці зобов'язані повідомляти представника наймача, органи прокуратури або інші державні органи про всі випадки звернення будь-яких осіб з метою схилення до вчинення корупційних правопорушень.

4. Державні службовці зобов'язані подавати відомості про доходи, про майно і зобов'язання майнового характеру, відповідно до чинного законодавства України.

5. Державні службовці зобов'язані протидіяти проявам корупції і вживати заходи щодо її профілактики в порядку, встановленому законодавством України.

6. Державному службовцю забороняється отримувати у зв'язку з виконанням посадових обов'язків винагороди від фізичних та юридичних осіб. Крім того, для більш ефективного застосування етико-правових основ в антикорупційній діяльності органів державної влади необхідно:

- правове виховання державних службовців (цілеспрямована діяльність з формування у громадян високої правосвідомості і правової культури), при цьому виділяють дві форми правового виховання – антикорупційну освіту та антикорупційну пропаганду;

- публічне засудження осіб, які вчинили проступки, пов'язані з корупцією;

- проведення публічних інформаційних заходів з проблем антикорупційної діяльності (слухання, семінари, круглі столи, конференції).

Таким чином, у зв'язку з різноманітним напрямом антикорупційної діяльності, що реалізуються державними органами, потрібно забезпечити надходження на державну службу громадян, які володіють не лише необхідною професійною освітою, досвідом за фахом, професійними знаннями і навичками, необхідними для виконання конкретних посадових обов'язків, визначених завданнями і функціями державного органу, а й мають якісні риси високоморальної та культурної людини, яка є взірцем правової поведінки (рис. 6.4).

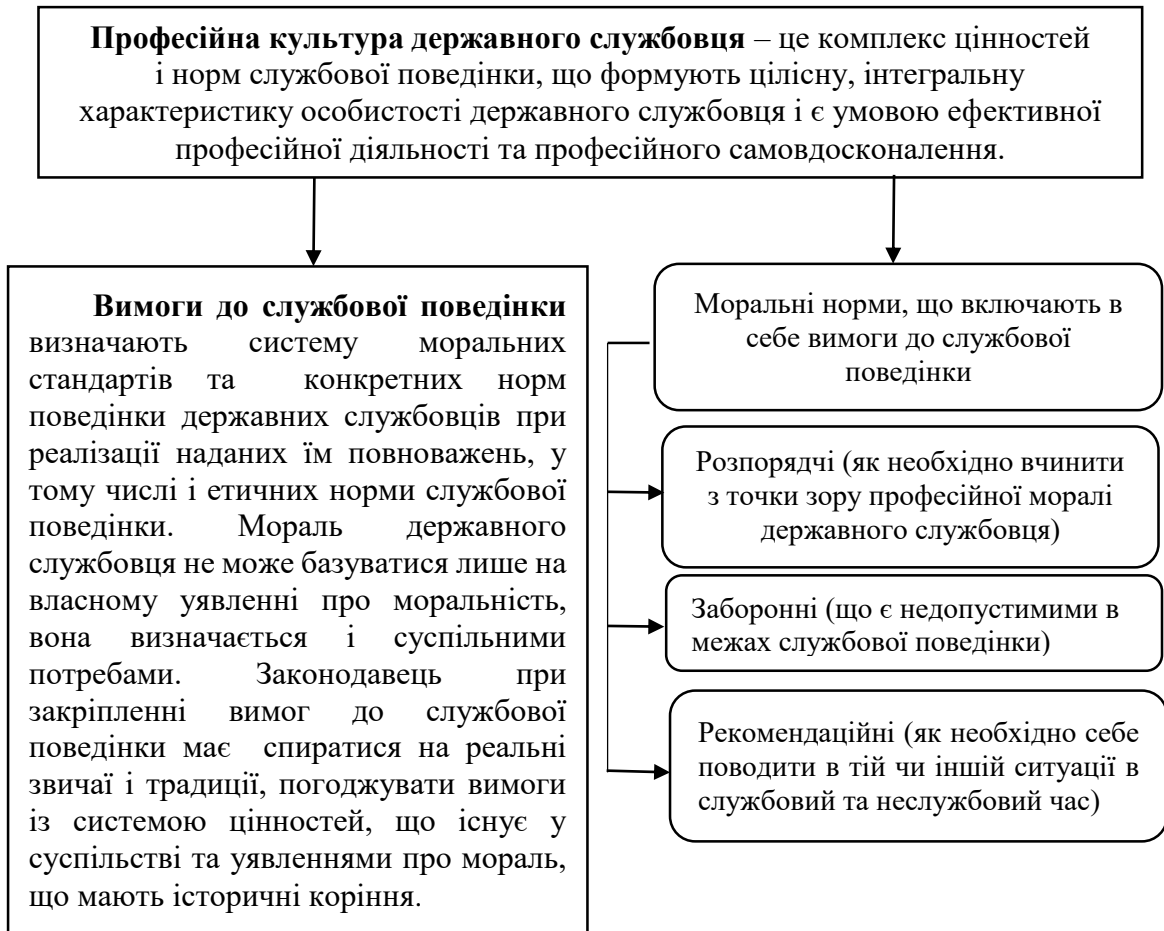

Рис. 6.4. Внутрішня композиція професійної культури державних службовців

Джерело: систематизовано автором

Узагальнюючи наведене, зазначимо, що реформи, які проводяться в державному секторі, зумовлюють докорінні зміни в державному управлінні, що забезпечує появу нових етико-правових складових антикорупційній діяльності органів державної влади.

Впровадження заходів такого спрямування вкрай необхідне тому, що ставлення до корупції в масовій свідомості українців є суперечливим: унаслідок низького рівня розуміння населенням деструктивного впливу цього явища на розвиток суспільства в масовій свідомості населення корупція набула статусу легітимних практик. Відповідно, перед усією системою державного управління постала необхідність вирішення проблем, пов'язаних

з впровадженням та культивуванням етико-правових норм як у діяльності державних службовців, так і в повсякденному житті громадян.

6.2. Формування антикорупційної свідомості як пріоритетний напрям антикорупційної політики держави

Однією з головних умов забезпечення соціально-економічної та політичної стабільності в державі є належний розвиток громадянського суспільства, адже активне, впливове і розвинене громадянське суспільство відіграє ключову роль у впровадженні суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, у розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, в утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, а також у розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем. У зв'язку із зазначеним, потрібно вести мову про рівень розвитку громадянського суспільства, в якому втілені норми та ідеали демократичного суспільства, формуються взаємини на основі цінності доброчинності та гідної поведінки в повсякденному житті.

За визначенням А. Колодій, громадянське суспільство – це суспільство громадян із високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинуті правові відносини, суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага [150, с.45].

Однією з категорій, яка віддзеркалює, відтворює і детермінує стан розвитку громадянське суспільства, є категорія суспільної свідомості.

Більшість науковців розглядають суспільну свідомість як сукупність поглядів людей на явища природи і соціальну реальність, що виражені в створених суспільством природним або штучним чином творіннях духовної культури, соціальних нормах і поглядах соціальних груп, народу і людства в цілому.

Суспільна свідомість становить духовну культуру суспільства і людства (рис.6.5). Це не лише ідеї про суспільне життя, а й ідеї суспільства про світ в цілому, в тому числі і про себе самого.

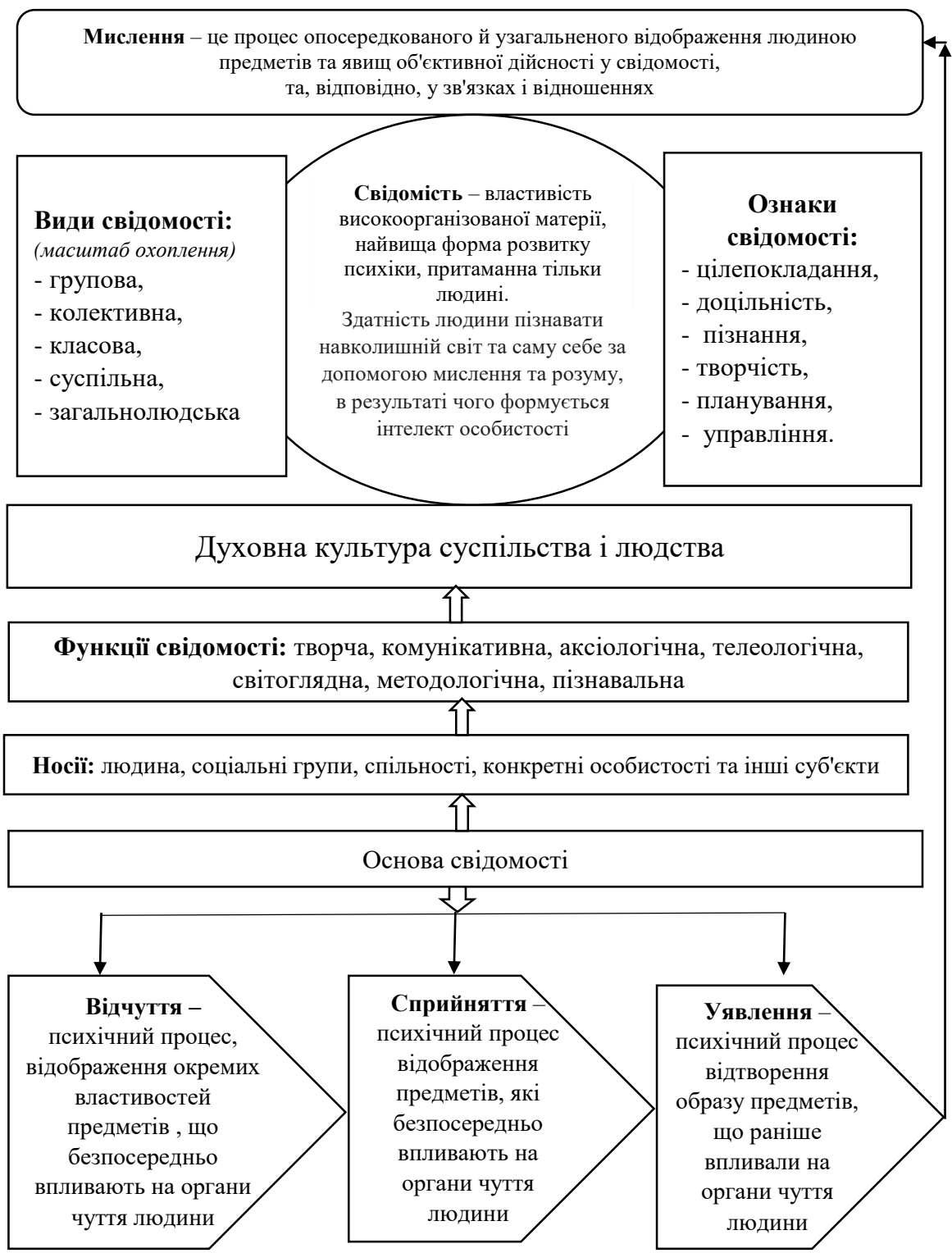

Рис. 6.5. Компонентизація свідомості

Джерело: систематизовано автором

Суспільна свідомість може існувати лише тоді, коли є конкретні її носії – людина, соціальні групи, спільності, конкретні особистості та інші суб'єкти. Без основних носіїв суспільної свідомості – конкретних людей – вона неможлива. Тому суспільна свідомість здатна існувати і повноцінно функціонувати суто індивідуально, тобто через індивідуальну свідомість, що є духовним світом конкретної особистості, її поглядами, почуттями, уявленнями, настроями.

В свою чергу, індивід, сукупність індивідів, соціальні спільності становлять основу виникнення, функціонування та розвитку громадянського суспільства. Саме на фундаменті своїх особистих інтересів, їх єдності та спільних проблемах, що постають на шляху реалізації цих інтересів, індивіди утворюють певні суспільні об'єднання та стають надійними партнерами держави і водночас суб'єктами, що забезпечують громадський контроль і здійснюють інші конституційні форми впливу на органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб [1, с. 48].

Суспільна свідомість має складну структуру з різними рівнями, починаючи від життєвого, буденного рівня і закінчуючи складними науковими формами. (Рис. 6.6).

Як відображення соціальної дійсності та як продукт соціальних відносин вона здійснює зворотний вплив на все суспільне життя, стимулюючи розвиток і вдосконалення різних видів діяльності.

Так, структурними елементами суспільної свідомості є різні її форми: політична, правова, моральна, релігійна, естетична, наукова, історична, економічна філософська, екологічна тощо. Вони спрямовані на духовно-практичне освоєння буття суспільства та створюють так звану «горизонтальну» структуру суспільної свідомості.

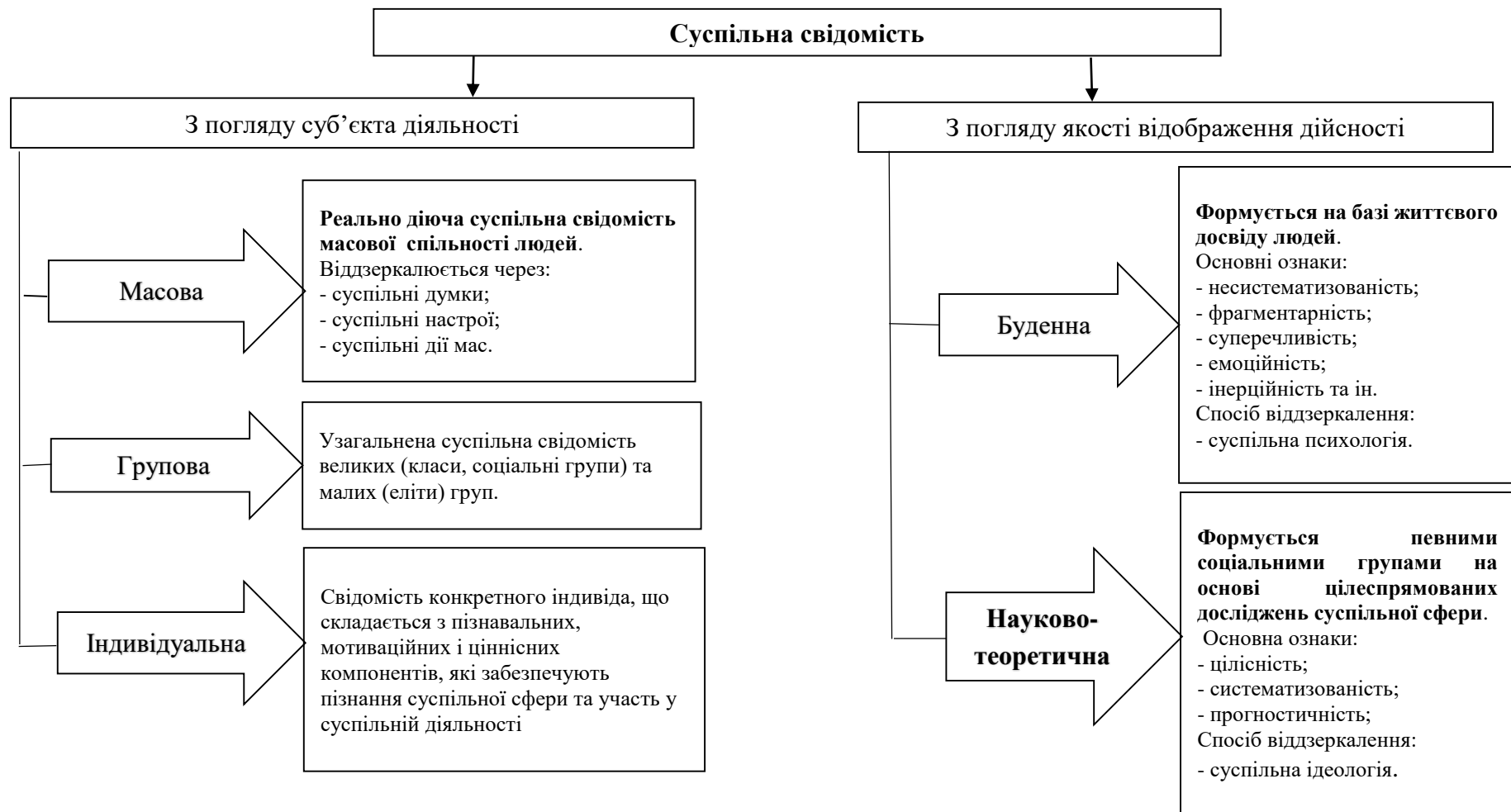

Рис. 6.6. Структура суспільної свідомості

Подальше зростання глобальної цивілізації, вдосконалення знань людини про світ, перспективне прогнозування господарських і соціальних процесів обумовлює зростання значення всіх рівнів і форм суспільної свідомості, через які відбувається осмислення різноманітних явищ і процесів суспільного життя, а також формуються способи активного впливу на них. На думку А.М. Бойка рівень суспільної свідомості є основою збереження сталості життєво важливих для людини і соціуму відносин при всіх зовнішніх і внутрішніх трансформаціях. Збереження й адекватне соціальним потребам перетворення суспільної свідомості – домінуючий чинник виживання соціуму в умовах найскладніших соціальних змін і гарантія виходу суспільства з кризи та забезпечення його подальшого розвитку [34, с. 81].

Україна на сьогодні намагається впровадити великомасштабні перетворення, що спрямовані на зміцнення демократії і створення правової держави та крок за кроком будує систему державного впливу на корупцію.

Такі масштабні трансформації змінюють у суспільстві домінанті цінності, що слугують своєрідним взірцем, який вимагає від людини конкретних дій у конкретному напрямі.

Декларативність багатьох реформаторських намірів та рішень влади; обмеженість, зволікання та непослідовність у проведенні реформ щодо демократизації управління суспільством практично повністю зруйнувало базис духовних та моральних цінностей в Україні. Повсякчасно відбувається умисне порушення чинних законів, в т. ч. антикорупційних, що є яскравим проявом правового нігілізму, який панує у нашому суспільстві.

Такому становищу передувала відсутність можливостей для задоволення різних потреб та інтересів людей в державі створило умови для пошуку додаткових прибутків, в тому числі, і шляхом одержання неправомірної вигоди як одного із способу задоволення таких потреб. Так, якщо майже кожен день особа стикається з проявами корупції в різних сферах життєдіяльності та мовчки сприяє їй, в суспільстві виникає повне прийняття механізму вирішення будь-яких проблем шляхом надання неправомірної вигоди. За таких обставин відбувається девальвація моральних цінностей, падіння рівня культури змінює життєві пріоритети у громадян, коли людина оцінюється не за її здібностями і

моральними якостями, а за рівнем достатку і належністю до владних структур. Через занепад політичної легітимності влади відбувається і зниження суспільної моралі.

Виникає замкнуте коло – порушення рівноваги в соціально-економічній системі і емерджентні флуктуації спонукають до ірраціональної економічної поведінки, а це є результиуючим проявом зниження рівня суспільної свідомості економічних суб'єктів.

Отже, завданням держави повинно стати систематичне формування та виховання суспільної свідомості громадян антикорупційної спрямованості (антикорупційної свідомості). В даному напрямку, суспільна свідомість виступає об'єктом прямого та опосередкованого впливу комплексу державно-управлінських інструментів. Але цей вплив здійснюється не сам по собі, а через системну і чітко спрямовану антикорупційну ідеологію та різнобічний вплив на почуття і волю з метою формування поглядів, переконань щодо проявів корупції, відповідних моральних цінностей, національної гордості та розуміння того, що корупція є серйозною загрозою стратегічним інтересам країни [140, с. 20].

На жаль, держава протягом тривалого часу так і не спромоглася розробити будь-яку ідеологію, а як, переконує світовий досвід, відсутність комплексу цінностей, на які мало б орієнтуватися суспільство, та, відповідно, несформованість світоглядно-ціннісних орієнтацій, недостатнє усвідомлення політико-управлінською елітою значення ідеологічних засад державного будівництва призводить до того, що більшість людей виявляються втягнутими в протиправну поведінку, яка супроводить їх народження, здобуття освіти, кар'єри, навіть смерті. Стимулюючи позитивні зміни в суспільній свідомості, ідеологія роз'яснює сенс процесів, що відбуваються в суспільстві, допомагає усвідомити цілі та завдання розвитку держави.

Тож у державотворенні в Україні актуалізується формулювання загальнонаціональної ідеології антикорупційного спрямування, яка б визначила напрями розвитку нації та держави, головні морально-духовні цінності, на які має орієнтуватися суспільство у своєму поступі, була б базисом глибоких реформ і системної модернізації країни. У результаті засвоєння нових цінностей (сукупності ідей і поглядів щодо нетерпимості корупції), що формуються на базі

збігу основних інтересів та потреб більшості соціальних груп населення створюється стійка система пріоритетів, що в комплексі формує антикорупційну суспільну свідомість.

Поняття «антикорупційна свідомість» є інтегративним. Воно містить у собі всі форми суспільної свідомості та вбирає в себе інформацію з різних наук, вивчається в різних навчальних дисциплінах, і при узагальненні знань про нього можливий вихід на новий рівень розуміння досліджуваного явища [245, с.51]. Антикорупційна свідомість знаходиться в прямій взаємодії з іншими формами суспільної свідомості і володіє всіма якостями і характеристиками, що властиві суспільній свідомості в цілому, а саме: вона включає в себе цінності, ідеали, норми і принципи поведінки, цільові установки, емоції, почуття, переживання, переконання, вольові акти та інші ідеальні чинники. Вона є відображенням життєво-практичного та історичного досвіду людей в формі індивідуальних і колективних уявлень, виконує функції механізму соціальної спадковості, регулювання і організації життєдіяльності, забезпечує оцінку результатів поведінки особистості.

Узагальнюючи вищезазначене, представимо сутнісне визначення даної категорії через призму науки державного управління. Антикорупційну свідомість варто розглядати як систему поглядів, теорій, ідей, уявлень, переконань, оцінок, настроїв, почуттів, в яких виражається негативне ставлення індивідів, соціальних груп, всього суспільства до всіх форм корупційних проявів та до корупціонерів у всіх сферах життєдіяльності.

Формування антикорупційної свідомості – це цілеспрямований постійний вплив на людину, з метою формування в неї правової культури й активної правомірної поведінки. В результаті системного та науково-обґрунтованого застосування спеціальних державно-управлінських механізмів ідеологічного змісту, формується загальна атмосфера нетерпимості суспільства до корупції.

Основною метою формування антикорупційної свідомості і є надання людині необхідних у житті юридичних знань та навичок, поваги до законів й додержання їх, тобто формування достатньо високого рівня правової культури, здатного суттєво зменшити кількість правопорушень, у тому числі корупційних .

Щодо ролі антикорупційної свідомості у суспільному розвитку варто зазначити, що ця роль проявляється в її функції: пізнавальної, регулятивної, оціночної, прогностичної.

Пізнавальна функція антикорупційної свідомості (гносеологічна) полягає у накопиченні знань про корупцію як соціальне зло. Полягає вона в тому, що в пам'яті людини накопичуються знання, отримані нею не лише з безпосереднього, особистого досвіду, а й такі, що здобуті її сучасниками або попередніми поколіннями людей (аккумулятивна функція). На цій основі відбувається подальше осмислення людських взаємин та ціннісних орієнтацій, в т. ч. щодо протидії розвитку такого явища як корупція.

Регулятивна функція. При певних умовах антикорупційна свідомість виступає регулятором суспільних відносин за допомогою ціннісної орієнтації та контролю поведінкових та емоційних проявів. Результатом цієї регуляції стає нульова терпимість до корупційних правопорушень.

Оціночна функція полягає в певному емоційному відношенні особистості до різних сторін і явищ соціального життя на основі життєвого досвіду і практики. Моральні та правові норми, інші елементи морально-правової системи виступають об'єктами оцінки. Оціночна функція визначає ставлення особистості до корупції. З її допомогою оцінюється відношення до моралі і етичним кодексам, права та законодавства, правоохоронним органам, громадянському суспільству, боргу, антикорупційній поведінці як оточуючих, так і власної.

Прогностична функція полягає у побудові образів майбутнього, плануванні подальшого життя та, відповідно, можливості передбачення майбутнього стану морально-правової системи та поведінки людей в суспільстві.

Комунікативна функція антикорупційної свідомості полягає в організації та підтриманні спілкування з іншими людьми щодо необхідності проявляти нетерпимість до корупційних правопорушень та активно їй протидіяти.

На рис. 6.7 наведена система формування антикорупційної свідомості, яка у глобальному вимірі формує антикорупційний потенціал нації та чітке бачення майбутнього України як країни з гідним рівнем життя.

Рис. 6.7. Система формування антикорупційної свідомості

Джерело: систематизовано автором

Формування антикорупційної свідомості населення вимагає залучення усіх важелів громадянського суспільства. Форми ініціатив громадянського суспільства достатньо різноманітні: круглі столи, лекції, семінари, дискусії, але головне їхнє завдання полягає у формуванні антикорупційної громадської думки і нетерпимості до корупційної поведінки за участю інститутів громадянського суспільства.

Виділимо деякі форми антикорупційних ініціатив, які інтенсивно реалізуються останнім часом в Україні. Так, в рамках загальнонаціонального правопросвітницького проекту «Я маю право!» та ініціатив Міністерства юстиції «Хабар за навчання – Стоп» та «Стоп Насильство» розповсюджуються буклети (Наприклад, «Вимагають хабар за іспит чи навчання»), транслуються як соціальна реклама у громадських місцях всіх областей України відеоролики (наприклад, «Я маю право на освіту без корупції!»), проводяться відкриті уроки, флешмоби, лекції, зустрічі-бесіди, тематичні засідання, турніри, семінари, практичні заняття, конкурси, дискусії, круглі столи, «правові години», «правові тижні», тренінги.

Однак, як свідчать соціологічні опитування, проведення цих заходів явно недостатньо для формування антикорупційної свідомості. Більше того, вони не мають змоги виробити навички розпізнання корупційних дій, що готуються.

Загальне негативне ставлення до корупції, що підтримується громадськими ініціативами в формі лекцій, семінарів і практичних занять, не призводить до реальної відмови від корупції в тій чи іншій життєвій ситуації, яка є важливою для громадянина. В ході заходів учасники висловлюють неприйняття корупційної поведінки і готовність боротися з корупцією, але в повсякденному житті громадянам досить складно розпізнати, що їх втягують у корупційні дії. Найчастіше це відбувається в тих випадках, коли їм потрібна певна публічна послуга, і заради неї вони готові зробити подарунок службовій особі в обмін за її отримання. Іноді лише корупційні дії реально можуть вирішити їхні життєві проблеми, а тому від корупційної поведінки вони не здатні відмовитися.

Щоб досягти успіху в боротьбі з корупцією, система державного управління має впроваджувати інструментарій впливу, що орієнтований на підвищення рівня соціальної справедливості в економічних відносинах і регулює девіантне корупційне поведіння людей.

Так, одним з інструментів формування суспільної свідомості як відкритої системи в епоху глобалізації є засоби масової комунікації, в тому числі Інтернет, а також міжособистісне спілкування, кордони між якими трансформуються і стираються завдяки технічним засобам комунікації. За допомогою комунікативних засобів та системного проведення інформаційно-

пропагандистських і просвітницьких заходів забезпечується перезавантаження свідомості суспільства на нетерпимість до хабарництва і корупції. Це обумовлює той факт, що формування антикорупційної свідомості потрібно проводити через системну реалізацію науково-обґрунтованої державної інформаційної політики, яка виступає інструментом реалізації державної ідеології, що спрямована на суспільний осуд непомірного збагачення, нестримного споживання, помилкових уявлень про життєвий успіх. І, навпаки, необхідно пропагувати професіоналізм і висококваліфіковану працю, якісну освіту і здоровий спосіб життя.

Досвід багатьох країн, яким успішно вдалося подолати корупцію підтверджує, що формування в суспільстві атмосфери неприйняття корупції на морально-етичному рівні є найбільш ефективним підходом. Для вирішення цього завдання необхідною є системна діяльність за низкою основних напрямів, серед яких доцільно виділити такі:

- формування в суспільстві чіткого розуміння сутності корупції, донесення на рівні масової свідомості її справжньої ціни, тобто усього спектра та небезпеки її суспільно деструктивних наслідків;

- роз'яснення важливості та наявних механізмів участі громадськості у запобіганні та протидії корупції;

- детальне публічне висвітлення антикорупційної діяльності держави, забезпечення відкритості та прозорості державних органів з відповідних питань;

- поширення серед громадян інформації про базові стандарти діяльності державних установ;

- ініціювання здобуття правової антикорупційної освіти, та здійсненні комплексу заходів виховного, навчального й інформаційно-аналітичного характеру;

- регламентація антикорупційної тематики в освітніх програмах, проведення інформаційних і навчальних заходів специфічного змісту для цільових аудиторій у галузях, що характеризуються як зони «підвищеного корупційного ризику»;

- забезпечення належного рівня антикорупційної освіти державних службовців та, відповідно, розробка спеціалізованого навчально-методичного комплексу (дидактичних і навчальних посібників, спецкурсів лекцій, психолого-

педагогічних модулів, куди увійдуть активні методи навчання, тренінги, методики психодіагностики, індивідуального психологічного консультування та психокорекції особистості, спрямовані на формування і розвиток антикорупційної свідомості);

- духовне оздоровлення нації, що приведе до значного зменшення егоїстично-споживацької складової у світогляді громадян, шляхом повернення до цінностей Православної цивілізації, частиною якої українське суспільство було протягом століть, у поєднанні з патріотичним вихованням;

- вироблення, закріплення в суспільній свідомості та поступове практичне втілення чіткого бачення майбутнього України як країни, розвиток якої не сумісний з ганебними суспільними явищами на зразок корупції.

- посилення ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні громадської думки (таких як: суспільно-політичні організації і рухи, органи громадського самоврядування, недержавні засоби масової інформації, політичні партії, об'єднання економічних суб'єктів (некомерційні організації), профспілки, благодійні організації);

- застосування методів інституціональної психології при модернізації інститутів засобів масової інформації шляхом організації та проведення інформаційної політики з пропаганди ідеології соціальної справедливості, професіоналізму та висококваліфікованої праці, якісної освіти та здорового способу життя, а також проведення контрпропаганди непомірного збагачення, нестримного споживання, помилкових уявлень про життєвий успіх;

- заохочення зусиль в боротьбі з корупцією через суспільне визнання, ведення нагород та премій.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кроком до успіху в протидії корупційним проявам у напрямі формування антикорупційної суспільної свідомості є здобуття громадянами знання щодо своїх прав та уміння їх захищати і відстоювати керуючись принципом нульової терпимості до будь-яких проявів корупції та вживати всі можливі законні заходи щодо запобігання, виявлення та протидії корупції і пов'язаним з нею діям. Лише поєднання адміністративних важелів держави та ініціатив громадянського суспільства зруйнує закостенілий правовий нігілізм, забезпечить формування соціального світогляду та побороти

асоціальну, аморальну і протиправну корупційну поведінку, як явища дисгармонії соціального буття.

6.3. Антикоруційне виховання як інструмент антикорупційної стратегії держави

Корупція руйнує соціальні зв'язки і внутрішній світ особистості, призводить до нівелювання моральних цінностей, нетерпимості й жорстокості людей. Факт усвідомлення корупції як однієї з найсерйозніших перешкод для економічного та політичного розвитку країни, як загрози національній безпеці вимагає створення системи антикорупційного виховання як окремого компонента системи виховання і включення її до складових антикорупційної стратегії держави.

Розвиток національних систем освіти, прийняття та адаптування освітніми установами нових європейських ідей, бажання досягти балансу між інституційними та академічними прагненнями зумовлюють необхідність ставити урядами та навчальними закладами завдання щодо гуманістичної спрямованості освітніх процесів, що включає у себе антикорупційне виховання як інструмент формування антикорупційного світогляду, міцних моральних основ особистості, громадянської позиції та стійких навичок антикорупційної поведінки.

Антикорупційне виховання дає змогу розвивати ціннісні установки особистості, формувати стійку громадянську позицію щодо такого деструктивного явища, підвищувати рівень правової свідомості та почуття патріотизму, особливо у молодого покоління.

Акцентуючи увагу на моральній складовій у заходах антикорупційної політики держави, варто наголосити, що збільшення проявів корупції пов'язано з наявністю в нашому суспільстві таких проблем [67, с. 23], як:

1) відсутність у суспільній моралі активного засудження і навіть простого неприйняття дій чиновника, який привласнює суспільне надбання або отримує вигоду з службового становища;

2) відчуження громадян від прийняття владних рішень, пов'язаних з життєво важливими для них питаннями;

3) непрозорість витрачання коштів, призначених для вирішення соціальних проблем суспільства;

4) слабка правова грамотність і правовий нігілізм.

У зв'язку з цим, правові та законодавчі заходи протидії проявам корупції варто доповнити антикорупційним вихованням як інструментом формування суспільної свідомості та самосвідомості з метою виховання нетерпимості нації до корупції.

Як наслідок, антикорупційне виховання має виступати компонентом педагогічного процесу, що спрямований на формування антикорупційного світогляду, особистісних рис громадянина України на основі відродження традицій інтелектуального, професійного, морального, правового, фізичного, екологічного розвитку.

Огляд як зарубіжних, так і вітчизняних наукових видань свідчить про інтерес дослідників до виховання і його складових крізь призму факторів, які формують його сутність і впливають на його розвиток.

Так, фундаментальним базисом виховання Й. Гербарт [6] вважав розум, який завдяки своїй власній природі піддається вихованню та формує характер вихованця. Вчений стверджував, що правила моралі повинні впливати на розум завдяки власній очевидності, повинні сподобатися, запасти в душу і стати близькими. Він наголошував, що дуже важливо розуміти, що завдання виховання можна висловити одним словом – моральність: «Моральність визнається усіма як найвища мета людини, отже, й виховання» [320, с. 74].

Розглядаючи виховання як складний і багатогранний процес формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості та створення оптимальних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку, науковці у сфері педагогіки, психології та соціології розглядають виховання як навчально-виховний процес, у результаті якого розвивається інструментальна та мотиваційно-ціннісна сфери особистості, тобто засвоюються певні знання, виробляються уміння, навички, здібності, формуються переконання, ціннісні орієнтації, ідеали, потреби, риси характеру. У його вузькому значенні – це діяльність, спрямована на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості [135, с. 34].

На думку А. Макаренка, як цілеспрямований і організований процес виховання виступає «інструментом дотику до особистості». Шляхом впливу на людину з боку

суспільства відбувається формування певних знань, поглядів і переконань, моральних цінностей, стійких установок відносно добра і зла [185, с. 32].

Застосування певного набору прийомів та методів дає змогу надати даному інструменту формування особистості певний вектор спрямованості. В нашому випадку – антикорупційної. Тож, закономірним, з огляду на тему, є визначення сутнісного наповнення антикорупційного виховання. Так, на думку А. Головіна, під антикорупційним вихованням розуміється цілеспрямований, систематичний і керований процес впливу на свідомість осіб, які беруть участь у сфері освіти, що здійснюється за допомогою спеціальних правовиховних форм, засобів, методів з метою формування високого рівня загальної правової культури та правосвідомості, що виражаються в антикорупційній поведінці [22, с. 5].

Розглядаючи результат виховання як комплекс здобутих позитивних уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, установок, пропонуємо в основу сутнісного визначення антикорупційного виховання покласти одну із функціональних його якостей – превентивну дію щодо злочинів.

Так, під антикорупційним вихованням варто розуміти процес і результат спеціалізованої навчально-виховної роботи, спрямованої на формування в суспільстві неприйняття корупції та усвідомленої відмови від корупційної моделі поведінки.

Якщо говорити більш предметно, то процес виховання не можна вважати стихійним, хаотичним явищем. Він підпорядкований певним діалектичним закономірностям і має свою структуру, компоненти якої між собою тісно пов'язані (рис 6.8). Він включає в себе [205, с. 137]:

- 1) здобуття знань;
- 2) формування почуттів людини до певного факту, події чи явища;
- 3) формування переконань людини до будь-якого знання як до істинного оманливого;
- 4) формування вмінь і звичок поведінки людини.

Зазначені компоненти діють не лінійно, а перебувають у діалектичному взаємозв'язку. По-перше, практична діяльність особистості є, з одного боку, спонукальним чинником до вияву зусиль на оволодіння нормами поведінки (дій), уміннями і навичками, а з іншого – через практичну діяльність можна перевірити рівень володіння вміннями поводитися в конкретній ситуації [100, с. 56].

Свою позицію стосовно розуміння змісту й мети виховання висловив відомий український педагог-гуманіст В. Сухомлинський. Він наголошував, що виховання як складне й динамічне педагогічне явище містить у собі процеси самовиховання та перевиховання, а виховання всебічно розвинутої особистості вимагає «вміння розібратися у найскладніших і на перший погляд нібито непомітних залежностях, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, які ми щодня бачимо, робимо, очікуємо» [360, с. 73]. У такому контексті змістовність антикорупційного виховання концентрується на набутті знань, стимулюванні мотивації та формуванні індивідуальної готовності протидіяти корупційним проявам у суспільстві з метою посилення розвитку в напрямі зміцнення демократичних цінностей.

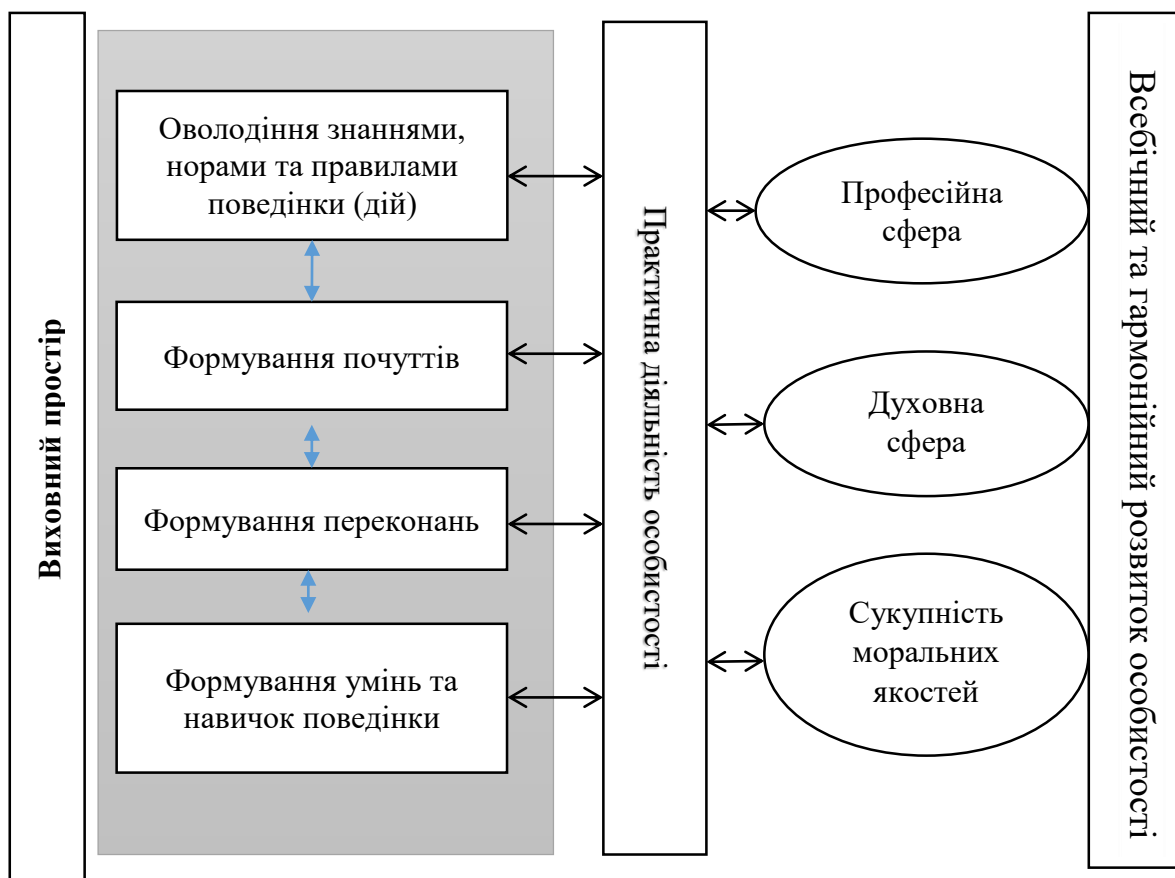

Рис. 6.8. Структура виховного процесу як забезпечувальної складової всебічного та гармонійного розвитку особистості

Джерело: систематизовано автором

Концентрація виховного процесу на антикорупційній складовій зумовлює структурування дій відповідно до поставленої мети.

Так, метою антикорупційного виховання є виховання ціннісних установок і розвиток здібностей, необхідних для формування громадянської позиції щодо корупції.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства, не бажає миритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

Вважаємо цілком доцільним наведену вище класичну структурування завдань антикорупційного виховання.

За даною схемою розглянемо антикорупційне виховання як частину антикорупційної політики держави щодо усунення (мінімізації) причин і умов, що породжують корупцію в різних сферах життя.

Відповідно, завдання антикорупційного виховання полягають у такому:

1. Дати загальне уявлення про сутність корупції, її форми, особливості прояву в різних сферах життя суспільства, причини та соціально небезпечні та шкідливі наслідки цього явища.

2. Навчитися розпізнавати корупцію.

3. Сформувати навички адекватного аналізу та особистісної оцінки даного соціального явища з опорою на принцип історизму.

4. Надати інформаційний базис для усвідомлення небезпеки явища корупції для суспільства, кожного громадянина, для держави в цілому.

4. Сформувати комплекс знань про корупціогенні ситуації для формування стандартів поведінки відповідно до правових та морально-етичних норм.

5. Стимулювати мотивацію антикорупційної поведінки.

6. Формувати нетерпимість до проявів корупції і, відповідно, негативні почуття до людини, яка висуває неправомірні вимоги чи демонструє корупційну поведінку.

7. Продемонструвати можливості боротьби з корупцією: ознайомити із міжнародним і національним досвідом боротьби з корупцією, шляхами запобігання їй, змістом основних антикорупційних документів.

8. Формувати антикорупційну правосвідомість й активну громадянську позицію у запобіганні й протидії корупції.

Реалізація системи антикорупційного виховання вимагає від педагогічного колективу творчих і відповідальних підходів, а також постійної демонстрації активної життєвої антикорупційної позиції.

Рекомендуємо скористатися різними поєднаннями таких методів, прийомів і засобів виховання, як:

- переконання, шляхом прямого психолого-педагогічного втручання в процеси формування спрямованості особистості з метою виховання відповідної моральної свідомості і моральних якостей щодо протидії корупції;

- прагнення наблизити себе до обраного ідеалу, приклади для наслідування відомої особистості, такий як Ж. Алфьоров, Л. Гузар, Д. Ліхачов, М. Попович, М. Солженіцин, О. Сахаров, Л. Лук'яненко, В. Чорновіл, які мають високий моральний авторитет для економічних суб'єктів і здатні служити еталоном бездоганної моральної й економічної поведінки;

- формування ціннісних орієнтацій, морально-етичних установок, навичок і звичок морально-етичної поведінки в економічних відносинах, не сумісних з корупцією;

- організація гармонійної системи стимулювання, головне призначення якої – це посилення синергетичної взаємодії перших трьох основних методів.

У системі стимулювання потрібно особливо виділити два мотиваційних впливи: заохочення як прийом виховання, що спрямований на емоційне підкріплення успішно дій і моральних вчинків в економічних відносинах; і покарання, яке орієнтоване на припинення негативних (що суперечать моральним принципам) дій людини в економічних відносинах. За допомогою покарань можна в певних межах коригувати економічну поведінку суб'єкта, що змусить його під загрозою невідворотних санкцій змінити аморальні або навіть протиправні цілі та засоби своєї діяльності. Таким чином, за допомогою морально-етичних і матеріальних санкцій можна буде протидіяти корупції та її наслідкам [291, с. 125].

Інтегрування антикорупційного виховання в навчальний процес неможливе без належного для цього тематичного контексту. Наприклад,

проблему корупції складно усвідомити без розгляду призначення державної служби, а також етичних і правових вимог до державних службовців. Якщо зазначені теми не розглядаються в курсах громадянського виховання або політології, інтегрування антикорупційного виховання може бути ускладненим. З іншого боку, антикорупційне виховання – це не лише антикорупційна освіта, а й інформування. Важливі для формування антикорупційних установок поняття та цінності можуть передаватися і при розгляді інших тем.

Так, існує ряд підходів до інтеграції. В процесі антикорупційного виховання у сфері середньої освіти (школи, ліцей, коледжі) сьогодні використовуються два способи. Перший спосіб полягає у внесенні в певну програму доповнень, які повинні бути безпосередньо пов'язані з корупцією. Це досить легко організовується, не займає багато часу, проте, виглядає як окремі краплі й одноразові акції. Подібний підхід широко використовується в програмах середньої школи, де в якості основи виступають соціальні дисципліни: суспільствознавство, історія, економіка, етика. Інший спосіб полягає в тому, щоб проаналізувати, з якими базовими цінностями і поняттями пов'язано явище корупції, і розширити (внести доповнення) вже існуючі програм предметів, підкресливши таким чином аспекти, яким приділялося дуже мало уваги.

У вищих навчальних закладах такий підхід не зовсім прийнятний. Найбільш доцільним є здійснення антикорупційного виховання такими способами. Перший спосіб реалізується шляхом включення спецкурсів та окремих дисциплін антикорупційної спрямованості в навчальні плани, що реалізуються вищими навчальними закладами. Другий спосіб передбачає неформальне антикорупційне виховання, що здійснювалося б у вільний від навчального процесу час. Воно включає заходи агітаційного характеру, конференції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів тощо.

Необхідно враховувати і те, що ефект від будь-яких заходів, що проводяться, буде відчуватися не відразу, тому що формування антикорупційної свідомості вимагає часу. І лише проводячи систематичну і цілеспрямовану роботу, ми зможемо отримати покоління, нетерпиме до корупційних дій.

Антикорупційне виховання в освітніх організаціях не може бути розраховане на швидке отримання очікуваного результату. Це довготривалий,

стратегічний, але і найефективніший за своїми можливими наслідками антикорупційний проект. Мова йде про формування покоління українців, які не приймають корупційні схеми людських взаємин і тому позбавляють корупцію поживного ґрунту. Тим самим визначається міра відповідальності тих, хто професійно займається питаннями антикорупційного виховання, зумовлюється стратегічна значущість його ефективності. Як показує практика, як свідчать рекомендації фахівців, базовою умовою ефективності будь-якого виховання є його проектування і реалізація на системних засадах. Ця умова важлива і для антикорупційного виховання: воно має являти собою систему, що складається з відповідної сукупності компонентів, які знаходяться у взаємних стійких зв'язках і відношеннях один з одним.

Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства й освітньої системи, не бажає примиритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

Антикорупційне виховання – важливий інструмент антикорупційної стратегії держави, що дає змогу розвивати ціннісні установки особистості для формування стійкої громадянської позиції щодо такого явища, як корупція. Однак система цього виховання в Україні повністю ще не сформована. Це негативно позначається на здійсненні реформи і побудові громадянського суспільства, на рівні правової грамотності. У цих кризових умовах спостерігається зростання кількості корупційних злочинів, причинами яких є не тільки складна соціально-економічна ситуація, падіння моралі в суспільстві, а й значною мірою низький рівень правової свідомості, особливо молодого покоління. Тож, позиціонування та впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності.

Вважаємо, що на практиці реалізувати весь комплекс заходів антикорупційної стратегії буде вкрай важко, адже корупційні дії стали проявом

норми у житті українського суспільства, але все ж таки більшість громадян бажають жити у вільній демократичній правовій країні, а це вимагає докорінного підвищення ефективності антикорупційних трансформацій. Вже розпочато комплексне реформування системи протидії корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав, але залишається ще багато «слабких місць» у законодавстві України, логічного завершення не набули інституційні реформи, не відпрацьовано механізми громадського контролю, а головне – відсутнє антикорупційне мислення у більшості українців.

Існуюче становище доводить те, що успіх антикорупційної політики України є запорукою соціально-економічного розвитку держави, в якій жоден член суспільства, незважаючи на його наближення до влади, економіки, соціальних висот, не матиме на своєму столі більше, аніж він може відкрито заробити власною працею.

ВИСНОВКИ

За результатами розгляду історичних аспектів прояву корупції в державному управлінні країн Стародавнього Світу сформоване комплексне уявлення про її специфічні форми прояву в різних країнах за географією, за релігією, державним устроєм, політичною системою та економічним становищем. Окреслені особливості прояву корупції в стародавньому світі, вказують на те, що корупція є складним суспільним явищем, яке укорінилося в різних сфера державного управління та економічних відносин і є невід'ємним елементом державного управління із зародженням власне самої держави як суспільного інституту.

Розвинуто теоретичні основи протидії корупції з уточненням понятійного апарату науки державного управління. Констатована відсутність однозначного визначення корупції у міжнародних та національних нормативних документах, що свідчить про багатогранність і суперечливість даного явища. Обґрунтовано необхідність конкретизації змісту елементів сутнісного наповнення дефініції «корупція», що забезпечує модельну семантику теоретичного базису вироблення конкретних технологій і методик, здатних зменшити корупційні прояви та ризики, спричинені їх появою. Запропоновано корупцію у вузькому сенсі розглядати як будь-яку дію, що спрямована на досягнення або отримання певних пільг, привілеїв або вигід шляхом нелегальних змов і хабарів.

Визначено, що за сучасних умов корупція виходить за рамки національних кордонів і потребує глобального підходу у протидії. Прояви корупції створюють загрозу не лише національній безпеці більшості країн світу, а й підривають міжнародні інститути влади та економіки.

За результатами дослідження підходів до класифікації форм та видів корупційних проявів розширено критерії типологізації корупційних відносин, що враховують суперечливість існуючої в Україні системи державного управління, яка призвела до появи гібридних корупційних практик та конкуренції за корупційну модель функціонування державних інституцій.

Наголошено, що основу фундаментальних причин корупційних відносин формують: недосконалість інституційної системи і антикорупційної політики

держави, історичне минуле держави, традиції, рівень культурного розвитку, характер (індивідуальність) конкретної особи – її принциповість, рішучість, моральність тощо. Запропонована класифікація створює базис знань для застосування профілактичних заходів вже на початкових етапах корупційної поведінки, застосування дієвих превентивних заходів з чіткою ідентифікацією всього арсеналу форм і механізмів протидії.

Доведено, що ефективне виконання антикорупційної функції держави передбачає комплексне впровадження законодавчих заходів, організаційно-політичних заходів, соціально-економічних, заходів спрямованих на налагодження взаємодії із структурами громадянського суспільства та на міжнародну співпрацю; превентивних заходів, спрямованих на профілактику корупційних дій посадовців та підвищення загальної культури владних відносин в українському суспільстві. Доведено, що разом із скоординованою діяльністю органів державної влади, спрямованою на реалізацію завдань державної антикорупційної політики та дотриманням базових принципів, що забезпечують дієвість антикорупційних механізмів необхідно впровадження комплексу модернізаційних державно-управлінських заходів спрямованих на розв'язання проблематики з питань формування та реалізація в країні сильної політичної волі щодо реалізації заходів антикорупційної політики; забезпечення ефективного функціонування антикорупційних інституцій; забезпечення прозорості у відносинах між державним і приватним секторами; популяризація ідеї активної протидії громадянського суспільства виявам корупції.

Окреслено базові методологічні складові формування та реалізації антикорупційної політики держави. Визначено, що антикорупційна політика має бути інтегрована у базову стратегію розвитку держави, розгорнутої за такими напрямками та пріоритетами: державно-політичному, соціально-економічному, державно-правовому, суспільно-громадянському, соціо-культурному. Доведено, що ефективність антикорупційної політики залежить від сильної політичної волі, що втілюється в антикорупційну стратегію протидії та ефективне функціонування комплексної системи уповноважених інституцій.

Обґрунтовано необхідність безперервної модернізації інструментарію антикорупційної політики держави та доповнення його новими елементами,

такими як прийняття етичних кодексів поведінки посадових осіб (як на державному рівні, так і на рівні певної організації), прийняття необхідних нормативних документів на законодавчому рівні, розробка антикорупційних програм для конкретних регіонів на базі загальнодержавної антикорупційної стратегії, проведення просвітницької роботи по антикорупційній тематиці тощо.

Систематизовано основні принципи антикорупційної політики держави, а саме: рівність усіх перед законом і судом; забезпечення чіткої правової регламентації діяльності державних органів, законності та гласності такої діяльності, державного і суспільного контролю за нею; удосконалення структури державного апарату, кадрової роботи і процедури вирішення питань, які зачіпають законні інтереси фізичних і юридичних осіб. Доведено, що руйнівний вплив корупції може подолати лише системне та комплексне впровадження механізмів антикорупційної політики держави за одночасного дотримання таких умов:

- 1) чітко виражене прагнення політичного керівництва країни боротися з будь-якими проявами корупції;
- 2) безумовне виконання вимог антикорупційного законодавства;
- 3) приділення основної уваги профілактиці корупції, спрямованої на радикальне викорінення умов, що її породжують;
- 4) перетворення корупції на сферу підвищеного ризику і низької рентабельності, створення і впровадження в дію некорупційних схем взаємодії громадян із державними інститутами;
- 5) зменшення регуляторного тиску держави на бізнес;
- 6) забезпечення правових умов для інформаційної прозорості та відкритості діяльності влади, встановлення громадського контролю за нею;
- 7) налагодження партнерських відносин між владою і громадянським суспільством у сфері мінімізації корупційних проявів.

За результатами комплексного аналізу динаміки та взаємозв'язків корупції та тіньової економіки в Україні визначено, що дані явища взаємопов'язані та взаємообумовлені та зумовлюють масове порушення принципу верховенства права, створює макроекономічні диспропорції та структурні деформації у суспільно-економічному розвитку, призводять до виникнення загроз

національним інтересам. Запропоновано методологічні засади розробки концепції протидії тіньовій економічній діяльності та відповідної реалізації шляхів і способів детінізації економіки, пріоритетом якої є прискорення економічного розвитку країни, покращення бізнес-середовища, виявлення резервів поповнення бюджетних коштів та запобігання маргіналізації всієї соціально-економічної структури суспільства.

Доведено, що для вирішення складної проблеми обмеження масштабів тіньової економіки першочерговими є такі заходи: забезпечення чіткості, зрозумілості та однозначності правових норм; здійснення масштабної податкової реформи на основі встановлення оптимальних податків, впровадження превентивних заходів щодо ухилення від їх сплати, закріплення вимог щодо обов'язкового обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких перевищує певну заздалегідь визначену суму (житла, земельних ділянок, транспортних засобів та предметів розкоші) та контроль їх достовірності; посилення відповідальності за ухилення від сплати податків і страхових внесків, підвищення податкової культури та грамотності населення; проведення судової реформи відповідно до норм ЄС; ліквідація інституційних та адміністративних перешкод ведення бізнесу та вдосконалення регуляторних механізмів; створення механізмів надійного захисту прав власності, в тому числі інтелектуальної, що унеможливить рейдерське захоплення, дозволить зменшити ризики інноваційної діяльності та стимулює суб'єктів до пошук можливостей власного розвитку; формування системи контролюючих служб та якісного кадрового забезпечення нової системи державного управління.

8. Розглянуто позиції науковців щодо класифікації методів діагностики та виокремлення соціологічних параметрів корупції. Визначено, що формування та реалізація антикорупційної політики вимагає проведення постійного моніторингу та оперативного реагування на виявлені корупційні тенденції з метою: нейтралізації загальноприйнятих корупційних практик; розкриття механізмів корупційних угод; виявлення ризиків та осередків можливого опору антикорупційної політики; мінімізації корупційних правопорушень та нейтралізації корупціогенних чинників.

Обґрунтовано, що для реалізації антикорупційної стратегії в Україні та діагностування параметрів корупції необхідно розробити національну систему вимірювання та оцінювання рівня корупції. Для цього потрібно запровадити систему моніторингу корупції, яка б базувалася на загальних для усіх органів державної влади показниках та методиках дослідження.

Ключовими діагностичними моделями можна вважати загальновідомі методики вимірювання корупції: соціологічні опитування; експертні оцінки; інтегральні оцінки. Результати їх застосування доцільно згрупувати у такі аналітичні блоки: реальний стан корупції (поширеність); сприйняття корупції населенням; ефективність заходів протидії корупції.

Діагностування може здійснюватися за допомогою таких інструментів: аналіз функціонування органів державної влади (інституціональний аналіз); аналіз і зіставлення статистики корупційної злочинності (економічної, кримінальної тощо); вивчення конкретних кримінальних справ; проведення фінансових ревізійних та перевірок державних підприємств, аудиторських експертиз фірм, що отримують кошти з бюджету; аналіз законодавства; соціологічні техніки (включене спостереження, інтерв'ю, фокус-групи, формалізовані інтерв'ю, анкетування осіб, які потерпіли від корупційної злочинності тощо); аналіз та активний моніторинг рахунків і майна, що належить державним службовцям; аналіз преси (систематичний та постійний моніторинг публікацій у мережі Інтернет).

Проаналізовано векторну спрямованість трансформаційних змін у процесах функціонування суб'єктного складу механізмів антикорупційної політики України. Доведено, що провідним принципом антикорупційної політики має бути постійне підвищення ризиків та вартості втрат залучених до корупції державних посадовців, представників бізнесу і громадян. В іншому разі корупція сприйматиметься в суспільстві як малоризикова і високодохідна діяльність, що дозволяє надійно і швидко вирішувати проблеми.

Окреслено заходи впливу, що спрямовані на створення умов високоризиковості корупційної діяльності із врахуванням таких основоположних принципів діяльності суб'єктів протидії корупції: законності; гласності та прозорості; пріоритетності служіння державі; перманентності; колегіальності;

цілеспрямованості; наукової обґрунтованості; економічної доцільності; превентивності; цільового використання; формування коаліцій громадянського суспільства, бізнесу та уряду; відкритості та доступності інформації; консолідації українського суспільства та євроінтеграції держави; патріотизму та детермінації національних інтересів;

Визначено механізми антикорупційної політики, впровадження яких приводять комплекс антикорупційних заходів до певної системи: політичний, економічний, нормативно-правовий, організаційний, кадровий.

За допомогою кореляційного аналізу досліджено залежності між рівнем корупції та показниками, що характеризують соціально-економічні умови.

Констатовано однаковий взаємозв'язок між соціально-економічними показниками, адміністративними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, та діяннями, пов'язаними зі зловживанням владою або службовим становищем.

Це доводить, що успіх антикорупційної політики України є запорукою соціально-економічного розвитку держави, в якій жоден член суспільства, незважаючи на його наближення до влади, економіки, соціальних висот, не отримує більше, аніж він може заробити офіційно.

На основі систематизації досвіду реалізації антикорупційної політики в зарубіжних країнах із низьким рівнем сприйняття корупції представлено комплекс пропозицій щодо адаптації в українські реалії інструментів, що посилюють антикорупційний потенціал держави. Обґрунтовано необхідність синтезу та рекомбінації методів шведської (скандинавської) та азійської моделей реалізації антикорупційної політики держави, а також законодавчу узгодженість та збалансованість «каральних» та превентивних методів боротьби з корупцією.

Враховуючи культурно-історичні, суспільно політичні, духовно-ідеологічні, соціально-економічні та інституційні особливості доведено, що антикорупційні механізми країн, які передбачають вибудовування системи влади на демократичних і правових принципах є більш прийнятними для України і в комплексній дії елімінують корупційні ризики. Досягається це за рахунок сильної громадянської позиції, максимального забезпечення свободи слова та інформаційної діяльності, зняття обмежень в економіці, максимальної

публічності в державних справах, високих етичних нормах, які налаштовують державних службовців на суспільне служіння.

Обґрунтовано, що успішність реалізації української антикорупційної моделі можлива за умови взаємоузгодження у реалізації наступних стратегічних напрямів дій: впровадження комплексу адміністративних (примусових) заходів, які мають обмежувальний та репресивний характер і передбачають встановлення надзвичайно жорсткого контролю над діями і доходами посадових осіб та високу градацію штрафів і покарань від розміру хабара; впровадження адміністративних методів спрямованих на виявлення фактів хабарництва та забезпечення невідворотності покарання за скоєне корупційне діяння; формування в суспільстві антикорупційної моделі поведінки, основою якої є антикорупційна правосвідомість; забезпечення доброчесності як морального принципу всіх державних інституцій при реалізації контрольної-регулюючої функції держави; застосування інноваційного підходу до технологічної та організаційної модернізації державно-управлінських процесів спрямованих на підвищення прозорості, підзвітності та відповідальності; впровадження інноваційних технологій у налагодження комунікацій між владою та громадськістю.

Запропоновано шляхи вдосконалення інформаційно-комунікаційного інструментарію антикорупційної політики держави, що передбачають запровадження функціонування антикорупційних платформ, як забезпечуючої складової створення прозорої і відкритої системи прийняття управлінських рішень з високою антикорупційною стійкістю. Обґрунтовано, що саме державні органи мають ініціювати впровадження антикорупційних комунікацій у своєму пакеті комунікативних інструментів, надавали ресурси для забезпечення їх ефективного застосування й формування інформаційно-комунікаційного потенціалу. Очікуваним результатом є підвищення рівня інформаційної обізнаності суспільства щодо можливостей реалізації заходів антикорупційної боротьби; формування антикорупційного середовища шляхом створення умов для обговорення і дослідження явища «корупція» на професійному рівні; проведення онлайн-курсів; акумулювання бази даних для проведення антикорупційного моніторингу та оцінювання стану нетерпимості суспільства до всіх проявів корупції; проведення інформаційно-просвітницьких заходів тощо.

Також дозволяє здійснювати конструктивне обговорення відповідних даних та фактів, забезпечити позитивний вплив на формування суспільної думки; проводити роботу з цільовими аудиторіями за певними сегментами державно-управлінської діяльності, зменшити негативний характер впливу емоційно-орієнтованих комунікацій, структурувати архітектуру інструментарію за регіональною проблематикою; подолати політичні ризик забезпечити прийняття вольових державних рішень, які трансформують діяльність органів державної влади, здійснювати профілактичний превентив та підвищити рівень якості публічних послуг.

Визначено методологічні особливості розробки та реалізації регіональної антикорупційної стратегії. Окреслено концептуальні основи реалізації морально-ідеологічної складової антикорупційної політики в Україні. Доведено необхідність активного впровадження антикорупційного виховання як дієвого інструмента превентивної дії, застосування його в комплексі з правовими заходами забезпечить можливість реалізувати ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності. Метою є формування покоління українців, які не приймають корупційні схеми людських взаємин і тому позбавляють корупцію поживного ґрунту. Прогнозованим результатом повинна стати особистість, яка наділена знаннями про небезпеку корупції для суспільства й освітньої системи, не бажає примиритися з проявами корупції й активно бере участь в усуненні причин і умов, що її породжують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин А.И. Шведская модель / А.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 2013. – №1. – С. 24.
2. Адамс О.Ю. Антикоррупционное законодательство КНР в 1995–2015 гг./ О.Ю. Адамс // Россия и совр. мир. – 2018. – № 1. – С. 206–218.
3. Адміністративне право зарубіжних країн [курс лекцій] / О.В. Кузьменко, І. Д. Пастух, О.Є. Користін та ін.; за ред. О. В. Кузьменко; НАВС. – К. : Юрінком Інтер, 2014. – 525 с.
4. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : [навч. посіб.] / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.
5. Аймалиев И.М. Применение австралийского опыта к российской антикоррупционной политике в полиции: структурный анализ событий в коррупционных сетях Австралии / И.М.Аймалиев, Л.Я.Косалс // Мир России: социология, этнология. – 2016. – Т.25, № 2. – С. 98–122.
6. Акімов О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні [Електронний ресурс] / О.О. Акімов // Державне управління: теорія та практика. – 2014. – № 1. – С. 181–188. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2014_1_23
<http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/23.pdf>.
7. Алфьоров С.М. Адміністративно – правова діяльність щодо протидії корупції в органах внутрішніх справ: [монографія]. – Х.: Золота миля, 2011. – 372 с.
8. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики / [Р.Г. Рябошапка, О.С. Хмара, А.В. Кухарук, М.І. Хавронюк, О.В. Калітенко] ; за заг. ред. А.В. Волошиної. – К., 2015. – 268 с.
9. Андреев А.С. Коррупция и борьба с ней: региональный аспект / А.С Андреев // Социальная политика и социология. – 2016. – Т.15, № 2. – С. 79–87.
10. Андреев И. Инновации против коррупции/ И. Андреев // Союзное государство. – 2009. – № 12. – С. 50–53

11. Андрианов В. Опыт зарубежных стран по борьбе с коррупцией / В.Андрианов // Общество и экономика. – 2011. – № 1. – С. 22–65.
12. Андрианов В.Д. Бюрократия, коррупция и эффективность государственного управления: история и современность / В.Д. Андрианов. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 288 с.
13. Антонов А.В. Сучасний інструментарій державного регулювання процесів забезпечення якості продукції / Л.В. Антонова, А.В. Антонов, Я.Ю. Орленко, О.П. Плеханова// Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2018. – № 9. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nauka.com.ua>.
14. Аристотель Политика. Афинская полития / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – 800 с.
15. Аронов Д.В. Коррупция и инновационные направления ее блокирования при обеспечении национальной безопасности / Д.В. Аронов, В.Г. Садков, М.Н.Мельникова // Нац. интересы: приоритеты и безопасность. – 2013. – № 33. – С. 29–35.
16. Артемьев А.Б Антропология коррупции: [монография] / А.Б. Артемьев, [под ред. Проф. С.А. Комарова]. – СПб.: Изд – во Юрид. Ин – та (Санкт – Петербург), 2011. – 271с.
17. Артемьев А.Б. Коррупция в механизме функционирования государства (теоретико – правовое исследование в рамках эволюционного подхода): дис. ... на соиск. науч. степени канд. экон. наук : 12.00.01 / А.Б. Артемьев; Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации. – Москва, 2014. – 442 с.
18. Ахметшин Н.Х. Политико – правовые аспекты борьбы с коррупцией в КНР / Н.Х. Ахметшин//Государство и право. – 2008. – № 8. – С. 56–63.
19. Бачинська І. С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу/ І.С. Бачинська // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 377–382.
20. Бадрутдинов М.С. Борьба с коррупцией: опыт республики Татарстан / Бадрутдинов М.С. // Журн. рос. права. – 2012. – № 12. – С. 60–68.

21. Балакарева І. М. Прозорість та відкритість державного управління як базовий міжнародно – правовий стандарт протидії корупції // Корупція в Україні: Питання протидії. – 2015. – № 16. – С. 55 – 71.
22. Баранов П.П. Основные направления совершенствования борьбы с коррупцией на современном этапе/ П.П. Баранов// Северо – Кавказский юридический вестник. – 2017. – № 2. – С.84–90.
23. Батанов О.В. Місцеве самоврядування як інститут громадянського суспільства: муніципально – правові проблеми взаємодії та функціонування / О.В.Батанов, В.В.Кравченко // Аспекти публічного управління. 2018. – Т. 6, № 6–7. – С. 45–53.
24. Беглиця В. П. Досвід європейських країн щодо формування антикорупційної стратегії / В.П. Беглиця // Наукові праці. – 2015. – Вип. 252. Т. 263. Державне управління. – С. 17–23. <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60090>
25. Беглиця В. П. Політична етика: / В. П. Беглиця, В. М. Ярошенко. – Миколаїв: Вид – во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – 400 с.
26. Беглиця В. П. Проблеми розуміння дефініції «корупція» та причини розповсюдження цього явища в Україні / В. П. Беглиця // Наукові праці. – 2014. – Вип. 237. Т. 249. Державне управління. – С. 21–26. <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60165>
27. Бельский К.С. Об уточнении понятия «коррупция» / К.С. Бельский // Государство и право. – 2012. – № 12. – С.22–28.
28. Береза О. Д. Економічні наслідки корупції в державному управлінні / О. Д. Береза, В. М. Соловійов // Наук. зап. Ін – ту законодавства Верхов. Ради України. – 2013. – № 1. – С. 154–158.
29. Береза О. Д. Особливості корупційних проявів у постіндустріальному суспільстві / О.Д. Береза // Економіка та держава : міжнар. наук. – практ. журн. – 2014. – № 3. – С. 139–143.
30. Береза О. Д. Становлення та особливості інституційної основи антикорупційної політики України / О. Д. Береза // Наук. зап. Ін – ту законодавства Верхов. Ради України. – № 4. – С. 116–122.

31. Березняк В. С. Борьба с коррупцией в Новой Зеландии: миф или реальность? В. С. Березняк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 193–198.
32. Бикеев И.И., Кабанов П.А. Антикоррупционное образование как один из инструментов противодействия коррупции: вопросы его формирования и реализации в Республике Татарстан / И.И. Бикеев, П.А. Кабанов // Следователь. – 2010. – № 8. – С. 4–9.
33. Білінська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище / Л. В. Білінська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6 – 1(1). – С. 138–141
34. Бойко А.М. Соціально – психологічні чинники корупції в Україні / А.М. Бойко // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка : зб. матеріалів / Корд. бюро з проблем кримінології та кримінологічних досліджень Нац. акад. прав. наук України. – К. : Запоріжжя : КПУ, 2010. – С. 81–90.
35. Боковикова Ю. В. Механізм протидії корупції / Ю. В. Боковикова // Теорія та практика держ. упр. : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін – т держ. упр. – Харків, 2017. – Вип. 1(56). – С. 92–99.
36. Бочарников И.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции / И. В. Бочарников // Следователь. – 2008. – № 10. – С. 56–63.
37. Бочарников И.В.. Зарубежный опыт противодействия коррупции/ И.В. Бочарников // Актуальные проблемы противодействия коррупции. Сер. Проблемы национальной безопасности. – М.: Совет Федерации ФС РФ. – 2008. – № 6(351). – С. 45–56.
38. Братковский М. Л. Региональная модель управления гражданским согласием в регионе / М. Л. Братковский // Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону : збірник наук. праць ДонДАУ. – 2003. – Т. IV. – Вип. 25. – С. 169–174.
39. Братковський М. Л. Формування механізмів реалізації публічної влади на підставі довіри: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д – ра наук з держ.

- упр. : [спец.] 25.00.02 “Механізми держ. упр.” / Братковський М. Л. ; Донец. держ. ун – т упр. – Донецьк, 2011. – 34 с.
40. Братковський М.Л. Довіра як механізм реалізації публічної влади: [монографія] / М.Л. Братковський. – Донецьк: «ВІК», 2010. – 287 с.
41. Брус Т. М. Проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні [Електроний ресурс]// Т. М. Брус, В. Г. Ковальов // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 3. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=954>
42. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : [монографія] / О. Ю. Бусол – К. : Ін Юре, 2014. – 564 с.
43. Буяров Д. В. Национальная политика Китая в конце 1950 – х – 1980 – х гг. / Д. В. Буяров // Историческая и социально – образовательная мысль. К.: изд – во «БГПУ» – 2015. – Том 8. – № 1/1. – С. 39–42.
44. Буяров Д. В. Современный Китай: Социально – экономическое развитие, национальная политика, этнопсихология / Д.В. Буяров // Значение национального вопроса для Китая. – М.: Изд – во URSS. – 2011. – 143 с.
45. Васильєва О. І. Новий публічний менеджмент як основа дієвості національної моделі антикорупційної політики України/ О. І. Васильєва // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2018. – Вип. 1. – С. 270–278
46. Васильєва О. І. Регіональна економіка: опорний конспект дистанційного курсу навчальної дисципліни : [навч. посіб.] / Н.В. Васильєва, О.І. Васильєва, О.С. Шаптала. – Сімферополь: КРП «Вид – во «Кримнавчпеддержвидав», 2011. – 174 с.
47. Васильєва О. І. Регіональне управління в умовах реформування владних відносин : [монографія] / О. І. Васильєва. – Донецьк : Юго – Восток, 2009. – 436 с.
48. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України / З.С. Варналій // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014. – № 1. – С. 46–51.
49. Введение в шведское право / под ред. проф. Б. С. Крылова. – М., 1986. – 174 с.

50. Вдовиченко Є.В. Сутність корупції, її принципи і властивості (філософський контекст) / Є. В. Вдовиченко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 9. – С. 15–19.
51. Веклич В. О. Методологія дослідження адміністративно – правових засад політики щодо запобігання і боротьби з корупцією в Україні / В. О. Веклич // Вісн. Маріуп. держ. ун-ту. Серія: Право : зб. наук. пр. — Маріуполь, 2017. – Вип. 13. — С. 105–113.
52. Веклич В. О. Правові принципи, адміністративно – правові форми й методи запобігання корупції в Україні / В. О. Веклич // Наук. вісн. Херсон. держ. ун – ту. Серія : Юрид. науки. – Херсон, 2017. – Вип. 5, т. 1. – С. 190–193.
53. Вес М. Corruption and Supervision Costs in Hierarchies / М. Вес // Journal of Comparative Economics. – 1996. – № 22. – Р. 53–71.
54. Волженкин Б.В. Коррупция / Б.В. Волженкин. – С. – Петерб. юрид. ин – т. – СПб.: СПбЮИ, 1998. – 44 с.
55. Волков А. Экономика Швеции / А. Волков // Северные страны на рубеже тысячелетий. – 2015. – № 8. – С. 15–27.
56. Волошенко А. Базові детермінанти й основні концепти антикорупційного дирижизму в Україні / А.Волошенко // Банк. справа. – 2016. – № 4. – С. 22–38.
57. Волошенко А. В. Антикоруptionний дирижизм: державні регуляторні імперативи протидії системній корупції в Україні: [монографія] / А.В. Волошенко. – К. : Парлам. вид-во, 2018. – 392 с.
58. Волошина А. В. Корупція – виклики для України: за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28 – 30 жовтня 2010 року Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання / А.В. Волошина. – Кіровоград, 2011. – 79 с.
59. Воронцов С.А. Противодействие коррупции: принуждение или убеждение? / С.А. Воронцов // Философия права. – 2019. – № 1. – С. 23–28.
60. Вяткіна Т. Сучасний інструментарій розроблення стратегії як засіб реалізації стратегічного управління підприємством / Т. Вяткіна // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 36(1.1). – С. 57–64.

61. Габрусева К.О. Экономика современной Швеции: особенности и перспективы развития / К.О. Габрусева – М., 2016. – 57 с.
62. Гаєвський І. М. Сучасна проблематика реалізації контрольних повноважень у сфері фінансового моніторингу / І. М. Гаєвський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2. – С. 82–85.
63. Гальперин С.Б. Формирование государственной системы мониторинга коррупционных проявлений / С.Б.Гальперин, А.А.Крылов, А.И.Селиванов // Микроэкономика. – 2013. – № 2. – С. 68–72.
64. Гамукин В.В. Бюджетный риск коррупции / В.В. Гамукин // Нац. интересы: приоритеты и безопасность. – 2016. – № 7. – С. 192–204.
65. Ганжа Л. Інформаційний кодекс: реанімація приви́ду, який харчується мільйонами/ Л. Ганжа. // Інтернет видання Газета«Українська правда » [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/06/26/7072512/>.
66. Гаращук В.М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: [монографія] / Гаращук В.М., Мухатаєв А.О. – Х.: Право, 2010. – 144 с.
67. Гаухман Л. Коррупция и коррупционное преступление / Л. Гаухман // Законность. – 2000. – № 6. – С. 2–6.
68. Гевелинг Л.В. Клептократия. Социально – политическое измерение коррупции и негативной экономики. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти / Л.В. Гевелинг. – М.: Изд – во “Гуманитарий” Академии гуманитарных исследований, 2001. – 592 с.
69. Гевель О.В. Датська антикорупційна стратегія/ О.В. Гевель // зб. тез доп. учасників ХІХ Студент. наук – практ. конф. інозем. мовами «Роль поліції у боротьбі з корупцією (зарубіжний досвід)» , (20 квіт. 2018 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ. – Х., 2018. – 136 с.
70. Гербарт И.Ф. Избранные педагогические сочинения / И.Ф. Герберт. – М., 1940. – Т. 1. – 283 с.
71. Ги́линский Я.И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль / Я.И. Ги́линский. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2009. – 504 с.

72. Гладких В.И. Научно – методические подходы к исследованию феноменов отмывания преступных доходов и коррупции / В.И.Гладких, А.И.Селиванов // Вестник НГУ. Сер. Право. – 2015. – Т.11, вып. 1. – С. 95–108.
73. Глинчак Т. Д. Механізм громадського контролю та участі в діяльності антикорупційних структур / Т. Д. Глинчак, Т. О. Чепульченко // Право і сусп-во. – 2018. – № 2, ч. 3. – С. 9– 14.
74. Глобальный договор ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ungk – balcompact.org/languages/russian/ten_principles. html.
75. Головин А.Ю. Антикоррупционное воспитание в сфере высшего профессионального образования / А.Ю. Головин, Е.С. Дубонос, С.Н. Ковалев // Известия Тульского государственного университета: Экономические и юридические науки. – 2014. – № 1. – Ч .2. – С. 3–16.
76. Головкін О. В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією / О.В. Головкін, В. В. Бурова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2014. – №12. – С. 122–133.
77. Голота Н. Оприлюднення інформації про осіб, які вчинили корупційне діяння як механізм протидії корупції: історико – правовий аспект / Н. Голота // Актуал. проблеми правознавства : зб. наук. пр. – Тернопіль, 2018. – Вип. 2. – С. 17–22.
78. Гончаров В. М. Формування організаційно – економічного механізму державної стратегії розвитку інвестиційного потенціалу регіону : [монографія] / В. М. Гончаров [та ін.] – Луганськ : Ноулідж, 2012. – 155 с.
79. Гордієнко А.В. Причини корупції в українському суспільстві [Електронний ресурс] / А.В. Гордієнко, В.Й. Куценко // Экономика и менеджмент – 2018: перспективы интеграции и инновационного развития» (м. Дніпро, 19–20 апреля 2018 р.). – Режим доступа: http://www.confcontact.com/2017 – ekonomika – i – menedzhment/8_gordienko.htm.
80. Горник В. Г. Взаємодія держави та громадянського суспільства у запобіганні корупції як чинник національної безпеки / В. Г. Горник, С. О. Кравченко // Вчені зап. Тавр. нац. ун – ту ім. В. І. Вернадського. Серія : Держ. упр. – 2018. – Т. 29 (68), № 3. — С. 123–130.

81. Государственная антикоррупционная политика : [учебник] / Р.А. Абрамов, Р.Т. Мухаев, Л.А. Жигун [и др.] ; под ред. Р.А. Абрамова и Р.Т. Мухаева. – М. : ИНФРА – М, 2018. – 429 с.
82. Государственная служба: комплексный подход: [учебник] / отв. ред. А.В. Оболонский. – М.: Изд – во «Дело» АНХ, 2009.
83. Грибков М.А. Противодействие коррупции. краткая версия [монография] / М.А. Грибков, А.В. Орлов. – М.: Палеотип., 2013. – 164 с.
84. Гришин В. Конституционно-правовые основы местного самоуправления в Швеции / В. Гришин // Сравнительное конституционное обозрение. 2006. – № 3 (56). – С. 34–38.
85. Грузинов И.И. Понятие «китайская нация» в концепции «китайской мечты» [Электронный ресурс] / И.И.Грузинов // Электронное научное издание Альманах Пространство и Время. – 2017. – Вып. 1. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-kitayskaya-natsiya-v-kontseptsii-kitayskoj-mechty>
86. Гудошников Л. Метаморфозы государственной службы в Китае. [Электронный ресурс] / Л. Гудошников // Отечественные записки». – 2008. – № 3 (42) – Режим доступа: http://china-inc.ru/news/metamorfozy_gosudarstvennoj_sluzhby_v_kitae/2015-10-11-399.
87. Гурковський В. І. Зарубіжний досвід формування інформаційного суспільства : перспективи адаптації в Україні / В. І. Гурковський // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. праць Асоціації докторів наук з держ. упр. – 2010. – № 2. – С. 51–57.
88. Гурковський В. І. Шляхи реалізації антикорупційної політики України / В.І. Гурковський, І. І. Климкова // Публічне урядування. – 2016. – № 4. – С. 110–124.
89. Давыдова Ю.А. Коррупция как общественное явление / Ю.А.Давыдова, Т.В.Платова // Фундаментальные и прикладные исследования кооперативного сектора экономики. – 2017. – № 6. – С. 100–103.

90. Декларація ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/995_369.
91. Дем'янчук В. А. Адміністративно – правові форми реалізації антикорупційної політики: проблеми визначення та класифікації / В.А. Дем'янчук // Вісн. Маріуп. держ. ун – ту. Серія: Право : зб. наук. пр. – Маріуполь, 2017. – Вип. 13. – С. 43–51.
92. Дем'янчук Ю. В. Удосконалення антикорупційних заходів в Україні / Ю. В. Дем'янчук, В. І. Токарева // Прав. новели. – 2018. – № 4. — С. 149–153.
93. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – Київ : НАДУ, 2014. – 448 с.
94. Державне управління в Україні: організаційно – правові засади: [навчальний посібник] / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін. ; за заг. ред. проф. Н. Р. Нижник. – Київ : Вид – во УАДУ, 2002. – 164 с.
95. Дзюба А. В. Теоретико – правові засади антикорупційної політики в Україні / А.В. Дзюба // Стратегія розвитку України. – 2018. – Вип. 3. – С. 64–71.
96. Дмитрук Б. П. Досвід антикорупційної політики як передумова ефективного розвитку економіки країни / Б. П. Дмитрук // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія : Економіка і менеджмент. – 2014. – № 2. – С. 7–14.
97. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією № ETS від 15.05.2003 р.: ратифікований Законом України від 18.10.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – С. 498.
98. Домініканський І. П'ять пояснень того, чому в Фінляндії немає і ніколи не буде масової корупції! [Електронний ресурс] / І. Домініканський // Офіційний сайт Всеукраїнської Громадської Організації «Українська Жіноча Варта» – Режим доступу: <https://uavarta.org/2016/11/28/pyat-royasnen-togo-chomu-v-finlyandiyi-nemaeye-i-nikoli-ne-bude-masovoyi-koruptsiyi/>.

99. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под. ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 631 с. – С. 99.
100. Дручек О.В. Науково – теоретичні основи протидії явищу корупції: проблеми вивчення / О.В. Дручек // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 275–280.
101. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / НАДУ при Президентіві України ; наук. – ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк та ін. – Т. 5 : Територіальне управління / наук. – ред. кол. : О.Ю. Амосов, О. С. Ігнатенко та ін. – Х. : Вид – во ХарРІНАДУ «Магістр», 2011. – 408 с.
102. Євдокимов В.В. Розвиток бухгалтерського обліку в умовах глобалізації: ісламська модель : [монографія] / В.В. Євдокимов, С.Ф. Легенчук, Д.О. Грицишен. – Житомир: ЖДТУ, 2012.
103. Євсюков О. П. Корупція та інші виклики соціально – економічній безпеці України / О. П. Євсюков // Публіч. упр. і адміністрування в Україні. – 2018. – № 5. – С. 5–7.
104. Жилкибаев С. Исторический аспект борьбы с коррупцией в Китае [Электронный ресурс] / С. Жилкибаев // Электронный журнал Рабкор – Режим доступа : <http://rabkor.ru/columns/analysis/2018/05/31/china-corruption/>.
105. Журавлев А.Л. Психологические факторы коррупции / А.Л. Журавлев, А.В. Юревич // Прикладная юридическая психология. – 2012. – № 1. – С. 8–21.
106. Журавлева О.Н. Формирование антикоррупционного мировоззрения как актуальная проблема образования / О.Н Журавлева // Преподавание истории в школе. – 2011. – № 3. – С. 39–44.
107. Журавський В. С. Корупція в Україні – не політика : [монографія] / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко; Ін-т політ. і етнонац. Дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : Фенікс, 2007. – 408 с.
108. Завадовский М. К безопасному уровню коррупции / М. Завадовский // Эксперт. – 2010. – № 50. – С. 54–55.

109. Завгородній В. А. Правовий статус громадських організацій у сфері протидії корупції / В. А. Завгородній // Право і суспільство. – 2007. – № 3. – С. 75–83.
110. Завгородній В. А. Форми взаємодії органів внутрішніх справ та громадських організацій у протидії корупції / В. А. Завгородній // Право і суспільство. – 2008. – № 6. – С. 14 – 21.
111. Задирака Н. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: до питання про інтеграцію законодавства України до права Європейського Союзу / Н. Задирака, Р. Кабанець // Віче. – 2014. – № 10. – С. 27–29.
112. Задорожний С.А. Протидія корупції як першочергове завдання місцевої влади [Електронний ресурс] / С.А. Задорожний // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2014. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_5_11.
113. Задорожний С.А. Сучасні передумови виникнення корупції / С.А. Задорожний // Проблеми реалізації державної антикорупційної політики в Україні : зб. наук. пр. – К. : НАДУ, 2011. – С. 43–46.
114. Задорожний С.А. Сучасні механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади / С.А. Задорожний // Запобігання та протидія корупції : [навч. посіб.] / за заг. ред. проф. А.М. Михненко. – 4-е вид., доп. і перер. – К. : НАДУ, 2013. – С. 109–126.
115. Заїка К. Корупційні ризики: поняття та засоби їх мінімізації / К. Заїка // Актуал. проблеми правознавства : зб. наук. пр. – Тернопіль, 2018. – Вип. 2. – С. 35–38.
116. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889 – VIII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889> – 19.
117. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700 – VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700> – 18.
118. Законы Ману / пер. С.Д. Эльмановича, пров. и исправ. Г.Ф. Ильиним. – М.: «Наука», 1992. – 118 с.

119. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано – Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано – Франківськ: 2012. – 237 с.
120. Запобігання та протидія корупції: [навчальний посібник] / за ред. проф.Михненка А.М. // А.М.Михненко, О.В. Руснак, А.М.Мудрак, С.О. Кравченко та ін. – 3-є вид., доп. і перероб., – К.: НАДУ, – 2012. – 529 с.
121. Злоупотребления публичной властью и антикоррупционная политика в современной России : [монография] / Т. П. Агафонова, И. А. Гдалевич, А. Ю. Мамычев, А. Ю. Мордовцев. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 432 с.
122. Зудов Ю. В. Церковь, государство и общество в современной Дании /Ю.В. Зудов. – Челябинск, 2011. – 235 с.
123. Иванов Н. Коррупция – историческая неизбежность? / Н.Иванов // Уголовное право. – 2009. – № 6. – С. 102–106.
124. Иванова Л. А. Опыт борьбы с коррупцией в азиатских страна / Л. А. Иванова, А. Г. Данилов // Следователь. – 2014. – № 10. – С. 21–23.
125. Ивасенко С.Н. Оценка коррупционных рисков: методологические подходы / С. Ивасенко // *Legea și viața* ("Закон и Жизнь") : международ. науч. – практ. правовой журн. [Республика Молдова]. – 2014. – Август. – № 8/2. – С. 58–62.
126. Исаев М.А. Основы конституционного права Дании / М.А Исаев. – М.: Муравей, 2002. – 337 с.
127. История Китая / В. В.Адамчик, М. В. Адамчик, А. Н. Бадан и др. / Мн: Харвест, 2007. – 735 с.
128. Іванюк О.В. Перспективи впровадження інформаційних технологій у вітчизняній системі публічного управління [Електронний ресурс]/ О.В. Іванюк, В.А. Довженко, І.В. Кравець // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2018. – № 4 . – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/37.pdf.
129. Івасенко С.М. Запобігання корупційним ризикам у податкових органах України / С. Івасенко // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / редкол. : С.М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 1. – С. 238–245.

130. Івасенко С.М. Організаційно – управлінські засади протидії корупції в правоохоронних органах / С.М. Івасенко // Аспекти публічного управління. – 2014. – № 11 – 12. – С. 48– 55.
131. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід / Т. В. Ільєнок // Юридична наука. – 2013. – № 2. – С. 71–77.
132. Інформаційно – аналітичний огляд : «Тіньова економіка» в Україні як умова розвитку корупції та загроза національній безпеці. Шляхи її подолання / Т.І. Блистів, В.Т. Колесник, В. І. Литвиненко та інші. – К. : «МП Леся», 2014. – 68 с.
133. Кабанов П.А. Правовые средства формирования и обеспечения реализации государственной политики противодействия коррупции в субъектах российской федерации: некоторые вопросы повышения качества / П.А. Кабанов // Юридические исследования. – 2014. – № 8. – С. 36–47.
134. Как в Швеции борются с коррупцией [Электронный ресурс] / Офіційний сайт шведського державного відомства «Шведский институт» – Режим доступа: <https://ru.sweden.se/ljudi/provesti - chertu - kak - v - shvecii - boguutsya - s - korruptsiej/>.
135. Калита И.А. Правовые средства противодействия коррупции в системе государственной службы / И.А. Калита // Актуальные вопросы права и законности. – М., 2010. – С. 46–49.
136. Калінеску Т. В. Соціальна відповідальність: [підручник] / Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, В. С. Альошкін. – Сєверодонецьк : вид – во СНУ ім. В. Даля, 2015. – 472 с.
137. Караманов М.Э. Шведская модель экономики / М.Э. Караманов. – М., 2015. – 78 с.
138. Каримов Д.А. Реформа королевских полномочий в Швеции: перспективный анализ // Международное публичное и частное право. 2009. – № 2 (47). – С. 36–40.
139. Карковська Р.І. Етична організаційна поведінка у вітчизняних психологічних дослідженнях [Електронний ресурс] / Р. І. Карковська. – 2017. – Режим доступу: <http://orgpsy - journal.in.ua/userfiles/issues/i9/n9/8.pdf>

140. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні / В. Карлова // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2010. – № 4. – С. 17–24.
141. Качкина Т.Б. Коррупция и основные элементы стратегии противодействия ей : [учебное пособие] / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. – Ульяновск : ОАО «Областная типография «Печатный двор», 2010. – 80 с.
142. Качкина Т.Б. Противодействие коррупции через образование: [Методические рекомендации] / Т.Б. Качкина, А.В. Качкин. – Ульяновск: ОАО «Областная типография «Печатный двор», 2010. – 92 с.
143. Ким А.В. Использование инструментов и методов проектного управления для снижения коррупционных рисков / А.В.Ким, А.С.Метакса // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2015. – № 3. – С. 195–200.
144. Кириакова М. Противодействие коррупции в США: состояние, динамика и тенденции / М.Кириакова, Ю.В.Трунцевский // Междунар. публ. и частное право. – 2018. – № 3. – С. 39–46.
145. Клейнер В. Системная коррупция требует системных методов борьбы с ней / В. Клейнер // Обществ. науки и современность. – 2018. – № 4. – С. 5–21.
146. Клеменчич Г. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей / Г. Клеменчич, Я. Стусек, І. Гайка // OECD. Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії. – Paris : OECD Publications, 2007. – 131 p.
147. Кожушко А.С. Коррупция: социально – культурный и исторический контекст / А.С. Кожушко // Общество. Среда. Развитие (Тerra Humana). – 2011. – № 4. – С. 183–186.
148. Козак Л. С. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Економіка та управління на транспорті. – 2016. – Вип. 3. – С. 15–31.
149. Кокин А.С. Теневая экономика в мировом экономическом пространстве / А. С. Кокин, О. В. Ясенев, В. Н. Ясенев // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2014. – № 1–1 (1). – С. 333–337.

150. Колодій А.Ф. Сутність громадянського суспільства і механізми його впливу на політику / А.Ф. Колодій // Громадянське суспільство очима молодих. – Львів: ГО «Європейський діалог» 2003. – С. 5–122;
151. Конвенція Організації Об'єднаних Націй Проти корупції від 31.10.2003 р. (ратифіковано Законом України № 251 – V (251 – 16) від 18.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.
152. Конвенція Організації Об'єднаних Націй Проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р.: (ратифікована із застереженнями й заявами Законом України № 1433 – IV (1433 – 15) від 04.02.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
153. Корнієнко В.О. Інститути громадянського суспільства та Української держави: правові витоки / В. О. Корнієнко // Актуальні проблеми держави і права. – 2006. – Вип. 29. – С. 210 – 213.
154. Коррупция. Как с ней борются? (Опыт Швеции) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://imenageroev.livejournal.com/35546.html>.
155. Корупція в Україні : причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко та ін. – Київ : «ДП «НВЦ Пріоритети», 2010. – 88 с.
156. Косінов С.А. Омбудсмен як інститут контролю за владою / С. А. Косінов. // Теорія і практика правознавства. – 2015. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_1_4.
157. Костенко Б. О. Національна антикорупційна стратегія та її інституційне забезпечення: [навч. – метод. матеріали] / Б. О. Костенко, Л. М. Хотієва, М. І. Вакулік. – К. : НАДУ, 2013. – 68 с.
158. Костенко Д. В. Становлення системи запобігання та боротьби з корупцією провідних країн світу / Д. В. Костенко // Економіка та держава. Серія: Держ. упр. – 2018. – № 6. – С. 28–32.
159. Котляров С. Б. Индикаторы измерения коррупции: понятие и совершенствование/ С. Б. Котляров, Е. А. Чичеров // Актуальные проблемы

- права: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, ноябрь 2015 г.). – М.: Буки – Веди, 2015. – С. 6–9.
160. Кохан Г. В. Явище політичної корупції: теоретико – методологічний аналіз : [монографія] / Г. В. Кохан. – К.: НІСД, – 2013. – 232 с.
161. Кохан С. О. Забезпечення відповідальності та запобігання корупції у державній кадровій політиці / С. О. Кохан // Державне управління: теорія і практика. – 2007. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2007-1/txts/07ksodkp.htm>.
162. Кравченко С. О. Підходи до розуміння антикорупційної політики в публічному управлінні / С. О. Кравченко // Вчені зап. Тавр. нац. ун – ту ім. В. І. Вернадського. Серія: Держ. упр. – 2018. – Т. 29 (68), № 2. — С. 28–33.
163. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання : [монографія] / Н.М.Краус. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – 148 с.
164. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. (Рада Європи) (ратифіковано Законом України № 252 – V (252 – 16) від 18.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.
165. Крюкова Н.И. Сущность коррупции и ее причины / Н.И. Крюкова // Рос. юстиция. – 2013. – № 4. – С. 50–51.
166. Кудрін О. Чому Фінляндія входить у трійку найбільш «антикорупційних» країн? [Електронний ресурс] / О. Кудрін/ Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ – UATV – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2222811-comu-finlandia-vhodit-u-trijku-najbils-antikorupcijnih-krain.html>.
167. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: [навчальний посібник] / А.І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с.
168. Кули–Заде Т.А. Легализация (отмывание) преступных доходов и коррупционная преступность: международно–правовые аспекты регулирования/ Т.А. Кули–Заде // Рос. юстиция. – 2018. – № 5. – С. 17–21.
169. Куракин А.В. Китайский опыт борьбы с коррупцией: административно – правовые и уголовно – правовые средства противодействия/ А.В. Куракин,

- А.В. Полукаров, А.Н. Сухаренко // Полицейская деятельность. – 2016. – № 3. – С. 351–355.
170. Лагодієнко О. Правила бюрократів. Службовцям прищеплять корпоративні цінності [Електронний ресурс] / О. Лагодієнко, І. Хілобок // Новое Время. – 2016. – Режим доступу: https://nv.ua/ukr/publications/pravila-bjurokrativ-sluzhbovtsjam-prishchepljat-korporativni-tsinnosti-108900.html?new_site=1
171. Лазарева Т. В. История Китая с древнейших времен до начала 21 века / Т.В. Лазарева // Закон КНР о национальной районной автономии. М.: «Наука» – 2016. – 329 с.
172. Латинін М. А. Значення державного стратегічного планування в умовах глобалізації / М. А. Латинін // Державне регулювання інноваційного розвитку економіки: стратегічні пріоритети : [монографія] / М. А. Латинін, С. В. Майстро, В. Ю. Бабаєв ; за заг. ред. д.держ.упр, проф. М. А. Латиніна. – Х. : Вид – во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. – С. 6 – 13.
173. Латинін М. А. Особливості функціонування фінансово – економічного механізму державного стратегічного управління розвитком регіонів в Україні / М. А. Латинін, А. І. Гнатенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України : зб. наук. пр. – К. : Вид – во НАДУ, 2014. – № 1. – С. 51–56.
174. Латинін М. А. Стратегічне планування : [навч. посіб.] / М. А. Латинін, Т. М. Лозинська, І. В. Дунаєв ; за заг. ред. д.е.н., проф. О. Ю. Амосова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Х. : Вид – во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2013. – 248 с.
175. Латинін М. А. Стратегічні пріоритети розбудови інформаційного суспільства в Україні / М. А. Латинін // Публічне управління: теорія та практика : Зб. наук. праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид – во “ДокНаукДержУпр”, 2011. – № 2 (6). – С. 185–191.
176. Латинін М. А. Напрями вдосконалення механізмів впливу громадських організацій на прийняття управлінських рішень на місцевому рівні / М. А. Латинін, О. О. Міщан // Соціальна відповідальність влади, бізнесу,

- громадян [монографія]: у 2 – х т. / за заг. ред. Г. Г. Півняка ; М – во освіти і науки України ; Нац. гірн. ун – т – Д. : НГУ, 2014. – Т. 2. – С. 356–361.
177. Лашкіна М. Г. Нові підходи до комунікації в публічному просторі державного управління / М. Г. Лашкіна // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації д – рів наук з держ. упр. – Х. : Вид – во «ДокНаукДержУпр». – 2013. – Вип. 1 (13). – С. 10–18.
178. Ли Куан Ю. Сингапурская история: из третьего мира в первый. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 576 с.
179. Литвиненко В.І. Зарубіжний досвід організації та діяльності суб'єктів протидії корупції та можливості його використання в Україні / В.І. Литвиненко // Публічне право: Науково – практичний юридичний журнал. – 2015. – № 4. – С. 175–181.
180. Лу Си. Борьба с коррупцией не прекратится / Лу Си // Китай. – 2016. – № 12. – С.18–19.
181. Макаров А.В. Явление коррупции в Китае и реальность современной России: вопросы совершенствования законодательной базы / А.В. Макаров, А.С. Жукова // Международное публичное и частное право. – 2012. – № 2. – С. 32–40.
182. Макгрегор Р. Борьба с коррупцией по – китайски / Р.Макгрегор // Forbes. – 2011. – № 2. – С. 138–143.
183. Малаховский К.В. История Новой Зеландии / Малаховский К.В. – М.: Наука, 1981. – 238 с.
184. Манукян А. Антикоррупционная стратегия Сингапура: ориентация / А. Манукян, Т. Хаджиев // Право и управление. XXI век. – 2013. – № 1 (26). – С. 117–123.
185. Макаренко А. С. Педагогическая поэма / А. С. Макаренко . – Харьков : Прапор, 1979. – 628 с.
186. Маслов А. А. Конфуций: прогулки с мудрецом / А. А. Маслов. – Краснодар. 2010. – 442 с.
187. Мезенцева І. Є. Характеристика особистості корупційного злочинця / І. Є. Мезенцева // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун – ту. Серія : Право. – 2017. – Вип. 47, т. 3. – С. 66–70.

188. Меликсетов А.В. История Китая / под ред. А.В. Меликсетова. М.: Изд – во МГУ; Высшая школа, 2002. – 736 с
189. Мелин Я. История Швеции / Я. Мелин, А.В. Юханссон, С. Хеденборг [Пер. со швед. Н. М. Плевако]. – М.: Весь мир, 2002. – 400 с.
190. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : [монографія] / М. І. Мельник. – К. : Юрид. думка, 2004. – 400 с.
191. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: [монографія] / М. І. Мельник. – К. : Атіка, 2001. – 303 с.
192. Методологічні основи принципів державного управління/ ОЕСР/SIGMA [Електронний ресурс] – К.: SIGMA. – 2017. – – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/com-phocagallery-controlpanel/biblioteka>
193. Милюкова Е.В. Швеция вчера и сегодня / Е.В. Милюкова, А.Н. Залыгин. – М., 2015. – 95 с.
194. Михальченко М. Корупція в Україні: політико – філософський аналіз : [монографія] / М. Михальченко, О. Михальченко, Є. Невмержицький; Ін – т політ. і етнонац. Дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ : ПІЕНД ім. І. Кураса, 2010. – 615 с.
195. Мишин Г.К. О теоретической разработке проблемы коррупции / Г.К. Мишин // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы / под ред. В.В. Лунеева. – М., 2001. – 369 с.
196. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1848/>.
197. Міщенко В. Рецепти антикорупційного успіху Нової Зеландії [Електронний ресурс] / Міщенко В. // Ресурсний центр ГУРТ – Режим доступу: <https://gurt.org.ua/news/informator/50782/>.
198. Мизерий А. И. История борьбы с коррупцией в России / А. И. Мизерий // Вестник Нижегородского ун – та им. Н.И. Лобачевского. – 2001. – № 2. – С. 182–189.

199. Моисеев В.В. Как использовать международный опыт борьбы с коррупцией в России / В.В. Моисеев// Политология: актуальные аспекты.– 2011. – № 1. – С. 115–120.
200. Молдован Е. Механізми подолання корупційних проявів у сфері державної служби / Е. Молдован // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2009. – Вип. 2. – С. 267–276.
201. Монтескье Ш. О духе законов / Шарль – Луи Монтескье // [Сост., пер. и коммент. примеч. авт. А. В. Матешук]. – М. : Мысль, 1999. – 672 с.
202. Морально – етичні засади розвитку державної служби України: Європейський та вітчизняний досвід : [монографія] / Серьогін С.М., Антонова О.В., Хожило І.І. [та ін.]; за заг. та наук. ред. проф. С.М. Серьогіна. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2007. – 272 с.
203. Мухамедьярова Л.В. Коррупция как глобальное социальное явление современности / Л.В.Мухамедьярова, О.В.Газизова // «Черные дыры» в рос. законодательстве. – 2015. – № 3. – С. 98–100.
204. Мяловицька Н. Особливості конституційної системи Королівства Данія // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – Вип. 91. – С. 10–12.
205. Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 05.08.2016 р. № 158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203> – 16.
206. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : монографія / Є.В. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 364 с.
207. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально – політичний феномен : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д – ра політ. наук : [спец.] 23.00.02 / Невмержицький Є. В. ; НАН України, Ін – т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – Київ, 2009. – 34 с.
208. Невмержицький Є.В. Корупція і національна безпека : [навчальний посібник] / Є.В. Невмержицький, Ф.П. Шульженко. – К. : ВЦ КДЛУ, 2000. – 194 с.

209. Непомнин О.Е. История Китая. XX век / О.Е. Непомнин. – М.: Институт востоковедения РАН, Крафт+, 2011. – 736 с.
210. Нижник Н. Р. Теоретичні аспекти державного управління : [монографія] / Н. Р. Нижник, С. П. Мосов. – Чернівці : Технодрук, 2011. – 248 с.
211. Нисневич Ю.А. Коррупция: инструментальная концептуализация/ Ю.А.Нисневич // Социол. исслед. – 2016. – № 5. – С. 61–68.
212. Нисневич Ю.А. Методологические проблемы измерения коррупции / Ю.А.Нисневич, А.А.Шухова, Д.К.Стукал // Общественные науки и современность. – 2016. – № 3. – С.149–162.
213. Новак А. М. Формування антикорупційних стандартів публічного управління в умовах трансформації владних відносин / А. М. Новак // Право та держ. упр. – 2018. – Т. 2, № 1. – С. 36–40.
214. Новак А. Реалізація функцій держави в процесі формування національної антикорупційної політики / А. Новак // Держ. упр. та місц. самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін – т держ. упр. – Дніпро, 2018. – Вип. 1(36). – С. 31–36.
215. Нонік В. В. Основні чинники та шляхи детінізації економіки України: державно-управлінський аспект / В. В. Нонік // Публічне управління та митне адміністрування. – 2017. – № 2. – С. 91–101.
216. Нонік В.В Формування антикорупційної свідомості, як пріоритетний напрям державної антикорупційної політики В. Нонік // Scientific discussion» (Praha, Czech Republic) – 2019. – Vol 1, No 30.– С. 45–52.
217. Нонік В.В. Актуалізація формування антикорупційної суспільної свідомості /В.В. Нонік// Ольвійський форум – 2018 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XII міжнар. наук.-практ. конф. 7–10 червня 2018 р. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид – во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – С. 81–83.
218. Нонік В.В. Сінгапурська антикорупційна історія: досвід для України [Електронне видання] // В.В. Нонік // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 9. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index>.

219. Нонік В.В. Антикорупційна політика: проблеми реалізації в українських реаліях / В.В. Нонік // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. Серія : Державне управління.– Х. : Вид – во НУЦЗУ, 2018. – Вип. 2 (9). – С. 47–57.
220. Нонік В.В. Антикорупційний досвід високорозвинених країн Європи [Електронне видання] // В.В. Нонік // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. – № 12. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index>.
221. Нонік В.В. Антикорупційний досвід Китаю : від імперських часів до сьогодення [Електронне видання] // В.В. Нонік // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2018. – №12. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index>.
222. Нонік В.В. Антикорупційні напрями реформування системи державного управління в Україні / Нонік В.В // Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: матер. міжнар.. наук. – практ. інтернет – конф., 19–20 квітня 2018 р. – Харків, 2018. – С. 35–36.
223. Нонік В.В. Базові методологічні складові формування та реалізації антикорупційної політики в Україні / В.В. Нонік // Публічне управління та митне адміністрування. – 2019. – № 1. – С. 86–94.
224. Нонік В.В. Векторна спрямованість трансформаційних змін у процесах функціонування суб'єктного складу механізму протидії корупції / В.В. Нонік // Інвестиції: практика та досвід. – 2018.– № 17.– С. 77–82.
225. Нонік В.В. Дослідження сутності та трактування поняття «корупція»: еволюційний аспект/ В.В. Нонік // Інвестиції: практика та досвід. – 2019.– № 3.– С. 99–105.
226. Нонік В.В. Корупція як елемент державного управління в стародавніх цивілізаціях [Електронне видання] / В.В. Нонік, В. В. Савіцький // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 12. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/index>.
227. Нонік В.В. Методологічні особливості розробки та реалізації регіональної антикорупційної стратегії / В.В. Нонік // Публічне управління та

- регіональний розвиток. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. – Вип. 2.– С. 385–407.
228. Нонік В.В. Моделювання процесів поширення корупції: державно-управлінський погляд / В. В. Нонік// The USA Journal of Applied Sciences. – 2018.– № 1.– С. 14–17.
229. Нонік В.В. Морально – етичні засоби зниження масштабності корупційних проявів в Україні [Електронне видання] / В.В. Нонік // East journal of security studies. – 2018. – Вип. 1(3). – Режим доступу: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream>
230. Нонік В.В. Організаційна складова інформаційно – аналітичне забезпечення протидії корупції/ Нонік В.В.// Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи: матер. ІХ міжнар. наук. – практ. інтернет – конф , 25–26 жовтня 2018 р. В 3 т. – Дніпро:– Том 1. – С. 106–107.
231. Нонік В.В. Проблеми реалізації антикорупційної політики в Україні/ Нонік В.В // «Могилянські читання – 2018»: всеукр. наук. – метод. конф., 17 листопада 2018 р. – Миколаїв, 2018. – С. 56–58.
232. Нонік В.В. Сучасні антикорупційні механізми: морально – етичний та діагностичний ракурс / В.В. Нонік //Інвестиції: практика та досвід. – 2018.– № 5.– С. 73–78.
233. Нонік В.В. Сучасні погляди на причини виникнення корупції та її вплив на економіку України/ В.В. Нонік // Scientific discussion» (Praha, Czech Republic) – 2019.– Vol 1, № 28.– С. 43–47.
234. Нонік В.В. Типологія корупційних відносин: державно – управлінський погляд /В. В. Нонік// Інвестиції: практика та досвід. – 2018.– № 19.– С. 99–102.
235. Нонік В.В. Формування інформаційно – аналітичного забезпечення протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування /В. В. Нонік// Інвестиції: практика та досвід. – 2018.– № 18.– С. 67–72.

236. Нуруллаев І.С. Міжнародно – правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : [монографія] / І.С. Нуруллаев. – Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 160 с.
237. Нуштаев И.В. Теневая экономика и коррупция как угрозы экономической безопасности национального хозяйства России. / И.В. Нуштаев // Социально – экономические явления и процессы. – 2011. – №12 (34). – С. 226–230:
238. Обрезанов С.А. Основные этапы и ключевые инструменты инновационного развития: на примере Сингапура / С.А. Обрезанов– Москва: РГАИС, 2011. – 116 с.
239. Овчаров А. Трудный путь шведской кроны / А. Овчаров // Мировая экономика. – 2014. – № 9. – С. 28–31.
240. Онищук О. О. Механізм адміністративно – правового запобігання та протидії корупції / О. О. Онищук // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 686–689.
241. Овчинский, В. С. Дракон побеждает коррупцию / В. С. Овчинский // Наш современник. – 2011. – № 2. – С. 142–152.
242. Огречук А. Европейские стандарты госслужбы [Электронный ресурс] / А. Огречук // Юридическая практика. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://pravo.ua/article.php?id=10010190>
243. Олішевський О.В. Антикорупційне виховання як захід протидії отриманню неправомірної вигоди / О.В Олішевський // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (м. Харків, 31 берез.) –Х., 2017. – С. 137.
244. Орлова Т.В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: [навч. посіб.] / Т.В. Орлова. – К., 2012. – 446 с.
245. Основы антикоррупционной культуры:[учебное пособие] / под общ. ред. Б.С. Абдрасилова. – Астана: Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, 2016. – 176 с.

246. Офіціальний сайт NZ Study Trips / Новая Зеландия — наименее коррумпированная страна в мире! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nzstudytrips.ru/nz – menee – corruptirovannaya – strana/](http://nzstudytrips.ru/nz-menee-corruptirovannaya-strana/) .
247. Офіційний інтернет – сайт онлайн – енциклопедії «Вікіпедія» / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
248. Офіційний сайт Інформаційного видання «РБК – Україна» / Україна потрапила в топ – 5 країн з найбільшою тіньовою економікою [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina – popala – top – 5 – stran – krupneyshey – tenevoy – 1498836744.html](https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-popala-top-5-stran-krupneyshey-tenevoy-1498836744.html)]
249. Офіційний сайт Інформаційного агентства УНІАН / ЄС і Данія дають старт антикорупційній ініціативі в Україні з бюджетом 16 мільйонів євро [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.unian.ua/politics/1755341 – es – i – daniya – dayut – start – antikoruptsiyniy – initsiativi – v – ukrajini – z – byudjetom – 16 – milyoniv – evro.html](https://www.unian.ua/politics/1755341-es-i-daniya-dayut-start-antikoruptsiyniy-initsiativi-v-ukrajini-z-byudjetom-16-milyoniv-evro.html).
250. Офіційний сайт Transparency International Україна / Штрафи за хабарництво менші за хабарі, а за ґратами – лише п'ята частина корупціонерів // [https://ti – ukraine.org/infographics/shtrafy – za – habarnytstvo – menshi – za – habari – a – za – gratamy – lyshe – p – yata – chastyna – koruptsiyneriv](https://ti-ukraine.org/infographics/shtrafy-za-habarnytstvo-menshi-za-habari-a-za-gratamy-lyshe-p-yata-chastyna-koruptsiyneriv)
251. Офіційний сайт Агенції PwC Україна / Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc – gecs – 2018 – ukr.pdf](https://www.pwc.com/ua/uk/survey/2018/pwc-gecs-2018-ukr.pdf).
252. Офіційний сайт Аналітичного порталу «Слово і Діло» / ООН підрахувала щорічну суму хабарів в усьому світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.slovoidilo.ua/2017/12/11/novyna/suspilstvo/oon – pidrahuvala – shhorichnu – sumu – habariv – usomu – sviti](https://www.slovoidilo.ua/2017/12/11/novyna/suspilstvo/oon-pidrahuvala-shhorichnu-sumu-habariv-usomu-sviti).
253. Офіційний сайт аналітичного порталу «Слово і Діло» / ЄС щороку втрачає 60 млрд євро через податкові офшори [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.slovoidilo.ua/2017/11/08/novyna/finansy/yes – vtrachaye – desyatky – milyardiv – cherez – podatkovy – ofshory](https://www.slovoidilo.ua/2017/11/08/novyna/finansy/yes-vtrachaye-desyatky-milyardiv-cherez-podatkovy-ofshory).

254. Офіційний сайт Аналітичної агенції УНІАН порталу / У день боротьби з корупцією ООН підрахувала щорічний обсяг хабарів у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.unian.ua/world/2289384 – u – den – borotbi – z – koruptsieu – oon – pidrahuvala – schorichniy – obsyag – habariv – u – sviti.html](https://www.unian.ua/world/2289384-u-den-borotbi-z-koruptsieu-oon-pidrahuvala-schorichniy-obsyag-habariv-u-sviti.html).
255. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/index>
256. Офіційний сайт Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.accaglobal.com/ubcs/en.html>
257. Офіційний сайт Верховного суду України [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/12BC5FF41EE07F1BC22581CD004EE3DE\]](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/12BC5FF41EE07F1BC22581CD004EE3DE)
258. Офіційний сайт Громадської організації «Всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам»/ Фінляндія – держава, в якій корупція не приживається [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://anticorruption.com.ua/news – fnlyandya – derzhava – v – yaky – korupsya – ne – prizhivayetsya.html](http://anticorruption.com.ua/news-fnlyandya-derzhava-v-yaky-korupsya-ne-prizhivayetsya.html)].
259. Офіційний сайт Громадської організації «Інтерньюз – Україна» / Оновлення влади та антикорупційна реформа [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/the-governance – renovation – and – anti – corruption – reform/](http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/the-governance-renovation-and-anti-corruption-reform/)
260. Офіційний сайт інтернет – видання Тиждень. ЮА / Топ – 12 найбільших хабарів в Україні за останні два роки – інфографіка Transparency International [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/162374>).
261. Офіційний сайт інформаційного агентства «Gbtimes» / Исторические истоки коррупции в Китае [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: [http://ru.gbtimes.com/kultura/istoricheskie – istoki – korruptii – v – kitae](http://ru.gbtimes.com/kultura/istoricheskie-istoki-korruptii-v-kitae) .

262. Офіційний сайт інформаційного агентства «Інтерфакс – Україна» / Економіка Китаю посіла друге місце в світі за підсумками 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://ua.interfax.com.ua/news/economic/490021.html>.
263. Офіційний сайт інформаційного агентства «СИНЬХУА Новости Russian.News.Cn» / В Китае в 2015 году 336 тыс чиновников понесли наказание за нарушение партийной дисциплины [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://russian.news.cn/2016-01/15/c_135013903.htm
264. Офіційний сайт інформаційного агентства «СИНЬХУА Новости Russian.News.Cn»/ В Китае у коррупционеров изъяли 1,2 миллиарда долларов [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: http://russian.news.cn/2017-01/05/c_135957378.htm]
265. Офіційний сайт *Міністерства економічного розвитку і торгівлі України* [Электронный ресурс] – Режим <http://www.me.gov.ua/?lang=uk> – UA.
266. Офіційний сайт інформаційного агентства «СИНЬХУА Новости Russian.News.Cn»/ За три года действия “Правил из восьми пунктов” было раскрыто более 100 тыс дел. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://russian.news.cn/2015-12/03/c_134882345.htm.
267. Офіційний сайт інформаційного агентства «СИНЬХУА Новости Russian.News.Cn»/ Срочно: надзорная комиссия включена в Конституцию КНР в качестве госоргана. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://russian.news.cn/2018-03/11/c_137031923.htm .
268. Офіційний сайт інформаційного агентства «СИНЬХУА Новости Russian.News.Cn»/ В Пекине открывается важный пленум, где обсудят партийное управление. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://russian.news.cn/video/2016-10/25/c_135779372.htm.
269. Офіційний сайт інформаційного агентства «Укрінформ»/ Нелегка справа – приборкати «тигрів». Як Китай бореться з корупцією [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2650500-nelegka-sprava-priborkati-tigriv-ak-kitaj-boretsa-z-korupcieu.html>.

270. Офіційний сайт Інформаційного видання «Хвиля»/ Топ – 10 причин, чому Україна опустилась в глобальному рейтингу конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hvylya.net/analytics/economics/top – 10 – prichin – chomu – ukrayina – opustilas – v – globalnomu – reytingu – konkurentospromozhnosti.html](http://hvylya.net/analytics/economics/top-10-prichin-chomu-ukrayina-opustilas-v-globalnomu-reytingu-konkurentospromozhnosti.html)
271. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm.
272. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції / Результати перевірок – 2018 [Електронний ресурс] //– Режим доступу до ресурсу: [https://nazk.gov.ua/rezultaty – perevirok](https://nazk.gov.ua/rezultaty-perevirok).
273. Офіційний сайт незалежної аналітичної платформи «VoxUkraine» / Економічне зростання Китаю в сучасних умовах [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://voxukraine.org/uk/ekonomichne – zrostannya – kitayu – v – suchasnih – umovah/](https://voxukraine.org/uk/ekonomichne-zrostannya-kitayu-v-suchasnih-umovah/) .
274. Офіційний сайт незалежної медіакорпорації «Радіо Свобода» Для жінок: які місця посідає Україна в рейтингах? [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.radiosvoboda.org/ a/ukrajina – zhinky – rejtyngy/29811019.html](https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajina-zhinky-rejtyngy/29811019.html).
275. Офіційний сайт онлайн – платформи громадського контролю державних тендерів «Dozorro.org» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dozorro.org/>.
276. Офіційний сайт ООН / Международный кодекс поведения государственных должностных лиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.un.org/ru/documents/ decl_conv/conventions/int_code_of_conduct. Shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/int_code_of_conduct.Shtml).
277. Офіційний сайт Посольства Китайської Народної Республіки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://ua.china – embassy.org/rus/sgxx/](http://ua.china-embassy.org/rus/sgxx/).
278. Офіційний сайт Посольства Королівства Данія в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ukraine.um.dk/uk/about – denmark – ukr/political – and – social – affairs – ukr/](http://ukraine.um.dk/uk/about-denmark-ukr-political-and-social-affairs-ukr/).

279. Офіційний сайт Посольства Фінляндії в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://finlandabroad.fi/web/ukr/titul-na-storinka/>
280. Офіційний сайт Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/koruptsiya-u-rovnyakdennomu-zhitti-ukraintsiv-za-shcho-daemo-khabari-komu-i-chomu345654>.
281. П'ясецька-Устич С.В. Корупція в системі тіньових економічних відносин/ С.В. П'ясецька-Устич // Науковий вісник херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 17. – С. 16–20.
282. П'ясецька – Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально – економічних відносин суспільства / С.В. П'ясецька – Устич // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 10. – С. 34–39.
283. П'ясецька-Устич С.В. Корупція як системне явище в економіці України / С.В. П'ясецька-Устич // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 6. – С. 5–10.
284. Пархоменко С.В. Мирозренческие основы противодействия коррупции / С.В. Пархоменко, Д.А. Седых // Рос. юстиция. – 2018. – № 10. – С. 26–29.
285. Пасхавер А.И. Кем быть ? / Александр Пасхавер. – К.: Фонд Порошенка, 2014. – 112 с.
286. Патова Е.М. Антикоррупционные механизмы в реализации кадровой политики государственных органов и органов местного самоуправления / Патова Е.М. // Журн. рос. права. – 2016. – № 12. – С. 114–122.
287. Пахомов Ю.В. История государства и права зарубежных стран: [учебное пособие для студентов высших учебных заведений]/ Ю.В. Пахомов–Коломна: , 2000. – 194 с.
288. Пащенко М.І. Педагогіка: [навчальний посібник] / М.І. Пащенко, І.В. Красноштан. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 228 с.
289. Петрова А.С. Корупція як соціально – правовий феномен / А.С. Петрова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2015. – № 4. – С. 96–102.

290. Пименов Н.А. Коррупция – угроза экономической безопасности предприятий и государства: [научно – практическое издание] / Н. А Пименов, А.Т Гаврилов, М.И. Посошкова. – Библиотечка «Российской газеты». – 2009. – Вып. 9. – 176 с.
291. Півень А.В. Етика державного службовця : метод. посіб. / А.В. Півень. – Одесса, 2010. – 368 с.
292. Побережний В. В. Механізм обмеження корупційних дій державного службовця / В. В. Побережний // Унів. наук. зап. – 2011. – № 3 (39). – С. 424–429.
293. Побережний В. Міжнародний досвід організації запобігання корупції в органах державної влади / В. Побережний // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів. регіон. ін – ту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. /за заг. ред. чл. – кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 26. – С. 269–274.
294. Побережний В. В. Проблемы применения организационных направлений предотвращения и противодействия коррупции в органах государственной власти / В. В. Побережний // Вестн. гос. и муницип. упр. – Орел : ОФ РАНХиГС. – 2013. – № 3/2013. – С. 213–218.
295. Погорелова А. І. Антикорупційна культура в системі демократичного державотворення / А. І. Погорелова // Держава і право. Серія : Політ. науки : зб. наук. пр. / Ін – т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2018. – Вип. 80. – С. 55–66.
296. Подолько Е. Борьба с коррупцией – гарантия процветания Китая/ Е .Подолько // Следователь. – 2011. – № № 6(158). – С. 56–59.
297. Покровский О.В. К вопросу о совершенствовании противодействия коррупции в системе государственной гражданской службы / О.В. Покровский // Рос. юстиция. – 2019. – № 4. – С. 64–66.
298. Полукаров А.В. К вопросу о совершенствовании реализации административно–правовых средств противодействия коррупции в социальной сфере/ А.В. Полукаров // Рос. юстиция. – 2016. – № 11. – С. 46–49.

299. Поляков М.М. Научно – теоретический анализ видов и форм деяний, имеющих коррупционное содержание / М.М. Поляков // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2010. – № 1 – 2. – С. 382–387.
300. Попченко Т. П. Розвиток державно – управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : [спец.] 25.00.02 “Механізми держ. упр.” / Попченко Т. П. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Київ, 2010. – 20 с.
301. Посібник для державного службовця з питань запобігання корупційних діянь / уклад. : С.М. Сergyogin, О.Л. Молошна, В.В. Баштанник [та ін.] – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 136 с.
302. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил етичної поведінки ержавних службовців» №65 від 11.02. 2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248839311>.
303. Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник. Под ред. Сухарева А. Я. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2003. – 944 с.
304. Просандеева Н.В. Противодействие коррупции: социально–философский аспект/ Н.В. Просандеева // Рос. юстиция. – 2013. – N 8. – С. 39–42.
305. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму: [навч. посіб.] / С.Г. Гуржій, С.М. Ключке, В.М. Кірсанов, О.Ю. Фещенко, Л.М. Підгородецька, В.Ю. Борсуковська, Я.В. Корженівський, Я.О. Песиголовець, А.А. Петрусенко, В.І. Савчук, І.С. Бісярина, М.П. Бударін, І.М. Гаєвський, І.В. Індик, І.М. Ломонос, К.І. Сахаренко, Н.Є. Скулиш // Держ. ком. фін. моніторингу України. – К. : Такі справи, 2008. – 560 с.
306. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно – правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : [спец.] 25.00.03 “Державна служба” / Прохоренко О. Я. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Київ, 2004. – 20 с.

307. Прохоренко О.Я. Протидія корупції в Україні у середовищі державних службовців / О.Я. Прохоренко, О.О. Гринчак // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 1. – С. 99–101.
308. Радецький Р. С. Стан протидії корупції в Україні на сучасному етапі / Р. С. Радецький // Економіка та держава. Серія: Держ. упр. – 2018. – № 6. – С. 44–51.
309. Ракитская И.А. Конституционные основы европейского сотрудничества Дании и роль Фолькетинга в европейской интеграции / И.А. Ракитская // Вестник МГИМО (У) МИД России. – 2011. – № 3 (18). – С. 259–266.
310. Ревенко Н. Правовая система Сингапура/ Н. Ревенко // Бизнес – портал о международной защите и диверсификации активов Internationalwealth.info [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://internationalwealth.info/offshore – legislation – acts/singapore – legal – system/>.
311. Рекомендація No R (2000) 10 Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (прийнята Комітетом міністрів на 106 сесії 11 травня 2000 року) [Електронний ресурс]. – 2000. – Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/cpk/Lib/7_Zarobigannya%20ta%20protydiya%20proyavam%20korup/Legislation/Legislature/Rekomend_poved_DS.pdf.
312. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи. – К.: НІСД, 2012. – 56 с. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/0621_dop.pdf
313. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції» від 23 серпня 2017 р. № 576 – р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576 – 2017 – %D1%80#n9>.
314. Ростовська К. Міжнародний досвід формування та реалізації антикорупційної політики в інших державах / Катерина Ростовська // Актуал. проблеми правознавства : зб. наук. пр. Юрид. ф – ту Терноп. нац. екон. ун – ту. – Тернопіль, 2017. – Вип. 4(12). – С. 118–124.

315. Роуз–Аккерман С. Коррупция и государство: причины, следствия, реформы/ Роуз–Аккерман С. : Пер. с англ. О.А.Алякринского. – М.: Логос, 2003. – 343 с.
316. Рудакевич М.І. Формування етики державних службовців в умовах демократизації і професіоналізації державного управління: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління. – К., 2007.
317. Румянцева Е. О коррупции, бюрократизме и предпринимательстве/ Е.О. Румянцева // Пробл. теории и практики управл. – 2016. – № 5. – С. 31–40.
318. Розвадовський Б.Л. Основні підходи до формування національної антикорупційної стратегії в сучасних умовах / В.М.Соловійов, Б.Л. Розвадовський // Наука і правоохорона. – 2010. – № 4 (10). – С. 23–27.
319. Санатин В.П. Проблемы формирования антикоррупционного сознания и правовой культуры населения / В.П. Санатин //Actual Problems of Economics and Law . – 2010 – № 4 (16). – С. 124–126.
320. Санжаровець В.М. Корупційний делікт у контексті глобалізаційних трансформацій / В.М. Санжаровець // Вісник Національного авіаційного університету. – 2012. – № 2. – С. 80–84.
321. Сатаров Г.А. Антикоррупционная политика [Электронный ресурс] / Г.А. Сатаров. – М.: Фонд ИНДЕМ, РА «СПАС», 2004. – Режим доступа: <http://www.indem.ru/corrupt/Uc2004>.
322. Сатаров Г.А. Как измерять и контролировать коррупцию? / Г. А.Сатаров // Вопросы экономики. – 2007. – № 1. – С. 4–10.
323. Світові моделі державного управління: досвід для України / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка, П. І. Крайніка, Х. М. Дейнеги К. : НАДУ, 2012. – 612 с.
324. Севальнев В.В. Противодействие коррупции: опыт КНР / В.В. Севальнев // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения (Journal of foreign legislation and comparative law). – 2014. – № 1. – С. 89–96.

325. Секреты успеха Сингапура: 12 статей доктора Марка Хонга Тат Сун, Чрезвычайного и полномочного посла Республики Сингапур в России и Украине. М.: 2000. – 174 с.
326. Семенцов В.С. Проблемы интерпретации брахманической прозы: ритуальный символизм./ В.С.Семенцов. – М.; Изд – во: «М – Наука», 1981. – 178 с.
327. Сенюк А.С. Етичний аспект професійних стандартів української та зарубіжної журналістики / А.С. Сенюк // Культура народів Причерномор'я. – 2007. – № 101. – С. 143–146.
328. Селихов Н. В. Коррупция в государственном механизме современной России (теоретические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Селихов Николай Васильевич. – Екатеринбург, 2001. – 268 с.
329. Серьогін С.С. Антикорупційна державна політика: міжнародний досвід / С.С. Серьогін // Держава та регіони: наук. – вироб. журн. – Запоріжжя, 2009. – №3. – С. 226–230.
330. Серьогін С.С. Корупція як соціальний феномен: методологічна рефлексія / С.С. Серьогін // Актуальні проблеми державного управління: зб.наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип.1(35). – С. 60–65.
331. Серьогін С.С. Соціальна сутність корупції в органах державної влади / С.С. Серьогін // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 3(3). – С. 202–207.
332. Сидихмеинов В.Я. Китай: страницы прошлого./ В.Я. Сидихмеинов. – М., 1978. – С. 241–243.
333. Сингапур: история успеха / Марк Т.С. Хонг ; [под ред. В.В. Сумского ; пер. с англ. К.И. Ли] ; МГИМО МИД России, Центр АСЕАН. – М.: МГИМО – Университет, 2018. – 228 с.
334. Сиротин А. «Лечение «заразной жадности»: борьба с коррупцией в Сингапуре» / А.Сиротин // Сборник статей «Мировой опыт борьбы с коррупцией. Можно ли его использовать в России?» / под ред. П.С. Филиппова. – СПб. : Норма, 2010. – 165 с.
335. Ситникова И. И. Судебная система Финляндии [Электронный ресурс] / И. И. Ситникова // Приложение к Российскому юридическому журналу –

Режим доступа: [https://cyberleninka.ru/article/n/sudebnaya – sistema – finlyandii](https://cyberleninka.ru/article/n/sudebnaya%20-%20sistema%20-%20finlyandii).

336. Сиченко В. В. Інтеграційна стратегія впровадження соціальної доктрини в державній політиці Євросоюзу / В. В. Сиченко, О. О. Сиченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 21. – С. 123–125.
337. Сиченко В. В. Механізми реалізації державно – приватного партнерства у сфері малого та середнього бізнесу / В.В. Сиченко, В.В. Мареніченко // Вісник Дніпропетровського державного аграрно – економічного університету. – 2015. – № 1. – С. 162–165.
338. Сиченко В.В. Регіональна складова соціального аудиту / В.В. Сиченко // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2013. – № 2. – С. 228–232.
339. Слюсаренко А. Про проблеми зародження національної державності в Україні та Фінляндії (спроба історико – порівняльного аналізу) / А. Слюсаренко, С. Пивовар // Етнічна історія народів Європи. – 2000. – Вип. 5. – С. 43–47.
340. Смирнова Л. Н. Особенности уголовного процесса в коррупционных делах КНР/ Л. Н. Смирнова // Право и управление. 21 век.– 2014. – № 2. – С. 67–73.
341. Соловйов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу / В. Соловйов // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 4. – С. 29–37.
342. Соловйов В. М. Запобігання і протидія корупції в державному управлінні України: [монографія] / В. М. Соловйов. – К. : Ін – т зак – ва Верховн. Ради України, 2012. – 508 с.
343. Соловйов В. М. Історична генеза корупції / В. М. Соловйов // Наук. зап. Ін-ту законодавства Верхов. Ради України. – 2011. – № 5 (8). – С. 22–26.
344. Соловйов В. М. Моніторинг законодавства як метод забезпечення державного контролю за якістю законів / В. М. Соловйов // Теорія та практика державної служби : матеріали наук. – практ. конф. (Дніпропетровськ, 18 – 19 верес. 2009 р.) / за заг. ред. С. М. Серьогіна та

- В. В. Ченцова. – Дніпропетровськ : АМСУ, ДРІДУ НАДУ, 2009. – С. 87–89.
345. Сорокіна Н. Напрями запобігання корупції в органах публічної влади на сучасному етапі державотворення/ Н. Сорокіна // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 259–267.
346. Стан корупції в Україні / порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 та 2015 // Київський міжнародний інститут соціології. – 2015. – 68 с.
347. Стогова О. В. Люстрація як передумова ефективної боротьби з корупцією / О. В. Стогова // Сучасне суспільство. – 2016. – Вип. 1. – С. 167–177.
348. Солодовников А.Ю. Регионы и страны мира: природные ресурсы, население, хозяйство. / А.Ю. Солодовников. – СПб: ВВМ, 2013 – 573 с.
349. Солонар А.В. Напрямки удосконалення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції в органах державної влади / А.В. Солонар, І.І. Зимогляд // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 240–244.
350. Соснін О. Про необхідність використання світового досвіду у боротьбі з корупцією у вітчизняній практиці / О. Соснін // Віче. – 2014. – № 1–2. – С. 16–18.
351. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей [Електронний ресурс] // Організація економічного співробітництва і розвитку: Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії, 2007. – 131 с. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/7/9/39972100.pdf>.
352. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації: Результати соціологічного дослідження Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press0417.pdf>.
353. Степанова М.А. Социологические параметры коррупции/ М.А Степанова, Е.В. Царев // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2015. – № 2(30). – С. 110–114.

354. Судьбина Н.А. Актуальные проблемы противодействия коррупции в экономической сфере / Н.А. Судьбина // Транспортное дело России. – 2012. – № 5. – С. 6–9.
355. Судьбина Н.А. Актуальные проблемы сокращения масштабов теневой экономики России / Н.А. Судьбина // Транспортное дело России. – 2012. – № 4. – С. 3–5.
356. Суханов В. 10 лет конвенции ООН против коррупции: успехи и вызовы. / Суханов В. // Миропорядок. – 2013. – № 10. – С. 181–184.
357. Суханов В.А. Коррупция – глобальная проблема глобального управления / В.А. Суханов // Власть. – 2016. – № 1. – С. 78–81.
358. Сухаренко А. Административная и политическая коррупция способствовала распространению преступности / А. Сухаренко // Concordiam. Журнал по проблемам безопасности и обороны Европы. – Европейский центр по изучению вопросов безопасности им. Дж. К. Маршала. – 2014. – № 4. – С. 45–49.
359. Сухаренко А.Н. Китайский опыт борьбы с коррупцией: состояние и тенденции / А.Н.Сухаренко, Ю.В.Трунцевский // Международное публичное и частное право. – 2016. – № 4. – С. 40–42.
360. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В.О. // Вибр. твори: в 5 – ти т. – Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 53–206.
361. Сычева В.А. Труженики четырех «маленьких драконов» (Южная Корея, Тайвань, Сянган (Гонконг) и Сингапур.). – М.: Наука; Главная редакция восточной литературы, 1991. – 135 с.
362. Тавровский Ю. Схватка с тигром. [Электронный ресурс] / Завтра. – 2014. – № 50. – Режим доступа: URL: <http://zavtra.ru/content/view/shvatka-s-tigrom/>.
363. Тавровский Ю.В. Си Цзиньпин: По ступеням китайской мечты / Ю.В. Тавровский. – М.: Эксмо., 2015. – 272 с.
364. Тихомиров С. А. О некоторых технологиях борьбы с коррупцией в Китайской Народной Республике / С. А. Тихомиров // Адвокат. – 2013. – № 5. – С. 47–52.

365. Тихомиров Ю.А. Трикоз Е.Н. Право против коррупции/ Ю.А. Тихомиров, Е.Н. Трикоз // Журнал российского права. – 2007. – № 5 – С. 39–52.
366. Тіньков А. Л. Запобігання і протидія політичній корупції в системі державного управління України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : [спец.] 25.00.02 “Механізми держ. упр.” / Тіньков А. Л. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2013. – 23 с.
367. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
368. Томсинов В.А. Государство и право Древнего Египта: [монография] / В.А. Томсинов. – М.: ИКД «Зерцало – М», 2011. – 512 с.
369. Трепак В.М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості / В.М. Трепак // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . – 2015. – № 2. – С. 233–246.
370. Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу / В. М. Трепак // Публічне право. – 2016. – № 1. – С. 193–201.
371. Трикоз Е.Н. Правовые меры противодействия коррупции / Е.Н. Трикоз, А.М. Цирин // Журнал российского права. – 2007. – № 9. – С. 151–158.
372. Трощинский П.В. Борьба с преступностью в Китае: нормативно – правовой аспект / П.В. Трощинский // Журнал российского права. – 2015. – № 8. – С. 47–58.
373. Трощинский П.В. Основные направления борьбы с преступностью в современном Китае / П.В. Трощинский // Журнал Проблемы Дальнего Востока. – 2011. – № 2. – С. 99–111.
374. Трощинский П. В. Особенности правового регулирования деятельности органов прокуратуры в современном Китае / П. В. Трощинский // Журнал научных и прикладных исследований. – 2016. – № 7. – С. 44–46.
375. Трощинский П. В. Обеспечение национальной безопасности Китая на современном этапе (нормативно – правовой аспект) / П.В. Трощинский, С.Г. Лузянин // Журнал зарубежного законодательства

- и сравнительного правоведения / Journal of foreign legislation and comparative law. – 2018. – № 1. – С. 60–70.
376. Трунцевский Ю.В. Бытовая (повседневная) коррупция: понятие и социальное значение / Ю.В.Трунцевский // Журн. рос. права. – 2018. – № 1. – С. 157–168.
377. Трунцевский Ю.В. Соблюдение организациями требований законодательства о противодействии коррупции: вопросы практики/ Ю.В. Трунцевский // Журн. рос. права. – 2019. – № 2. – С. 169–182.
378. Тулупова О.В. Проблема соотношения обучения и воспитания в педагогическом наследии И.Ф. Гербарта / О.В. Тулупова // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 71–78.
379. Тучак Р.М. Корупція як соціально – правове явище / Р.М. Тучак // Актуальні проблеми державного управління: Збірник наукових праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 3 (30). – С. 203–209.
380. Уголовный кодекс Швеции / За ред. Н. Ф. Кузнецовой, С.С. Беяева – СПб.: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2001. – 320 с.
381. Флейчук М. І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: [монографія] / М. І. Флейчук. – Л.: Ахілл, 2008. – 660 с.
382. Фоміна М. В. Корупція: сутність, причини, методологія оцінки / М. В. Фоміна // Академічний огляд [Донецького нац. ун – ту економіки торгівлі ім. М. Туган – Барановського]. – 2012. – № 2 (37). – С. 36–44.
383. Хабриева Т.Я. Укрепление правопорядка и противодействие коррупции в условиях евразийской интеграции / Т.Я. Хабриева, Н.Н. Черногор // Обществ. науки и современность. – 2017. – № 1. – С. 5–19.
384. Хаванова И.С. Исследование феномена коррупции в рамках психологии / И.С. Хаванова // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологи : сб. ст. по матер. LVI – LVII междунар. науч. – практ. конф. – Новосибирск : СибАК, 2015. – № 9–10(56).
385. Харичева М.С. Международный опыт борьбы с коррупцией: Сингапур / М.С. Харичева // КЛЮИ МВД России. – 2011. – № 3(25). – С. 121–125.
386. Хилевич І. Корупція як негативне явище в суспільстві [Електронний ресурс] / І. Хилевич // Всеукраїнська газета «Міграція». – 2014. – № 4. –

- Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/migraciinepravo/ua-corruption-as-a-negative-phenomenon-in-society/>.
387. Хмара О. Про що сигналізують Україні нові дані Індексу корупції від Transparency International? [Електронний ресурс] / О. Хмара // Апостроф. – 04.12. 2014. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/article/politics/2014-12-04/pro-scho-signalzuyut-ukran-nov-dan-ndeksu-korupts-vd-transparency-international/894>.
388. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: [учебное пособие] / сост. В. Н. Садиков. – 2 – е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби: Проспект, 2005. – 493 с.
389. Хрипков М.П. Теневая экономика и коррупция. / М.П. Хрипков // Вестник финансового университета. – 2013. – № 2 – С. 98–103.
390. Христич І.О. Дослідження корупції в приватній сфері України/ І.О. Христич // Національний вісник Херсонського національного університету. – 2017. – Випуск 6. – Т. 3. – С. 84–87.
391. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. (Рада Європи) (ратифіковано Законом України № 2476 – IV (2476 – 15) від 16.03.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
392. Цирин А.М. Предупреждение коррупции: проблемы и перспективы / А.М. Цирин // Журн. рос. права. – 2016. – № 12. – С. 106–115.
393. Цымлянская О.А. Правовые основы реализации государственных и муниципальных закупок в рамках противодействия коррупции/ О.А. Цымлянская.// Юристъ–правоведъ. – 2017. – № 2. – С. 22–27.
394. Чеканский А. Н. Основные проблемы развития институтов внутрипарламентской демократии в Дании: 1849–2000 гг.: автореф. дис. ... канд. ист. наук / А.Н. Чеканский. – М., 2003. – 25 с.
395. Чжо Лэй. Китайская модель борьбы с коррупцией / Чжо Лэй // Китай. – 2018. – № 4. – С. 30–32.
396. Чун Яту. Борьба с коррупцией набирает обороты / Чун Яту // Китай. – 2013. – № 8. – С. 17–19.

397. Чунчун. От борьбы с коррупцией к предотвращению коррупции / Чунчун // Китай. – 2016. – № 12. – С. 22–24.
398. Чунь Яту. Создание надежной системы контроля / Чунь Яту // Китай. – 2016. – № 12. – С. 19–21.
399. Швеция – ключевые показатели экономики [Электронный ресурс] / Интернет – сайт «Digital – media.ru» – Режим доступа: <https://investfuture.ru/indicators/country>.
400. Шевердяев С.Н. Проблемы противодействия муниципальной коррупции, затрагивающей предпринимателей / С.Н. Шевердяев // Право и экономика. – 2017. – № 10. – С. 5–14.
401. Шень Няньцзу. Новый этап в борьбе с коррупцией / Шень Няньцзу // Китай. – 2013. – № 3. – С. 17–19.
402. Шкуропат О. В. Міжнародний досвід антикорупційної політики / О. В. Шкуропат // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління. – 2014. – Вип. 1. – С. 356–369.
403. Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції: досвід для України / Л.М.Шмаль // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 2. – С. 110–118.
404. Шувалова Н. Н. Управление нравственными отношениями в системе государственной службы: ориентация на успех / Н. Н. Шувалова. // Право и управление. XXI век. – 2013. – С. 41–48.
405. Шувалова Н.Н. Правовое регулирование антикоррупционного поведения государственных служащих: актуальные проблемы / Н.Н. Шувалова // Право и управление. XXI век. – 2016. – № 3. – С. 46–54.
406. Шукайло Т. И. Диагностика коррупции / Т. И. Шукайло // Вестник Воронежского института МВД России. – 2013. – № 3. – С. 186–192.
407. Шуп'яна М. Ю. Корупція: особливості дефініції поняття в міжнародно – правових актах і вітчизняному законодавстві / М. Ю. Шуп'яна // Наук. вісн. Херсон. держ. ун – ту. Серія : Юрид. науки. – Херсон, 2017. – С. 119–123.
408. Шурыгин Ф. Ф. Антикоррупционная политика Королевства Швеция / Ф. Ф. Шурыгин // Молодой ученый. – 2018. – № 34. – С. 66–69.

409. Экономика Сингапура / Мировой Атлас Данных [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://knoema.ru/atlas/>.
410. Экономика Швеции. Основные черты шведской экономики и промышленности [Электронный ресурс] / Интернет – сайт «Мировая экономика». – Режим доступа: <http://www.ereport.ru/articles/weconomy/sweden.htm>.
411. Экономическая безопасность. Производство – финансы – банки / под ред. В. К. Сенчагова. – М., 1998. – 618 с.
412. Этика государственной и муниципальной службы. Учебник и практикум [Электронный ресурс] // ЮРАЙТ – Режим доступа: https://stud.com.ua/161286/menedzhment/etika_derzhavnoyi_i_munitsipalnoyi_sluzhbi.
413. Яковенко Г.Б. Вимірювання рівня корупції: можливості сучасного етапу / Г.Б. Яковенко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України – 2010. – Вип. 4 (44). – С. 169–174.
414. Яцків І.І. Загальні положення протидії корупції: адміністративно – правовий аспект / І.І. Яцків // Збірник наукових статей «Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України» – Вип. XXV. – Івано – Франківськ, 2011. – С. 64–68.
415. Abedin Najmul The Ombudsman in developing democracies: the Commonwealth Caribbean experience/ Najmul Abedin // International Journal of Public Sector Management . – 2010. – Vol. 23 No. 3. – 221 – 253 pp.
416. Antonov A. A conceptual framework to apply financial engineering at the enterprise / Viktor Zamlynskyi, Anastasiia Zerkal, Andrii Antonov// Baltic Journal of Economic Studies. – 2019. – Vol 5, No 1. – P. 68–74.
417. Antonov A. On the supranational and national level of global value chain management/Viktor Koval, Ganna Duginets, Oksana Plekhanova, Andrii Antonov, Mariana Petrova // Entrepreneurship and Sustainability. VsI Entrepreneurship and Sustainability Cente, 2019. – vol. 6(4), pages 1922–1937.

418. Antonov A. The possibilities of using investment tools based on cryptocurrency in the development of the national economy/ Olena Bondarenko, Oksana Kichuk, Andrii Antonov // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2019. – Vol 5, No 2. – P. 10–17.
419. Barnick K. *Korruption – (kleine) Geschichte der Bestechung* / K. Barnick, J. Braemer, J. Ludwig. – 2007. – Accessed mode : [http://anstageslicht.wordpress.com/2007/09/17/korruption – %E2%80%93 – kleinegeschichte – der – bestechung/](http://anstageslicht.wordpress.com/2007/09/17/korruption-%E2%80%93-kleinegeschichte-der-bestechung/) .
420. Beglytsia V. P. *Corruption and economic development: the role of state*/ V. P. Beglytsia., O. O. Tsyplitska // *Науковий вісник Полісся*. – 2018. – № 1 (13). – Ч. 1. – С. 135–141.
421. Beglytsia V. *Perspectives of Anticorruption Policy Realization in Ukraine under Conditions of Authority – Public Relations Transformation* / V. Beglytsia // *Public Policy and Economic Development*. – 2016. – Issue 9 (13). – pp. 276 – 285. DOI : 10.14746/pped.2016.9.25.
422. Beglytsia V. *Understanding Peculiarities of Political Corruption: State – administrative Aspects* / V. Beglytsia // *Public Policy and Economic Development*. – 2015. – Issue 3 (7). – pp. 60 – 68.
423. Bereza O. D. *Researching methods of state anticorruption policy* / O. D. Bereza // *Modern science*. – Prague: Nemoros, 2015. – № 1. – P. 109–115.
424. Boylan R. *Measuring Public Corruption in the American States: A Survey of State House Reporters* / R. Boylan, Ch. Long // *State Politics and Policy Quarterly*. – 2003. – P. 420–438.
425. Bratsis Peter. *The Construction of Corruption, or Kules of Separation and Illusions of Purity in Bourgeois Societies* / Peter Bratsis // *Social Text* 77, Vol. 21. – 2003. – № 4. – P. 17–21.
426. Bryce J. *Modern Democracies* / J. Bryce. – New York: The Macmillan Company, 1921. 2 vols. – 508 pp.
427. Chander P. *Corruption in Tax Administration* / P. Chander, L. Wilde // *Journal of Political Economy: theoretical economics and empirical economics*. – 1992. – № 49. – P. 115–121.

428. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions [Electronic Resource] / Mode of access: http://www.oecd.org/daf/anti-bribery/ConvCombatBribery_ENG.pdf.
429. De Vel Guy. The Council of Europe Activities against Corruption / Guy de Vel, Peter Csonka // Corruption, Integrity and Law Enforcement. Ed. by Cyrille Fijnaut and Leo Humberts. – The Hague / London / New York: Kluwer Law International, 2002. – P. 361–380.
430. Drucker P. Post – Capitalist Society./ P. Drucker. – N. Y.: HarperCollins, 1993. – 232 p.
431. Feurer R. Розробка стратегії: минуле, сучасність та майбутнє/ Rainer Feurer, Kazem Chaharbaghi // Менеджмент. Дайджест [Електронне видання] . – Режим доступу: <http://www.management.com.ua/strategy/str004.html>.
432. Foster J.E. An Axiomatic Approach to the Measurement of Corruption: Theory and Application / J.E. Foster, A.W. Horowitz, F. Mendez // The World Bank Economic Review. – 2012. – № 2. – P. 217–235.
433. Frank Bernard The ombudsman and human rights / Bernard Frank // Administrative Law Review . – Vol. 22, No. 3 (APRIL, 1970). – 467–492 pp.
434. Friedrich Carl J. Corruption Concepts in Historical Perspective / Edited by A. J. Heidenheimer, M. Johnston // Political Corruption: Concepts and Contexts. – Third Edition. – New York: Routledge, 2017. – 15–24 (P.18)850 pages.
435. Gilbert N. Simulation for the Social Scientist. Second Edition / N. Gilbert, K.G. Troitzsch. – England : Open University Press, 2005. – 295 p.
436. Hanousek J. How does corruption affect economic growth? [Electronic resource] / J. Hanousek, A. Kochanova // World Economic Forum. – Accessed mode : <https://www.weforum.org/agenda/2015/05/how-does-corruption-affect-economic-growth/>.
437. Heidenheimer A. Political Corruption: Concepts and Contexts / A. J. Heidenheimer, M. Johnston. – New Jersey, New Brunswick : Transaction Publishers, 2002. – 970 p.
438. Hillman L. Hierarchical Structure and The Social Costs of Bribes And Transfers / L. Hillman, E. Katz // Journal of Political Economy: theoretical economics and empirical economics. – 1987. – № 34. – P. 129–142.

439. Johnson G. Exploring Corporate Strategy / G. Johnson, K. Scholes. – 6th ed. – Pearson Education Ltd: FT Prentice Hall. – 2002. – 1082 p.
440. Johnston M. Syndromes of Corruption. Wealth, Power and Democracy / M. Johnston. – New York: Cambridge University Press, 2005. – Pp 260 (P. 12).
441. Kermack W. O. and McKendrick, A. G. «A Contribution to the Mathematical Theory of Epidemics.» Proceedings of the Royal Society of London. Series A, Containing Papers of a Mathematical and Physical Character, Vol. 115, No. 772. (Aug. 1, 1927), pp. 700–721. http://alun.math.ncsu.edu/wp-content/uploads/sites/2/2017/01/kermack_27.pdf.
442. Klitgaard, R. Controlling Corruption / R. Klitgaard. – University of California Press. – 1998. – S. 230.
443. Kofman F. Collusion in Hierarchical Agency / F. Kofman, J. Lawarree // *Econometrica*. – 1993. – V. 61. – № 3. – P. 69–78.
444. Kramer J. Political Corruption in USSR / J. Kramer // *Political Research Quarterly*. – 1977. – № 30. – P. 213–224.
445. Landell – Mills P. Citizens against corruption. Report from the front line / Pierre Landell – Mills. – UK. : Partnership for Transparency Funding, 2013. – 291 p.
446. Mikhailov A. P. Efficient Strategies of Corruption in Slate Power: hierarchies / A. P. Mikhailov // 15th IMACS World Congress on Scientific Computation, Modelling and Applied Mathematics, Berlin, August 1997: Proceedings book. – Berlin : Wissenschaft & Technik Verlag. – P. 39–48.
447. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost – benefit Analysis / J. Nye // *American Political Science*. 1967 №2 (61). P. 417–427. – P. 417.
448. Nye J. Why People Don't Trust Government / J. Nye, P. Zelikow, D. King. – Harvard : Harvard University Press, 1997. – 234 p.
449. Official site Global Legal Insights/ About Global Legal Insights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/bribery-and-corruption-laws-and-regulations/new-zealand>.
450. Official site Transparency International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org>.
451. Official website The Organisation for Economic Co – operation and Development (OECD)/ Стамбульський план дій з боротьби проти корупції

- для Азербайджану, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизської Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/countries/ukraine/43846543.pdf.
452. Official website The Organisation for Economic Co – operation and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>.
453. Official site Ministry of Supervision of the People’s Republic of China. [Электронный ресурс]. English.gov.cn the state council the people’s republic of china. – Режим доступа: URL: http://english.gov.cn/state_council/2014/09/09/content_281474986284141.htm.
454. Philp Mark Defining political corruption / Edited by Paul Heywood // Political corruption. – Oxford, England: Blackwell. 1997. – P. 26. 250 p.
455. Prevention of Corruption Act [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cpiib.gov.sg/legislation/prevention-corruption-act>.
456. Reinikka R. Survey Techniques to Measure and Explain Corruption / R. Reinikka, J. Svensson // Policy Research Working Papers. – 2003. – 24 p.
457. Rose – Ackerman S. Corruption: a study in political economy / S. Rose – Ackerman. – NY. : Academic press, Inc., 1978. – 258 p.
458. Stepan A. Are authoritarian countries really better at fighting corruption? [Electronic resource] / A. Stepan, R. Maheshwari // World Economic Forum. – Accessed mode : https://agenda.weforum.org/2015/04/are-authoritarian-countries-really-better-at-fighting-corruption/?utm_content=buffer50e5f&utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=buffer.
459. Sychenko V State regulation of formation small and medium businesses quality development based on grading/ V. Sychenko , V. Marenichenko, O. Kozyryeva, S. Strapchuk// Фінансово – кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – збірник наукових праць. – Випуск 1 (24)/2018 – С. 205–212.
460. Sychenko V. Supervision and control of local self – government bodies in Ukraine: theoretical and legal approaches to clarification of concepts / A. Pugach, V. Sychenko, T. Molodchenko, T. Tarasenko // Фінансово – кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2018. – Вип. 2. – С. 472–479.

461. Sychenko V. Methodological aspects of regulatory support of labor protection/ V. Sychenko, Y. Dreval, O. Sharovatova, T. Vilkhova// *Naukovyi Visnyk NHU*, 2019, № 1, C. 104–109.
462. Terzi A. Why fighting corruption in Italy matters for economic growth [Electronic resource] / A. Terzi // *World Economic Forum*. – Accessed mode : <https://agenda.weforum.org/2015/05/why-fighting-corruption-in-italy-matters-for-economic-growth/>
463. The Anti – Corruption Plain Language Guide / Transparency International – the global coalition against corruption. – Germany : Berlin, International Secretariat, 2009. – 55 p.
464. The Foreign Corrupt Practices Act of 1977 [Electronic Resource] / The United States Department of Justice, 2004. Mode of access: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/docs/fcpa-english.pdf>.
465. The Inter – American Convention against Corruption [Electronic Resource] / Department of International Law, Organization of American States. Washington C, 1996. – Mode of access: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.html>.
466. Tirole J. A Theory of collective reputations / J. Tirole // *Review of Economic Studies*. – 1996. – № 1 (63). – P. 1–22.
467. Treisman D. The causes of corruption: a cross – national study / D. Treisman // *Journal of Public Economics*. – 2000. – № 76. (3). – P. 399–457.
468. United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13642989808406732>
469. Yakovenko G. The main directions of improvement of the state mechanisms of prevention and counteraction of corruption in Ukraine / G. Yakovenko // *Nauka i studia*. – 2012. – № 21 (66). – P. 66–72
470. Yemelyanov V. Ways of confronting corruption and bribery in the bodies of the state authority / V. Yemelyanov, D. Plekhanov // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2019. – Vol 5, No 1. – P. 59–67.
471. Yemelyanov V. Patent trolling as problem of intellectual property rights/ Vyacheslav V. Volik, Serhii Diachenko, Iurii Sokorynskyi, Volodymyr Yemelyanov, Lilya Ryabovol// *Journal of Legal, Ethical and Regulatory / – Issues*. – Volume 22. – Special Issue 2. – 2019.

Наукове видання

НОНІК Валерій Вікторович

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА**

Монографія

Технічний редактор *Т.М. Тростенюк*
Коректор *Т.М. Тростенюк*

Віддруковано з готових оригінал-макетів

Підписано до друку 30.04.2019 р.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16
Гарнітура “Таймс”. Друк офсетний. Ум. др. арк. 18,36
Наклад 300 прим. Зам. № 616.

Видавець ФОП О.О. Євенок
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: 063 101 22 33, e-mail: printinz@gmail.com

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК №3544 від 05.08.2009 р.*